

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918–1919

tom X

Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919

Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919

Autorzy not biograficznych:

Becker Włodzimierz
Czechowska Kamila
Czerwiński Bogdan
Duda Zygmunt
Fornalski Antoni
Grobelny Seweryn
Grzelak Adam
Hojka Piotr
Jóźwiak Zenon
Kabat Ewa
Kicman Wojciech
Konieczna Magdalena
Kościański Rafał
Kościański Zdzisław
Kowalewska Halina
Krawiarz Kazimierz
Kuik Bogusław
Lehmann Marcin
Mainka Andrzej
Mandziak Elżbieta
Mielcarzewicz Maria
Nawrot Edward
Nowaczyk Elżbieta
Nowaczyk Grażyna

Nowak Alicja
Oses Edmund
Pestka-Lehmann Monika
Pietrowski Michał
Polak Bogusław
Rezler Marek
Sander Wojciech
Sęk Bożena
Sęk Małgorzata
Stachecki Piotr
Śmigielski Wojciech
Tomkowiak Barbara
Tomkowiak Eligiusz
Tomkowiak Ewelina
Tomkowiak Malwina
Urbaniak Bogumiła
Wawrzyniak Jarosław
Wojcieszak Halina
Wojcieszak Bogumił
Wojtasz Marianna
Wolf Bogusław
Woźniak Jerzy
Zieliński Damian

Powstańcy wielkopolscy

**Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918-1919**

Tom X

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2013

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny:

przewodniczący: Bogusław Polak

sekretarz: Eligiusz Tomkowiak

członkowie: Stefan Barłóg, Marian Kadow, Zdzisław Kościański

opracowanie redakcyjne i korekta: Eligiusz Tomkowiak

projekt okładki: Anna Barłóg

zdjęcie na okładce:

Poczty sztandarowe opalenickich organizacji kombatanckich: Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919 (z lewej) i Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914 – 1919, Opalenica 1936 r. (ze zbiorów Ireny Nowak z Opalenicy, wnuczki powstańca wielkopolskiego Antoniego Przybylskiego)

Wydano przy pomocy finansowej:

Marszałka Województwa Wielkopolskiego

Urzędu Miasta Poznania

POZnań*

*Miasto know-how

157 500

ISBN 978-83-932353-0-8

Realizacja wydawnicza:
Wydawnictwo Opalgraf Opalenica

PRZEDMOWA

„...może wielu z nas przeczyta ze zdziwieniem, że jego pradziadek (...) dołożył swoją cegielkę do tego, by dzisiaj z dumą nie tylko 27 grudnia każdego roku mówić – to było nasze Powstanie” – tak, zachęcając do lektury IX tomu, zakończył swoją przedmowę profesor Zbigniew Pilarczyk. O tym, że mój dziadek był Powstańcem Wielkopolskim, nie dowiedziałem się z książek i zapewne nie przeczytam o tym w następnych tomach biogramów. Był zatem powstańcem, czy nie był? Według przekazu rodzinnego – był. Ale on o tym od dawna nic już nie może powiedzieć, ani mój ojciec, bo też nie żyje. Jedynym źródłem informacji byłbym zatem ja, ale jakiej wartości byłaby to informacja: że coś takiego się w domu mówiło? Żadnych dokumentów, żadnych pamiątek, no, gdybyż to była spisana relacja syna, czyli mojego ojca, który zasłyszał od swojego ojca to i to, tak i tak... Napisałem „się mówiło”, „zasłyszał”. Problem w tym, że właściwie to się nie mówiło. Przed II wojną dziadek nie należał do stowarzyszenia kombatanckiego – był jeszcze młody, w czasie okupacji nie należało chwalić się udziałem w Powstaniu, bo za to hitlerowcy rozstrzelali (za to, czyli za dezercję z Reichswery i zdradę Rzeszy), po wojnie Powstanie było politycznie „niepoprawne”, bo nijak nie miało charakteru walki klasowej, przeciwnie – było narodowe, „ponadklasowe”. O Powstaniu Wielkopolskim można było mówić dopiero po roku 1956; temat odblokował Gomułka, który uznał, że było ono wymierzone w niemiecki imperializm i jako takie było słuszne. Powstańcy mogli odtąd zapisywać się do ZBoWiD-u. Dzieckiem będąc słyszałem, jak ojciec nakłaniał dziadka, by się zapisał, bo jego koledzy już to zrobili i mają np. ulgę na tramwaj. Eee tam – powiedział dziadek i do ZBoWiD-u nie przystąpił. Tu należy dla młodszego czytelnika rozwinąć ten skrót – chodzi o PRL - owski Związek Bojowników o Wolność i Demokrację. Ale, bój o wolność oznaczał walkę z Niemcami i tzw. „reakcyjnym podziemiem”, a demokrację rozumiało się jako „demokrację socjalistyczną” czyli brak demokracji. Jeszcze jedno wspomnienie. Razu jednego dziadzia podarował nam, wnukom, odznaczenie – już spatynowane, w kategorii militarnego gadżetu wartościowe, aczkolwiek dla nas nieczytelne. Była tam data 1921 – nie mieliśmy pojęcia, co się w tym roku mogło zdarzyć. Gdy ojciec wrócił z pracy, tośmy się cennym darem pochwalili. Tatuś wziął odznaczenie do ręki, schował do kieszeni i tyleśmy się tym nacieszyli. Tak, to był Krzyż Walecznych z wojny polsko-bol-

szewickiej. Było to już po roku 1956, reżim złagodniał, ale strach z epoki stalinowskiej pozostał: jeszcze niedawno przecież synów żołnierzy polskich, którzy bronili Ojczyzny przed bolszewikami (a wcześniej bili się w Powstaniu Wielkopolskim) „za karę” skazywano na pracę przymusową w kopalniach w ramach służby wojskowej. Taka była nasza historia: chwalebne dokumenty się paliło, odznaczenia zdobyte na polu chwały wyrzucało do śmieci. Niech czytelnik wybaczy, że jeszcze coś o tym dziadzi: bił się oczywiście w kampanii wrześniowej. Zatem w jednej biografii zmieściły się trzy wojny i jedno powstanie – taka była nasza historia. Stanisław Dymarski chowany był bez trąb, werbli i salw, jak wielu, wielu innych Polaków pokolenia naszych ojców, dziadków, pradziadków. Pamiętajmy o nich, mimo, że nie wzniesiemy im wszystkim, każdemu z osobna, pomników.

„*Opracowanie pełnego, kompletnego wykazu uczestników powstania wielkopolskiego z wielu przyczyn jest dziś niemożliwe*” – napisał w przedmowie do tomu VIII dr Marek Rezler, zasadnie korygując oczekiwania potomków. Rezler tłumaczy, że wiarygodna i pełna weryfikacja spisów i wykazów sprawiała wielkie trudności już w okresie międzywojennym. Trzeba przyznać, że pracownicy Muzeum Powstania Wielkopolskiego mają do czynienia z postawami roszczeniowymi rodzin powstańców – pyta ktoś czasem, osobiście lub korespondencyjnie: mój przodek był w Powstaniu, dlaczego o nim nie jest napisane? Tłumaczymy mozolnie: ani autorzy biografów, ani sam redaktor dziesięciu już tomów profesor Bogusław Polak, jako historycy, nie dysponują wiedzą objawioną. Zatem pomóżcie – każdy dokument, fotografia, relacja przysłużą się wspólnej sprawie, pamięci o tych, dzięki którym Wielkopolska jest w Polsce.

Z tą pamięcią nie jest źle, a nawet coraz lepiej. Od roku 2001 istnieje w sercu miasta Muzeum Powstania Wielkopolskiego, kilka lat temu powiększone; odwiedza je także wielu cudzoziemców. Od lat stale współpracuje z Muzeum Grupa Rekonstrukcji Historycznych „III Bastion Grolman”, która nie tylko wystawia warty w mundurach powstańczych, inscenizuje walki i potyczki, a nawet, w Noc Muzeów nabór do wojsk wielkopolskich, gdzie po odbiór stosownego zaświadczenia cierpliwie stoją w kolejce turyści z Azji! No i jakże by pominąć aktywność najmłodszej generacji – wiedzę o Powstaniu upowszechniają kibice z „Wiary Lecha”. Zatem melduję tu – zwłaszcza dziadkowi Stanisławowi – robimy, co umiemy, współpracując z Towarzystwem Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919.

Lech Dymarski
Dyrektor Wielkopolskiego Muzeum
Walk Niepodległościowych

Żegnamy Mariana Kadowa

W dniu 17 grudnia 2012 r. odszedł na wieczną wartę nasz kolega Marian Kadow – członek Komitetu Redakcyjnego „Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918 - 1919”.

Marian był synem Powstańca Wielkopolskiego wychowywanym na tradycjach patriotyczno-wolnościowych, głęboko zaangażowanym w popularyzowanie wiedzy i tradycji związanej z Powstaniem Wielkopolskim.

Znany był z licznych inicjatyw, z przedsięwzięć dobrze zorganizowanych i o dużych wartościach wychowawczych. Wiele aktywności poświęcił dokumentowaniu dziejów Powstania Wielkopolskiego, w tym sylwetek

jego uczestników, stąd też Jego współdziałanie z naszym Komitetem Redakcyjnym.

Posiadał szczególny dar pozyskiwania dla swojej działalności wielu ludzi, sojuszników dla idei TPPW. Był organizatorem Oddziału Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego w województwie Kujawsko - Pomorskim, a następnie jego długoletnim prezesem.

Za swoją propagatorską działalność w Towarzystwie został wyróżniony Honorową Nagrodą TPPW „Dobosz Powstania Wielkopolskiego” i Odznaką „Wierni Tradycji”. Otrzymał także tytuł Honorowego Członka Towarzystwa i Prezesa Oddziału Kujawsko - Pomorskiego.

Był działaczem o znacznym autorytecie i o dużej odpowiedzialności, a przy tym skromnym. Cieszył się zasłużonym szacunkiem. Jego działalność pozostawia trwałe ślady w historii TPPW i w naszych sercach.

Komitet Redakcyjny

SKRÓTY JEZYKOWE I OGÓLNE

abp – arcybiskup
AK – Armia Krajowa
AM – Akademia Medyczne
AO – Armia Ochotnicza
ap – akta personalne
AAP – Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
APL – Archiwum Państwowe w Lesznie
APP – Archiwum Państwowe w Poznaniu
baon – batalion
b. zab. prusk. (b. z. pr.) – były zabór pruski
CAW – Centralne Archiwum Wojskowe
ckm – ciężki karabin maszynowy
cm. – cmentarz
dak – dywizjon artylerii konnej
d-ca – dowódca
dr – doktor
ds. – do spraw
dyon – dywizjon
Fr. Lit.-Biał. – Front Litewsko-Białoruski
Fr. Włkp. – Front Wielkopolski
Fr. Ukr. – Front Ukraiński
Fr. Woł. – Front Wołyński
gen. – generał
GG – Generalne Gubernatorstwo
hr. – hrabia
inż. – inżynier
k. – koło
kl. – klasa
km – karabin maszynowy
komp. – kompania
kpr. – kapral
kpt. – kapitan
kpt. posp. rusz. – kapitan pospolitego ruszenia
ks. – ksiądz
LOPP – Liga Obrony Powietrznej Państwa
m. in. – między innymi
mjr – major
MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych
mszps – maszynopis

NKSL (Nacz. K-da Straży Lud.) – Naczelna Komenda Straży Ludowej
 NOW – Narodowa Organizacja Wojskowa
 NRL – Naczelna Rada Ludowa
 ok. – około
 org. – organizacja, organizacyjny
 p. – pułk
 pac – pułk artylerii ciężkiej
 pal – pułk artylerii lekkiej
 pap – pułk artylerii polowej
 PAU – Polska Akademia Umiejętności
 pchor. – podchorąży
 PCK – Polski Czerwony Krzyż
 PKP – Polskie Koleje Państwowe
 PKU – Powiatowa Komenda Uzupełnień
 plut. – plutonowy
 pld. – południe
 płk – pułkownik
 płn. – północ
 por. – porucznik
 POW zab. prusk. (z. p.) – Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego
 pow. – powiat
 pp – pułk piechoty
 ppłk – podpułkownik
 ppor. – podporucznik
 PPR – Polska Partia Robotnicza
 PPS – Polska Partia Socjalistyczna
 PRL – Powiatowa Rada Ludowa
 prof. – profesor
 psk – pułk strzelców konnych
 psp – pułk strzelców pieszych
 p. strz. wlkp. – pułk strzelców wielkopolskich
 PTPN – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
 p. uł. – pułk ułanów
 p. uł. wlkp. – pułk ułanów wielkopolskich
 rez. – rezerwowi, rezerwy
 rkps – rękopis
 RP – Rzeczpospolita Polska
 rtm. – rotmistrz
 sierż. – sierżant
 SL – Straż Ludowa
 st. – starszy
 strz. – strzelec
 szer. – szeregowy
 T. P. W. – Towarzystwo Powstańców i Wojaków
 UJ – Uniwersytet Jagielloński

UP – Uniwersytet Poznański
 ur. – urodzony
 VM – Virtuti Militari
 wg – według
 Wlkp., wlkp. – Wielkopolska, wielkopolski
 woj. – województwo
 wojsk. – wojskowy
 WP – Wojsko Polskie
 wsch. – wschód
 zach. – zachód
 Zarz. – Zarząd
 ZBoWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
 ZHP – Związek Harcerstwa Polskiego
 zm. – zmarł
 ZPW – Związek Powstańców Wielkopolskich (w APP)
 ZWZ – Związek Walki Zbrojnej

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

- AKWPWlkp. – Akta Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919 przy Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu.
- Amtliches Materials – Amtliches Material zum Massenmord von Katyn. Berlin 1943. Deutsches Informationsstelle.
- Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę – Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę: Wielkopolanie w obozach sowieckich. Z. 1-3. Kościan 1990-1993. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej.
- Charków: Księga cmentarna – Charków. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Ciesielski J. (i in.). Warszawa 2003. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Grabów – Z dziejów Grabowa nad Prosną. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka i M. Rezlera, Kalisz 1990.
- Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów – Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów poznańskich. Poznań 1999. Towarzystwo b (yłych) Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich.
- Katyn: Księga cmentarna – Katyn. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Kiński J. (i in.). Warszawa 2000. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Katyn: Listy ekshumacyjne i dokumenty – Katyn: Listy ekshumacyjne i dokumenty Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża 1943-1944, Warszawa 2012. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

- Kawalerowie ... - Kawalerowie Virtuti Militari 1792 – 1945. Słownik biograficzny. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka. T. II, cz. 1, Koszalin 1991; T. II, cz. 2, Koszalin 1993.
- Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich – Banaszak K., Roman W. K., Sawicki Z., Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. Warszawa 2000. Kapituła Orderu Wojennego Virtuti Militari.
- Kryska-Karski T., Straty korpusu oficerskiego – Kryska-Karski T., Straty korpusu oficerskiego 1939-1945. Londyn 1996. Polska Fundacja Kulturalna.
- Księga pochowanych żołnierzy – Księga pochowanych żołnierzy pochowanych w II wojnie światowej. T. 5: Polscy jeńcy wojenni i internowani. Pruszków 1996. Oficyna Wydawnicza „Ajaks”.
- Łukomski G., Polak B.: Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 – Łukmski G, Polak B.: Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Działania bojowe, aspekty polityczne, kalendarium. Koszalin - Warszawa 1995. Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie
- Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari – Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari 1792 - 1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914 - 1945. Koszalin 1997. Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej.
- Mikulski T., Biogramy Jańców – Mikulski T., Biogramy jeńców: Kozielski, Starobielski, Ostaszków, Ukraina, zaginieli. Wrocław 1999. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Moszyński A.: Lista katyńska – Moszyński A.: Lista katyńska. Jeńcy obozów Kozielski, Ostaszków, Starobielski zaginieli w Rosji Sowieckiej. Londyn 1982.
- Paluszkiewicz, Szewc: Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych – M. Paluszkiewicz, J. Szewc: Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 – 1918. Poznań 2000.
- Pamiętniki znalezione w Katyniu – Pamiętniki znalezione w Katyniu z przedmową Janusza Zawodnego. Do druku przygotował Stepek J. A.. Wyd. 2. Paris 1990. Editions Spotkania.
- Pawlak J., Ostatnie lądowanie – Pawlak J., Ostatnie lądowanie, lotnicy polscy zamordowani i, zaginieli i zmarli w ZSRR. IX 1939 – IX 1942. Warszawa 1994. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 1 – Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 1. Słowniczek biograficzny. Poznań 2001.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 2 – Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 2. Relacje i biogramy. Poznań 2008.
- Rozstrzelani w Charkowie – Rozstrzelani w Charkowie. Alfabetyczny spis 3739 jeńców polskich ze Starobielska rozstrzelanych w kwietniu – maju 1940, według źródeł sowieckich i polskich. Warszawa 1996. Ośrodek „Karta”.
- Rozstrzelani w Katyniu – Rozstrzelani w Katyniu. Alfabetyczny spis 4410 jeńców polskich, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich. Warszawa 1995. Ośrodek „Karta”.

- Słownik ... – Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002.
- Spis absolwentów gimnazjum w Śremie – Spis absolwentów Gimnazjum i Liceum im. Gen. Józefa Wybickiego w Śremie 1858-1998. (Śrem 1998).
- Tucholski J., Mord w Katyniu – Tucholski J., Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista Ofiar. Warszawa 1991. Instytut Wydawniczy „Pax”.
- Tuszyński B., Księga sportowców polskich – Tuszyński B., Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939-1945. Warszawa 1999. Wydawnictwo Arspring.
- Tuszyński B. Przerwan bieg – Tuszyński B., Przerwany bieg. Sportowcy z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska. Warszaw b. r. w. (1993). Editions „Spotkania”.
- Udział społeczeństwa... – Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego, Kalisz 1978.
- Wieliczka – Wieliczka: Od Proсны po Rawicz. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918 – 1919, Poznań 1931.
- Więckowski S., Historia 17 pułk artylerii polowej – Więckowski S., Historia 17 pułku artylerii polowej (2 p. a. l. wlkp.) 1919-1920 oraz kronika dziesięciolecia. Warszawa 1931. Wojskowy Instytut Naukowo - Wydawniczy.

Banaszak Franciszek (1899–1967), urodził się 29 stycznia 1899 r. w Ziminie (gmina Kleszczewo, pow. poznański), w rodzinie Wawrzyna i Konstancji z domu Lewandowskiej. Od 11 stycznia do 20 grudnia 1918 r. służył w armii pruskiej w 22 Pułku Artylerii Ciężkiej w stopniu szeregowca. W Powstaniu Wielkopolskim od 14 lutego 1919 r. brał czynny udział jako sekcyjny przy obsłudze C. K. M.. Walczył w Nakle i okolicy. Po zakończeniu Powstania służył w Wojsku Polskim w 62 Pułku Piechoty Wielkopolskiej i wraz z nim brał udział w wojnie polsko bolszewickiej. 16 kwietnia 1920 r. został przeniesiony do 15 Pułku Artylerii Polowej. Uczestniczył w walkach w okolicach Mińska, Kielce i Wołkowyska. 12 listopada 1921 r. został mianowany bombardierem, a 10 sierpnia 1921 r. kapralem. Przeniesiony do rezerwy w sierpniu 1922 roku. 21 stycznia 1923 r. zawarł związek małżeński z Konstancją Turoń, z którą miał dwóch synów: Sylwestra i Kazimierza oraz trzy córki: Teodorę, Julianę i Mariannę (1929–1999). Po ślubie zamieszkał wraz z żoną w Krzyżownikach (gm. Kleszczewo, pow. poznański) i tam przeżył okres międzywojenny i II wojnę światową. Po wojnie pracował jako robotnik w Spółdzielni Rolniczej w Krzyżownikach i mieszkał w tzw. „czworakach”. Zmarł 7 lutego 1967 r. w Krzyżownikach, pochowany jest na cmentarzu parafialnym w Tulcach w grobie rodzinnym z żoną Konstancją (18 lu-

Franciszek
Banaszak

tego 1903 – 22 lutego 1980) i córką Marianną (29 listopada 1929 – 15 stycznia 1999) w sektorze D. W 2012 r. grób oznakowano biało-czerwonym proporczykiem i tabliczką z napisem *Powstaniec Wlkp. 1918/19.* (inicjatywa Koła Towarzystwa Pamięci Powstania Wlkp. w Kleszczewie).

Informacje i dokumenty od wnuka Rybickiego Mariana z Raszkowa i wnuczki Małgorzaty Śroń ze Śródki.

Halina Kowalewska

Banaszak Tadeusz (1897–1977), urodził się w Dopiewie 18 września 1897 roku w rodzinie Jana i Marii z domu Bartkowiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Dopiewie, do 1916 roku pracował jako robotnik leśny w Podłożinach. 11 października 1915 roku został powołany do armii niemieckiej i wcielony został do 154 pułku piechoty w Strzegomiu. Podczas służby wojskowej, przez kilka miesięcy chorował i przebywał w szpitalu. Nie brał udziału w walkach na froncie. Z wojska zwolniony 10 lipca 1918 roku. Wrócił do domu w Dopiewie. 1 stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych w Poznaniu i w szeregach 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 58 pułk piechoty) pełnił służbę przy magazynach amunicji Poznań Główna. Później wraz ze swoim pułkiem brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej. 2 października 1922 roku zwolniony z wojska. Od 20 listopada 1922 roku pracował Dyrekcji PKP w Poznaniu. We wrześniu 1939 roku został z Dopiewa ewakuowany do Brześcia Litewskiego. Do Dopiewa wrócił w 1941 roku pracował u miejscowego Niemca jako robotnik rolny. Z początkiem 1942 roku zabrany do pracy przymusowej w gospodarstwie

niemieckim w okolicach Gniezna. Od sierpnia 1942 roku pracował na odcinku drogowym Nr I w Poznaniu. Pod koniec 1942 roku aresztowany przez Gestapo. Przez kilka tygodni więziony w Domu Żołnierza w Poznaniu, gdzie został ciężko pobity. Zwolniony z więzienia, ciężko chory był leczony przez 9 miesięcy w szpitalu miejskim. Po zwolnieniu ze szpitala, od 1944 roku zatrudniony ponownie w Dyrekcji Kolei w Poznaniu. Na emeryturę przeszedł w 1957 roku. Od 15 maja 1976 roku był członkiem Koła ZBoWiD w Dopiewie. Z udział w Powstaniu Wielkopolskim, 11 listopada 1978 roku mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1979) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w Poznaniu 28 września 1977 roku i został pochowany na cmentarzu górczyńskim.

Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Baranowski Jan (1894–1971), urodził się 13 maja 1894 r. w Buczu (daw. pow. śmigieński), jako syn Wawrzyna i Marianny z domu Wojciechowskiej. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej w swojej miejscowości pracował w rodzinnym gospodarstwie. W wieku 18 lat wyjechał w poszukiwaniu pracy do Niemiec. Znalazł zatrudnienie w górnictwie węglowym. Po 2 latach pracy w 1914 r. został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej i skierowany na front zachodni, na którym przebywał

do końca I wojny światowej. Po demobilizacji wrócił do rodzinnego domu. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 9 stycznia 1919 r. utworzył w Buczu drużynę powstańczą, z którą wyruszył do Śmigła. Następnego dnia w szeregach 3 kompanii Batalionu Śmigieńskiego pod dowództwem ppor. Bronisława Steinmetza brał udział w akcjach zbrojnych pod Bukówcem Górnym, Krzyckiem, Mórkowem i Lipnem pod Lesznem. Po zakończeniu walk powstańczych wyjechał czasowo do Francji w poszukiwaniu pracy. Po powrocie do kraju od 3 lipca do 30 listopada 1920 r. odbywał w Poznaniu służbę wojskową. Potem ponownie wyemigrował do Francji, gdzie otrzymał zatrudnienie w górnictwie węglowym. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił do rodziny w Buczu Nowym i po kilku miesiącach wyjechał na stałe do córki zamieszkałej w Bydgoszczy. Pracował tam w PKP aż do przejścia na emeryturę. 1 września 1949 r. został członkiem ZBoWiD – u. Zmarł 4 października 1971 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Buczu. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty z Heleną Miller, miał dwie córki i trzech synów.

Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/89, s. 8–10; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigla i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Śmigiel-Kościół 1994, s. 32–33; Archiwum Państwowe w Poznaniu, akta ZBoWiD – u, sygn. 394; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD – u, sygn. 200; Informacje Ryszarda Baranowskiego z Bucza.

Antoni Fornalski

Bartkiewicz Bernard (1899–1976), urodził się 1 kwietnia 1899 roku w Miejskiej Górcie, w rodzinie Józefa i Antoniny z domu Kycler. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę w zawodzie stolarza, w warsztacie swego ojca. W 1917 roku powołany do armii niemieckiej. Pod koniec 1918 roku ochotniczo wstąpił do tworzącego się w Miejskiej Górcie oddziału powstańczego dowodzonego przez Wincentego Brzeskwiniowicza. Wieczorem 5 stycznia 1919 roku Miejska Górka została opanowana przez Polaków. Nazajutrz, po apelu ogłoszonym na prośbę W. Brzeskwiniowicza przez ks. Romana Dadaczyńskiego oddział ten powiększył się do stanu 49 osób. Na liście oddziału B. Bartkiewicz zapisany został pod numerem 10. Następnie służył w Wojskach Wielkopolskich. Od 1921 r. do wybuchu wojny w 1939 r. mieszkał w Poznaniu i w stopniu sierżanta był podoficerem liniowym 3 Pułku Lotniczego. Znajdował się w obsłudze naziemnej lotniska Ławica. Od 1939 roku do 1941 roku w niewoli w ZSRR. W 1941 roku wstąpił do Armii Polskiej gen. dyw. Władysława Andersa, z którą przeszedł cały jej szlak bojowy. Wojnę zakończył w stopniu st. sierżanta Polskich Sił Powietrznych PSZ na Zachodzie. Pod koniec 1947 roku wrócił do rodziny w Śremie i rozpoczął pracę w Urzędzie Skarbowym. Od 1951 roku do przejścia na emeryturę w 1964 roku pracował w Narodowym Banku Polskim.

Bernard
Bartkiewicz

W 1924 roku ożenił się z Salomeą Bartz. Miał dwóch synów: Tadeusza (1925–1994) i Cyryla (1932–2001). Zmarł 27 lipca 1976 r. w Śremie i tam został pochowany na cmentarzu przy ul. Cmentarnej. Posiadał liczne odznaczenia z okresu międzywojennego i służby w PSZ na Zachodzie. W okresie powojennym odznaczony m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945.

Księga pamiątkowa 3-go Pułku Lotniczego 1918–1928, Poznań 1928, s. 84; Pamiętnik Wincentego Brzeskwiniowicza; Informacje i pamiątki rodzinne.

Włodzimierz Becker

Bartkowiak Józef (1892–1969), urodził się 14 czerwca 1892 roku w Konarzewie (gmina Dopiewo) w rodzinie Marcina i Barbary z domu Stankowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Konarzewie pracował w gospodarstwie rolnym. W 1912 roku został powołany do służby wojskowej w armii pruskiej; przez 2 lata służył w 31 pułku piechoty w Altona. Po zwolnieniu z wojska, od 1914 roku pracował jako robotnik w Poznaniu. Był członkiem Sokoła i Towarzystwa Robotników Katolickich. Przez pewien okres czasu był bezrobotnym. Po wybuchu I wojny światowej, w 1914 roku został ponownie powołany do armii pruskiej i wysłany na front rosyjski. Walczył tam do końca wojny. Po zwolnieniu z wojska, w listopadzie 1918 roku wrócił do Poznania. W grudniu 1918 roku wstąpił do Straży Ludowej w dzielnicy V Poznań – Łazarz – Górczyn. Od 27 grudnia 1918 roku do 30 czerwca 1919 roku brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Później służył

w Baonie Zapasowym Wojsk Wartowniczych nr VII i 30 maj 1920 roku został zwolniony do rezerwy. W okresie międzywojennym pracował jako robotnik w Poznaniu. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich Koło Poznań–Łazarz. Od 24 stycznia 1947 roku był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich z roku 1918/1919 w Poznaniu, Koło św. Łazarz – Górczyn. Był żonaty i miał czworo dzieci. Zmarł 17 listopada 1969 roku i został pochowany na cmentarzu na Górczynie..

Centralne Archiwum Wojskowe, Kartoteka Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu nr 17968; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

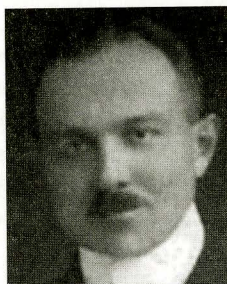
Bazylewicz Teodor (1894–1962), urzędnik pocztowy. Urodził się 15 września 1894 roku w Konarzewie w rodzinie Mariana i Stefanii z domu Filipiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Konarzewie, pracował w gospodarstwie rolnym. W 1913 roku wyjechał do Westfalii i do roku 1914 pracował w kopalni węgla kamiennego w miejscowości Eigen. Należał do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w tym mieście. Po wybuchu I wojny światowej, w 1914 r. został powołany do armii pruskiej i służył do września 1917 roku. Brał udział w działaniach na froncie zachodnim we Francji. Po zwolnieniu z wojska nadal pracował w kopalni, po kilku miesiącach wyjechał do Poznania. 27 grudnia 1918 roku wstąpił do Straży Ludowej dzielnicy św. Łazarz–Górczyn. Brał udział w działaniach na terenie miasta Poznania, m. in. przy zdobywaniu koszar przy ul. Solnej; od 24 stycznia 1919 r. pełnił służbę wartowni-

czą w koszarach. Po zwolnieniu ze Straży Ludowej, 1 lipca 1919 roku podjął pracę w Urzędzie Pocztowym w Poznaniu i pracował tam do września 1939 r. W okresie okupacji hitlerowskiej był zatrudniony w niemieckim Urzędzie Umundurowania. Po zakończeniu II wojny światowej nadal pracował w Urzędzie Pocztowym w Poznaniu. W 1954 roku przeszedł na emeryturę. Mieszkał w Poznaniu. Należał do Stronnictwa Demokratycznego. Od 14 lipca 1947 roku był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich z roku 1918/1919 w Poznaniu, Koło św. Łazarz – Górczyn; 22 czerwca 1957 roku został członkiem ZBoWiD. Odznaczony: Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918–1921 (1936), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), brązowym Medalem Za długoletnią służbę (1938). Był żonaty z Marią Korytowską i miał dwóch syna Janusz (ur. 1936–1979) i Mariana (1938–1969). Zmarł 26 marca 1962 roku w Poznaniu i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Miłostowie.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Barbara Tomkowiak

Bąk Jan (1891–1948), urodził się 26 maja 1891 r. w Naclawiu powiat Kościan, w rodzinie właścicieli gospodarstwa rolnego Michała i Konstancji z Sobiechów. Miał sześcioro rodzeństwa –

Jan Bąk

cztery siostry: Mariannę, Barbarę, Stanisławę, Zofię i dwóch braci: Józefa i Piotra. Po ukończeniu szkoły powszechnej w latach 1906–1909 uczęszczał do Szkoły Ludowej w Lesznie gdzie zdobywał zawód kupca. Następnie od października 1909 r. do września 1911 r. pracował jako kupiec i potem do czasu powołania do armii pruskiej zatrudniony był w gospodarstwie rodziców w rodzinnym Naclawiu. Służbę wojskową odbywał od 13 października 1911 r. do 18 września 1913 r. w trakcie, której ukończył szkołę sanitarną w Bydgoszczy. Po odbyciu służby wojskowej wrócił do Naclawia i dalej pracował w gospodarstwie rodziców. Po wybuchu I wojny światowej, 5 sierpnia 1914 r. został powołany do wojska i w stopniu kaprała brał udział w działaniach wojennych na froncie wschodnim i zachodnim. 1 marca 1918 r. awansowany na stopień plutonowego, a 4 listopada 1918 r. zdemobilizowany. Wrócił do Naclawia i od 20 listopada do 30 grudnia 1918 r. brał czynny udział jako tłumacz w pracach przy Komendzie Uzupełniającej w Kościanie z ramienia Rady Robotniczo-Żołnierskiej. 1 stycznia 1919 r. zgłosił się ochotniczo do powstania. Brał udział w walkach Kompanii Krotoszyńskiej. Rozkazem OKU w Poznaniu z 21 marca 1919 r. został mianowany na stopień sierżanta sztabowego, a od 14 lipca 1919 r. był zastępcą oficera ewidencji w Gostyniu. 20 października 1919 r. rozkazem DG nr 221 par. 2 zwolniony ze służby wojskowej. Do rezerwy przeniesiony 15 kwietnia 1923 r. Po zwolnieniu z wojska pracował jako etatowy urzędnik celny w Gostyniu. W Środzie Wlkp. 12 października 1920 r. zawarł związek małżeński z Cecylią z domu Owsiana. Z małżeństwa tego urodziły się trzy córki: Irena (1923–2002, zamężna Skarżyńska), Bronisława (ur. 1927, zamężna

Stepczyńska) i Zofia (1939–2002, zamężna Rudzińska). Jan dalej pracował jako urzędnik kontroli skarbowej w Obornikach Wlkp., Rogoźnie Wlkp., Margoninie. W wyniku likwidacji, w małych miastach, Urzędów Skarbowych w 1933 r. przeniesiony został na emeryturę. Jednak w listopadzie 1936 r. przeprowadził się z rodziną do Szamocina i podjął pracę jako kierownik Banku Ludowego. Należy do Związku Weteranów Wojennych i pełni funkcje sekretarza Koła. 1 września 1939 r. rodzina uciekła do Ryszewka pod Gnieznem, ale po 2 tygodniach wrócili do rodzinnej miejscowości, a Jan został aresztowany i dwa tygodnie spędził w więzieniu, jako zakładnik. Następnie Niemcy wywieźli go na dwa tygodnie do pracy przy budowie mostów i w gospodarstwie. Na początku grudnia 1939 r. cała rodzina zostaje wysiedlona do Generalnej Guberni i wywieziona pociągiem do Kryp Szlacheckich pow. Węgrów. W Węgrowie zatrudniony został przez Niemców jako tłumacz języka niemieckiego przy budowie lotniska, a następnie wywieziony na Ukrainę. W lutym 1945 r. wrócił do Szamocina, gdzie także wróciła pozostała rodzina (oprócz najstarszej córki). Rozpoczął pracę w Urzędzie Gminy. Od 1946 r. zamieszkał wraz z rodziną w Budzynie. Jako powstaniec wielkopolski został zweryfikowany 11 sierpnia 1946 r. pod nr 81. Zmarł 12 września 1948 r. po długiej chorobie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi i Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 (1931).

Biurowo Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, pamiątki rodzinne i informacje wnuczki Marii Andrzejczak.

Ewa Kabat

Bielawski Mieczysław (1879–1923), ksiądz, profesor, działacz narodowy. Urodzony 16 grudnia 1879 roku w Koszutach k. Środy Wlkp., jako syn Walentego nauczyciela i Emilii z Czerniejewskich. Maturę zdał w Krotoszynie w 1899 roku. Następnie studiował w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu i Gnieźnie. Świecenia kapłańskie otrzymał w bazylice gnieźnieńskiej w 1902 r. W 1903 r. powołany jako mansjonarz do Kolegiaty Poznańskiej, miał okazję przy boku ks. Antoniego Stychła nabierać doświadczenia jako duszpasterz i działacz społeczny. W latach 1906–1916 proboszcz w Pieraniu k. Inowrocławia, gdzie był prezesem Kółka Rolniczego oraz patronem Katolickiego Towarzystwa Robotników Polskich. Pracował też w radzie nadzorczej Banku Ludowego. Należał do Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim działając w Towarzystwie Inowrocławsko – Strzelińskim. Prezes Towarzystwa Czytelni Ludowych w pow. inowrocławskim. W latach 1910–1913 członek zarządu TCL a w latach 1917–1918 należał do rady Głównej TCL w Poznaniu. W 1916 roku przeszedł na probostwo parafii św. Wawrzyńca w Gnieźnie. Obok pracy duszpasterskiej i społecznej zajmował się współredagowaniem Wiadomości Parafialnych Gnieźnieńskich. Autor książki do nabożeństwa dla młodzieży szkolnej Nasze modlitwy. Działal w organizacjach ko-

ścielno-narodowych w Gnieźnie: Dąbrówka, Rzepicha, Jedność. Opiekował się ochronką parafialną dla niemowląt oraz organizował pomoc materialną dla wdów i sierot po żołnierzach poległych na frontach pierwszej wojny światowej. Współorganizator z ramienia zarządu TCL Uniwersytetu Ludowego w Dalkach k. Gniezna. W latach 1904–1923 członek zwyczajny PTPN w Poznaniu. W czasie powstania wielkopolskiego należał do Rady Ludowej Gniezna, a następnie został przewodniczącym Powiatowej Rady Ludowej. Radnym miejskim został wybrany 27 listopada 1921 roku, z listy Związku Ludowo-Narodowego. W 1921 roku mianowany profesorem Seminarium Duchownego w Gnieźnie. Przez kardynała Dalbora obdarzony godnością kanonika kolegiaty św. Jerzego. Zmarł 28 marca 1923 roku w Gnieźnie. Pochowany na cmentarzu Św. Krzyża w Gnieźnie. W 1924 roku w kościele św. Wawrzyńca w Gnieźnie odsłonięto tablicę pamiątkową Jemu poświęconą (istnieje do dziś).

Mieczysław
Bielawski

Gniezno. Studia i materiały historyczne, t. IV, Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 1995; A. Pihan-Kijasowa, Poczet członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1857–2007, Poznań 2008 r.; Zygmunt Wygocki, Gniezno i powiat gnieźnieński w powstaniu wielkopolskim 1918–1919, Instytut Zachodni, Poznań 1988; Jerzy Topolski, Bogusław Polak, Gniezno i ziemia gnieźnieńska. Walka o wolność narodową i społeczną, Gniezno 1978; Księga społecznicy w Wielkopolsce 1894–1919. Słownik biograficzny, t. I, Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 2007; Zygmunt Kittel, Oswobodzenie Gniezna i trzy tygodnie dalszych potyczek, Gniezno 1919; Chrześcijańskie Sto-

warzyszenie Społeczne, Wielkopolski czyn powstańczy, Novum nr 12, Warszawa, 1971; Lech. Gazeta Gnieźnieńska: codzienne pismo polityczne dla wszystkich stanów 1923.03.1930; Księga Jubileuszowa wydana w 50-tą rocznicę założenia Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim 1861–1911, Poznań 1911; Zdjęcie ze zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie.

Wojciech Sander

Binkowski Adam (1894–1940), urodził się 26 października 1894 r. w Mosinie (pow. śremski), w rodzinie Adama, mistrza stolarskiego i Marii z Wernerów; brat Józefa, jeńca w obozie w Ostaszowie. Od kwietnia 1898 r. do marca 1906 r. uczeń i absolwent miejscowej szkoły ludowej, w 1907 r. uczeń, w latach 1908–1912 praktykant w drogerii w Mosinie, równocześnie uczeń szkoły do kształcącej kupieckiej w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły, od 1 kwietnia 1912 r. był kierownikiem drogerii w Opolu na Śląsku, od 1 stycznia 1913 r. kierownikiem drogerii w Luben (ob. Lubin w woj. dolnośląskim) od 1 kwietnia do 30 września 1913 r. kierownikiem oddziału w firmie farmaceutycznej w Poznaniu; od 1 października 1913 r. był laborantem i chemikiem w aptece w Esch-sur-Alzette w W. Ks. Luksemburg, 1 kwietnia 1914–28 lutego 1915 w drogerii Plauen w Królestwie Saksonii. Po wojnie, od 1 lipca 1920 r. do 31 stycznia 1921 r. był urzędnikiem w Urzędzie Walki z Lichwą i Spekulacją w Ministerstwie b. Dzielnicy Pruskiej, od 1 lutego 1921 r. prokurentem w firmie handlowej w Poznaniu, od 1 lipca 1921 r. dyrektorem francuskiej firmy drogeryjnej w Kobylinie. Był aktywnym członkiem Ligi Obrony Po-

wietrznej Państwa. 1 marca 1915 r. wcielony do armii pruskiej, do 15 lipca na przeszkoleniu rekruckim w pułku piechoty w Lipsku, 16 lipca przetransportowany na front zachodni, od połowy lutego 1916 r. uczestniczył w walkach w północnej Francji i w Belgii, następnie w batalionie obrony krajowej w Gandawie, od lipca 1916 r. ponownie w pułku piechoty na froncie, służył w kampanii ciężkich karabinów maszynowych w starciach z czołgami, w październiku 1917 r. przesunięty do sztabu pułku, 11 listopada 1918 r. mianowany kapralem, odznaczony Pruskim Krzyżem Żelaznym II kl. 20 grudnia 1918 r. zwolniony z wojska. Po powrocie do domu zgłosił się 16 stycznia 1919 r. do miejscowej komendy powstańczej, skierowany do szkoły obserwatorów lotniczych w Ławicy, szkolony do objęcia funkcji obserwatora, po ukończeniu kursu, 27 marca 1919 r. przydzielony do 3 Wielkopolskiej Eskadry Lotniczej polnej. 24 kwietnia 1919 r. awansowany do stopnia plutonowego, wkrótce potem sierżanta, w grudniu 1919 r. złożył egzamin na aspiranta oficerskiego, awansowany do stopnia podchorążego w korpusie osobowym oficerów lotnictwa, wyznaczony na funkcję lotnika–obserwatora, czyli dowódcy samolotu. 4 czerwca 1919 r. eskadrę przeniesiono na wielkopolski front południowy, z bazą na lądowisku w Górze (pow. jarociński). Załogi wykonywały loty rozpoznawcze na rzecz 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, a także propagandowe, zrzucając ulotki nad Górnym Śląskiem. 25 kwietnia 1919 r. eskadra została skierowana na front ukraiński, do Galicji Wschodniej, bazowała początkowo na lotnisku w Stryju, następnie na lotnisku bliższym frontu, w Brzeżanach. W lipcu prowadziła loty rozpoznawcze i naloty bombowe na linie i stacje kolejowe na zapleczu frontu,

w sierpniu z lotniska w Bereźnicy wielokrotnie prowadziła rajdy bombowe, m. in. zniszczyła stację kolejową koło Tar-nopola. 19 sierpnia 1919 r. eskadra wróciła do Wielkopolski, skierowana na lądowisko w Wojnowicach koło Buku, stąd załogi wykonywały kilka lotów rozpoznawczych w rejonie Nakła i Piły. 14 października 1919 r. eskadra wyruszyła na front litewsko-białoruski, 21 października dotarła do Żodzina, na tutejszym lotnisku miała przetrwać zimę 1919/1920. W końcu 1919 r. na całej długości frontu nastąpiło nieformalne zawieszenie broni, walki ponownie rozpoczęły się wiosną 1920 r. Eskadra nasiliła zwłaszcza bombardowania rosyjskich lotnisk, dróg i linii kolejowych, m. in. 17 kwietnia 1920 r. zbombardowała lotnisko koło stacji kolejowej Sławnoje, ponad 60 km poza linią frontu. Podczas tych działań wojennych na frontach wojen polsko-ukraińskiej i polsko-rosyjskiej podchorąży Binkowski wyróżniał się odwagą, dostarczał cennych informacji, zwłaszcza z lotów dalekiego rozpoznania, swoje obowiązki pełnił sumiennie i chętnie (z opinii z 1920 r.). 17 czerwca 1920 r. zwolniony z wojska, przeniesiony do rezerwy i przydzielony do 3 pułku lotniczego, po ćwiczeniach w rezerwie mianowany w 1925 r. podporucznika rez., latem 1927 r. odbył 6-tygodniowe ćwiczenia w swoim pułku, awansowany na stopień porucznika rez. obserwatora i przeniesiony do 6 pułku lotniczego we Lwowie. W końcu sierpnia 1939 r. zmobilizowany przez 3 pułk lotniczy, wycofywał się z 3 bazą lotniczą do Lublina i dalej do Łucka, 17 września dostał się do niewoli sowieckiej pod Trembowlą i został osadzony w obozie w Kozielsku. Wywieziony 16 kwietnia 1940 r. do UNKWD w Smoleńsku na podstawie listy dyspozycyjnej NKWD nr 029/3 datowanej 13

kwietnia i zastrzelony w lesie katyńskim 17 kwietnia 1940 r. Podczas ekshumacji w kwietniu-maju 1943 r. zidentyfikowany, oznaczony nr PCK 02751 i pochowany w IV bratniej mogile na nowo zbudowanym polskim cmentarzu wojennym. Przy jego zwłokach znaleziono dwie karty pocztowe, zachowana jedna od żony wysłana listopad-grudzień 1939 r. z Poznania (datownik Moskwy 26 stycznia 1940), napisana w języku niemieckim, druga zaginęła. Odznaczony Krzyżem Walecznych (1922) i Polową Odznaką Obserwatora, przedstawiony do odznaczenia VM kl. 5 (1920). Ożenił się z Matyldą z d. Liepoldt i miał dwoje dzieci: Gerwazego (ur. 1923) i Monikę (ur. 1926).

A. Moszyński: *Lista katyńska, Londyn 1982*, s. 24; J. Pawlak: *Dzieje bazy lotniczej nr 3 (w:) Przegląd Wojsk Lotniczych i Obrony Narodowej*, 1991, R. 63, nr 12, s. 82; J. Tucholski: *Mord w Katyniu. Warszawa 1991*, s. 76 (tu mylna data urodzenia 24 XII 1891); *Wojskowy Przegląd Historyczny*, R. 1993, nr 2, s. 335; J. Pawlak: *Ostatnie lądowanie. Lotnicy polscy zamordowani, zaginieni i zmarli w ZSRR IX 1939 – IX 1942, Warszawa 1994*, s. 16. *Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa; Rozstrzelani w Katyniu, Warszawa 1995*, s. 25; T. Kryśka-Karski, *Straty korpusu oficerskiego, Londyn 1996*, s. 31; *Księga pochowanych żołnierzy, Pruszków 1996*, s. 59; W. Śmigieński, *Śremska lista katyńska (w:) Gazeta Śremska R. 1999*, nr 5, s. 8; *Katyn. Księga cmentarna, Warszawa 2000*, s. 38; *Kłamstwo katyńskie. Katalog wystawy 8 kwietnia – 15 maja 2000 roku. Red. A. Roliński, A. Rybicki, Kraków 2000*, s. 76. *Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego; Inwentarz dokumentów katyńskich przechowywanych w ar-*

chiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Wstęp i oprac. S. M. Jankowski, A. Roliński, Kraków 2002, s. wg ind., fot. 24–24a, 25. Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego; K. Hoff, Skrzydła Niepodległej. O wielkopolskim lotnictwie w okresie drugiej Rzeczypospolitej, Poznań 2005, s. 38. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych; J. Pawlak, Bezkarne ludobójstwo na polskich oficerach–jeńcach wojennych w ZSRR – 1940 r., Warszawa 2007, s. 38–39; Katyń. Listy ekshumacyjne i dokumenty, Warszawa 2012, s. 240, 299.

Wojciech Śmigielski

Bobrowicz Wojciech (1889–1978), urodził się 24 września 1889 roku w Dopiewcu (gmina Dopiewo) w rodzinie robotniczej Mariana i Heleny z domu Ludwiczak. Ukończył szkołę powszechną w Dopiewcu i pracował w majątku rolnym w Dopiewcu. W 1917 roku powołany do służby w armii pruskiej i po przeszkoleniu został wysłany na front zachodni do Francji. Podczas walk na początku 1918 roku został ranny i po pobycie w szpitalu wojskowym przeniesiony do baonu zapasowego w Głogowie. Z wojska niemieckiego zwolniony w końcu na początku listopada 1918 roku, wrócił do rodzinnej miejscowości. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego ochotniczo wstąpił do 1–szego Pułku Poznańskiego. Brał udział w rozbrajaniu warty przy Urzędzie Umundurowania oraz w walkach o zdobycie koszar 6 Pułku Grenadierów i stacji lotniczej w Ławicy k. Poznania. Później wraz z 1 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Do rezerwy zwolniony w lipcu 1922 roku. Zamieszkał w Poznaniu i podjął pracę w bu-

downictwie. Później w latach 1935–1939 zatrudniony był z Firmie „Stomil”. Podczas okupacji hitlerowskiej pracował w niemieckiej firmie budowlanej. Po zakończeniu działań wojennych w Poznaniu, do 19 sierpnia 1945 roku był zatrudniony w Milicji Obywatelskiej jako milicjant. Następnie pracował w budownictwie, a od 1954 roku w Zakładach Hipolita Cegielskiego w Poznaniu, aż do chwili przejścia na emeryturę. Od 18 lipca 1959 roku był członkiem ZBoWiD-u Koło Poznań Grunwald. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 3 marca 1973 roku awansowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1976). Był żonaty z Janiną Zborowską i miał troje dzieci. Zmarł 15 listopada 1978 roku i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie.

Centralne Archiwum Wojskowe, Kartoteka Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu nr 12787; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Brochwicz–Trawiński Marian Jarosław (1896–1963), pierwszy dowódca kompanii kórnickiej w powstaniu wielkopolskim. Urodził się 27 maja 1896 r.

Marian Jarosław
Brochwicz–Trawiński

w Goraninku koło Leśniewa w pow. gnieźnieńskim. Ojciec Władysław v. Trawiński był właścicielem majątku Goraninek (niem. Amwald). Matka Rozalia z domu Stachowska. Rodzice zapewнили mu solidne wykształcenie. Maturę otrzymał w 1913 r. w Gnieźnie. Miał przygotowanie wojskowe wyniesione z armii niemieckiej w stopniu z-cy oficera. Na początku 1918 r. przybył do Kórniku i podjął pracę jako urzędnik gospodarczy w majątności kórnickiej. 11 listopada 1918 r. włączył się w organizację Rady Robotniczo-Żołnierskiej i objął przewodniczenie Radzie Żołnierskiej. Rada pod jego kierownictwem, powołała Straż Bezpieczeństwa oraz ochotnicze oddziały porządkowe i wartownicze w Kórniku i w okolicy. 15 listopada 1918 r. o 22: 30 został dowódcą kompanii kórnickiej liczącej około 150 ochotników, przeważnie byłych żołnierzy. 27 grudnia 1918 r. na sygnał Sylwestra Gawrycha obecnego w Poznaniu, kompania kórnicka wyruszyła do Poznania. Trawiński czekał z rozkazami przy kościele św. Rocha. Na rozkaz J. Maciaszka komendanta Poznania kompanię podzielono. Trawiński wystawił ochronę Hotelu Bazar, w którym zamieszkał przybyły 26 grudnia 1918 r. do Poznania, Ignacy J. Paderewski, posterunki na Starym Rynku oraz strażę na dworcu kolejowym i poczcie. Trawiński otrzymał osobiste podziękowania i gratulacje od Ignacego J. Paderewskiego. 29 grudnia dowództwo kompanii przekazano Stanisławowi Celichowskiemu. Po uznaniu przez Radę Robotniczo-Żołnierską w Kórniku zwierzchności władz Powiatowej Rady Ludowej w Śremie, kompania kórnicka weszła w skład Batalionu Śremskiego, dowodzonego przez mjr. Stefana Chosłowskiego. Powstańcy kórnicki tworzyli 2 i 4 kompanię Batalionu Śremskiego. Trawiński dowodził

2 komp., 4-tą – S. Celichowski. Trawiński wyruszył ze swoją kompanią na odcinek leszczyński. Dowodził nią w potyczce z niemieckim pociągiem pancernym w Kąkolewie (27 stycznia 1919). Od 29 stycznia do 1 lutego 1919 r. czasowo pełnił obowiązki dowódcy odcinka „Osieczna”, po czym wrócił do Kąkolewa i potem do Osiecznej, gdzie przebywał ze swoją kompanią do 12 marca. Dekretem NRL z dnia 7 lutego 1919 r. został mianowany ppor. art. ze stanowiskiem od 21 stycznia 1919. W maju 1919 r. został wykładowcą I kursu Oficerskiej Szkoły Aeronautycznej (balonowej) w Poznaniu, nast. był dowódcą 3 kompanii w II baonie aeronautycznym, z którym wyruszył na front litewsko-białoruski pod Borysów. Od połowy kwietnia 1920 r. walczył w rejonie Kolenkowicze-Mozysz. Wykonując 12 czerwca 1920 r. wraz z ppor. Bronisławem Lubańskim zadanie obserwacji z balonu pozycji nieprzyjaciela w rejonie Jakimówki nad Dnieprem stoczył zwycięską walkę z sowieckim samolotem atakującym balon. Uszkodził go i zmusił do odwrotu. Od 25 czerwca 1920 r. dowodził wydzielonym z baonu *oddziałem aeronautycznym* złożonym z 3 oficerów i 100 szeregowych, jako oddział piechoty walczył na zach. od wsi Glinnaja Słoboda. Dekretem NW z 9 września 1920 r. zatwierdzony w stopniu kpt. lotnictwa ze starszeństwem od 1 czerwca 1920 r. Po wojnie w 1922 r. d-ca 4 Baonu Aerostatycznego w Krakowie-Prądniku. W 1924 r. służył w baonie balonowym w Toruniu, a od 1928 r. w Morskim Dywizjonie Lotniczym w Pucku jako kwatermistrz, później z-ca d-cy. W stan spoczynku został przeniesiony około 1932 r. i zamieszkał w Gdyni. Pracował w kapitanacie portu Gdynia. Odznaczony został Krzyżem Walecznych. W 1932 r. rozszedł się z żo-

na Klarą Brochwicz-Trawińską z domu von Krow i związał nieformalnie z Gertrudą Wilgorską. Nie znamy losów kapitana Mariana Trawińskiego w okresie II wojny światowej. Potem T. mieszkał w Sopocie, w 1948 r. był prezesem Koła Powstańców Wielkopolskich w Gdyni. Po wojnie występował jako iluzjonista, pod pseudonimem artystycznym *Profesor Jaro*. W dokumentacji ZBoWiD w Kórniku w protokole nr. 1 z 1964 r. odnotowano w punkcie 6: „Prezes kol. Holderny odczytał list napisany przez ob. Majchrzyckiego z Gdyni do kol. Pohla Jana, w którym doniósł, iż ppor. armii niemieckiej, Marian Trawiński zmarł. Był on też powstańcem z Kórnik, a który został powołany na dowódcę oddziału w Ławicy, a nie był dowódcą kompanii kórnickiej gdyż jak oświadczył Ciastowski Henryk, iż dowódcą kompanii kórnickiej nie był nikt inny jak dr. Celi-chowski”. Odznaczenia: Krzyż Niepodległości, Krzyż Walecznych (2x, nadany za Powstanie Wielkopolskie i za wojnę polsko-bolszewicką), Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921, Odznaką Pamiątkową Powstańca Broni TPW, Odznaka Pamiątkowa Naczelnej Komendy Straży Ludowej *Za Waleczność*, Odznaka Pamiątkowa Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków, Odznaka Pamiątkowa Wojsk Wielkopolskich. Był odznaczony trzykrotnie *Odznaką Za Ratunek*. W filmie fabularnym „Powrót do Polski” (1988., reż. P. Pitera) jego postać zagrał aktor Włodzimierz Twardowski. M. Trawiński Zmarł 20 stycznia 1963 r. w Gdańsku i został pochowany w Sopocie, lecz jego grób nie zachował się.

Akt urodzenia USC Czerniejewo nr. 141/1896., Frankiewicz E., Osieczna w walce o niepodległość, Osieczna 1939, s. 62; Weyman S., Gomolec L., Kórnik

i Bnin w walkach w latach 1794–1945, Poznań – Kórnik 1976, s. 114, 125–126, 144; Czubiński A., Powstanie wielkopolskie 1918–1919. Geneza–charakter–znaczenie, Poznań 2002, s. 152, 168, 169; Rocznik Oficerski Rezerw, Warszawa 1934, s. 347, 1015; Wawrzyniak J., Słownik Biograficzny Śremu pod redakcją D. Płygawko i A. Podsiadłego, Śrem 2008, s. 356; Wawrzyniak J., Śrem w Powstaniu Wielkopolskim, Śrem 2011. Akta ZBoWiD w Kórniku T. 21 k. 1., Akt zgonu USC Gdańsk 1963 nr 117/1963.

Kazimierz Krawiarz

Brzeskwiniowicz Wincenty (1877–1930), chorąży Wojska Polskiego. Urodził się 17 lipca 1877 roku w Miejskiej Górze (powiat Rawicz), w rodzinie bednarza Kaspra i Marianny z domu Łukowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę w sklepie kolonialnym z destylatornią w Sarnowie. Po jej ukończeniu pracował tamże jako pomocnik. W 1897 roku powołany do armii niemieckiej. Po odbyciu służby wojskowej pracował w swoim zawodzie kupca i destylatora w Saarau na Śląsku, Sarnowie i Rawiczu. W 1903 roku wrócił do rodzinnego miasta i prowadził własny sklep kolonialny z destylatornią, równocześnie pracował przez 5 lat jako księgowy w miejscowym Banku Ludowym. Był założycielem Koła Śpiewu „Lutnia”, później jego członkiem honorowym. Był

Wincenty
Brzeskwiniowicz

też skarbnikiem Okręgu Kół Śpiewających, przyczynił się do założenia i rozkwitu Banku Ludowego i Tow. Przemysłowców, którego był sekretarzem aż do śmierci. W 1914 roku zmobilizowany do wojska niemieckiego. Walczył na froncie wschodnim. W 1916 roku wzięty do niewoli i osadzony w obozie jenieckim w Strzałkowie, gdzie w stopniu sierżanta liniowego pełnił różne funkcje min. podoficera komory umundurowania baonu. W listopadzie 1918 roku wrócił z niewoli do rodzinnego miasta. 19 listopada na wiecu w Miejskiej Górcie, które zorganizował miejscowy proboszcz ks. Zdzisław Zakrzewski prezes Komitetu Wykonawczego Rady Ludowej powiatu rawickiego wybrano 13 delegatów na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. Z Miejskiej Górki byli to: Bronisława Szymańska, Wincenty Brzeskwiniwicz i Roman Naskręt. Współorganizował Radę Robotniczo – Żołnierską, której został przewodniczącym; następnie organizował Straż Ludową, z którą 5 stycznia 1918 roku opanował miasto. 6 stycznia spowodował usunięcie wszystkich urzędników niemieckich z władz miasta i zastąpił ich Polakami. Tego dnia po apelu ogłoszonym na jego prośbę przez ks. Dadaczyńskiego oddział powstańczy powiększył się do 49 osób. 8 stycznia przybył do Miejskiej Górki ppor. Busza z misją zorganizowania Straży Ludowej na obwód Miejskiej Górki. Stan jaki zastał opisał w swoim oświadczeniu z dnia 10 maja 1920 r.: „... w dniu 8.1.19. stwierdziłem iż sierż. Brzeskwiniwicz Wincenty z Miejskiej Górki już miał zorganizowaną Straż Ludową na obwód w swym mieście w ilości 55 osób i takową obsadził wszelkie budynki urzędowe..”. W tym samym dniu po wizycie ppor. Buszy wieczorem wyruszył na front pod Sarnowę, gdzie dowodził plutonem następnie walczył pod Rawiczem.

Przy tworzeniu się I baonu (góreckiego) 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 69 p. p.) zajmował się kasą, zaprowiantowaniem i umundurowaniem. Z tą jednostką walczył na froncie Kępiskim, później przez cały rok 1920 na froncie Litewsko-Białoruskim. 5 sierpnia 1920 roku nastąpiło zdarzenie, które tak opisuje w swoim pamiętniku „... podczas odwrotu będąc przez oddział kozaków okrążony, w ostatniej chwili wyratowałem kasę państwo. w ilości przeszło MK. 180000,— przepłynąwszy z takową przez dość szerokie jezioro z narażeniem życia za co ozdobiono mnie „Krzyżem Walecznych....”. W 1920 roku trzy razy składa wnioski o zwolnienie z wojska – bezskutecznie. W 1921 roku zorganizował kasyno oficerskie 69 Pułku Piechoty, którego był kierownikiem przez sześć miesięcy. Następnie założył Spółdzielnię Żołnierską, której był kierownikiem do demobilizacji. 24 kwietnia 1922 roku został w stopniu chorążego zwolniony z wojska. Po powrocie do rodzinnego miasta nie mógł przez sześć miesięcy znaleźć pracy. O tym tak z pewnym żalem pisze w swoim pamiętniku: „...Przybywszy do domu, z braku odpowiedniego kapitału nie byłem w stanie interesu mego objąć, starania moje o pożyczkę hipoteczną były daremne. Z powodu tego starałem się o uzyskanie jakiegokolwiek posady urzędowej, którą nam ciągle podczas pobytu na froncie przyobiecano, lecz niestety i to nadaremnie bo takowe zajęli ci co w domu pozostali...”. Wreszcie został agentem Krajowego Ubezpieczenia Ogniowego, a po zdanym egzaminie technika pełnił dodatkowo funkcję taksatora budowlanego. Po powrocie z frontu założył pierwsze w powiecie Rawickim Towarzystwo Powstańców i Wojaków, którego był prezesem aż do śmierci. Był też współorgani-

zатorem oddziału P. W. i honorowym dowódcą plutonu P. W., opiekunem Towarzystwa Młodzieży Polsko-Katolickiej. Zmarł nagle 17 lipca 1930 roku w Miejskiej Górcie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. 13 października 1903 roku zawarł związek małżeński z Pelagią z domu Taranczewską. Dzieci: Marta (1904–1984), Barbara (1905–1987), Bogdan (1909–1980). Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego, Krzyżem Powstańca Broni Związku Powstańców i Wojaków, Odznaką Za Wolność.

Walki o Rawicz, Ksiądz Zdzisław Zakrzewski Leszno 1922 r., str. 5–6; własnoręcznie napisany życiorys przez Wincetego Brzeskwiniwicza dnia 1.11. 1923 r.; Orędownik Powiatowy, Rawicz nr 85 z dnia 19 lipca 1930 r. – Fragment pamiętnika W. Brzeskwiniwicza; Poświadczenie por. Ignacego Buszy z dnia 10 maja 1920r. o zorganizowaniu straży Ludowej w Miejskiej Górcie.; Od Prośny Po Rawicz, Zygmunt Wieliczka, Poznań 1931, Wojewódzki Instytut Wydawniczy w Poznaniu str. 227–239; Polski słownik biograficzny, T. 3, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1937 r., str. 35–36; list Pani Marii Stróżyk wnuczki I. Brzeskwiniwicza z dnia 23.1.2013 r. do W. Beckera wraz z załącznikami; Wiadomości Miejskogóreckie z 2009 r., str. 21,22;

Włodzimierz Becker

Bury Jan Władysław (1886–1944), podporucznik Wojska Polskiego. Urodził się 18 czerwca 1886 roku w Mościewie, jako syn Wojciecha i Zuzanny z domu Obst. Miał czworo rodzeństwa: sio-

strę Zofię oraz trzech braci – Leona, Mieczysława i Wiktora. Jego ojciec był właścicielem młyna, o którym wspomina w swojej pracy ks. Jan Gierliński: „Górnik, czyli Górny Młyn w Mościewie (...) Na wniosek Wojciecha Burego w roku 1891 przyłączony został do parafii kwileckiej”. Jan posiadał wykształcenie średnie, z zawodu był handlowcem. Pracował jako przedstawiciel handlowy w dużym domu towarowym w Berlinie. Był żonaty z Bronisławą Kruk (córką Stanisławy i Antoniego), z którą miał syna Mieczysława urodzonego 2 lutego 1929 roku. W 1916 roku Jan Bury został wcielony do armii pruskiej i walczył na froncie zachodnim we Francji, wraz ze swoimi dwoma braćmi, którzy zginęli podczas I wojny światowej. Po powrocie do kraju wziął udział w powstaniu wielkopolskim 1918/1919 roku. Następnie służył w Wojsku Polskim w Poznaniu. Po przejściu do rezerwy wrócił do Mościewa, gdzie zajął się gospodarstwem i młynem swoich rodziców. W 1938 roku zapadł w śpiączkę i był nieprzytomny przez trzy tygodnie. W podziękowaniu za uzdrowienie w lesie nieopodal Mościewa zbudował z polnych kamieni Grotę Matki Boskiej. W czasie okupacji hitlerowskiej pracował w Urzędzie Gminy w Kwilczu jako sekretarz, ponieważ biegle znał język niemiecki. Walenty Wyrwał wspomina, że podczas wojny Jan Bury został przesiedlony do Kozubówki koło Orzeszkowa i znajdował się pod stałą obserwacją Niemców. Wyznaczyli mu nawet drogę, którą miał chodzić do pracy, a gdy pewnego dnia pojechał inną trasą, natychmiast zjawili się żandarmi żądając wyjaśnień. Stefania Frajtag zd. Staryszak pamięta, że niemieccy policjanci z Orzeszkowa często szykanowali Polaków, nawet za drobne wykroczenia były dotkliwe kary. Elżbieta Sroka zd. Piotro-

wicz wspomina, że Jan Bury często od-
wiedzał jej ojca, również powstańca
wielkopolskiego. Henryka Śledzik zd.
Czajka zapamiętała go jako wysokiego
mężczyznę, który zawsze chodził w swo-
jej czapce rogatywce zapiętej na pasek.
Pewnego razu pozdrawiając policjantów
nie zdjął czapki, za co jeden z nich ude-
rzył go w twarz, ale aby to zrobić musiał
podskoczyć. Po wybuchu powstania war-
szawskiego Niemcy przeprowadzili obła-
wę na żołnierzy Armii Krajowej i harce-
rzy Szarych Szeregów, obawiając się wy-
buchu powstania również w Wielkopol-
sce. Podporucznik Jan Bury zaprawiony
w boju weteran I wojny światowej
i uczestnik powstania wielkopolskiego,
a przede wszystkim Polak, którego posta-
wa w życiu codziennym była świadc-
twem głębokiego patriotyzmu był poten-
cjalnym zagrożeniem dla Niemców.
8 sierpnia 1944 roku został aresztowany
w pracy. Następnie prowadzili go przez
Kurnatowice, Prusim, Kolno do aresztu
w Międzychodzie. Został zamordowany
przy tzw. „zgniłym moście” pod Kolnem
(zastrzelony i pochowany na miejscu
zbrodni). Według relacji Zofii Zachciał
z domu Muchajer, świadkiem morder-
stwa Jana Burego był jej brat Jan, który
w czasie okupacji był kierowcą niemiec-
kiego oficera mieszkającego wówczas
w Prusimiu. Widział on jak żandarmi
urzędujący na posterunku na tzw. „górc-
ce” w Orzeszkowie, ciągnęli go przywią-
zanego za ręce między dwoma kołmi, aż
do miejsca stracenia. Po pokonaniu ok.
15 km musiał jeszcze wykopać dla siebie
mogilę i to własnymi rękami. Tego dnia
Marianna Boczek z domu Młyńczak
wracała z Kamionny do Kolna, gdzie
wówczas mieszkała. Po drodze spotkała
policjantów prowadzących zakrwawio-
nego człowieka, który ledwo trzymał się
na nogach. Jeden z Niemców pytał czy

zna tego człowieka i zabronił mówić co
widziała. Chwilę później słysząc było
strzał. Tego samego dnia mieszkaniec
Bielska pan Wieczorek wracał z Między-
chodu z mleczarni, pod Kolnem spotkał
żandarmów, którzy kazali mu zawrócić
i przywieźć łopatę. Grożąc śmiercią za-
bronili mu cokolwiek mówić na temat
zdarzenia i tego co zobaczył. Tadeusz
Wasik, który w czasie wojny pracował
w majątku w Kolnie, tego dnia orał pole
pod lasem i z daleka widział policjantów
siedzących na rowie i palących papierosy
oraz człowieka kopiącego ziemię. Po
pewnym czasie usłyszał strzał. Po skoń-
czonej pracy upewnił się, że nikogo nie
ma i udał się na miejsce zbrodni. Ujrzał
płytka mogilę i w pośpiechu przysypane
zwłoki ofiary hitlerowców. Dalsze losy
rodziny poznaliśmy na podstawie relacji
syna Jana – Mieczysława Burego. Wraz
z matką poszukiwali ojca, żyjąc nadzieją,
że wróci. Pod koniec wojny, w lutym
1945 roku zjawiała się p. Marianna Bo-
czek i p. Wieczorek, którzy poinformo-
wali rodzinę o okolicznościach śmierci
Jana Burego i pokazali miejsce zbrodni.
Z nadejściem wiosny dokonano ekshu-
macji zwłok i pochowano je w rodzin-
nym grobowcu na cmentarzu za kościo-
łem parafialnym w Kwilczu. W ekshu-
macji brał udział Wiktor Wacław, który
wspomina, że na prośbę żony Jana Bure-
go udali się na miejsce zdarzenia, skąd
delikatnie przenieśli ciało na wóz i prze-
wieźli do kostnicy w Kwilczu. Po zakoń-
czeniu wojny wdowa z synem wróciła do
Mościejewa, jednak samej trudno było
zajmować się gospodarstwem oraz młyn-
nem, dlatego podjęła decyzję o sprzedaży
i wyprowadziła się do Międzychodu,
a następnie do Poznania. Mieczysław
Bury początkowo pracował jako taksów-
karz, a następnie jako kierowca PKS, za-
łożył rodzinę, na świat przyszły wnuki

Jana Burego: Jan, Lechosław i Roman. W roku 1984 zmarła Bronisława Bury. W następnych latach urodziły się prawnuczęta: Jakub, Izabela, Agnieszka, Aleksandra, Anna i Maciej, a także praprawnuczęta: Artur, Brunon i Zuzanna. Jedyne dziecko Jana Burego – Mieczysław zmarł w czerwcu 2010 roku.

Praca uczennicy kwileckiego gimnazjum Patrycji Wesolej pt. „Wspomnienie o podporuczniku rezerwy Janie Bury (1886–1944)” przygotowana na konkurs zorganizowany przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w maju 2009; wspomnienia Marianny Boczek z Lubosza; informacje przekazane przez Wandę i Mieczysława Bury z Poznania.

Monika Lehmann, Marcin Lehmann

Butler Witold (1889–1936), pułkownik W. P. Urodził się 8 stycznia 1889 roku w majątku Dorosiny na Litwie, w rodzinie głównego leśniczego Eustachego i Zofii z domu Pawłowicz. Ukończył gimnazjum humanistyczne w Bobrujsku i Aleksiejewską Szkołę Wojenną. Od 1 września 1910 roku służył zawodowo w armii rosyjskiej. 6 sierpnia 1912 roku po ukończeniu szkoły wojskowej w Moskwie został mianowany podporucznikiem wojsk inżynieryjnych. Podczas I wojny światowej, od 1 września 1914 roku dowodził kompanią sztabową. 27 października 1915 roku awansowany na

Witold
Butler

stopień porucznika. 28 sierpnia 1917 roku na własną prośbę przeniesiony do I Korpusu J. Dowbor-Muśnickiego, gdzie dowodził kompanią saperów. Po rozwiązaniu korpusu przybył do Warszawy i 12 listopada 1918 roku wstąpił do Wojska Polskiego. 30 listopada awansowany na stopień kapitana otrzymał przydział do 1 Pułku Inżynieryjnego, w którym objął stanowisko dowódcy batalionu. W styczniu 1919 r. przybywa do I Baonu Saperów Wlkp. (przeniesiony rozkazem sztabu generalnego do Armii Wielkopolskiej) i zgodnie z rozkazem Nr 2 Głównego Dowództwa Sił Zbrojnych w byłym Zaborze Pruskim – objął jego dowództwo, by 23 kwietnia 1919 roku wyruszyć na front południowy do Jutrosina. Od 2 do 7 maja dowodził w zastępstwie frontem. 23 maja 1919 roku Dekretem Komisariatu NRL nr 55 poz. 52 awansowany na stopień majora, a Dekretem nr 134 z dnia 6 czerwca na stopień podpułkownika (ze starszeństwem od 1 lutego 1919 roku). 7 lipca został wyznaczony zastępcą dowódcy garnizonu. Zorganizował kurs saperski dla żołnierzy 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. Po przemianowaniu I Baonu Saperów Wlkp. rozkazem Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 grudnia 1919 roku na XV Baon Saperów Wlkp., uczestniczył w przejmowaniu Pomorza. Wkroczył na czele saperów 20 stycznia 1920 roku do Bydgoszczy i był pierwszym (choć jedynym) komendantem miasta. 12 marca 1920 roku ze swym batalionem, w składzie 15 Dywizji Piechoty wyrusza na front litewsko – białoruski. Podczas wojny dowodził min. grupą forteczną. W maju 1921 roku objął stanowisko pełniącego obowiązki dowódcy nowo utworzonego 8 Pułku Saperów, którym dowodził do 17 maja 1927 roku. 15 sierpnia 1924 roku awansowany na pułkownika. Następnie

został przeniesiony do kadry oficerów saperów z równoczesnym przydziałem do 3 Okręgu Szefostwa Saperów na stanowisko szefa. W sierpniu 1927 roku zwolniony ze stanowiska szefa 3 Okręgu Szefostwa Saperów z równoczesnym oddaniem do dyspozycji szefa Departamentu Inżynierii Ministra Spraw Wojskowych. 31 sierpnia 1929 roku przeniesiony w stan spoczynku z dyspozycją do dowódcy Okręgu Korpusu III. W drodze wyroku sądowego został zwolniony ze służby 14 października 1929 roku. Zmarł 28 września 1936 roku i został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie. Odznaczony był m. in.: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, francuskim Medalem Interalliée. Związek małżeński zawarł z Haliną z Wojciechowskich. Dzieci – córka Wanda.

CAW, Akta personalne AP. I. 481. B. 15654; Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich, pod redakcją Antoniego Czubinskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002; Witold Mańkowski, Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918 – 1920 7 Pułk Saperów Wielkopolskich, Warszawa 1934; Aleksander Gawdia, Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918 – 1920, 8 Pułk Saperów, Warszawa 1931; 8 Pułk Saperów w Toruniu, Jednodniówka Nr 2 z 17. VIII. 26 r., opracowana pod redakcją kpt. Meleniewskiego; Dziennik Personalny nr 14 z 5.05.1927 r.; Dziennik Personalny nr 21 z 15.08.1927 r.; Dziennik Personalny nr 11 z 6.07.1929 r.; Rocznik Oficerski 1923 r. i 1924 r.; Goniec Częstochowski nr 227/1936 z IX 1936 r., s. 4.

Włodzimierz Becker

Chelkowska Maria (1878–1960), urodziła się 13 września 1878 r. w Telkwichach w powiecie sztumskim. Była jedyną córką Jana Donimirskiego i Zofii z Mittelstaedtów. Ojciec był właścicielem majątków: Buchwald (Bukowo) i Telkvice na Pomorzu Nadwiślańskim. Jak wówczas było w zwyczaju w wielu rodzinach ziemiańskich otrzymała staranne wykształcenie domowe. W młodości zajmowała się dziećmi wiejskimi, ucząc je czytania i pisania w języku polskim. W 1898 r. wyszła za mąż za Józefa Chelkowskiego, w 1919 r. starostę powiatu koźmińskiego. Razem z mężem zamieszkała w Śmielowie w powiecie jarocińskim. M. Chelkowska była w grudniu 1918 r. w grupie osób witających Ignacego Paderewskiego w Gdańsku, który razem z angielską misją wojskową przybył na pokładzie angielskiego statku wojennego „Concord”. Następnie towarzyszyła gościom w podróży specjalnym pociągiem do Poznania i organizowała ich pobyt w hotelu „Bazar”. W swych wspomnieniach z lat 1918 – 1935 pisała, że władze niemieckie usiłowały kilkakrotnie skierować pociąg specjalny z Paderewskim nie do Poznania lecz do Warszawy. Jak wiadomo przyjazd I. Paderewskiego do Poznania był sygnałem do rozpoczęcia Powstania Wielkopolskiego. W 1919 r. podczas spotkania z Józefem Piłsudskim, wtedy Naczelnikiem Państwa, przedstawiła mu pomysł zbrojnego powstania na Pomorzu, Warmii i Powiślu

Maria
Chelkowska

na wzór Powstania Wielkopolskiego. Jednak do realizacji tej koncepcji nie doszło z uwagi na niewielkie szanse militarne. Podczas plebiscytu na Powiślu i Warmii w 1920 r. przebywała z najstarszymi synami Franciszkiem i Szczęsnym w powiecie sztumskim i włączyła się w działalność Warmińskiego Komitetu Plebiscytowego w Kwidzynie. Pobyt Adama Mickiewicza i Henryka Sienkiewicza w Śmiełowie upamiętniła specjalnymi pamiątkowymi tablicami. To z jej inicjatywy doszło do odsłonięcia pomnika A. Mickiewicza w parku Śmiełowskim, który w 1939 r. został zniszczony przez hitlerowców. Kiedy wybuchła II wojna światowa Maria Chełkowska wraz z mężem i młodszymi dziećmi zostali internowani w obozie w Cerekwicy koło Jarocina, a następnie zostali wywiezieni przez Niemców do Opoczna w Generalnej Guberni. Po zakończeniu wojny Maria Chełkowska zamieszkała w Telkwicach, gdzie wraz z mężem krótko prowadzili gospodarstwo rolne – resztówkę po majątku rodzinnym. Wówczas to za działalność na rzecz ojczyzny została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi. Niesprzyjający wtedy klimat polityczny, jak i wiek męża były przyczyną rezygnacji z resztek majątku i przeprowadzki do Poznania. Zmarła 18 marca 1960 r. w Krakowie i została tam pochowana na Cmentarzu na Salwatorze obok swego męża.

Tadeusz Oracki, Słownik Biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 r.), PAX, Warszawa 1983 r.; Andrzej Kwilecki, Ziemiaństwo wielkopolskie, Między wsią a miastem, Wyd. Poznańskie, Poznań 2001 r.; Andrzej Kwilecki, Wielkopolskie rody ziemiańskie, Poznań 2012 r.; Maria Donimirska, Bóg dał nam czas próby, Wspomnienia z lat 1918 – 1935, Sztum 2012 r.; Halina

Donimirska – Szymerowa, Był taki świat... Mój wiek XX, Wyd. Cyklady, Warszawa 2003 r.; Michał Jarnecki, Ludzie zasługi niepospolitej, (w:) Panorama Wielkopolska z 8.06.1997 r.; Janusz Ryszkowski, Marszałek wypełnił swój testament (w:) Dziennik Bałtycki, Dodatek Powiśle z 21.09.2007 r.; Andrzej Kwilecki, Ze Śmiełowa rodem (w:) Głos Wielkopolski z 14.05.1999 r.; Leszek Adamczewski, Kręta droga do Poznania (w:) Głos Wielkopolski z 24–26 grudnia 2007 r.; Andrzej Kwilecki, Z Paderewskim w Bazarze (w:) Głos Wielkopolski z 7 stycznia 2000 r.; Michał Jarnecki, Ludzie zasługi niepospolitej (w:) Panorama Wielkopolska, 8 czerwca 1997 r.; Janusz Ryszkowski, Splatają się rodzinne wątki (w:) Dziennik Bałtycki, Dodatek Powiśle z 15.06.2007 r.; Janusz Ryszkowski, Donimirszy z Bukowa (w:) Dziennik Bałtycki, Dodatek Powiśle z 14.09.2007 r.

Michał Pietrowski

Chełkowski Franciszek (1899–1939), urodził się 6 lipca 1899 r. w Śmiełowie w powiecie jarocińskim, jako syn ziemianina Józefa i Marii Brochwicz – Donimirskiej. W 1917 r. ukończył gimnazjum w Ostrowie Wlkp. gdzie otrzymał świadectwo dojrzałości. Początki tajników rolnictwa poznawał pod okiem swego dziadka Jana Donimirskiego w Buchwaldzie powiat sztumski. W 1918 r. wziął udział w powstaniu wiel-

Franciszek
Chełkowski

kopolskim, a po jego zakończeniu służył w 18 pułku ułanów, który został sformowany w składzie Wojsk Wielkopolskich, a później wziął udział w zajmowaniu Pomorza przyznanego traktatem wersalskim Polsce. F. Chelkowski został jednak z 18 pułku odkomenderowany do działalności organizacyjnej i propagandowej na teren Powiśla. Od maja do sierpnia 1920 r. uczestniczył w pracach związanych z plebiscytem. Był m. in. sekretarzem ks. A. Ludwiczaka. Wszedł w skład delegacji Polaków z Powiśla, która w 1922 r. przedstawiła biskupowi warmińskiemu postulaty ludności polskiej. W latach 1920 – 1923 odbył studia rolnicze na Uniwersytecie Poznańskim. Po uzyskaniu dyplomu nauk rolniczych w 1923 r. zawarł związek małżeński z Emilią Mieczkowską, córką Augusta i Marii z Jerzykiewiczów i zamieszkał w Telkwiach w pow. sztumskim. Zajął się gospodarowaniem w swych majątkach: Buchwald, Telkvice, Brzozówka i Komorowo. Majątki które przejął po rodzinie matki w 1924 r. położone były na terenach przyłączonych ponownie po przegranej plebiscycie do Niemiec. Włączył się także w nurt życia społeczno – narodowego. W latach 1924 – 1925 stał na czele Związku Polaków w Niemczech, a w 1928 r. kandydował z ramienia Polskiej Partii Ludowej do sejmu niemieckiego. Przez wiele lat był opiekunem kółek rolniczych, jako człowiek posiadający wykształcenie rolnicze organizował i wygłaszał szereg prelekcji z zakresu oświaty rolniczej. W 1929 r. został aresztowany przez władze niemieckie, a następnie zwolniony po wpłaceniu kaucji. W tym samym roku doszło do przymusowej licytacji jego majątku, po której w 1930 r. wraz z rodziną opuścił Powiśle. Los na krótko rzucił go do Łucka na Wołyń, gdzie pracował jako inspektor rolny.

Wrócił jednak do Poznania by dalej kontynuować studia. Odbył wówczas podróż naukową po linii rolnictwa do Austrii, Włoch, Francji i Szwajcarii. W 1932 r. na Uniwersytecie Poznańskim uzyskał tytuł inżyniera rolnictwa na podstawie pracy: „Sorgo, jego uprawa i zastosowanie w rolnictwie i przemyśle”. W okresie od 1932 r. do 1935 r. był zatrudniony w Izbie Rolniczej w Poznaniu, a od 1935 r. został administratorem majątków rolnych Uniwersytetu Poznańskiego na Gołęcinie i Żabikowie. Jednocześnie powołano go na asystenta Zakładu Ogólnej Uprawy Roślin na Wydziale Rolniczo – Leśnym. W dalszym ciągu kontynuował działalność społeczną w kółkach rolniczych wygłaszając szereg prelekcji. Był także redaktorem „Pogadank dla rolników” w poznańskiej rozgłośni Polskiego Radia. Tuż przed wybuchem II wojny światowej wyjechał do Danii, aby tam zapoznać się z funkcjonowaniem rolnictwa i przemysłem spożywczym. Małżeństwo E. F. Chelkowskich doczekało się dzieciorga dzieci: Józefa (1926–1993), Augustyna (1927–1999), Władysława (1928–1975), Andrzeja (1929–2005), Marii Teresy (ur. 1929), Stanisława (ur. 1932), Jacka (1933–1958), Ignacego (ur. 1935), Bogumiła (ur. 1936) i Jerzego (ur. 1939). F. Chelkowski zginął tragicznie 5 września 1939 r. w nurtach rzeki Warty podczas ewakuacji mienia uniwersyteckiego. Pochowany został na cmentarzu junikowskim w Poznaniu.

Materiały udostępnione przez Zdzisława Chelkowskiego z Poznania, Materiały rodzinne udostępnione przez Ewę Chelkowską-Karską, Marię z Chelkowskich Tukallową; Wielkopolski Słownik Biograficzny, PWN, Warszawa-Poznań 1983 r.; Tadeusz Oracki, Słownik Biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX

wieku (do 1945 r.), PAX, Warszawa 1983 r.; Andrzej Kwilecki, *Ziemianstwo wielkopolskie. Między wsią a miastem*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2001 r.; Andrzej Kwilecki, *Wielkopolskie rody ziemiańskie*, Poznań 2012 r.; Krzysztof Jasiewicz, *Lista Strat ziemianstwa Polskiego 1939–1956*, Pomost Alfa, Warszawa 1995 r.; Maria Donimirska, *Bóg dał nam czas próby, Wspomnienia z lat 1918 – 1935*, Sztum 2012 r.; Halina Donimirska-Szymerowa, *Był taki świat... mój wiek XX*, Wyd. Cyklady, Warszawa 2003 r.; Wojciech Wrzesiński, *Polski ruch narodowy w Niemczech w latach 1922–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993 r.; Edmund Osmańczyk, *Niezlomny proboszcz z Zakrzewa*, Czytelnik, Warszawa 1989 r.; Jerzy Marczewski red., *Związek Polaków w Niemczech w latach 1922–1982*, Wyd. Polonia, Warszawa 1987 r.; Michał Jarnecki, *Ludzie zasługi niepospolitej (w:) Panorama Wielkopolska z 8.06.1997 r.*; Janusz Ryszkowski, *Marszałek wypełnił swój testament (w:) Dziennik Bałtycki, Dodatek Powiśle z 21.09. 2007 r.*; Andrzej Kwilecki, *Ze Śmielowa rodem, (w:) Głos Wielkopolski z 14.05. 1999 r.*

Michał Pietrowski

Chelkowski Józef (1868–1954), urodził się 3 sierpnia 1868 r. w Starymgrodzie należącym wtedy do powiatu krot-

Józef
Chelkowski

szyńskiego. Był synem Franciszka i Felicji z domu Wężyk. Pierwsze nauki pobierał, jak wówczas było w zwyczaju wśród ziemianstwa w domu. Następnie uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie Wlkp. i tam w 1886 r. otrzymał świadectwo maturalne. Po maturze studiował rolnictwo, najpierw w Wyższej Szkole Rolniczej w Halle koło Lipska, a następnie w Berlinie. Podczas pobytu na studiach jego ojciec nabył od Ostroróg–Gorzeńskich majątek Śmielów wraz z klasycystycznym pałacem i pięknym parkiem. Ze względu na chorobę ojca zmuszony był powrócić do domu by prowadzić majątek jako dzierżawca do 1893 r. tj. do śmierci ojca, a następnie jako współwłaściciel. W latach 1900–1918 J. Chelkowski był członkiem Sejmiku Powiatowego w Koźminie, pracując w komisjach: finansowej, poborowej, zaopatrywania wsi oraz zwierząt hodowlanych. Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie, 2 stycznia 1919 r. na gmachach urzędowych powiatu koźmińskiego wywieszono polskie flagi, siłą opanowano landraturę i zmuszono landrata Wilhelma Mosle do ustąpienia z urzędu. W. Mosle nie mogąc swobodnie sprawować władzy przekazał ją członkowi sejmiku powiatowemu J. Chelkowskiemu. 9 stycznia 1919 r. został mianowany starostą powiatu koźmińskiego przez Powiatową Radę Ludową. „Po objęciu urzędu – jak wspominał jego syn Michał Chelkowski – przejęcie władzy było bardzo trudne. Jeżeli część urzędników podporządkowała się nowemu staroście, to wielu trzeba było zwolnić i zatrudnić nowych”. A zadań stojących przed nowym starostą było bardzo wiele, zwłaszcza kiedy w Koźminie rozpoczęto formowanie kolejnych kompanii powstańczych, które należało wyposażać i zaopatrzyć. Dobrze układająca się współpraca pomiędzy starostą a kome-

dantem Baonu Koźmińskiego ppor. Józefem Modlibowskim pozwoliła wspólnymi siłami przezwyciężyć piętzące się trudności. Wyruszające z zamku koźmińskiego do walki kompanie były dobrze wyposażone i zaopatrzone. Nie mała była w tym zasługa J. Chełkowskiego, który praktycznie całe tygodnie przebywał w siedzibie starostwa. O ogromie zadań i problemów które należało rozwiązać dowiadujemy się z „Orędownika Powiatu koźmińskiego” z 1919 r. – „Od apro wizacji koźmińskich powstańców po organizację władz powiatowych i terenowych, od organizacji Straży Ludowej po zakup koni dla wojska, od zapewnienia wyżywienia ludności po organizację went na potrzeby wojska powstańczego”. W nr 19 znajdujemy podziękowanie komendanta baonu koźmińskiego za przekazanie 774 marek na potrzeby powstańcze, z której to sumy 300 marek ofiarował sam starosta. Urząd starosty J. Chełkowski pełnił do 9 października 1919 r. Rezygnując z funkcji starosty J. Chełkowski nie wycofał się z działalności społecznej. Zgodnie ze swoim wykształceniem zajął się sprawami rolnictwa, a zwłaszcza rozwijaniem działalności kółek rolniczych. W krótkim czasie dał się poznać jako świetny organizator, stąd Związek Poznańskich Kółek Rolniczych powierzył mu obowiązki wicepatrona na powiat koźmiński. W swoim majątku głównie zajmował się hodowlą koni dla wojska polskiego. Po wybuchu II wojny światowej i po internowaniu w Obozie w Cerekwicy koło Jarocina w połowie grudnia 1939 r. został wywieziony przez Niemców z żoną i dwójką dzieci do Opoczna. Okupację przetrwał u córek mieszkających w Generalnej Guberni. Po wojnie stracił majątek i przez pewien czas przebywał u swoich dzieci. Zmarł 10 maja 1954 r. w Batowicach, dziś tere-

ny Nowej Huty w wieku 86 lat. Pochowany został w Krakowie na cmentarzu na Salwatorze. J. Chełkowski zawarł 18 października 1898 r. w Toruniu związek małżeński z Marią Brochwicz – Donimirską z Buchwałdu na Warmii. Ze związku tego urodziło się 14 dzieci. Już w okresie międzywojennym uznano zasługi J. Chełkowskiego na niwie narodowej. W 1920 r. Sejmik Powiatu Koźmińskiego przemianował nazwę miejscowości Riedelshof na Chełkówko. 15 sierpnia 1929 r. odsłonięto w Koźminie „Pomnik Wolności” poświęcony m. in. powstańcom wielkopolskim. To wówczas J. Chełkowski wygłosił przemówienie i wspólnie z gen. Michałem Tokarzewskim-Karaszewiczem i starostą koźmińskim Kazimierzem Podobińskim dokonał jego odsłonięcia. Z okazji 80 rocznicy Powstania Wielkopolskiego Rada Miejska w Koźminie Wlkp. jednej z nowych ulic nadała nazwę ulicy Józefa Chełkowskiego, a na budynku starostwa (obecnie w budynku znajduje się I Liceum Ogólnokształcące im. Powstańców Wielkopolskich) odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą pierwszemu polskiemu staroście.

Albrecht W., Der Kreis Koschmin 1887–1912, Koschmin 1912; Dziennik Poznański z 28. XII. 1918 r.; Gazeta Poznańska z 1992 r.; Korespondencja autora ze Zdzisławem Chełkowskim; Orędownik Powiatu Koźmińskiego R. 1919; Pietrowski Michał, Historia Kółka Rolniczego w Koźminie (w:) Szkice Koźmińskie nr 12 z 1993 r.; Pietrowski Michał, Biografia Józefa Chełkowskiego (w:) Szkice Koźmińskie nr 14 z 1994 r.; Pietrowski Michał, 80 rocznica powstania Wielkopolskiego. Odsłonięcie tablicy pamiątkowej poświęconej pierwszemu polskiemu staroście koźmińskiemu Józefowi

Chelkowskiemu (w:) Szkice Koźmińskie nr 32 z 1999 r.; Wywiad z Michałem Chelkowskim z 1999 r.

Michał Pietrowski

Chelkowski Szczęśny Piotr (1901–1977), urodził się 10 grudnia 1901 r. w Śmielowie w powiecie jarocińskim w rodzinie Józefa i Marii z Donimirskich. Ojciec jego był właścicielem majątku Śmielów k/ Żerkowa, a w 1919 r. został starostą powiatu koźmińskiego. Szczęśny był drugim z czternaściorga dzieci, wychowany w duchu patriotycznym na wzorcach wielkopolskiej gospodarności. Dzieciństwo spędził w rodzinnym Śmielowie. Szkołę powszechną ukończył w Śmielowie, następnie uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie Wlkp., by maturę zdać w Kwidzynie. Będąc uczniem gimnazjum odbył obowiązkowe przysposobienie wojskowe. Jako młody człowiek uczestniczył czynnie w wydarzeniach lat 1918–1920. Początkowo pomagał ojcu w przygotowaniach do powstania na terenie powiatu koźmińskiego. W końcu 1918 r. wyjechał wraz z matką Marią Chelkowską do Gdańska, która przygotowywała powitanie Ignacego Paderewskiego i grupy angielskich oficerów przybyłych z misją wojskową. Włączył się tam w nurt działalności niepodległościowej, pełniąc funkcje łącznika pomiędzy Komitetem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, a Radą Ludową

w Gdańsku. Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie uczestniczył w walkach jako kanonier w brygadzie pod dowództwem płk. Kazimierza Nieżychowskiego. Działal także w 1920 r. na rzecz przyłączenia Pomorza Nadwiślańskiego i Warmii do odradzającego się państwa polskiego. Jako członek Biura Centralnego brał udział w pracach Warmińskiego Komitetu Plebiscytowego w Kwidzynie. W latach 1919–1922 studiował na Wydziale Rolno – Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie uzyskał tytuł inżyniera. Po studiach przejął prowadzenie swojego majątku Dzierżanów w pow. krotoszyńskim. Zarządzał także majątkami swoich jeszcze nieletnich braci. W okresie międzywojennym uczestniczył w pracach Wielkopolskiej Izby Rolniczej. 22 lipca 1924 r. ożenił się z Krystyną Urbanowską, córką Witolda, właściciela majątku Zajączkowo k/Pniew. Żona była także absolwentką Wydziału Rolnictwa Uniwersytetu Poznańskiego. Chelkowscy doczekali się sześciorga dzieci: Jana (1925–2003), Zygmunta (ur. 1926), Antoniego i Felicji (ur. 1928), Wojciecha (ur. 1930) i Konstantego (ur. 1934). Po wybuchu II wojny światowej został aresztowany przez Niemców i uwięziony w obozie dla właścicieli ziemskich w Dobrzycy. Następnie wraz z rodziną został wywieziony do Generalnej Guberni, gdzie zamieszkał w majątku siostry Wandy i Wojciecha Heydlów w Brzozie k/Kozienic. Po aresztowaniu szwagra Wojciecha Heydla i przejęciu majątku przez Niemców został przez nich zatrudniony jako prowadzący gospodarstwo. Funkcję tę pełnił do lipca 1944 r. będąc zarządcą majątku zaopatrywał w prowiant i organizował transport działających na tym terenie oddziałów AK. W lipcu 1944 r., tuż przed wybuchem Powstania Warszawskiego cała rodzina Sz.

Szczęśny Piotr
Chelkowski

Chelkowskiego zamieszkała w Warszawie. W II połowie sierpnia 1944 r. rodzina wraz ze Szpitalem Ujazdowskim została ewakuowana. W styczniu 1945 r. Sz. Chelkowski z całą rodziną wrócił do Dzierżanowa, lecz po kilku miesiącach został przez ówczesne władze zmuszony do opuszczenia majątku. 29 stycznia 1945 r. Sz. Chelkowski został przez starostę powiatu krotoszyńskiego powołany na stanowisko komisarza rolnego przy Powiatowym Urzędzie Ziemskim. Po kilku miesiącach 1 kwietnia został odwołany i przeniesiony do pracy w Wojewódzkiej Izbie Rolniczej w Poznaniu. Jednak długo tam nie pozostał, bowiem 16 maja 1945 r. został mianowany kierownikiem Izby Rolniczej na okręg Pomorza Zachodniego. Jego zadaniem było administrowanie poniemieckimi majątkami na tzw. Ziemiach Odzyskanych. W międzyczasie podjął studia wyższe magisterskie na Wydziale Rolnym Uniwersytetu Poznańskiego w zakresie ekonomii rolniczej, uzyskując tytuł inżyniera rolnictwa oraz magistra nauk agrotechnicznych. Następnie powierzono mu funkcję dyrektora Państwowych Nieruchomości Ziemskich na tym terenie, które później przekształcono w Państwowe Gospodarstwa Rolne. W 1953 r. odwołano go z zajmowanego stanowiska „jako obcego klasowo”, podjął wówczas pracę jako zwykły pracownik w Instytucie Nasiennictwa w Szczecinie. Po tzw. „odwilży” objął kierownictwo Biura Projektów Organizacji Gospodarstw Rolnych w Szczecinie, skąd 1 stycznia 1967 r. przeszedł na emeryturę. Był członkiem Związku Zawodowego Pracowników Rolnych. Odznaczony był m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 2 kwietnia 1977 r. w Szczecinie, a pochowany został w gro-

bowcu rodzinnym w Starymgorodzie w powiecie krotoszyńskim.

Materiały rodzinne udostępnione przez Ewę Chelkowską-Karską, Wojciecha Chelkowskiego ze Szczecina, Zdzisława Chelkowskiego z Poznania; Tadeusz Oracki, Słownik Biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 r.), PAX, Warszawa 1983 r.; Andrzej Kwilecki, Ziemiaństwo wielkopolskie, Między wsią a miastem, Wyd. Poznańskie, Poznań 2001 r.; Andrzej Kwilecki, Wielkopolskie rody ziemiańskie, Poznań 2012 r.; Maria Donimirska, Bóg dał nam czas próby, Wspomnienia z lat 1918 – 1935, Sztum 2012 r.; Halina Donimirska-Szymerowa, Był taki świat... Mój wiek XX, Wyd. Cyklady, Warszawa 2003 r.; Michał Jarnecki, Ludzie zasługi niepospolitej (w:) Panorama Wielkopolska z 8.06.1997 r.; Janusz Ryszkowski, Marszałek wypełnił swój testament (w:) Dziennik Bałtycki, Dodatek Powiśle z 21.09. 2007 r.; Andrzej Kwilecki, Ze Śmielowa rodem (w:) Głos Wielkopolski z 14.05. 1999 r.

Michał Pietrowski

Chmielewicz Marian (1894–1967), urodzony 24 września 1894 roku w Dopiewie w rodzinie Jana i Marianny z domu Rembach. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej w Dopiewie. Od szesnastego roku życia rozpoczął naukę w zawodzie kowala. 27 grudnia 1918 roku wstąpił ochotniczo do Straży Ludowej w Poznaniu. Brał udział w walkach na terenie miasta Poznania. W marcu 1919 roku przydzielony do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w walkach na Ukrainie w 1919 roku. 20 maja 1920 roku zwolniony do rezerwy. Podjął pracę w warsztatach kolejowych w Poznaniu

w charakterze ślusarza i pracował tam do chwili przejścia na emeryturę, również w okresie okupacji hitlerowskiej. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich. Od 18 lutego 1948 roku był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19 w Poznaniu Koło Poznań–Wilda. 27 sierpnia 1957 roku wstąpił do ZBoWiD-u Koło Poznań–Wilda. Mieszkał w Poznaniu. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918–1921 (1929). Był żonaty z Adelą Jabłońska (ur. 1896). Zmarł 28 czerwca 1967 roku i został pochowany na cmentarzu w Poznaniu.

Archiwum Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło Poznań - Wilda; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Ciepliński Stanisław (1900–1983), urodził się 10 listopada 1900 r. w Kwilczu w pow. międzychodzkiem jako syn s. Franciszka i Marii z domu Kaczmarek, jako jeden z ośmiorga dzieci. Miał dwóch braci: Antoniego i Łukasza, oraz siostry: Franciszkę, Jadwigę, Helenę, Irenę i Marię. W 1918 r. należał do grupy inicjatorów szeregów powstańczych na terenie Kwilcza i walczył w szeregach miejscowej kompanii ochotniczej. Wraz z oddziałem brał udział w walkach na odcin-

Stanisław
Ciepliński

ku Prusim, Kamionna, Kolno, Gralewo, Mnichy, Zbąszyń i Wolsztyn. Służbę wojskową kontynuował w 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich, później 61 pp do 30 listopada 1921 r., w którego szeregach brał udział w walce z bolszewikami. Po zwolnieniu ze służby 30 listopada 1921 r. przyjechał do Wielkopolski. W Poznaniu ukończył kurs handlowy, a praktyki w zawodzie pobierał w Warszawie i Chojnicach. Powrócił do Kwilcza, pracował jako piekarz w zakładzie prowadzonym przez ojca. Od 1928 r. dzierżawił sklep w Wolsztynie, a do rodzinnej miejscowości powrócił w 1931 r. przejmując sklep i piekarnię po ojcu. W okresie międzywojennym działał aktywnie jako prezes Związku Powstańców Wielkopolskich Koło im. ppłk. Konstantego Chłapowskiego w Kwilczu, wygłaszając okolicznościowe odczyty podczas uroczystości patriotycznych. W okresie okupacji niemieckiej, 12 grudnia 1939 r., został wysiedlony wraz z rodziną do Generalnego Gubernatorstwa, utrzymując się z pracy w zawodzie piekarza w Niepokalanowie i w okolicach Warszawy, gdzie przebywał do 4 kwietnia 1945 r. Po wojnie wrócił do Kwilcza, odbudował zniszczony dom i otworzył sklep. Wstąpił do PPR i PZPR, z którego został wyrzucony jako „wrogi element”. Od 1950 r. był kierownikiem sklepu miejscowego GS Samopomoc Chłopska. Wstąpił w szeregi ZBoWiD, w którym przez wiele lat działał jako członek zarządu powiatowego i wiceprezes. Jako osoba podejrzana z powodów politycznych był rozpracowywany przez bezpiekę. Na okoliczność jego poglądów i działalności przesłuchiowano Łukasza Cieplińskiego, więzionego w Warszawie i później straconego młodszego brata, który stał na czele ZG IV Komendy WiN. Zmarł 26 października 1983 r. w szpitalu w Mie-

dzychodzie i został pochowany za kościołem parafialnym w Kwilczu. Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1919–1921 oraz Odznaką Honorową Za Zasługi dla Województwa Wielkopolskiego. Awansowany na stopień podporucznika WP. Żonaty z Balbiną zd. Niezborą (1906–96) pochodzącą z Chojna (gmina Wronki, powiat szamotulski).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu, 08/543 (sprawa operacyjna Stanisław Ciepliński); Monika Pestka–Lehmann, Marcin Lehmann, Ochotnicy z Ziemi Kwileckiej w Powstaniu Wielkopolskim, „Tydzień Międzychodzko–Sierakowski” z 15 grudnia 2010 r., nr 17, s. 8–9; Relacja ustna siostrzenicy Stanisława – Wiesławy Styperek (córka Marii i Filipa Fechner); Informacje zgromadzone przez Monikę Pestka–Lehmann i Marcina Lehmana.

Rafał Kościański

Ciesielski Walenty (1882–1940), urodził się 18 stycznia 1882 roku w Kluźczewie (pow. śmigieński) w rodzinie rolnika Adama Ciesielskiego i jego żony Jadwigi z domu Górny. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Grodzisku w latach 1897–1900 uczył się zawodu piekarskiego u Michała Sindy w Wielichowie. Następnie pracował przez siedem lat jako

Walenty
Ciesielski

czeladnik w wielu miastach Wielkopolski i Niemiec. W latach 1902–1904 służył w armii pruskiej. W 1907 roku w Mieścisku pow. Wągrowiec usamodzielił się, a w 1911 roku kupił własną piekarnię w Budzynie. Zawarł związek małżeński z urodzoną 14 lipca 1883 roku w Owieczkach Pelagią Kasper. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci – Edmund, Marian, Janina i Władysław, który zmarł w dzieciństwie. W czasie I wojny światowej zmobilizowany do armii pruskiej walczył na froncie zachodnim. Zdemobilizowany w połowie grudnia 1918 r. wrócił do Budzyna. 8 stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do budzyńskiej Straży Ludowej. Wypiekał chleb dla powstańców, miał pod sobą aprowizację i nadzór nad posterunkami. Z uwagi na wiek – 37 lat, zwolniony ze służby 2 kwietnia 1919 r. Po zakończeniu powstania dalej prowadził swoją piekarnię. Zaraz na początku II wojny światowej był wzięty przez Niemców na zakładnika. Zmarł 5 stycznia 1940 roku i pochowany został na budzyńskim cmentarzu.

Pamiętki i informacje rodzinne wnuczka Jana Ciesielskiego.

Ewa Kabat

Daleki Józef (1901–1939), urodził się 3 lipca 1901 r. w Józefinowie koło Rogoźna (powiat Oborniki). Rodzicami jego byli Stanisław i Marianna Pospychała. Do Powstania Wielkopolskiego zgłosił się ochotniczo 2 stycznia 1919 r., razem z Józefem Skotarczakiem i Stanisławem Korybalskim. Służył w kompanii rogozińskiej dowodzonej przez ppor. Wiktora Skotarczaka. Uczestniczył w zdobyciu Budzyna i w bitwie o Chodzież. W tworzącym się batalionie bu-

dzyńskim 4 Pułku Strzelców Wlkp. został wcielony do 5 kompanii ppor. Wiktorra Skotarczaka. Uczestniczył w wojnie z Rosją Sowiecką. Wraz z pułkiem przemianowanym na 58 pułk piechoty przeszedł cały szlak bojowy, aż nad rzekę Berезynę. W sierpniu 1920 r. walczył w Bitwie Warszawskiej. Zdemobilizowany w sierpniu 1922 r. Związek małżeński zawarł z urodzoną 21 grudnia 1902 r. Joanną Chudzicką. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci – dwie córki: Zofia (1924–1999, zamężna Fafuła) i Halina (1933–2009, zamężna Geisler) oraz dwóch braci: Marian (1926–2010) i Henryk (ur. 1927). Małżonkowie zamieszkali w Budzynie, gdzie Józef pracował jako dróżnik zatrudniony w Powiatowym Zarządzie Drogowym w Chodzieży. Odpowiadał za drogę powiatową na odcinku Budzyna – Dziewoklucz oraz drogę wojewódzką na odcinku Budzyna – Chodzież. Jako rezerwista powołany został do służby wojskowej 24 sierpnia 1939 r. do 59 pułku piechoty w Inowrocławiu. Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, 25 sierpnia 1939 r. odesłał żonie obrączkę ślubną i złoty zegarek. Ostatnią wiadomością był list datowany 27 sierpnia 1939 r. Walczył w bitwie nad Bzurą i tam prawdopodobnie zginął. Informacja ta nie jest jednak pewna. Przez ponad 20 lat znajdował się na liście zaginionych. Staraniem rodziny, na podstawie wywołania Sądu Grodzkiego w Chodzieży z dnia 7 września 1960 r. w USC w Budzynie sporzą-

dzono akt zgonu – jako datę śmierci podano 31 października 1939 r. W 1938 r. odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi.

*Urząd Stanu Cywilnego w Budzynie;
W. Janiszewski dokumenty i informacje rodzinne.*

Ewa Kabat

Dekier Roch (1883–1973), urodził się 11 sierpnia 1883 roku w Niepruszewie (gmina Buk), w rodzinie Józefa i Józefy z domu Woźniak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Niepruszewie podjął pracę w miejscowym majątku. Pracował tam do chwili powołania do armii pruskiej w 1903 roku. Po odbyciu służby wojskowej wrócił do pracy w rodzinnej miejscowości. W 1914 roku ponownie powołany do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim. Po zakończeniu działań wojennych, zwolniony z wojska, w grudniu 1918 roku przyjechał do Niepruszewa. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 28 grudnia 1918 roku zgłosił się ochotniczo do oddziałów powstańczych i 4 stycznia 1919 roku został przydzielony do Kompanii Bukowskiej ppor. Franciszka Szulca. Brał udział w walkach pod Zbąszynem, Nowym Dworem, Łomnicą, Czerwonym Dworem i przy strażnicy kolejowej nr 47a. 20 marca 1919 roku zwolniony z oddziałów powstańczych, wrócił do

Józef Daleki

Roch Dekier

pracy w majątku Niepruszewo. Pracował tam aż do przejścia na emeryturę. Od 1 czerwca 1947 roku był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19, Koło w Buku. 16 maja 1957 roku został członkiem ZBoWiD, Koło w Buku. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 31 stycznia 1972 roku awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 8 grudnia 1973 roku w Niepruszewie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). 29 października 1905 roku zawarł związek małżeński z Pelagią Araszkiewicz (ur. 23 listopada 1885). Dzieci: Michał, Zofia, Maria (zm.), Józef, Franciszek, Edward, Kazimierz, Kazimiera, Maria, Leon i Stanisława.

Album Pamiątkowy Powstańców Ziemi Zachodnich RP 1918-1921, R. 1938, nr 3, s. 76; Kościański Z., Tomkowiak E., Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych w Dopiewie; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Magdalena Konieczna

Doerffer Marian (1879–1937), urodził się 13 kwietnia 1879 r. w Janiszewie koło Ponieca, pow. Gostyń, w rodzinie Pawła Emila, administratora majątku, i Antoniny z domu Lekszycka. Uczęszczał do Gimnazjum Św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie w 1896 r. uzyskał maturę. W latach 1896–1899 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego. Po ukończeniu studiów i złożeniu egzaminu referendariuszowskiego 16 grudnia 1899 r. pracował w sądownictwie, będąc referendariuszem przy sądzie powiatowym w Trzcielu. Po złożeniu 18 października 1905 r. egzaminu asesor-

skiego, pracował od 1906 r. blisko 14 lat jako adwokat w Kępnie. W latach 1908–1910 sprawował społeczną godność prezesa komitetu powiatowego Towarzystwa Czytelni Ludowych oraz członka Zarządu założonego w 1906 r. w Kępnie Banku Kupieckiego. Ponadto w połowie stycznia 1919 r., w okresie walk powstania wielkopolskiego, prowadził rokowania w sprawie zakładników kępińskich, których Niemcy obiecali zwolnić w zamian za uwolnienie niemieckich zakładników z Krotoszyńska. 2 września 1919 r. mianowany został delegatem przy pierwszym prokuratorze Sądu Okręgowego w Gnieźnie, a 20 grudnia 1919 r. został mianowany prokuratorem. 14 września 1921 r. mianowany został Prezydentem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (WSA) w Toruniu. W kwietniu 1923 r. zrezygnował ze stanowiska Prezydenta WSA w Toruniu i wrócił do pracy w adwokaturze i notariacie, prowadząc własną kancelarię adwokacką. W życiu palestry toruńskiej, zajmował poważne stanowisko sekretarza i skarbnika Rady Adwokackiej oraz członka Sędziowskiej Komisji Egzaminacyjnej. Poza pracą zawodową prowadził także ożywioną działalność społeczną, był m. in. członkiem Zarządu Głównego i Zarządu Oddziału w Toruniu Związku Adwokatów Polskich, Przewodniczącym Urzędu Rozjemczego dla Spraw Najmu w Toruniu, prezesem Towarzystwa Miłośników Torunia, prezesem Dekanalnej Akcji Katolickiej i członkiem Wojewódzkiej Rady Administracyjnej przy Pomorskim Krajowym Związku Komunalnym, członkiem Rady Parafialnej, członkiem Tymczasowej Rady Stowarzyszenia Młodzieży Zeńskiej „Zorza” w Toruniu, Sodalicii Mariańskiej oraz członkiem Konfraterni Artystów. Politycznie należał do Stronnictwa Narodowego. Zmarł w Toruniu

3 lipca 1937 r. i pochowany został na cmentarzu staromiejskim św. Jerzego. Związek małżeński z Zofią Seweryną Jastrzębiec-Janowską (zm. 18 listopada 1957) zawarł 18 lipca 1916 r. we Wrocławiu. Miał córkę Marylę (23 stycznia 1926–14 kwietnia 1929).

Biogram (w:) K. Przybyszewski, Toruński Słownik Biograficzny, t. 3 ToMiTo UMK Toruń 2002 (w:) (dostęp: 3 kwietnia 2013 r., godz. 22.00); Absolwenci Gimnazjum i Liceum Świętej Marii Magdaleny w Poznaniu 1805–1950. Oprac. A. Białobłocki, Poznań 1995, s. 35.

Zenon Józwiak

Dratwiński Kazimierz Józef (1893–1920), kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 4 marca 1893 roku w Mątwach – Inowrocławiu, w rodzinie kolejarzkiej Franciszka i Wiktorii z Kowalskich. 13 sierpnia 1914 roku w Poznaniu uzyskał maturę i zapisał się do Królewskiej Technicznej Wyższej Szkoły w Berlinie. Jednakże studia uniemożliwiło mu powołanie do armii niemieckiej. Zdemobilizowany w stopniu ppor. w grudniu 1918 roku wrócił na Kujawy, gdzie w Kruszwicy współorganizował oddziały powstańcze. 11 stycznia 1919 roku w krwawej walce zdobył Łabiszyn. Był współorganizatorem 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 59 pp Wlkp.), obejmując dowództwo III batalionu. 19 maja 1919 roku awansowany na porucznika. Po rewindykacji Pomorza walczył na froncie wschodnim. Początkowo pułk skierowano na front ukraiński, a następnie na front litewsko-białoruski. W czasie odwrotu, jak odnotowano w historii pułku, kpt. Dratwiński *W krytycznych chwilach ponosił na równi z żołnierzami*

mi trudy, by podnieść jego ducha. Boso, z kijem w rękę, zatrzymał się na pozycji pod Warszawę. Pelen humoru i pewności naszego zwycięstwa, pocieszając w okopach strudzonego walkami i marszem żołnierza, mówiąc do nich: Dotąd chłopcy, a nie dalej. Podczas obrony Warszawy por. Dratwiński z powierzonym mu batalionem zajmował odcinek obrony przed miejscową Wiązownią. Odcinek ten był silnie atakowany przez bolszewików. W nocy z 17 na 18 sierpnia 1920 roku dowodzony przez Dratwińskiego batalion zaatakował okopy nieprzyjacielskie, zdobywając je i biorąc jeńców i olbrzymią ilość taborów. W walce odniósł ciężką ranę i zmarł 20 sierpnia 1920 roku w szpitalu w Warszawie. We wniosku na odznaczenie Orderem VM podkreślono, iż por. Dratwiński: *Był jednym z najdzielniejszych oficerów pułku, zawsze swoją nadzwyczajną: brawurą i odwagą służył przykładem swoim podwładnym.* Dratwiński, awansowany pośmiertnie do stopnia kapitana, obok Virtuti Militari 5 kl. nr 352 otrzymał także Krzyż Niepodległości. Pochowany został w Inowrocławiu.

CAW, VM 23–1707; Kawalerowie..., t. II, cz. I, s. 34.

Bogusław Polak

Drzewiecki Feliks (1902–1963), urodził się 17 lipca 1902 roku w Strzyżewie pow. Gniezno w rodzinie rolniczej Wawrzyńca i Anny z domu Miklewska. Bardzo wcześnie stracił rodziców. Gdy miał pół roku podczas pożaru owczarni spadająca, płonąca belka pozbawiła życia ojca, a kiedy skończył 1,5 roku tragicznie umarła matka. Miał 10 rodzeństwa i po śmierci rodziców wychowywała go starsza siostra. Wstąpił jako ochotnik i brał

czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim w okresie od 2 stycznia do 6 lutego 1919 roku. Uczestniczył w walkach w okolicach Trzemeszna, Janikowa, Strzelna, Mogilna, Kruszwicy, Inowrocławia i na odcinku Tarnkowo–Złotniki. W boju zdobył kulomiot wraz z uprzężą, a w walkach pod Tarnkowem został ranny w prawą nogę. Kolejne kontuzje i rany przyczyniły się do pobytu w szpitalu w Inowrocławiu. 6 lutego 1919 roku skierowany został do 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od 10 czerwca 1919 roku dalej służył w baonie zapasowym 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Zwolniony ze służby został 22 listopada 1920 roku. Od 1921 pracował jako stróż i mieszkał w Trzemesznie pow. Gniezno. W marcu 1924 roku przeprowadził się do Oleśnicy pow. Chodzież. Ukończył seminarium nauczycielskie. Od 1926 roku w Chodzieży należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. Pracował jako tymczasowy nauczyciel w Dziembówku k/Kaczor, a od 16 marca 1928 roku zatrudniony został w Prawomyślu pow. Chodzież. W 1928 roku zawarł związek małżeński z pochodzącą z Krakowa, Bohdaną Rutkowską (1905–1994) nauczycielką w Prawomyślu gmina Kaczory. Urodziły się im trzy córki – zmarła w dzieciństwie Danuta (1929–1935), Bożena (ur. 1934) żona Moszczyńska – jak rodzice nauczycielka i Wanda (ur. 1938). Do 1932 roku pracował jako

Feliks
Drzewiecki

nauczyciel w Prawomyślu gmina Kaczory, a następnie do 1939 roku w Ostrówkach koło Chodzieży. Po wybuchu II wojny światowej wyjechał z rodziną do brata Ignacego w Strzyżewie, gdzie przebywali do końca 1939 roku. Następnie w lutym 1940 roku wyjechali do rodziny żony do Krakowa, gdzie m. in. pracował na budowie. W 1945 roku powrócili do Ostrówek. W latach 1946–47 rozstał się z żoną. Dalej pracował kolejno w Ostrówkach, Szkole Rolniczej w Chodzieży, szkole w Brześcińcu gmina Budzyń i w Popielnie gmina Budzyń jako kierownik szkoły. 11 marca 1961 r. poślubił Irenę Szumską. Zmarł 12 stycznia 1963 roku w Popielnie i został pochowany na cmentarzu w Budzynie. Przed 1939 rokiem zweryfikowany jako Powstaniec Wielkopolski. Odznaczony był: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Niepodległości (1932), Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918–1921.

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego nr 4 z 1928 r. <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/plain-content?id=218878>; Archiwum Państwowe w Poznaniu; informacje rodziny.

Ewa Kabat

Dworzyński Stefan Ignacy (1898 – 1974) urodził się 25 sierpnia 1898 r. w Opalenicy, w wielodzietnej rodzinie robotniczej Ignacego i Ludwiki z domu Gorzalskiej. Szkołę powszechną skończył w Opalenicy. Od roku 1915 pracował na pocztach w Opalenicy, w roku następnym – w wieku 18 lat – został wcielony do armii niemieckiej i jako radiotelegrafista skierowany na front zachodni.

Brał m. in. udział w bitwie nad Sommą. Po kapitulacji Niemiec powrócił w rodzinne strony i zaciągnął się ochotniczo w szeregi powstańcze. Przeszedł szlak bojowy kompanii opalenickiej na froncie zachodnim. Następnie w szeregach Wojsk Wielkopolskich brał udział w wojnie bolszewickiej, na froncie białoruskim. W walkach odwrotowych, w lipcu 1920 r., dostał się do niewoli sowieckiej, w której przebywał przez rok, w bardzo trudnych warunkach. Po powrocie z niewoli, jesienią 1921 r. podjął pracę w opalenickiej cukrowni. Równocześnie rozpoczął aktywną działalność społeczną. Najpełniej rozwinął ją w Katolickim Towarzystwie Robotników Polskich pod wezwaniem św. Mateusza. Był początkowo sekretarzem (od 1922 r.) a następnie, w latach 1929 – 1939, prezesem Towarzystwa. Z jego głównie inicjatywy 25 maja 1933 r. ufundowano i poświęcono sztandar organizacyjny z udziałem wszystkich organizacji w Opalenicy, a zysk z imprez towarzyszących przekazano na potrzeby kościoła. Działal też w Lidze Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Polskim Czerwonym Krzyżu i w opalenickiej Ochotniczej Straży Pożarnej (w 1931 r. przewodniczący Komisji rewizyjnej OSP, w 1936 r. wybrany został II wiceprezesem). Od roku 1935 był członkiem opalenickiej Rady Miejskiej oraz opiekunem społecznym na Opalenicę. Szczególną uwagę poświęcał

Stefan
Dworzyński

bezrobotnym. W opinii Andrzeja Dudy, ówczesnego burmistrza Opalenicy był to: *... człowiek mający dobre pomysły, udzielający się chętnie i skutecznie.* W opinii Wiktora Respondka, kolejnego burmistrza, Stefan Dworzyński był *... człowiekiem charakteru, który w swej pracy kieruje się li tylko dobrem sprawy i jest jednostką pełnowartościową, chociaż jest tylko robotnikiem w Cukrowni.* Politycznie był związany z Narodową Partią Robotniczą (NPR), która odwoływała się do klasy robotniczej, jednak w przeciwieństwie do partii marksistowskich głosiła program solidaryzmu narodowego, a nie walki klasowej. Działal aktywnie w związanym z NPR Zjednoczeniu Zawodowym Polskim, najliczniejszym związkiem zawodowym w Wielkopolsce. Był członkiem i działaczem lokalnym Zjednoczenia Zawodowego Polskiego, m. in. pełnił obowiązki sekretarza zarządu filii pracowników opalenickiej cukrowni. W roku 1938 r. za pracę społeczną odznaczony został Brązowym Krzyżem Zasługi. W czasie okupacji pracował nadal w opalenickiej cukrowni. Po wojnie, 13 marca 1945 r. delegowany został, z rekomendacji Polskiej Partii Robotniczej (PPR), w skład przyszłych radnych do Zarządu Miejskiego. 15 marca tego roku został członkiem Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Opalenicy oraz delegatem do Powiatowej Rady Narodowej w Nowym Tomysłu. 15 kwietnia 1945 r. na zebraniu wyborczym Miejskiej Rady Narodowej, wybrany został w tajnym głosowaniu (10 głosów za, 2 – przeciw) burmistrzem Opalenicy. Objął obowiązki burmistrza w okresie szczególnie ciężkim w życiu miasta i jego obywateli. 24 września 1945 r. wybrany został, przez delegatów ze wszystkich gromad, skarbnikiem i członkiem zarządu Gminnego Koła Samopomocy Chłop-

skiej w Opalenicy. Od marca 1945 r. był członkiem PPR, a od 1948 – PZPR, pełniąc tam obowiązki członka komitetu miejskiego. Ponadto w latach 1945-1960 był radnym Powiatowej Rady Narodowej w Nowym Tomysłu. Do roku 1950 Zarząd Miejski tworzyli: burmistrz Stefan Dworzyński, wiceburmistrz Franciszek Wróblewski, sekretarz miejski Czesław Rutecki oraz jako członkowie: Franciszek Kroma i Józef Zwierzyński. Ustawą z 20 marca 1950 r. organizacja władzy w mieście uległa zasadniczym zmianom. Zlikwidowano Zarząd Miejski i wprowadzono Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Organem wykonawczym realizującym uchwały MRN było 5-osobowe Prezydium, któremu przewodniczył dotychczasowy burmistrz Stefan Dworzyński (zastępcą była Mieczysława Horowska, sekretarzem Ambroży Jęchorek). W grudniu 1954 r. dokonano wyboru nowej Rady Miejskiej, a Stefan Dworzyński skierowany został do pracy w charakterze referenta personalnego w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Opalenicy i pracował tam do czasu przejścia w roku 1963 na emeryturę. W opinii współczesnych: *...był typowym, lewicowym działaczem, wrażliwym na niesprawiedliwość społeczną i ludzką krzywdę. Jego sprawozdania sytuacyjne do władz zwierzchnich, jako burmistrza, były bardzo rzeczowe, sygnalizowały rzeczywiste trudności i potrzeby, przedstawiały sytuację, także polityczną, bez upiększeń. W miarę jednak umacniania się nowej władzy nazywanie rzeczy po imieniu, stały się źródłem kłopotów. Nie wychodziły naprzeciw oczekiwaniom zwierzchników, bo obejmowały faktyczne problemy, dotyczące głównie spraw gospodarczych i codziennego życia mieszkańców. W stosunku do opalenickich „elit” o przedwojennym rodowodzie był*

dość obcesowy, co nie przysparzało mu sympatyków w tych sferach. Od siedzenia za biurkiem i udziału w rosnącej liczbie posiedzeń wolał przebywać w terenie, wśród ludzi lub tam, gdzie coś się działo. Często, zakasując rękawy, brał łopatę lub inne narzędzie i przyłączał się do pracy. Posiedzenia MRN rozpoczynały się o godzinie 20.00, a radni nie pobierali diet (Ambroży Jęchorek). Po wojnie reaktywował działalność Ochotniczej Straży Pożarnej w Opalenicy i w latach 1945-1952 pełnił obowiązki prezesa. Działał także w organizacjach zrzeszających powstańców weteranów. W okresie międzywojennym był członkiem Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego (m. in. zastępcą sekretarza), następnie przeszedł do porządkowego Związku Weteranów Powstań Narodowych. Po wojnie był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich, a następnie Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Odznaką Honorową Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego (1965), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1966), Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski (1968), awansowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. W małżeństwie zawartym 6 czerwca 1924 r. z Wiktorią Borowską (córką Józefa i Walerii z Waberskich) miał siedmioro dzieci: Benedykta (ur. 1925), Bronisława (ur. 1929), Marię (ur. 1932), Karola (ur. 1934), Bolesława (ur. 1937), Martę (ur. 1940), Zbigniewa (ur. 1946). Zmarł 15 września 1974 r., pochowany na cmentarzu w Opalenicy. Jego nazwisko znajduje się na tablicy upamiętniającej opalenickich powstańców na opalenickiej Ścianie Pamięci, a grób został oznaczony medalem upamiętniającym udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919.

Archiwum Państwowe w Poznaniu: Akt miasta Opalenica (1640-1950), sygn. 73, s. 41; sygn. 97, s. 3-5, 25 sygn. 98, s. 2-4 (protokół zebrania wyborczego MRN w Opalenicy z 15 IV 1945 r.), sygn. 100, s. 1-2; Starostwo Powiatowe Grodzisk Wlkp. (1919-1932) sygn. 22, s. 58; Starostwo Powiatowe Nowy Tomyśl 1919 – 1939 sygn. 16, s. 150; sygn. 154, s. 17, sygn. 184, s. 5; sygn. 255, s. 149, sygn. 247, sygn. 408 (passim), sygn. 511, s. 17, sygn. 828, s. 14; Starostwo Powiatowe Nowy Tomyśl 1945 – 1950, sygn. 49, s. 296, 51, s. 84, 152. 49, s. 269; Prezydium Rady Narodowej w Nowym Tomyszu, sygn. 7, s. 6-18. Archiwum koła ZBOWiD w Opalenicy (arkusz ewidencyjny Stefana Dworzyńskiego, członka ZBOWiD). Akta USC Opalenica; Archiwum Parafii św. Mateusza (księgi metrykalne); – Bielecki K., Materiały Archiwalne do dziejów powiatu nowotomyskiego XIII w. – 1950, Poznań 1970, s. 31, 63, 66, 67, 69, 70-72, 79, 81-82, 84-85, 121; Drążkiewicz K., Kronika kompanii opalenickich powstańców z 1918/1919 r. Opalenica 1968 (maszynopis), s. 2, 4; Tenże, Z dziejów Cukrowni Opalenica (maszynopis), s. 44; Duda A., Ludzie Opalenicy tamtych czasów, Walcz 1981 (maszynopis) s. 1; Dzieje Opalenicy, pod red. Cz. Łuczaka, Poznań 1993, s. 207, 238, 249, 258, 288. Łukomski G., Wojcieszak B., Powstańcze tradycje Opalenicy, Opalenica 2000, s. 228, 236, 240. Opalenicki słownik biograficzny pod red. B. Wojcieszaka, t. II, Opalenica 1994 Aneksy s. 179, 180; Wojcieszak B., Rycerze świętego Floriana. Szkice ze stuletnich dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Opalenicy 1896-1996, Opalenica 1996 (passim), Relacje Ambrożego Jęchorka i Heleny Różyckiej w zbiorach autora.

Bogumił Wojcieszak

Dzięciół Florian Jan (1895–1964), organizator powstania w Zakrzewie, powstaniec kompanii opalenickiej. Urodził się 25 kwietnia 1895 r. w Zakrzewie w ówczesnym powiecie babimojskim (obecnie w powiecie wolsztyńskim). Był synem w rodzinie włościańskiej Tomasza Dzięciola i matki Pauliny z domu Setna. Miał liczne rodzeństwo doświadczone przez trudności dnia codziennego jak i wydarzenia historyczne, m. in. brat Franciszek (3 lipca 1893–15 stycznia 1917), który ukończył Studium Nauczycielskie we Wschowie, zginął podczas I wojny światowej we Francji, a brat – Ludwik (23 sierpnia 1905 – 5 sierpnia 1944), z wykształcenia kupiec, zamordowany został przez Niemców podczas Powstania Warszawskiego. Florian Dzięciół ukończył czteroklasową niemiecką szkołę podstawową w Zakrzewie, gdzie brał udział w strajku szkolnym 1906 r. Od 1910 r. był członkiem Zbąskiego Kółka Rolniczego. Uczęszczał na wszelkiego rodzaju wykłady, prelekcje, kursy. Uczył się tam nowoczesnych metod gospodarowania: uprawy ziemi, hodowli i ogrodnictwa. W dniu 5 czerwca 1915 r. powołany został do armii niemieckiej; służył w jednostce wojskowej w Nowej Soli (kompania karabinów maszynowych). Po półrocznym przeszkoleniu wysłany został na front (205 Pułku Piechoty): walczył na frontach we Francji (pod Verdun), Serbii, Rosji i Włoszech. Do domu

Florian Jan
Dzięciół

powrócił wrócił 20 grudnia 1918 r. Organizował wspólnie z Franciszkiem Napierałą (poległym na froncie bolszewickim w 1920 r.) powstańców w Zakrzewie (pow. Wolsztyn). Dwa tygodnie później – 6 stycznia 1919 r. – przystąpił do powstania. Do formacji powstańczej wstąpił 6 stycznia 1919 r. (kompania opalenicka pod dowództwem Edmunda Klemczaka). Walczył na froncie powstańczym pod Nową Wsią Zbąską, gdzie brał udział we wszystkich potyczkach do czasu przyścia kompanii poznańskiej. Po zawieszeniu broni na froncie powstańczym translokowany wraz z towarzyszami do Miłostowa–Tuczempi w pow. międzychodzki, gdzie zajął się szkoleniem rekrutów. Służył pod dowództwem ppor. Ludwika Baranieckiego. Później skierowany zostaje do Wronek, gdzie w kwietniu po reorganizacji przydzielony go do nowo tworzonej kompanii kulomiotów 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w przejmowaniu terenów nadnoteckich w styczniu 1920 r. Następnie skierowany został m. in. na front ukraiński (61 Pułk Piechoty). Z Kijowa skierowany został na odsiecz Mińska Białoruskiego. W październiku 1920 r. świeżo mianowany starszy szeregowy Florian Dzieciół przyjechał do rodzinnego domu w Zakrzewie na urlop. Z wojny bolszewickiej, już jako kapral, wrócił do domu rodzinnego 20 grudnia 1920 r. Po powrocie z wojny pracował w rodzinnym gospodarstwie, a następnie jako posady praktykant w majątku Ventzla w Karnie (pow. wolsztyński). W 1921 r. został wybrany prezesem Zbąskiego Kółka Rolniczego. Wkrótce znalazł posadę „asystenta gospodarczego” w Kolinczu na Pomorzu, gdzie pracował od 1 listopada 1922 r. do 1 czerwca 1923 r. Ponownie wrócił do domu i do czerwca 1927 r. pracował w gospodarstwie ojca. W 1923 r. wybra-

ny został przewodniczącym i skarbnikiem nowo założonej Spółki Odwodnienia (funkcję tę pełnił nieprzerwanie przez 36 lat do roku 1959, mimo że ponownie opuścił dom rodzinny i 10 kwietnia 1927 r. podjął posadę w Gutowie Wielkim (pow. wrzesiński) w majątku majora rezerwy Stanisława Szyftera. Pracował tam do 1 sierpnia 1928 r. Od 11 kwietnia 1929 r. do marca następnego roku zajmował posadę urzędnika gospodarczego w majątku w Szubinie na Pomorzu. Po ślubie z Janiną Lisiewicz (3 marca 1930 r.) wspólnie prowadził gospodarstwo w Zakrzewie należące do teściowej (mieszkającej w tym czasie w Wolsztynie). Poza tym zajmował się również handlem węglem i nawozami sztucznymi. W tym czasie pełni także funkcję sołtysa wsi Zakrzewo. W kwietniu 1934 r. Florian wraz z żoną i córkami objął ojcowiznę. W obliczu zagrożenia niemieckiego brał aktywny udział w akcji dozbrojenia polskiej armii. Przed wybuchem wojny 1939 r. został zmobilizowany do Referatu wojskowego DOK nr VII w Poznaniu. W latach pięćdziesiątych jako kulak szykanowany i represjonowany. Zmarł 23 czerwca 1964 r. w wolsztyńskim szpitalu. Pochowany został na cmentarzu w Zakrzewie. Żonaty z Janiną (córka Wojciecha i Martyny Lisiewicz) – ur. 24 kwietnia 1910 r. w Poznaniu. Miał dzieci: Dorotę (ur. 4 lutego 1931, zamężną Bartosik), Ewę (ur. 26 grudnia 1932, zamężną Olszewska), Pawła (ur. 2 marca 1936), Gertrudę (ur. 17 marca 1940, zamężna. Jazdon). Posiadał odznaczenia: Krzyż Żelazny II Klasy otrzymany za waleczność podczas I wojny światowej oraz Wielkopolski Krzyż Powstańczy – nadany w 1958 r. Florian Dzieciół pozostawił po sobie liczne pamiątki, które są w posiadaniu jego rodziny. Świadczą one o jego udziale w powstaniu wielkopół-

skim 1918–1919 r., wojnie 1920–1921 r. oraz wojnie 1939 r. Dla potomnych są one skarbnicą wiedzy o przodkach i czasach minionych oraz zachętą do zapisania dziejów rodzinnych przez córkę Gertrudę Jazdon.

Relacja F. Dzieciola (w:) Tygodnik Parafii Zbąskiej z dnia 31 maja 1936 (nr 22); Relacja F. Dzieciola (w:) tamże, z dnia 7 czerwca 1936 (nr 23); Relacja F. Dzieciola (w:) tamże, z dnia 14 czerwca 1936 (nr 24); Dalsze ofiary na F. O. N. płyną (w:) Orędownik na powiaty Nowy Tomysł. Wolsztyn, Międzychód 23 maja 1939, nr 57 r., s. 3; G. Jazdon, Dzieje rodu (maszynopis b. r. w.) cz. I. (wersja pierwsza); G. Jazdon, Życie kulaka i moje własne (maszynopis b. r. w.), Tom. cz. I (wersja pierwsza); Relacje: córki Gertrudy Jazdon i wnuka Tomasza Jazdona.

Zdzisław Kościński

Erdmann Rudolf (1880–1939), urodził się 25 października 1880 r. w Gołanicy, w rodzinie Gustawa, mistrza blacharskiego i Michaliny z Rychlewskich. Przez 15 lat był wychowywany w wierze ojca, który był wyznania ewangelickiego. Następnie przeszedł na wiarę matki, wyznania katolickiego. W wieku 7 lat rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Szubinie. Naukę zakończył w wieku lat 14. W wieku 20 lat powołany został do odbycia służby w wojsku niemieckim. Do armii wstąpił 12 października 1900 r. i służył w 2 pułku artylerii. Po dwóch latach zwolniono go z wojska w stopniu starszego strzelca. Wrócił w rodzinne strony i znalazł zatrudnienie w starostwie powiatowym jako stangret. 10 lutego 1903 r. zawarł związek małżeński z Zofią Łukomską. Małżonkowie doczekali się 5 dzieci. Po wybuchu I wojny światowej

został zmobilizowany do wojska niemieckiego. Trafił do 53 pułku artylerii w Bydgoszczy. Tam przebywał do zakończenia wojny. 24 października 1918 r. został zwolniony z wojska w stopniu kaprała. Został odznaczony Krzyżem Żelaznym II klasy. 2 stycznia 1919 r. razem z innymi mieszkańcami Szubina chwycił za broń i brał udział w wyzwoleniu miasta. Następnie, po zdobyciu Szubina przez powstańców 11 stycznia 1919 r., wstąpił do Straży Ludowej. Pełnił służbę w żandarmerii do czasu utworzenia w mieście policji. Tak wspominał ten czas: „Dnia 2 stycznia brałem udział w przejmowaniu Szubina z rąk niemieckich. O godz. 6 wieczorem zebraliśmy się na umówionym miejscu, kiedy już załódze niemieckiej udało się zbiec z miasta rozpoczęliśmy rewizję za bronią zwłaszcza u pruskich żandarmów. Odebrana broń rozdano między uczestników ruchu powstańczego. 11 stycznia 1919 r. wstąpiłem jako ochotnik do 1 komp. Straży Ludowej w Szubinie pod dow. Jana Piaseckiego z Szubina. Poza zwykłą strażą wartowniczą z plutonem z komp. Straży pod dow. Marjana Krygiera wysyłani byliśmy na pomoc oddziałom powstańczym na zagrożone pozycje pod Rynarzewo. Byłem wówczas w stopniu kaprała i pełniłem służbę oficera rezerwy. 26 stycznia 1919 r. przeniesiony zostałem do miejscowego oddziału żandarmerii. Mieliśmy zadanie stałego kontrolowania okolicznych Niemców–kolonistów, przeprowadzanie rewizji za bronią, pilnowanie porządku publicznego, chwyatanie dezerterów, dostawę furmanek dla wojska itp. W czasie odwrotu wojsk naszych z Szubina 1 lutego 1919 r. znalazłem się w Kcyni. Tu wspólnie z członkami komendy placu zatrzymywaliśmy uciekających żołnierzy z frontu, których lokowaliśmy w Seminarium Nauczyciel-

skim. Z tego zaś całe oddziały wysyłaliśmy na Szczepice (pod Kcynią, pow. Szubin) gdzie toczyła się zwycięska dla nas bitwa z Niemcami. Teraz dopiero mogłem wykonać rozkaz, który otrzymałem z Komendy w Szubinie – by zbadać czy szosa Szubin – Wągrowiec jest zdatna do przewozu amunicji. Zaspy śnieżne, które były na drodze w Smogulcu sprawdzałem z drogomistrzem z Kcyni (...)”. Po powstaniu Rudolf Erdmann prowadził w Szubinie restaurację, następnie wybudował rakarnię. 17 września 1922 r. wstąpił w szeregi Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Szubinie, gdzie aktywnie działał. Między innymi pełnił w organizacji od 16 lutego 1926 r. funkcję komendanta. Za udział w powstaniu odznaczony został Odznaką Powstańca Broni, dekoracji dokonano 18 maja 1924 r. podczas uroczystości na szubińskim rynku. Na dawnym cmentarzu żydowskim, na obrzeżach Żnina, przy bocznej drodze od ul. Mickiewicza, znajduje się pomnik upamiętniający powstańców, którzy zostali rozstrzelani w tym miejscu przez Niemców w listopadzie 1939 r. Pomnik ma formę płasko leżących elementów betonowych z napisem: MIEJSCE STRACEN POLAKÓW BYŁYCH POWSTAŃCÓW WIELKOPOLSKICH ZAMORDOWANYCH PRZEZ ZBIRÓW HITLEROWSKICH. W 3 egzekucjach 11, 27 i 28 listopada zginęli powstańcy z terenu powiatu żnińskiego i szubińskiego. Ciała zostały zakopane w 2 grobach, ale ich liczba nie jest znana. Wśród nich był powstaniec z Szubina Rudolf Erdmann. Szacuje się, że w pierwszej i drugiej egzekucji zginęło po około 20 osób. J. Jankowski w *Swastyce nad Szubinem* wspomina: „Tego dnia wywieziono nową grupę w liczbie dziesięciu osób, złożoną przeważnie z powstańców wielko-

polskich. Wyjazd tej grupy nastąpił nagle. Odwołano ich od pracy, do której rano wyszliśmy, nie przeczuwając nic złego. Grupę tę w szybkim tempie załadowano na samochód i wywieziono w kierunku Żnina. Za Dąbrówką Słupską samochód ciężarowy zastąpiono trzema samochodami osobowymi, którymi dowieziono ich do Żnina i tam na żydowskim cmentarzu rozstrzelano. Po przybyciu na miejsce wszyscy musieli się położyć twarzą do ziemi. Na rozkaz trójka podnosiła się, podchodziła na krawędź grobu, zdejmowała marynarki i kamizelki, po czym znienacka pojedynczo oddawano do nich serię strzałów z rewolwerów. Egzekucji dokonało gestapo. Grób wykopali więźniowie żnińscy. Grobów tych z czasem przybyło w Żninie więcej, jednak grób szubinian był od innych oddzielony. Na osobne podkreślenie zasługuje cynizm, z jakim gestapo powiadomiło o rozstrzelaniu rodziny, dopytujące się o los wywiezionych. Zainteresowanym wysyłało zaświadczenia, w których najspokojniej stwierdzano, że dana osoba zmarła. Zwłoki rozstrzelanych polewano dla zatarcia śladów wapnem gaszonym, powodującym szybki rozkład”. Zginął wtedy także m. in. ziemianin Michał Szulczewski z Chwaliszewa; Walerian Cerkaski, kupiec z Szubina; Michał Szramkowski, budowlaniec z Szubina; Walenty Dypczyński, kowal z Szubina; Władysław Szulc, rzeźnik z Rynarzewa; Wacław Kalka, rzeźnik z Szubina. Wszyscy oni byli ostoją polskości, a ich udział w Powstaniu Wielkopolskim był szeroko znany. Gdy zaczęły się niepowodzenia niemieckie na wszystkich frontach, oprawcy rozpoczęli akcję zacierania śladów po swoich zbrodniach. Ekshumowano zbiorową mogiłę w Żninie, następnie przewieziono ciała do

Zielonowa i tam spalono na stosie. Po wojnie zbiorowa mogiła została ekshumowana. Przeprowadzono też ekshumację na cmentarzu w Żninie. „Podczas tej ekshumacji odnaleziono obrączkę z inicjałami „A–W–1922 Bóg z nami” oraz cygarniczkę i skórzane guziki. Obrączkę powyższą poznała żona Rychtera (Apolonia Rychterowa z Walczaków). Obrączkę tą miał Kazimierz Rychter w czasie aresztowania. Cygarniczkę i guziki skórzane od kurtki rozpoznała żona Erdmanna” – czytamy w postanowieniu Sądu Grodzkiego w Szubinie z dnia 9 marca 1946 r. o stwierdzeniu zgonu. Zwłoki zostały przeniesione na szubiński cmentarz i uroczyscie pochowane w lipcu 1945 r. Obecnie znajduje się tam pomnik nad zbiorową mogiłą. Na tablicy wśród wielu nazwisk jest też nazwisko Rudolfa Erdmanna, powstańca wielkopolskiego. W 2009 r. z inicjatywy Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918–1919 Koła w Szubinie na budynku Domu Polskiego, siedzibie Muzeum Ziemi Szubińskiej, odsłonięto tablicę pamięci powstańców, którzy zostali zgładzeni przez okupanta hitlerowskiego w czasie II wojny światowej.

Akta z CAW; K. Czechowska, Losy powstańców wielkopolskich w czasie II wojny światowej na przykładzie dawnego powiatu szubińskiego (w:) II wojna światowa na Pałukach i Krajnie przez pryzmat miejsc pamięci, Szubin 2010; Ewidencja Towarzystwa Powstańców i Wojaków; J. Jankowski, Swastyka nad Szubinem, Poznań 1960, Komisja Badań Zbrodni Hitlerowskich, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy; J. Księski, Dzieje Żnina; Dziennik Bydgoski.

Kamila Czechowska

Fischbach Karol Józef (1902–1995), urodził się 21 lipca 1902 r. w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W 1918 r. jako szesnastoletni chłopak brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. W czerwcu 1919 r. złożył egzamin maturalny, a w 1920 r. rozpoczął równoległe studia prawnicze i ekonomiczne na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Magisterium z ekonomii uzyskał w 1923 r., a z prawa w 1924 r. Po ukończeniu studiów odbywał aplikację sądową przy Sądzie Grodzkim w Pobiedziskach i Jutrosinie. Po złożeniu egzaminów końcowych objął funkcję sędziego w sądzie grodzkim w Lesznie. W 1928 r. zamieszkał w Kościanie, gdzie w latach 1928–1939 prowadził kancelarię adwokacką. Był również radcą prawnym znaczących spółek wielkopolskich (Cukrowni i Monopolu Tytoniowego). W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany do 55 Pułku Piechoty w Lesznie. Brał udział w kampanii wrześniowej. Po kapitulacji w październiku 1939 r. powrócił do Kościana, po czym ukrywał się we Wrocławiu. Kiedy po trzech tygodniach powrócił do rodziny, natychmiast został aresztowany przez gestapo. Z niewoli wybawił go Niemiec z Królewca – dr Paul Simon. Do końca okupacji pracował jako księgowy w niemieckim biurze ds. majątkowych. Po wyzwoleniu w 1945 r. związał się ze Stronnictwem Demokratycznym. 2 lutego 1945 r. objął funkcję starosty kościańskiego. Oprócz pracy w samorządzie działał społecznie m. in. jako prezes Honorowego Komitetu Ekshumacyjnego Ofiar Wojny w Kościanie. Po trzech latach urzędowania postanowił powrócić do zawodu i 31 lipca 1948 r. złożył rezygnację ze stanowiska starosty. W latach 1948–1976 ponownie prowa-

dził własną kancelarię adwokacką, do chwili przejścia na emeryturę. W pierwszej połowie lat 50-tych był systematycznie inwigilowany przez służby UB, jako tzw. „element obcy klasowo”. Na krótko został zawieszony w czynnościach adwokata. W 1977 r. wyprowadził się do Poznania. Po śmierci żony w 1987 r. zamieszkał u córki Aleksandry. Zmarł 1 sierpnia 1995 r. w Poznaniu. Został pochowany na cmentarzu junikowskim.

http://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Józef_Fischbach (dostęp: 03.03.2013, godz. 20.00); (dostęp: 03.03.2013, godz. 20.00); K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939. Poznań 2006*, s. 338. 339.

Zenon Józwiak

Gajowczyk Edward Wacław (1900–1925), powstaniec kompanii kobylińskiej, aplikant sądowy, filister Korporacji „Baltia”, działacz Młodzieży Wszechpolskiej. Urodził się 28 września 1900 roku w Kobylinie koło Krotoszyń w kamienicy przy ulicy Długiej 4 (obecnie Wolności 28), jako syn kupca Wojciecha (1874–1955) i Katarzyny (1879–1954) z domu Bartecka. Miał trzy młodsze siostry: Stefanię (1903–1991) zamężną Sobanińską, [Ludwikę] Ludomiłę (1906–1977) zamężną Brzezińską i [Leokadię] Kazimiłę (1908–1991). Jego rodzice wychowywali go, jak i wszystkie swoje dzieci w poszanowaniu tradycji i kultury polskiej. Edukację szkolną rozpoczął w 1906 roku w Katolickiej Szkole Miejskiej w Kobylinie (niem. Katholische Stadtschule zu Kobylin), później kontynuował w Gimnazjum Króla Wilhelma w Krotoszynie (niem. Königliches Wil-

helms-Gymnasium zu Krotoschin), które opuścił w 1918 roku z promocją do niższej prymy. W czasie nauki w gimnazjum należał do tajnej organizacji polskiej młodzieży gimnazjalnej, zwanej Tetezetem (Towarzystwo Tomasza Zana). W czerwcu 1918 roku, jeszcze jako 17-latek gimnazjalista, został powołany do wojska pruskiego. Służbę wojskową odbywał od czerwca do sierpnia w Grudziądzu (niem. Graudenz), a od września do końca wojny w Berlinie, skąd po demobilizacji wrócił do Kobylina. 3 stycznia 1919 roku jako 18-latek wstąpił ochotniczo do oddziału powstańczego zorganizowanego przez jego stryja Ignacego Gajowczyka (1871–1947) i brał czynny udział w przywracaniu polskiej władzy w Kobylinie i okolicach. Z ramienia Rady Ludowej został jednym z komisarzy, którzy sprawowali nadzór nad urzędami w tym mieście. Świadcstwo dojrzałości uzyskał 8 marca 1919 roku jeszcze w szkole niemieckiej. Polskie świadectwo gimnazjalne i dojrzałości-maturę odebrał dopiero w marcu 1920 roku z Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej. 2 stycznia 1920 roku immatrykulował się w poczet studentów nowo otwartego Uniwersytetu Poznańskiego (UP), w tamtym czasie zwanym Wszechnicą Piastowską. Podjął studia prawnicze w semestrze letnim 1919/20 na Wydziale Prawno-Ekonomicznym z indeksem nr 1271. Od samego początku studiów

Edward Wacław
Gajowczyk

związał się z młodzieżą narodową, powiązaną ideowo z Endecją (Narodową Demokracją). Już w lutym 1920 roku został członkiem zarządu nowo powstałego na UP koła Narodowego Zjednoczenia Młodzieży Akademickiej (NZMA) i w roku akademickim 1920/21 wchodził z Poznania wraz z Wincentym Łąckim i Henrykiem Rossmanem w skład Rady Naczelnej (RN) NZMA. Włączył się też aktywnie w działalność Akademickiego Komitetu Plebiscytowego UP, który powstał w marcu 1920 roku. W okresie akcji plebiscytowej na Warmii, Mazurach i Powiślu, udał się w kwietniu 1920 roku do Marienburga (Malborka), by wziąć udział w pracach na rzecz ruchu plebiscytowego walczącego o polskość tych ziem. W trakcie wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku, zgłosił się w Poznaniu jako ochotnik do służby wojskowej. Edward Gajowczyk jako bombardier (starszy strzelec) pełnił służbę od 8 sierpnia do 16 listopada 1920 roku w batalionie zapasowym 14 Pułku Artylerii Ciężkiej Wielkopolskiej i wraz z tą jednostką brał udział w działaniach wojennych. Po powrocie na studia, ponownie włączył się aktywnie w działalność Komitetu Plebiscytowego na rzecz Górnego Śląska. W chwili założenia dnia 7 grudnia 1921 roku Korporacji Studentów Uniwersytetu Poznańskiego „Baltia”, Edward Gajowczyk został wybrany członkiem komisji rewizyjnej w jej Zarządzie na lata 1921/1922, pełniąc jednocześnie funkcję sekretarza koła NZMA w Poznaniu. Jako członek KBaltia w 1922 roku wraz ze Stanisławem Przybyszewskim i Zygmuntem Szwedkowskim zaangażował się w tworzenie i działalność Akademickiego Komitetu Obrony Kresów Zachodnich. W dniach 25 i 26 marca 1922 r. uczestniczył w zjeździe przedstawicieli kół NZMA w Warszawie, na którym

przyjęto nową nazwę dla tego stowarzyszenia: Młodzież Wszechpolska – Związek Akademicki. Będąc jednym z członków 21 osobowej delegacji z Poznania, został wybrany do Rady Naczelnej tej organizacji wraz z wymienionymi już wcześniej kolegami. W okresie studiów należał też do koła naukowego, cieszącego się wielką popularnością wśród studentów tego Wydziału, a mianowicie Koła Prawników i Ekonomistów. Od grudnia 1922 roku pełnił w nim – przewidzianą statutem – funkcję wolnego członka Zarządu tego Koła. W kwietniu 1923 roku, za prezesury Zbigniewa Jankowskiego, został wybrany kierownikiem nowo utworzonej sekcji wydawniczej, a od czerwca objął też funkcję wiceprezesa Koła. Był nie tylko utalentowanym organizatorem, ale i zdolnym mówcą. Na wiecu akademickim, który odbył się 14 grudnia 1922 roku w auli UP wygłosił jako przedstawiciel Młodzieży Wszechpolskiej referat, w którym uzasadniał konieczność wprowadzenia „*numerus clausus*”. Inny referat o książce Romana Dmowskiego „*Niemcy, Rosja a kwestia polska*” wygłosił 15 czerwca 1923 roku na przedwakacyjnym zebraniu plenarnym Koła Poznańskiego Młodzieży Wszechpolskiej. Był też czynnym członkiem Związku Ludowo-Narodowego w Krotoszynie. Jego nazwisko znajduje się na liście 123 absolwentów kierunku prawa w roku akademickim 1923/24 za rektoratu prof. dra Zygmunta Lisowskiego. Dyplom nauk prawnych z liczbą 252 otrzymał 11 lipca 1924 roku. Po studiach rozpoczął pracę jako aplikant sądowy Sądu Powiatowego w Krotoszynie, którą przerwała nagła choroba. Zmarł 9 kwietnia 1925 roku w szpitalu w Krotoszynie. „*Kurier Poznański*” oraz „*Goniec Narodowy*” z tego okresu wydrukowały na swych łamach klepsydry od rodziny, Są-

du Okręgowego, organizacji, których był aktywnym członkiem oraz krótkie wspomnienie o zmarłym. Manifestacyjny pogrzeb odbył się 13 kwietnia 1925 r., w drugi dzień Wielkanocy, na cmentarzu parafialnym w Kobylinie przy ul. Strzeleckiej. Edward Gajowczyk spoczywa w grobie rodzinnym razem z rodzicami i siostrą Kazimierą.

Relacje, dokumenty i zdjęcia udostępnione przez siostrzenicę Olę Brzezińską-Gabler zamieszkałą w Poznaniu; USC w Kobylinie i Krotoszynie; Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, sygnatura AUAM: 103d/359; Alfred Romanowicz – Zarys historii zakładu (1836–1929), (w:) I. Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. ks. H. Kollataja w Krotoszynie, Krotoszyń 1929, ss. 5–19; Jadwiga Kiwerska – IV. Pod pruskim zaborem, (w:) Ziemia Kobylińska, Kobylin 2009, ss. 85–133; Akademik, Poznań, R. I (1922) nr 3, ss. 14–15; nr 4, s. 24; nr 6, s. 41 i 47; R. II (1923) nr 2 (8), ss. 65–67; nr 11–12 (17–18), ss. 143–144; nr 13 (19), ss. 155–157; Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1923/24..., Poznań 1925, ss. (93)–95; Krzysztof Krasowski – Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939, Poznań 2006, 388 ss.; Daniel Pater – Lista członków Polskiej Korporacji Akademickiej Baltia (Poznań), (w:) Polskie Korporacje Akademickie. Biuletyn nr 14, Warszawa 1997, ss. 70–82; Andrzej Pilch – Rzeczpospolita akademicka studenci i polityka 1918–1933, Kraków 1997, 332 ss.; Jacek Misztal – Związek Akademicki Młodzież Wszechpolska 1922–1939, Krzeszowice 2012, 366 ss.; Klepsydra – Kurjer Poznański, sobota dnia 11.4.1925, R. 20 nr 85, s. 10; Kurjer Poznański, niedziela dnia 12.4.1925, R. 20 nr 86, s. 11;

Kurjer Poznański, sobota dnia 25.4.1925, R. 20 nr 96 oraz Goniec Narodowy, Ostrów, sobota dnia 11.4.1925, R. 5 nr 84 s. 3 (Goniec Krotoszyński).

Seweryn Grobelny

Gawrych Sylwester (1886–1935), kupiec zbożowy, przewodniczący Rady Robotniczo-Żołnierskiej w Kórniku w 1918 r., organizator kompanii kórnickiej. Urodził się w Gnieźnie 22 listopada 1886 roku, w rodzinie Franciszka i Wiktorii z Kujawskich. Bliższe dane dotyczące jego życiorysu nie są znane. W Kórniku G. pojawił się w 1912 r. i rok później reaktywował działalność *Sokoła*. Był pracownikiem „Rolnika” odpowiedzialnym za handel zbożem. Żonaty z Ireną z Wojciechowskich. Jego syn Janusz, w 1935 r. odbywał służbę wojskową w pułku lotniczym w Poznaniu. 10 listopada 1918 r., po kilku miesiącach przygotowań, w porozumieniu z innymi działaczami niepodległościowymi zwołał mieszkańców Kórnika i okolicy na wiec w Domu Przemysłowym, na którym ogłosił rewolucję w Kórniku. (a nie w hotelu „Victoria”, jak niekiedy się podaje). Następnego dnia powołano lokalną władzę – Radę Robotniczą. Sylwester Gawrych stanął na jej czele. Był kontrolerem działalności burmistrza. W swoich wspomnieniach (1966) Jan Pohl tak charakteryzuje sylwetkę Sylwestra Gawrycha:

Sylwester
Gawrych

„Na każdym zebraniu Rady lub na publicznych zebraniach i wiecach Sylwester Gawrych był zawsze głośnym mówcą, choć nie zawsze były to mowy potrzebne, bo lud w Kórniku i okolicy był pełen radości, że nareszcie czas zaborów Polski się kończy i nastaje samodzielność polityczna”. Ponadto S. Gawrych wykorzystując znajomości z poznańską grupą niepodległościową wystarał się o 250 mundurów dla żołnierzy kompanii kórnickiej i jej oddziałów rezerwowych. W dniach 3–5 grudnia 1918 r. był delegatem powiatu śremskiego na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. W połowie grudnia Sylwester Gawrych i Stanisław Celichowski uczestniczyli w spotkaniu powiatowej Rady Robotniczo-Żołnierskiej w Śreminie, gdzie zażegnali zbrojną interwencję wojskową oddziału Grenzschutzu w Kórniku, aż do wybuchu powstania. 27 grudnia 1918 r. Sylwester Gawrych przebywał w Poznaniu. Po wybuchu walk w mieście zaalarmował telefonicznie komendę kompanii kórnickiej, aby natychmiast, w pełnym składzie wyruszyła do Poznania. 1 stycznia 1919 r. na rynku w Kórniku odbył się wiec, na którym Sylwester Gawrych ogłosił uroczyste wystąpienie Rzeczypospolitej Kórnickiej z niemieckiego związku rad i o przyłączeniu jej do odradzającej się Rzeczypospolitej Polskiej. 9 stycznia 1919 r. rozwiązano kórnicką radę Robotniczą. Władzę przejęła Rada Ludowa. Gdy czwarta kompania baonu śremskiego zwana kórnicką walczyła w styczniu 1919 r. na odcinku zbąszyńskim frontu zachodniego pod dowództwem dr Stanisława Celichowskiego, Sylwester Gawrych zorganizował z rezerw kórnicko-bnińskich, zwłaszcza z ochotników z okolicznych wsi, następną kompanię, która jako druga weszła w skład baonu śremskiego. Została ona przewieziona do wsi Wyciążkowo

i rozlokowana w miejscowościach Wyciążkowo, Goniembice, Klonowiec, Żakowo oraz Lipno. Broniła odcinka kolejowego w okolicach Lipna. Dowodził nią ppor. Sylwester Gawrych. Swoje zadanie pełnił do 5 kwietnia 1919 r. Z tym dniem podjął służbę w Naczelnej Radzie Ludowej w Poznaniu. Dalsze losy wojenne i cywilne Sylwestra Gawrycha, nie są nam znane. Kórnik opuścił i mieszkał w Gnieźnie, a później pracował jako kupiec w Poznaniu. W okresie międzywojennym jego zasługi zostały pominięte przez Stanisława Celichowskiego, także m. in. we wspomnieniach wydanych drukiem w 1935 r. Swoje wspomnienia Sylwester Gawrych spisał i opublikował w *Wiadomościach Śremskich* w 1926 r. 10 grudnia 1935 r. w wieku 52 lat, zginął tragicznie w Poznaniu. Zachowały się jego notatki dotyczące przebiegu powstania wielkopolskiego w Kórniku i okolicach.

Akt urodzenia, USC Gniezno nr 539/1886; Akt zgonu, USC Poznań nr 660/1955II (zgłoszony przez policję); Uchwała nr XLV/459/2009 Rady Miejskiej w Kórniku z dnia 28.10.2009 r.

Kazimierz Krawiarz

Genge Marian (1890–1948), ziemianin, dowódca kompanii grabowskiej. Urodzony 1 marca 1890 r. w Perespie pow. Tomaszów Lubelski, był synem Józefa G. i Jadwigi z Bąkowskich. Ojciec był plenipotentem, matka pochodziła z rodziny ziemiańskiej wywodzącej się z Poznańskiego. Ok. 1910 r. J. Genge zakupił od rodziny Wiewiórowskich majątek Kuźnica Bobrowska i osiadł w nim z całą rodziną. Mimo niemieckich przodków kuźnicki odłam rodziny Genge należał do środowisk wybitnie polskich i aktywnych patriotycznie. Po ukończeniu

sześciu klas gimnazjum w Ostrowie Wlkp. i uzyskaniu świadectwa dojrzałości M. G. powrócił do Kuźnicy Bobr., gdzie od ojca uczył się gospodarowania; z czasem zresztą przejął po nim cały majątek. Od 1 października 1913 r. do 1 października 1916 r. w armii niemieckiej, w stopniu sierżanta. Ze względu na stan zdrowia (astma) nie służył w formacji liniowej, lecz w kwatermistrzostwie. Do 1918 r. dosłużył się stopnia zastępcy oficera (Offizierstellvertreter). Po zwolnieniu z wojska wrócił do swego majątku. 6 stycznia 1919 r., gdy Ostrzeszowskie dołączyło do powstania, był G. (obok S. Thiela) jednym z dwóch oficerów w najbliższej okolicy. Wówczas zachęcony przez członka Powiatowej Rady Ludowej L. Kanteckiego, zgodził się objąć dowództwo kompanii formowanej w Grabowie – pod warunkiem zagwarantowania pomocy w prowadzeniu gospodarstwa pozostałym w Kuźnicy siostron G., Halinie i Wincentynie. Z obowiązków wywiązywał się sumiennie, choć był świadomy braku swego doświadczenia w służbie liniowej i podczas walk pozostawiał swobodę dowodzenia dowódcom plutonów – podoficerom frontowym. 15 marca 1919 r. przez KNRL mianowany podporucznikiem (ze starszeństwem od 21 stycznia 1919 r., w czerwcu t. r. przesunięty na 1 grudnia 1918). Do 10 maja 1919 r. był dowódcą kompanii rezerwowej 12 p. strz. wlkp., leczyl się w szpitalu wojskowym w Ostrowie Wlkp. 15 lipca

Marian
Genge

1920 r. przeszedł w gestię DOGen. Poznań; w wojnie 1920 r. nie uczestniczył. 15 listopada 1921 r. przeniesiony do rezerwy, w latach 1923–1938 jako rezerwista miał przydział do 57 pp, tam też w lipcu i sierpniu 1927 r. odbywał ćwiczenia. W Polsce odrodzonej kierował swym majątkiem w Kuźnicy Bobr., równocześnie był aktywny gospodarczo i społecznie: przewodniczył kołu Związku Powstańców Wielkopolskich w Grabowie, był prezesem Kółka Rolniczego w Bobrownikach, zainicjował założenie w Grabowie mleczarni. Był odznaczony Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych oraz Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918/21. W okresie okupacji hitlerowskiej uniknął aresztowania, w 1940 r. został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa, kierował referatem zaopatrzenia rolnictwa przy starostwie w Kielcach. Po wyzwoleniu do Kuźnicy już nie powrócił, zamieszkał u swego brata Alfreda w Świbie k. Strzelc Opolskich. Zmarł na leukemię w Gliwicach, 20 listopada 1948 r., spoczywa w Świbie. Rodziny nie założył. Spośród braci M. G. Piotr i Alfred byli aktywnymi uczestnikami powstania wielkopolskiego w Ostrzeszowskiem, Janusz – oficerem służby czynnej (zawodowym) w 57 pp; ponadto Alfred G. był zaangażowany w czasie okupacji hitlerowskiej w ruchu oporu, w radomskim okręgu AK.

Słownik biograficzny WP–Wsch, s. 103 – 104; Powstańcy wielkopolscy... t. I, s. 33–34; Grabów, s. 111 – 114, 137, 141; CAW, akta personalne 7787, akta Komitetu Krzyża Walecznych, ROfic. 1923 (s. 289, 574), 1924 (s. 265, 511); TN NRL nr 10 z 20 III 1919 r., s. 51, nr 23 z 24 VI 1919 r., s. 117 (dekrety nr 8 p. 5, nr 131 p. 226); USC Gliwice, akt zejścia nr 689/1948 II; M. Rezler: Ogólny za-

rys..., s. 160, 163 – 164; tegoż: *Kompania grabowska „Południowa Wielkopolska”* 1974 nr 12, s. 3; tegoż: *Marian Genge 1890 – 1948, „Południowa Wielkopolska”* 1989 nr 2; *Wieliczka*, s. 131, 141, 175, 177; *Paluszkiewicz, Szews: Słownik...*, s. 69; *B. Polak: Kadra dowódcza powstania wielkopolskiego i Wojsk Wielkopolskich. Biografia zbiorowa. Uwagi i propozycje (w:) Biografistyka powstania wielkopolskiego 1918–1919. Koszalin 1985*, s. 31; *Udział społeczeństwa...*, s. 136; *W. Graf: Nikt im iść nie kazał...*, *Ostrzeszów 1999*, s. 22; *dokumentacja rodzinna, informacje bratanicy Barbary Ciołkowej, Stanisława Przeździeckiego, Andrzeja Powolnego, Alfreda Eckardta, Marii Szalińskiej, Michała Gengego oraz relacje: Andrzeja Krajewskiego, Dominika Świdierskiego, Ludwika Kanteckiego i mieszkańców Kuźnicy Bobr*.

Marek Rezler

Gilewski Stanisław (1895–1976), plutonowy WP. Urodził się 14 listopada 1895 roku w Poznaniu w rodzinie Walentego i Franciszki. 17 stycznia 1916 roku powołany do 37 pułku artylerii polowej armii niemieckiej stacjonującego w Królewcu. 28 marca tegoż roku transportem kolejowym wyruszył do Macedonii, gdzie dotarł po 14 dniach i tam został przydzielony do 7 baterii 201 pułku artylerii polowej. 30 czerwca zachorował na malarię i został przewieziony do szpitala w Ingolstadt w Bawarii. Po długotrwałej kuracji powrócił do macierzystego pułku w Królewcu, gdzie nastąpił nawrót malarii. Tam od grudnia 1916 roku do 15 czerwca 1917 roku szkolił rekrutów. 16 czerwca 1916 roku wysłany na front zachodni. Po przyjeździe 20 czerwca do Francji walczył, aż do zawieszenia broni. W lipcu 1917 roku awansowany na star-

szego szeregowego. Po powrocie do Poznania wziął udział w Powstaniu Wlkp. na terenie miasta. 14 lipca 1920 roku wcielony został do 14 Pułku Artylerii Polowej. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Następnie przeniesiony do 17 pap., skąd w stopniu kaprała 1 lutego 1921 r. został bezterminowo urlopowany. W latach 1923–1928 brał udział w licznych ćwiczeniach wojskowych i 20 października 1928 r. został awansowany na stopień plutonowego. W okresie międzywojennym mieszkał w Poznaniu przy ul. Świerczewskiej 19, obecnie ul. Opolska. Był właścicielem Zakładu Malarsko-Dekoracyjnego i sklepu spożywczego **Borneo** mieszczącego się w budynku pod w/w adresem. 1 września 1939 roku pełnił funkcję tymczasowego komendanta dzielnicy Dębiec. Mając do dyspozycji 15 ludzi i 5 karabinów wraz z amunicją miał utrzymać spokój i porządek do czasu wejścia wojsk niemieckich. W czasie okupacji pracował jako malarz w Forcie VII i w jednostce artylerii przeciwlotniczej stacjonującej na Dębcu. Po upaństwowieniu w latach pięćdziesiątych sklepu **Borneo** rozpoczął pracę w Fabryce Wagonów HCP w Poznaniu, w lakierni, której kierownikiem był do czasu przejścia na emeryturę. 24 listopada 1921 roku zawarł związek małżeński z Zofią Zakrzewską. Dzieci: Krystyna (ur. 1924), Janina (ur. 1926) i Jerzy (ur. 1932). Odznaczony: niemieckim Krzyżem Żelaznym II klasy. Zmarł w Poznaniu w 1976

Stanisław
Gilewski

roku i został pochowany na Cmentarzu Górczyńskim przy ul. Ściegiennego. Po ekshumacji w 2011 roku przeniesiony na cmentarz przy ul. Bluszczowej.

Dyplom nr 6231 Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 wystawiony dla Stanisława Gilewskiego; Własnoręcznie napisany pamiętnik z okresu służby w armii niemieckiej – od 15 stycznia 1916 r.; Książeczka wojskowa Stanisława Gilewskiego wydana w Poznaniu 4 kwietnia 1923 r.; Wspomnienia syna Jerzego Gilewskiego spisane w 2004 r.; informacje rodziny.

Włodzimierz Becker

Głowiński Józef (1896–1959), urodził się 12 stycznia 1896 r. się w miejscowości Grzegorzewo (pow. Koło) w ówczesnym zaborze rosyjskim. Był synem Antoniego i Julianny. Po ukończeniu szkoły ludowej, pracował jako robotnik w fabryce fajansu we Włocławku. 12 grudnia 1918 r. wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej we Włocławku. Jako ochotnik zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego i pod dowództwem kapitana Nałęcza uczestniczył w walkach o Inowrocław. Został ranny w lewą rękę. Po wyleczeniu ran skierowany do 31 pułku piechoty Strzelców Kaniowskich, brał udział w wojnie z Rosją Sowiecką. Zdemobilizowany 22 sierpnia 1921 r. w stopniu starszego strzelca. Zawarł związek

Józef
Głowiński

małżeński z Martą Cyranek. Miał troje dzieci: Irenę (1928–1968, zamężna Zagórska), Stefana (1930–1963) i Zenona. Po II wojnie światowej pracował w Rejonie Eksploatacji Dróg Publicznych w Chodzieży jako szosowy. Zmarł w Budzynie 18 lipca 1959 r. i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony m. in.: Orderem Sztandaru Pracy II klasy, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; W. Janiszewski, informacje rodziny.

Ewa Kabat

Gorzelnia Roman (1900–1946), powstaniec wielkopolski, działacz – społecznik. Urodził się 19 lipca 1900 roku w Mochach (pow. wolsztyński), w rodzinie Franciszka i Rozalii z domu Wojtkowiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej pomagał ojcu w prowadzeniu niedużego gospodarstwa rolnego. W czasie trwania I wojny światowej w wieku 17 lat został powołany do armii niemieckiej i służył w jednostce kawalerii w Szprotawie. Z chwilą zakończenia działań wojennych wrócił do rodzinnej miejscowości. Kiedy usłyszał od swego ojca, że ksiądz wikariusz Stanisław Kuliszak z sąsiedniej przemęckiej parafii nawołuje młodych mężczyzn do rozpoczętego tutaj

Roman
Gorzelnia

Powstania Wielkopolskiego, opuścił wówczas dom rodzinny i wstąpił do tworzącej się Kompanii Przemęckiej pod wodztwem ppor. Józefa Wróblewskiego. Brał udział w potyczkach zbrojnych na odcinku południowo-zachodnim powstania (Grupa Leszno) pod Włoszakowicami, Zbarzewem, Wijewem, Brennem, Wieleniem i Kaszczorem. Po zakończeniu zwycięskiej epopei powstańczej wziął udział jako żołnierz 60 Pułku Piechoty w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku dochodząc aż do samego Kijowa. W czasie odwrotu naszych wojsk uczestniczył w słynnej bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą” w sierpniu 1920 roku. Następnie z rozkazu Naczelnego Wodza marszałka J. Piłsudskiego wyruszył wraz ze swoim oddziałem na północ za uciekającymi żołnierzami bolszewickimi dochodząc do miasta Kolno w pobliżu granicy z Prusami Wschodnimi. Po wykonaniu tego zadania wziął udział w kolejnej pogoni w kierunku wschodnim za uciekającymi wojskami bolszewickimi dociągając aż do Wołkowyska i Grodna. Po przybyciu z frontu wschodniego 60 pp do zakwaterowania w Ostrowie Wlkp. został czasowo podoficerem nadterminowym w stopniu kaprała. Mając zdolności muzyczne grał na trąbce w pułkowej orkiestrze wojskowej. W 1923 roku zakończył służbę wojskową i wrócił do miejsca zamieszkania. W 1928 roku zawarł związek małżeński z Anną z d. Semmler – Niemką, mieszkanką Moch. Prowadząc gospodarstwo rolne o pow. 22 ha należał do bogatszych i szanowanych gospodarzy we wsi. Był komendantem miejscowej OSP. Udzielał się aktywnie w życiu lokalnej społeczności. Z chwilą wybuchu II wojny światowej był szykanowany wraz ze swoją niemiecką żoną przez miejscowych Niemców za gorliwe okazywanie

polскоści przed 1939 rokiem w tzw. „niemieckich Mochach” (na tym przygranicznym terenie przeważała ludność niemiecka). Dokonano konfiskaty jego gospodarstwa na rzecz Ostland Banku, a próba wysiedlenia nie powiodła się z powodu wstawienia się u władz niemieckich mieszkającej w Berlinie rodziny jego żony. 30 maja 1942 roku z racji posiadania żony Niemki został wcielony do jednostki przeciwlotniczej Wehrmachtu stacjonującej w Czechach. Tegoż samego dnia władze niemieckie uznały jego żonę Annę za obywatelkę III Rzeszy i zwróciły skonfiskowane uprzednio gospodarstwo. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił do miejsca zamieszkania. Spotkała go wtedy kolejna tragedia życiowa, a mianowicie nowa *władza ludowa* uznając go za Niemca dokonała konfiskaty jego gospodarstwa. Nie mając dachu nad głową zamieszkał u swoich sąsiadów. Zarekwirowany dom rodzinny R. Gorzelniaka stał się wówczas siedzibą sowieckiej komendantury wojennej na byłą gminę Mochy. Po sześciu tygodniach został on zastąpiony polskim posterunkiem MO liczącym ponad 20 umundurowanych funkcjonariuszy. Po kilku miesiącach, gdy ten posterunek przeniesiono do sąsiedniego Kaszczoru, wówczas staraniem Antoniego Szopnego i jego żony Bronisławy zd. Gorzelniak w opuszczonym budynku była siedziba Poczty Polskiej. R. Gorzelniak mieszkający u sąsiadów podjął się wówczas pracy jako robotnik leśny w miejscowym leśnictwie Gola Moska. W dniu 26 stycznia 1946 roku w czasie wyrębu lasu został uderzony odłamkiem drewna z opadającej ścinanej sosny. W wyniku doznanych obrażeń zmarł po kilku godzinach. Został pochowany na cmentarzu w Kaszczorze, a potem ekshumowano go na cmentarz w Mochach (utworzono tam nową para-

fię w 1972 roku). Z żoną Anną miał dzieci: Józefa (ur. 1929), Huberta (ur. 1933) i Alojzego (1939–1995). Po śmierci ojca jego synowie pracujący w tym gospodarstwie przez 8 lat spłacali je jako gospodarstwo poniemieckie. W 1953 roku w wyniku uporczywych starań rodzina Gorzelniaków odzyskała wreszcie swą prawną własność.

Dokumenty i informacje syna Józefa z Moch.

Antoni Fornalski

Górzny Jan (1885–1961), urodził się 24 stycznia 1885 roku. Syn Tomasza i Franciszki Jęsko. Ukończył szkołę powszechną. Służbę wojskową odbył w latach 1907–1909 w wojsku pruskim. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do armii pruskiej. W jej szeregach służył do 1918 roku. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego zorganizował oddział powstańczy z mieszkańców wsi Kruszewo. Broń zdobyli w miejscowym pałacu Boelwitza (dwie dubeltówki i skrzynkę naboju). Walczyli na linii Noteci w Czarnkowie, Romanowie i Walkowicach. Po zakończeniu działań wojennych prowadził gospodarstwo rolne. Żonaty. Ojciec córki Aurelii Florek. Mieszkał w Kruszewie przy ul. Parkowej 27. Był aktywnym działaczem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Towarzystwa Powstańców i Wojaków oraz Kółka Rolniczego. Odznaczony Medalem Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 18 kwietnia 1961 roku w Kruszewie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Wszelkie dokumenty rodzina zniszczyła we wrześniu 1939 roku, po wkroczeniu Niemców do Kruszewa.

Barnaś Z., Górzny Jan, biogram w Słowniku biograficznym Powstańców Wielkopolskich, Czarnków 2011 (autorka podaje nieco inne dane); Wspomnienia córki Aurelii Florek spisane przez wnuczkę Alinę Lisiecką.

Wojciech Kicman

Górzny Tomasz (1891–1979), urodził się 28 listopada 1891 roku. Syn Tomasza i Franciszki Jęsko. Miał brata Jana (24 stycznia 1885–18 kwietnia 1961) i Władysława (23 grudnia 1890–13 lutego 1919). Po ukończeniu szkoły powszechnej, pracował w gospodarstwie rolnym. W latach 1912–1914 odbył służbę wojskową w szeregach pruskiego 2 Pułku Grenadierów w Szczecinie. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany i walczył w szeregach pruskiej armii. Po demobilizacji wrócił do Kruszewa. Tam brał udział od stycznia 1919 roku w Powstaniu Wielkopolskim z braćmi Janem i Władysławem. Walczyli o oswobodzenie Czarnkowa w dniu 8 stycznia 1919 roku oraz o Romanowo 13 lutego 1919 roku. Następnie służył w 63 Toruńskim Pułku Piechoty w Inowrocławiu. Uczestnik wojny 1920 roku. Szeregi Wojska Polskiego opuścił w 1921 roku. Po przejściu do rezerwy w 1921 roku wrócił do domu i prowadził własne gospodarstwo rolne. Mieszkał w Kruszewie przy ul. Parkowej 49. Należał od 1971 roku do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 20330). Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Niepodległości (1932) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w Kruszewie 8 lutego 1979 roku i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym wspólnie z żoną Zofią (8 maja 1902–14 stycznia 1990).

Na pomniku napis: Powstaniec Wielkopolski oraz symboliczny zarys Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Barnaś Z, Górzny Tomasz, biogram w Słowniku biograficznym Powstańców Wielkopolskich, Czarnków 2011; Archiwum Prezydenta RP, odpis wniosku o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Wspomnienia bratanicy Aurelii Florek spisane przez wnuczkę Alinę Lisiecką.

Wojciech Kicman

Górzny Władysław (1900–1919), urodził się 24 grudnia 1900 r. w Kruszewie. Syn Tomasza i Franciszki Jęsko. Miał brata Jana (24 stycznia 1885–18 kwietnia 1961) i Tomasza (28 listopada 1891–8 lutego 1979). Ukończył szkołę powszechną. Walczył w Powstaniu Wielkopolskim razem z braćmi Janem i Tomaszem na linii Noteci pod Walkowicami w szeregach kompanii lubaskiej. Zginął podczas walk pod Romanowem 13 lutego 1919 roku. Został pochowany w Kruszewie na miejscowym cmentarzu parafialnym w pojedynczym grobowcu, na którym umieszczono płytę marmurową z napisem: Ś. P. /WŁADYSŁAW/ GÓRZNY/UR. 23.12.1900 / POLEGŁ 13.2.1919/JAKO POWSTANIEC WIELKOPOLSKI / KOCHAJĄCA RODZINA. W dniu 9 listopada 2008 roku, w 90-tą rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego w tym miejscu wybudowano okazały Grobowiec Powstańców Wielkopolskich, gdzie złożono jego prochy obok prochów Józefa Ikierta (18 marca 1902–23 marca 1919). Na nagrobku umieszczono datę urodzenia na 23.12.1890. Pośmiertnie został odznaczony w 1938 r. Krzyżem Niepodległości.

Wg. „Listy strat” urodził się 24 grudnia 1900 r., a poległ w Romanowie Dolnym lub Górnym; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, Lista Strat Powstania Wielkopolskiego, Koszalin 2009; Barnaś Z, Górzny Władysław, biogram w Słowniku biograficznym Powstańców Wielkopolskich, Czarnków 2011; Wspomnienia bratanicy Aurelii Florek spisane przez wnuczkę Alinę Lisiecką.

Wojciech Kicman

Grabiński Piotr (1898–1966), urodził się 26 października 1898 roku w Ślawicy koło Skoków w powiecie wągrowieckim. Syn Stanisława i Wiktorii z domu Gołębiowska. Ojciec był rolnikiem. Miał brata Franciszka (26 czerwca 1894–11 października 1969). Ukończył szkołę powszechną. W 1916 roku został powołany do wojska pruskiego. Po krótkim, saperskim przeszkoleniu został skierowany na front zachodni. Walczył na terenie Francji pod Verdun. Został awansowany do stopnia starszego strzelca. Po zakończeniu działań wojennych wrócił szczęśliwie do domu. Już od 24 grudnia 1918 roku uczestniczył w organizacji przyszłych oddziałów powstańczych w Poznaniu. Po wybuchu Powstania brał udział w panowaniu centrum miasta. W nocy z 5 na 6 stycznia wziął udział w szturmie na podpoznańskie lotnisko Ławica. Następnie w pierwszym batalionie saperów walczył pod Jutrosinem, Szkaradowem i Zaorlem oraz Jeziorkami. Został wcielony w szeregi 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Poznański Pułk Piechoty). Członek załogi pociągu pancernego „Danuta” na froncie północnym. W szeregach swego pułku wyruszył 14 marca 1919 roku na odsiecz Lwowa. W składzie pociągu pancernego nr 9 w dniu 6 czerwca 1919 roku

uczestniczył w bitwie pod Nową Wsią – Wielką. Pod koniec 1919 roku i w 1920 roku walczył w batalionie kolejowym. Awansował do stopnia plutonowego. 27 lipca 1921 roku został przeniesiony do rezerwy i awansowany na stopień starszego sierżanta. Do 1927 roku pracował w Straży Celnej. W latach 1927–1930 pozostawał bez pracy. W 1930 roku został poborcą skarbowym w Urzędzie Skarbowym w Wągrowcu, a od 1935 r. do września 1939 roku pracował na tym samym stanowisku w Urzędzie Skarbowym w Wyrzysku. We wrześniu 1939 roku (zmobilizowany 26 sierpnia 1939) walczył w 8 batalionie saperów Armii „Poznań”. W bitwie nad Bzurą został kontuzjowany i 22 września 1939 roku dostał się do niewoli niemieckiej. W obozie jenieckim Stalag 344 Lamsdorf–Opel w Łambinowicach przebywał do końca listopada 1939 roku. Zwolniony z obozu, zamieszkał w Osieku k/Wyrzyska i do końca wojny pracował jako robotnik drogowy. W latach 1945–1962 pracował w Państwowej Agencji Drzewnej w Osieku (Rejon Lasów Państwowych Nakło n/Notecią) jako składnicowy, a następnie przeszedł na rentę inwalidzką. Od lutego 1958 roku należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 278471 z 10 lipca 1958 – nr Ew. Okręgu 1833). Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Dwukrotnie żonaty. W pierwszym związku z Jolantą Polcyn, w drugim z Marią Łuczak. Ojciec czworga dzieci: Henryka (ur. 1926), Apolonii (ur. 1927), Barbary (ur. 1938) i Stanisława (ur. 1940). Zmarł 17 grudnia 1966 roku w Pile. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 10/E–2–5.

Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich, autor biogramu Grze-

gorz Łukomski; Archiwum Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Opis walk na podstawie książeczki – legitymacji Pociąg Pancerny Wielkopolski nr 9 z 6 września 1920 r.).

Wojciech Kicman

Grduszek Ignacy (1894–1961), urodził się 2 lipca 1894 roku w Jaktorowie k/Chodzieży. Syn Józefa i Anny Lutomskiej. Ukończył szkołę powszechną. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany 18 października 1914 roku do wojska pruskiego. Walczył na frontach do 4 grudnia 1918 roku. Od 15 grudnia był zatrudniony w dziale mechanicznym na Dworcu Głównym w Poznaniu. Po wybuchu powstania od 27 grudnia 1918 roku należał do grupy saperów stacjonujących na Dworcu Głównym w Poznaniu. Uczestniczył w rozbrajaniu pociągów z bronią i amunicją oraz pełnił służbę ochronną przed akcjami sabotażu i grabieży. W późniejszym czasie należał do batalionu saperów na Wildzie i brał udział w uszkodzaniu torów kolejowych i wysadzaniu pociągów. Walczył w kompanii połanieckiej do 20 lutego 1919 roku. Jego pierwszym dowódcą był kawaler Krzyża Srebrnego Orderu Wojennego Virtuti Militari kpt./płk Witold Butler. W latach 1919–1920 brał udział w wojnie bolszewickiej na Wołyniu, gdzie został ciężko ranny. Służbę wojskową zakończył 12 czerwca 1921 roku w stopniu plutonowego. Po zakończeniu działań wojennych pracował jako urzędnik Straży Granicznej w Ujściu. Mieszkał tam przy ul. Sienkiewicza 69. 1 września 1939 roku został zmobilizowany do Wojska Polskiego i brał udział w Wojnie Obronnej 1939, do 3 października 1939 roku. Posiadał stopień plutonowego.

W 1940 roku wraz z rodziną został wysiedlony do Generalnej Guberni. Po 1945 roku pracował jako księgowy w Zakładach Szklarskich „Ujście” w Ujściu i mieszkał tam przy ul. Sienkiewicza 14. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 62967, nr wr. 144, nr ewidencji Okręgu 202963). Był odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr B-40432 z 27 sierpnia 1957), Brązowym Krzyżem Zasługi (1937), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (1928). Otrzymał Dyplom Weryfikacyjny za udział w Powstaniu Wielkopolskim. Zmarł 24 grudnia 1961 roku w Ujściu. Grób zachował się.

Archiwum Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Informacje córki Heleny Gładych spisane przez Martynę Gładych.

Wojciech Kicman

Gryszczyński Tomasz (1894–1919), powstaniec, piekarz. Urodził się 13 grudnia 1894 r. w Koźminie jako syn bednarza Jana i Agnieszki z Pietrowskich, czeladnik piekarski. Po wybuchu I wojny światowej, w 1915 roku został zmobilizowany do armii niemieckiej i wysłany na front zachodni, gdzie został kilkakrotnie ranny. W listopadzie 1918 roku został zdemobilizowany i po powrocie do Koźmina zaangażował się w działalność patriotyczną, poprzedzając wybuch powstania. W styczniu 1919 roku wstąpił w szeregi I kompanii powstańczej baonu koźmińskiego pod dowództwem Michała Lorkiewicza. Poległ, jako pierwszy z baonu koźmińskiego 29 stycznia 1919 roku w rejonie Zielonej Wsi koło Rawicza. Pochowany na cmentarzu parafialnym Św. Trójcy w zbiorowym grobie powstańców wielkopolskich. W II połowie

lat 30-tych przemianowano ulicę Bednarską, przy której mieszkał na ulicę Tomasza Gryszczyńskiego.

Szkice koźmińskie 5/1990; Tadeusz Jabłoński – Lista strat powstania wielkopolskiego 1918/1919, Wyd. Wojskowe Biuro Historyczne 1936; Informacje Małgorzaty Pietrowskiej-Borek.

Wojciech Sander

Grzegorek Wawrzyniec (1884–1964), urodził się 9 sierpnia 1884 roku w Śmieszkwowie k/Czarnkowa. Syn Ignacego i Rozalii z domu Hoffmann. Ukończył szkołę powszechną i kurs rolniczy. Pracował w gospodarstwie rolnym. Po wybuchu I wojny światowej zmobilizowany do wojska pruskiego. Walczył na froncie zachodnim, we Francji. Tam został ciężko ranny odłamkami w głowę. Wg przekazów rodzinnych ocalał dzięki różańcowi. Odłamki udało się usunąć z wyjątkiem jednego, który zatrzymał się w skroni. Z tym odłamkiem żył, aż do śmierci. W styczniu 1919 roku, po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił do oddziału powstańczego w Kruszewie, razem ze swoimi czterema braćmi: Franciszkiem, Ignacym, Stefanem (ur. 1902) i Karolem (ur. 1904). Trzej starsi bracia mieli karabiny, a dwóch najmłodszych tylko kosy i widły. Wraz z nimi walczył również ich krewny Antoni Kłofik. Wszyscy walczyli w Walkowicach, gdzie odpierali ataki na linii Noteci. Żaden z braci nie został ranny. Po zakończeniu walk powstańczych pracował u właściciela ziemskiego w pobliskich Bronisławkach, a następnie prowadził własne gospodarstwo rolne w Kruszewie. Tam działał społecznie. Przez ponad 15 lat był w Kruszewie sołtysem oraz członkiem w radzie parafialnej, aktywnie działał

w sprawie budowy kościoła (1928–1931) i utworzenia parafii p. w. Św. Wojciecha w Kruszewie. Działal również w Związku Inwalidów Wojennych, Kółku Rolniczym i Związku Strzeleckim. Po wybuchu II wojny światowej zniszczył wszystkie dokumenty w obawie przed wydaniem Niemcom. Żona jego brata Karola była Niemką. Zmarł 7 października 1964 roku w Kruszewie i tam został pochowany na cmentarzu parafialnym wspólnie z żoną Marianną (1886–1951) oraz synem Wojciechem (26 marca 1929–27 stycznia 2000).

Barnaś Z., Grzegorek Wawrzyniec (w:) Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, Czarnków 2011; Informacje synowej Henryki oraz córki Marianny Turlej i wnuków Barbary i Tomasz Grzegorek spisane przez Katarzynę Buszka.

Wojciech Kicman

Grzesiński Jan (1897–1974), urodził się 23 stycznia 1897 r. we Wławiu w powiecie kościańskim. Syn rolnika Antoniego i Antoniny z domu Karolczak. Nauki pobierał w Śremie i w Poznaniu. Jako uczeń gimnazjalny był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana. Po ukończeniu Gimnazjum Fryderyka Wilhelma został 1 lipca 1916 roku powołany do armii niemieckiej, w której służył do października 1918 r. W 1918 r. brał udział w przygotowaniach do Powstania Wielkopolskiego, organizował oddziały we Wławiu, Świńcu i Choryni, które 4 stycznia 1919 r. włączono w Jurkowie do oddziału J. Wierzbickiego, następnie do Kompanii Krzywińskiej. W maju 1919 r. ukończył szkołę podoficerską. W 6 Pułku Strzelców Wlkp. służył do listopada

1919 r. (sierżant). W 1919 r. rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Poznańskim – do roku 1922. W latach 1922–1924 odbywał aplikację sądową. Po zdaniu egzaminu sędziowskiego pełnił funkcje sędziowskie w Pleszewie i w Wieleniu. Od roku 1926 r. był adwokatem w Lesznie. W 1935 r. na krótko przeniósł kancelarię do Ostrowa Wlkp., lecz jeszcze przed wojną wrócił do Leszna. Po wybuchu wojny wraz z rodziną został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa i od 1940 r. praktykował jako adwokat w Warszawie. W czasie okupacji przebywał również w Olszance pow. Łowicz. W lutym 1945 r. wrócił do Leszna i ponownie otworzył swoją kancelarię adwokacką. W latach 1945–1950 członek Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lesznie. Był członkiem Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. W latach 40-tych był członkiem Okręgowej Rady Adwokackiej w Poznania. W 1952 r. został początkowo negatywnie zweryfikowany, jednakże ostatecznie jego wpis na listę adwokatów został utrzymany. W 1956 r. został delegatem Rady Adwokackiej na okręg leszczyński. W 1969 r. przeszedł na emeryturę, lecz nadal w ograniczonym zakresie pracował w Zespole Adwokackim w Lesznie, do listopada 1971 roku. Zmarł w Lesznie 11 października 1974 r. W 1927 r. w Grodzisku Wlkp. ożenił się z Marią Herkt. Miał dzieci: Marię (ur. 1930), Michała i Izabelę (ur. 1939).

M. Paluszkievicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850–1918. Poznań 2000, s. 76.; informacje Jarosława Wawrzyniaka z Leszna, Macieja Logi z Leszna.

Zenon Józwiak

Grzeszczak Józef (1895–1943), urodził się 7 stycznia 1895 r. w miejscowości Legniszewo, gm. Szubin. Po ukończeniu szkoły powszechnej zaczął pracować jako górnik w Kopalni Soli w Wapnie. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego walczył w oddziałach frontu północnego. Był uczestnikiem walk o Kcynię, Szubin, Nakło, Rynarzewo i Mogilno. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do pracy w Kopalni Soli w Wapnie. Za działania wojenne został odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 – 1921 oraz Odznaką Pamiątkową Powstańca Broni Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków. W latach 1940–1943 był więziony w obozie pracy w Westeregeln – Niemcy. Zmarł 25 czerwca 1943 r. w Kcyni i tam został pochowany. W 1997 r. prochy zostały przeniesione do Piły i złożone w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Komunalnym w kwat. 1/A–1–23. W grobowcu tym są pochowani: jego syn Adam (2 grudnia 1923–17 czerwca 1985) wraz z żoną Janiną (18 marca 1925–7 września 2010).

Na podstawie informacji uzyskanych od wnuka Adama Grzeszczaka opracował

Wojciech Kicman

Gutsche Kazimierz Roman (1888–1946), urodził się 5 lutego 1888 r. w Budzynie pow. Śrem. Syn zarządcy gorzelni Konstantego i Kazimierzy z domu Krakowskiej. W latach 1897–1906 uczęszczał do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie był członkiem Koła Mariackiego Towarzystwa Tomasza Zana. W latach 1906–09 studiował na uniwersytecie we Wrocławiu. W 1910 r. uzyskał tytuł doktora praw. W latach 1910–14 pracował jako referendarz. Zawód samodzielnego prawni-

ka wykonywał od 1914 r. W latach 1915–16 z-ca adwokata w Lesznie. W latach 1915–1916 odbył służbę wojskową w 5 batalionie saperów w Głogowie, następnie w Poznaniu, zwolniony w wyniku reklamacji jako sędzia cywilny prowincji hanowerskiej. W 1916 sędzia w Harburgu n. Łabą. Od grudnia 1918 r. referent w Wydz. Organizacyjnym NRL. Od 21 stycznia 1919 r. audytor przy Głównym Sądzie Wojennym w Poznaniu. Dekretem NRL nr 114 z 27 maja 1919 r. mianowany kapitanem; 27 lipca 1919 r. majorem. W latach 1920–21 w Przedstawicielstwie Wojskowym w Gdańsku. 31 lipca 1921 r. zwolniony ze służby wojskowej i przeniesiony do rezerwy. W tym samym roku zamieszkał w Lesznie. Tam był sędzią, adwokatem, w latach 1926–33 notariuszem. W 1934 r. awansowany do stopnia mjr rez. dr ze starszeństwem 1 czerwca 1919 r. Zmarł w 1946 r.

CAW, AP 5486; M. Paluszkiewicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850–1918. Poznań 2000, s. 77; Absolwenci Gimnazjum i Liceum Świętej Marii Magdaleny w Poznaniu 1805–1950. Oprac. A. Białoblocki, Poznań 1995, s. 50; Rocznik Oficerski 1923. Warszawa 1923, s. 1096.

Jarosław Wawrzyniak

Gwardzik Józef (1903–1982), urodził się 21 lutego 1903 roku w Ludwikowicach, pow. Szubinie. Syn Jana i Franciszki Poczekaj. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, gdzie został ranny i wycofany z frontu. Brak jednak bliższych informacji na ten temat. W Wojnie Obronnej 1939 walczył w Bitwie nad

Bzurą i w obronie Warszawy. Okres okupacji spędził w obozie jeniecki na terenie Niemiec. Do Polski wrócił w maju 1945 roku. Z zawodu był spawaczem. Mieszkał w Chodzieży przy ul. Zwycięstwa 8 oraz w Pile przy Okrzei 12/4 (pod tym numerem nikt już nie mieszka) lub nr 15. Pracował jako murarz w Poznańskim Przedsiębiorstwie Budownictwa Terenowego. 24 grudnia 1929 roku zawarł związek małżeński w Witosławiu, z Apolonią Stanisławą (18 kwietnia 1910–23 marca 1986), córką Antoniego i Ludwiki Oleś, urodzoną w Sławianowie, a zmarłą w Pile. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Koło przy Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile (leg. nr 87/po/215797). Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (po 1962). Zmarł 21 lutego 1982 roku w Pile i pochowany jest wspólnie z żoną Apolonią na Cmentarzu Komunalny w Pile, kwat. 4/B–29–8.

W/g innych danych urodził się w Ludwikowie, pow. Szubin; Urząd Stanu Cywilnego w Laskowicach, Akt urodzenia; Urząd Stanu Cywilnego w Pile, Akty zgonu nr 88/82 i 108/86; Archiwum Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Hedeszynski Piotr (1891–1969), urodził się 12 lipca 1891 r. w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie rolnika Damazego i Marianny Stepczńskiej. Miał brata Bernarda i trzy siostry Helenę, Marię i Lucję. Szkołę powszechną ukończył w Budzynie w 1905 r. Wyuczył się zawodu kowala, pracując w kuźni dworskiej w Dziewokluczu. W lipcu 1912 r. dostał powołanie do służby w armii pruskiej.

Dwa tygodnie po jej ukończeniu wybuchła I wojna światowa. Zmobilizowany do macierzystej jednostki w Bydgoszczy walczył na froncie francuskim i rosyjskim. Po zdemobilizowaniu w stopniu plutonowego wrócił do Budzyna. Do powstania zgłosił się jako ochotnik 5 stycznia 1919 r. Uczestniczył w walkach o Chodzież, Podstolice, Radwanki i Budzyna. 6 lutego 1919 r. brał udział w akcji zdobycia pod Budzyniem, niemieckiego samochodu pancernego. Później walczył pod Rynarzewem. W 4 Pułku Strzelców Wlkp. przemianowanym na 58 pułk piechoty służył do 2 lipca 1922 r. Przeszedł cały szlak bojowy swojego pułku, aż nad Berezynę, po drodze uczestnicząc w zdobywaniu Mińska i Bobrujska. W sierpniu 1920 r. uczestnik bitwy warszawskiej. Do rezerwy został przeniesiony w stopniu sierżanta sztabowego. Związek małżeński zawarł z Anną Wieczorek. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: córki – Pelagia (1920–1987, zam. Jaremba) i Maria, zam. Janiszewska oraz syn Henryk. W czasie II wojny światowej został przez Niemców wyrzucony ze swojego gospodarstwa i przesiedlony wraz z rodziną do pracy przymusowej w Sokołowie Budzińskim. Pracował tam jako kowal u Niemca Kelma. Po wojnie wrócił do swojego gospodarstwa, na którym pracował aż do śmierci. Zmarł 29 stycznia 1969 roku w Budzynie i pochowany zo-

Piotr
Hedeszynski

stał na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; informacje rodziny; K. Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzyna.

Ewa Kabat

Horodecki Franciszek (1899–1987), urodził się 12 sierpnia 1899 roku w Dopiewcu w rodzinie Antoniego i Teresy z domu Dobra. Ukończył szkołę powszechną i później szkołę zawodową. W styczniu ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego zorganizowanego przez podporucznika Andrzeja Kopę w Dopiewie. Brał udział w zdobyciu stacji lotniczej w Ławicy koło Poznania. Później z kompanią porucznika Antoniego Szyftera walczył pod Zbąszynem. W szeregach 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich walczył z Ukraińcami pod Lwowem i z Rosjanami w wojnie rosyjsko–polskiej 1920 roku. Do rezerwy zwolniony w 1922 roku. Przed 1939 rokiem był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19. Po II wojnie światowej pracował jako kierownik w różnych zakładach na terenie miasta Poznania. Należał do ZBoWiD Koło Poznań–Świerczewskiego. Był żonaty i miał dwoje dzieci. Zmarł 13 maja 1987 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Górczyńskim.

Archiwum byłego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację Koło Poznań – Świerczewskiego; Zbiory Gabine tu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Horowski Franciszek (1879 – 1942), urodził się 18 sierpnia 1879 r. w Opalenicy, w rodzinie listonosza Stanisława i jego pierwszej żony, Marianny z Kortusów. Od 6 do 14 roku uczęszczał do szkoły powszechnej w Opalenicy. Po jej ukończeniu uczył się fryzjerstwa, a następnie prowadził własny zakład fryzjerski w rodzinnym mieście. W czasie zaboru pruskiego: *...zajmował się pracą społeczną nad hartowaniem i podniesieniem ducha narodowego. Jako członek Towarzystwa Przemysłowego brał czynny udział w pracach towarzyskich, mieł odczyty treści historycznej i zawodowej. W roku 1903 był współzałożycielem Towarzystwa Rzemieślniczego, a w roku 1904 był współzałożycielem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Opalenicy. Będąc sekretarzem starał się młodzież wychowywać i jednoczyć do pracy, a później jako prezes starał się, pomimo szykan ze strony władz pruskich, patriotycznymi przemówieniami i odczytami, umacniać ducha narodowego i wychowywać członków „Sokoła” na dobrych Polaków – patriotów. Powołał do życia oddział żeński „Sokoła”. W odwecie za patriotyczną działalność jego ojciec, który był listonoszem, został przesiedlony w głąb Niemiec, pomimo podeszłego wieku i własności jaką posiadał w Opalenicy (Józef Daszkiewicz). W ramach współpracy opalenickich organizacji i stowarzyszeń był inicjatorem zorganizowania*

Franciszek
Horowski

uroczystej wieczornicy (8 XII 1913) ku uczczeniu 100 rocznicy śmierci księcia Józefa Poniatowskiego. Zgromadzenie to zostało przez władze uznane za nielegalne, a Horowski, wraz z piętnastoma innymi osobami, ukarany został karą grzywny. W okresie wojny światowej został powołany do służby wojskowej dnia 25 września 1915 r. i przydzielony o baonu pospolitego ruszenia Poznań 2. V/2. Po zwolnieniu z armii niemieckiej 21 grudnia 1918, zgłosił się 26 grudnia 1918 roku jako ochotnik do tworzącej się kompanii opalenickiej, którą dowodził Edmund Klemczak. Wszedł w skład opalenickiej Rady Ludowej i Komitetu Werbunkowego, którego zadaniem było szybkie i sprawne zorganizowanie kompanii powstańczej w Opalenicy. Wiadomo, że po wybuchu powstania brał udział w rozpoznawczym patrolu w kierunku Porążyna. W dniu 4 I 1919 r. wyjechał do Zbąszynia jako wywiadowca do zbadania terenu i sił niemieckich, gdzie zdobył potrzebne wiadomości. Następnie został przydzielony do komendy miasta w Nowym Tomysłu i pod dowództwem wówczas ppor. Dionizego Vogla, zajmował się sprawami organizacyjnymi na zapleczu frontu zachodniego. Po kilkudniowym tam pobycie z rozkazu Edmunda Klemczaka objął funkcję komendanta miasta Opalenicy. Komendę sprawował do marca 1919 roku, to jest do chwili jej objęcia przez por. Wegnera, dowódcy kompanii bukowskiej. Z chwilą tworzenia się na terenie Wielkopolski Straży Ludowej, został z ramienia Naczelnej Komendy Straży Ludowej w Poznaniu powołany na kwatermistrza i organizatora powiatu grodziskiego, (funkcja ta odpowiadała randze podporucznika). Z końcem czerwca 1919 roku nastąpiła likwidacja Straży Ludowej, którą przeprowadził z komendantem powiatowym, Stanisła-

wem Niegolewskim. Po zwolnieniu z obowiązków w Straży Ludowej podjął pracę w Biurze Kontroli Dochodów Polskich Kolei Państwowych w Poznaniu. 1 sierpnia 1938 r. został przeniesiony na emeryturę. Mieszkał w domu „kolejowym” na zbiegu ulic 5 Stycznia i Dworcowej. W okresie międzywojennym szerszej działalności społecznej nie podjął. Należał, w roku 1919, do grupy inicjatorów wznowienia działalności Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Opalenicy, odąd mającego polski charakter i został wiceprezesem pierwszego wybranego po wojnie (26 marca 1920 r.) zarządu. W latach następnych pełnił obowiązki m. in. sekretarza i II zastępcy prezesa. W roku 1921 widzimy jego nazwisko na liście ofirodawców na rzecz plebiscytu na Górnym Śląsku. Był ponadto członkiem wspierającym OSP w Opalenicy oraz *Towarzystwa Rzemieślników Polsko – Katolickich* w Opalenicy. W roku 1938 został odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, a w roku następnym Brązowym Krzyżem Zasługi, za działalność społeczną „na gruncie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Opiniując 20 XII 1937 r. wnioski o nadanie wymienionych odznaczeń podpułkownik Dionizy Vogel napisał m. in.: *...Horowski Franciszek wstąpił ochotniczo w szeregi powstańcze dnia 26 grudnia 1918 r. i pozostawał w ich szeregach do marca 1919 r. Jako starszy rocznik został później przydzielony do Powiatowej Komendy Straży Ludowej. Znam go jako nieustraszonego Polaka patriotę, który już za czasów zaborczych kierował towarzystwami polskimi jak „Sokół” i Towarzystwo Rzemieślnicze na terenie miasta Opalenicy. Przysłużył się dla sprawy polskiej znakomicie i zasługuje na specjalne wyróżnienie. Zmarł na skutek braku właściwej opieki medycznej (zapalenie ne-*

rek) 8 sierpnia 1942 r. w Częstochowie, dokąd 13 grudnia 1939 r. został wraz z rodziną wysiedlony przez niemieckich okupantów. Po wojnie ekshumowany został na cmentarz w Opalenicy. W małżeństwie z Marianną z Witajewskich miał troje dzieci: Maria (ur. 1907), Zygmunt (ur. 1909 – nauczyciel w Chodzieży, poseł na sejm PRL, zob. biogram) i Mieczysław (ur. 1910, długoletnia pracownica Miejskiej Rady Narodowej, pełniącej przez pewien czas obowiązki zastępcy przewodniczącego). Po śmierci pierwszej żony poślubił Monikę Herzog, ur. 30 kwietnia 1895 r. w Sielinku Osadzie, córkę Władysława i Marianny z domu Vogel, w roku 1906 uczestniczkę strajku szkolnego w Troszcznie, podczas powstania działającą na zapleczu aprowizacyjno – medycznym w Opalenicy.

J. Adamczewski, *Powstanie wielkopolskie 1918-1919 na terenie ówczesnych powiatów grodzkiego i nowotomyskiego. Poznań 1973 (maszynopis)*, s. 21-22 (Archiwum Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Filozoficzno-Historyczny, akta studenckie i prace magisterskie); Donderska Cz., *Odcinek zbąszyński w powstaniu wielkopolskim 1918-1919 (rękopis Biblioteki Kórnickiej PAN 12119)* s. 17, 31; Drążkiewicz K., *Kronika kompanii opalenickich powstańców z 1918/1919 r. (maszynopis w zbiorach autora)*, [Opalenica 1968], s. 7; *Dzieje Opalenicy*, pod red. Cz. Łuczaka, Poznań 1993 s. 150, 159; Władysława Gmerek, *Dzieje Opalenicy (rkps w zbiorach autora)*; Łukomski G., *Wojciech B., Powstańcze tradycje Opalenicy*, Opalenica 2000, s. 205, 229, 237; *Opalenicki słownik biograficzny pod red. B. Wojciechszaka*, t. I, Opalenica 1993, s. 123, 128, 130; t. II, Opalenica 1994, s. 154, 155, Szumiński A., *Z dziejów Kurkowego*

Bractwa Strzeleckiego w Opalenicy 1878-1992-2003, Opalenica 2003, s. 16; Śmierzchalski T., *Wspomnienia*, rkps w zbiorach autora); Wartel Z. Cz., *Wysiedlenia niemieckie. Wojenne losy mieszkańców powiatu Nowy Tomyśl – Grodzisk Wlkp.*, Opalenica 2002, s. 79; Wojcieszak B., *Nie dajmy zginąć ofiarom. Opaleniczanie w latach drugiej wojny światowej*, s. 58, 60 (fot); tenże, *Rycerze świętego Floriana. Szkice ze stuletnich dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Opalenicy 1896-1996*, Opalenica 1996, s. 10; tenże, *Ciągłość i zmiana. 110 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Opalenicy 1896 – 2006*, [Opalenica 2006]. Zieliwicz S., *Walki powstańcze- front zbąszyński*, w: *Wczoraj i dziś powiatu nowotomyskiego*, Jana Świerżowicza, Nowy Tomyśl, s. 52 – „Kurier Poznański” nr 286 z 1913; „Orędownik Grodziski” 1929, nr 69 – Archiwum Państwowe w Poznaniu: Landratsamt Gratz, sygn. 415, s. 238, Starostwo Powiatowe Grodzisk, sygn. 22, s. 49, Starostwo Powiatowe Nowy Tomyśl., sygn. 16, s. 168, 229, sygn. 571, s. 6; Polizei Presidium Posen, sygn. 2755, s. 122; Akta Miasta Opalenica sygn. 24, s. 303; USC Opalenica (urodzenia 1879 poz. 122); Archiwum Parafii św. Mateusza w Opalenicy (metrykalia, lista członków Towarzystwa Rzemieślników Polsko – Katolickich w Opalenicy – 1934); Arkusz ewidencyjny Moniki Horowskiej, członka biernego ZBOWiD koła Opalenica z 8 XII 1957 (w zbiorach autora); Relacje Józefa Daszkiewicza, Heleny Różyckiej i Tadeusza Śledzikowskiego (w zbiorach autora) oraz materiały ze zbiorów rodzinnych przekazane przez Jolantę Horowską.

Halina Wojcieszak,
Bogumił Wojcieszak

Jakubowski Antoni (1895–1967), stolarz. Urodził się 7 lipca 1895 roku w Ławicy koło Poznania jako syn Macieja i Weroniki z domu Wrońska. Ukończył szkołę powszechną w Ławicy i podjął naukę w zawodzie stolarza. W 1915 roku został powołany do armii pruskiej i po przeszkoleniu rekruckim skierowany na front zachodni. Do domu wrócił w na początku grudnia 1918 roku. 27 grudnia 1918 roku jako ochotnik wstąpił do oddziałów powstańczych w Poznaniu i brał udział w zdobyciu stacji lotniczej w Ławicy pod Poznaniem i koszar 6 Pułku Piechoty Pruskiej. Po zdobyciu lotniska pozostał w Ławicy i pełnił służbę wartowniczą. 12 lutego 1919 roku został przydzielony do Obrony Krajowej, a w październiku 1919 roku przeszedł do baonu zapasowego Poznań Główna. 12 lipca 1920 r. został zwolniony z wojska. Od 1938 roku był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich; należał też do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914–1919. Mieszkał w Skórzewie gmina Dopiewo. Po II wojnie światowej, w 1948 roku wstąpił do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/1919 w Poznaniu, Koło Poznań Junikowo. Był żonaty z Antoniną z domu Werner i miał dwoje dzieci. Zmarł w Ławicy 16 grudnia 1967 roku i został pochowany na cmentarzu w Poznaniu.

Archiwum byłego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Koło Poznań – Junikowo; Zbiory Gabinetu Pamiattek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Barbara Tomkowiak

Jakubowski Stanisław (1896 – 1966), urodził się 10 sierpnia 1896 r. w Poznaniu, w rodzinie Józefa – koleja-

rza i Michaliny z domu Nowak. Po ukończeniu szkoły powszechnej, a następnie handlowej, pracował jako kupiec sprzedawca. Całe swoje życie mieszkał na poznańskim Łazarzu przy ul. Drobnej 6, w nie istniejącym już dzisiaj domu wybudowanym przez jego ojca Józefa. Jako młodzieniec należał do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, gdzie był wyróżniającym się gimnastykiem. W roku 1915 został wcielony do armii pruskiej i po niezbędnym przeszkoleniu wysłany najpierw na front wschodni, a później zachodni. Walczył m. in. pod Verdun (1916), jednej z najbardziej wyniszczających bitew I Wojny Światowej. O skali zmagania i strat świadczy m. in. to, że z kilkunastoosobowej drużyny bitwę przeżył tylko Stanisław Jakubowski. We wrześniu 1918 został poważnie ranny i trafił do szpitala w Weimarze. Z końcem października tegoż roku otrzymał 3 tygodniowy urlop zdrowotny i wrócił do Poznania i tu zastała go rewolucja niemiecka. 19 listopada 1918 r. zgłosił się do tworzącej się 4. Kompanii w I Batalionie Służby Straży i Bezpieczeństwa, dowodzonej przez bosmana Adama Białoszyńskiego (1890–1949, późniejszego kapitana WP). Oddział ten nazywany był oddziałem „Marynarzy” bowiem składał się w dużej części z marynarzy floty cesarskiej. Stanisław Jakubowski w koszarach przy ulicy Bukowskiej

Stanisław
Jakubowski

(ówcześnie Bukerstrasse) pełnił, w stopniu kaprała, służbę jako dowódca wart, brał również udział w rozbrajaniu na Dworcu Głównym przejeżdżających przez Poznań oficerów i żołnierzy niemieckich. Od 27 grudnia 1918 r. bardzo aktywnie zaangażował się w działania powstańcze, początkowo jako dowódca odwachu w więzieniu „Grollmann”. W czasie wyzwolenia Poznania, wraz z „marynarzami” zdobywał koszary 47. pułku piechoty i szturmował koszary 6. pułku grenadierów. Dużą zasługą jego kompanii było zabezpieczenie od grabieży magazynów z umundurowaniem, wyposażeniem i żywnością o wartości 25 mln marek. Zapasy te posłużyły później pułkom poznańskim śpieszącym z odsieczą dla Lwowa. W styczniu 1919 r. przeszedł do Oddziału Zapasowego Ciężkich Karabinów Maszynowych (13 Oddział Kulomiotów), który po przeorganizowaniu i przeszkoleniu wszedł w skład 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W organizowaniu Oddziału aktywnie uczestniczył jako instruktor, bowiem miał do tego szczególne kwalifikacje jako długoletni uczestnik wojny światowej w podobnej formacji. Żołnierzy do tej „Kompanii” pozyskiwano z rozbrajanych oddziałów niemieckich, w których służyli również Polacy i ich to głównie werbowano. W połowie lutego 1919 formacja została zreorganizowana i otrzymała nazwę 2. Kompanii II Batalionu 10. Pułku Strzelców Wielkopolskich i dowodzona była przez por. Piotra Trochelepszego. 1 lutego 1920 jednostka otrzymała nazwę – 68 Pułk Piechoty i została przeniesiona na front pod Zbąszyń. Następnie na jego powstańczym szlaku znalazły się Poniec-Rawicz, Chodzież, a w końcu Szubin-Kcynia. 22 czerwca 1919 r. pułk wyjechał koleją z Szubina do Bóbrki w Małopolsce

Wschodniej. W nocy z 27 na 28 czerwca pułk rozpoczął natarcie na Brzeżany, które zajął 29 czerwca, a 17 lipca Husiatyn i przedmoście na wschodnim brzegu Zbrucza. 19 września 1919 r. jednostka powróciła do Krotoszyna. Następnego dnia pułk wyjechał do Mołodeczna, na front litewsko-białoruski, by wziąć udział w wojnie z bolszewikami (1 lutego 1920 r. jednostka otrzymała nazwę – 68 Pułk Piechoty). Podczas odwrotu cofano się aż do Bugu w tempie 50-70 km dziennie na piechotę w pełnym rynsztunku, na noc się okopując i ostrzeliwując przed nacierającą konnicą. W czasie wycofywania się Stanisław Jakubowski pełnił funkcję sierżanta sztabowego, a dowódcą był sierżant o tym samym nazwisku – Jan Jakubowski. Oficerowie i pozostali podoficerowie bądź zostali ranni, bądź ulegli rozproszeniu. Po krótkim odpoczynku nad Bugiem – gdzie gojono rany, a szczególnie poranione nogi – i otrzymaniu nowych butów i uzbrojenia ruszono na przedpole Warszawy. 16 sierpnia 1920 r., na początku bitwy warszawskiej, pułk w ciężkich walkach zdobył Nasielsk. Dzień ten w późniejszych latach był dniem święta pułkowego. 18 grudnia 1920 r. pułk powrócił do Wielkopolski. 8 lipca 1921 r. Stanisław Jakubowski został zwolniony do rezerwy w stopniu sierżanta. W wojsku spędził prawie 6 lat, co mocno odbiło się na jego zdrowiu (przez ostatnie 20 lat życia codziennie bandażował nogi). Wkrótce po przejściu do rezerwy ożenił się z Marią Dolatą – rówieśniczką z ul. Głogowskiej. Z tego związku urodziły się dwie córki – Irena i Krystyna. Po zakończeniu służby wojskowej pracował jako urzędnik w poznańskiej dyrekcji PKP – w czasie okupacji w warsztatach kolejowych – aż do przejścia na emeryturę w 1957 r. Do wybuchu II Wojny Światowej cały

czas się szkolił i podnosił swoje kwalifikacje zawodowe. Grał również na skrzypcach w kolejowej orkiestrze symfonicznej. Okupacja i czasy stalinowskie także odcisnęły na nim silne piętno. Pomimo, że nigdy w szkole nie uczył się języka polskiego pisał po polsku pięknym „gotykiem”. Wszystko co robił wykonywał z igraszką wielkopolską pedanterią. Wzór pracowitości, skromności i odpowiedzialności. Był człowiekiem prawnym, szlachetnym o wielkim sercu. Są wyjątkowi ludzie, którzy urodzili się nie po to, by tylko otrzymywać, ale po to, by dawać i pomagać. Do końca swoich dni był w pełni sprawny i niezwykle aktywny. Odznaczony był Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, dwukrotnie Srebrnym Krzyżem Zasługi (pierwszy raz przed wojną) i Medalem Dziesięciolecia PRL. Do ZBoWiDu, ze względów zasadniczych, nie należał, a więc nie otrzymał z tego powodu Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego. Członkiem tej organizacji kombatantów wszelkiej maści została w roku 1969 jego żona Maria, jako wdowa po powstańcu wielkopolskim. Zmarł 20 stycznia 1966 r., spoczywa na cmentarzu górczyńskim razem ze swoimi rodzicami i żoną Marią, która przeżyła Go o ponad 28 lat.

CAW I. 170.7: Oddział Zapasowy Ciężkich Karabinów Maszynowych (13 Oddział Kulomiotów); A. Mainka, Wspomnienie. Stanisław Jakubowski, „Gazeta Wyborcza” z 12 stycznia 2007 (edycja poznańska); Dokumenty i materiały ze zbiorów córki Ireny z Jakubowskich Mainkowej (m. in. Wspomnienia z okresu walk powstańczych 1918-1919 Stanisława Jakubowskiego).

Andrzej Mainka

Janowicz Wojciech (1891–1978), urodził się 29 maja 1891 roku w Konarzewie gmina Dopiewo w rodzinie Stefana i Zuzanny z domu Mądra. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Konarzewie. 2 stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych w Poznaniu i został przydzielony do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 55 pułk piechoty). Brał udział w zdobyciu stacji lotniczej w Ławicy koło Poznania (6 stycznia 1919 roku). Później walczył z Ukraińcami pod Lwowem. W maju 1919 roku został skierowany do Szkoły Podoficerów Piechoty na kurs, który ukończył w grudniu tego roku. W lipcu 1920 roku wyjechał na front wschodni. 11 sierpnia 1920 roku został ciężko ranny w nogę. Po długotrwałym leczeniu, w sierpniu 1921 roku zwolniony z wojska jako inwalida wojenny, trwale niezdolny do służby wojskowej. Od 11 sierpnia 1921 roku do 31 grudnia 1922 roku pracował w Państwowym Urzędzie Pośrednictwa Pracy w Ostrowie; później od 1 stycznia do 31 grudnia 1925 roku był zatrudniony w Starostwie Powiatowym w Ostrowie. 1 stycznia 1926 roku został przyjęty do pracy w Starostwie Krajowym w Poznaniu i był tam zatrudniony do 31 marca 1935 roku. 1 kwietnia 1935 został przeniesiony na stanowisko księgowego. Po wybuchu II wojny światowej, w styczniu 1940 roku został zwolniony z pracy. Następnie pracował kolejno: jako robotnik kolejowy na stacji w Owińskach, robotnik w niemieckiej Prowianturze w Biedrusku. 16 marca 1940 roku wraz z rodziną został wywieziony przez Niemców do Generalnej Guberni. Przebywał tam do 27 lipca 1944 roku. Zatrudniony był głównie u miejscowych rolników. 18 lipca 1944 roku wywieziony został na roboty do Niemiec. 23 września 1944 roku wyjechał do Wy-

szkowa i 1 grudnia tego roku został zatrudniony u miejscowej służbie zdrowia. 31 marca 1945 roku razem z rodziną wrócił do Poznania. Po powrocie do Poznania pracował w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu, później Wojewódzkim Zarządzie PGR w Poznaniu. 1 grudnia 1954 roku został zwolniony z pracy. Od stycznia do marca 1955 roku do chwili przejścia na emeryturę był zatrudniony jako strażnik w Ochronie Obiektów w Poznaniu. Mieszkał w Poznaniu. Odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (1935), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich i Odznaką Honorową Orlecia. Był żonaty. Zmarł w Poznaniu 19 listopada 1978 roku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie.

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Odrzucone 22. 02. 1937; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Januchowski Leon (1901–1985), urodził się 25 lutego 1901 r. w Budzynie. Jego rodzicami byli Sylwester Januchowski i Józefa Polcyn. Miał siostrę (zameżna Czyż) i brata Sylwestra, który wyemigrował do Sydney w Australii. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Budzynie, wyuczył się zawodu masarza. Do Powstania Wielkopolskiego zgłosił

Leon
Januchowski

się jako ochotnik 7 stycznia 1919 r. Uczestnik w walkach o Radwanki, w kompanii pod dowództwem ppor. Bartkowskiego. W organizowanym batalionie budzyńskim 4 Pułku Strzelców Wlkp. służył w kompanii por. Kazimierza Pietraszaka. Wraz pułkiem przemianowanym na 58 pułk piechoty przeszedł cały szlak bojowy, aż nad Berezynę. Brał udział w zdobywaniu Mińska i Bobrujska. Następnie uczestniczył w bitwie warszawskiej. Po wojnie został w wojsku. W listopadzie 1925 roku przeniesiony do rezerwy, w stopniu sierżanta WP. W Poznaniu zdał egzamin mistrzowski w zawodzie rzeźnickim. Prowadził w Budzynie własne gospodarstwo rolne. Od 1926 r. należał do budzyńskiej Ochotniczej Straży Pożarnej. Pełnił m. in. funkcję komendanta rejonowego. Należał również do przedwojennego Kurkowego Bractwa Strzeleckiego. Zmarł 28 lipca 1985 r. w Chodzieży, a pochowany został na cmentarzu parafialnym w Budzynie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (6 grudnia 1957).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; W. Janiszewski; K. Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzyna; informacje rodziny.

Ewa Kabat

Januszko Walerian (1899–1976), urodził się w Poznaniu 23 marca 1899 roku, w rodzinie Antoniego i Stefanii z domu Królik. Ukończył szkołę powszechną w Poznaniu. W 1915 roku zamieszkał wraz z rodziną w Gołuskach powiat poznański. Od roku 1917 mieszkał w Dopiewcu, gdzie jego rodzice pracowali w miejscowym majątku. 14 czerwca

1918 roku został powołany do armii pruskiej i służył w pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu na Sołacz. 29 grudnia 1918 roku, jako ochotnik wstąpił do oddziału powstańczego zorganizowanego przez podporucznika Andrzeja Kopę w Dopiewie. Służył w kompanii porucznika Antoniego Szyftera. Walczył pod Wolsztynem, Zbąszyniem, Rynarzewem, Kcynią i Szubinem. W 1919 roku wyjechał na front ukraiński i brał udział w walkach pod Lwowem. Później w szeregach 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W październiku 1921 roku zwolniony do rezerwy. 15 lipca 1924 roku rozpoczął pracę jako kolejarz, w warsztatach głównych w Poznaniu i pracował tam bez przerwy do chwili przejścia na emeryturę w 1962 roku – również podczas okupacji hitlerowskiej. Po II wojnie światowej mieszkał w Pałędziu. 12 czerwca 1972 roku wstąpił do ZBoWiD-u Koło w Dopiewie. Był żonaty był z Marianną z domu Rogozińska i miał dwoje dzieci. Zmarł 16 maja 1976 roku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Poznaniu.

Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Jaraczewska Jadwiga (1891–1977), działaczka niepodległościowa, sanitariuszka powstańcza w Ostrzeszowie. Urodzony 16 października 1891 r. w Ostrzeszowie, w rodzinie kupca Jana Dirski i Antoniny z Cegielków. W rodzinnym mieście ukończyła szkołę powszechną, a nast. szkołę średnią na pensji SS. Urszulanek w Krakowie. Zajmowała się tajnym

nauczaniem języka polskiego dla dzieci w Ostrzeszowie i w okolicy. Po wybuchu powstania wielkopolskiego wraz z siostrą Zofią zajmowała się organizowaniem wyżywienia żołnierzy polskich w Ostrzeszowie, pracowała też jako sanitariuszka w punktach opatrunkowych (m. in. w domu rodziców przy ul. Kolejowej 2). W 1920 r. wstąpiła w Warszawie do Komitetu Plebiscytowego dla Warmii, została skierowana do sekretariatu polskiego komitetu plebiscytowego w Sztumie, a nast. w Kwidzynie. W 1940 r. wysiedlona do Gorlic, skąd po zakończeniu wojny przeniosła się do Jeleniej Góry, a stamtąd w 1953 r. do Mosiny. Zmarła 9 maja 1977 r., spoczywa na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu. W 1921 r. poślubiła Wita Jarczewskiego i zamieszkała w Poznaniu. Dzieci: Marian (ur. 1922), Adam (1924–1929), Ludwik (1926–1982). Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1975), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1974).

Powstańcy wielkopolscy..., t. 2, s. 36; Dokumentacja rodzinna, informacje syna Mariana Jarczewskiego.

Marek Rezler

Jaworski Wojciech (1893–1971), sierżant sztabowy Wojska Polskiego. Urodził 2 kwietnia 1893 roku w Koźminie, jako syn Walentego Jaworskiego, mistrza kowalskiego oraz Stanisławy z domu Torzecka. W latach 1904 – 1907 uczęszczał do Szkoły Katolickiej w Koźminie. Był uczestnikiem strajku szkolnego 1906/1907 roku. Następnie od 1 października 1908 roku do 1 października 1911 roku uczył się zawodu blacharza w Zakładzie Blacharskim Józefa Kodura w Koźminie, uzyskując świadectwo czeladnicze, po czym wyjechał do Berlina,

gdzie doskonalił się w zawodzie. W 1913 roku został powołany do armii niemieckiej i służył w 29 pułku piechoty, pluton saperów. Od 2 sierpnia 1914 roku do 11 listopada 1918 roku walczył na froncie zachodnim m. in. pod Reims, Agnicourt, Verdun i nad Sommą i uzyskał stopień kaprała. Po powrocie do Koźmina jako ochotnik wstąpił 5 lutego 1919 roku do 3 kompanii koźmińskiej pod dowództwem Stanisława Sowińskiego i wziął udział w walkach na froncie południowym na odcinku krotoszyńskim pod Zdunami. 16 lutego 1919 roku został, jako kapral zdemobilizowany, a 26 kwietnia 1919 roku powołany do 2 pułku saperów w Poznaniu, gdzie służył do 20 października 1919 roku. Po powrocie do Koźmina otworzył warsztat blacharski, a 14 kwietnia 1921 roku w Izbie Rzemieślniczej w Poznaniu zdał egzamin mistrzowski w zawodzie blacharskim. Po zawarciu związku małżeńskiego prowadził zakład blacharsko-dekarski, a żona prowadziła sklep szkła, porcelany, lamp i sprzętów kuchennych. Podczas okupacji został zmuszony do pracy w zawodzie blacharskim u Niemca. Jako były powstaniec był zakładnikiem i co niedzielę musiał się meldować na policji. Tuż po wyzwoleniu został członkiem Komitetu Obywatelskiego a 30 stycznia 1945 roku Komitet wybrał go na pierwszego burmistrza miasta Koźmina. W dniu 4 lutego 1945 roku z pełnienia funkcji burmistrza zrezygnował z powodu złego stanu zdrowia. Po II wojnie światowej dalej prowadził warsztat blacharski i instalatorski, który zamknął z uwagi na zaawansowany wiek i zły stan zdrowia. W lipcu 1945 roku został z ramienia Izby Rzemieślniczej zastępcą przewodniczącego Komisji Egzaminacyjnej czeladniczej w zawodzie blacharsko-instalatorskim w Krotoszynie. Wiele pracował społecznie. W okre-

sie międzywojennym był radnym i członkiem magistratu w Koźminie. Należał do Kurkowego Bractwa Strzeleckiego, Towarzystwa Gimnastycznego Sokół. Szczególnie zaangażował się w działalność Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1923 roku został wybrany na zastępcę naczelnika OSP. W. Jaworski był naczelnikiem OSP w latach 1926–1933. Wówczas to wybudowano w Koźminie nową murowaną strażnicę, którą oddano do użytku w 1929 roku. Za zasługi został mianowany stałym członkiem Zarządu i odznaczony brązowym Medalem Za Zasługi z okazji 50-lecia OSP w Koźminie. W latach 1945–1955 był prezesem OSP, a w latach 1958–1966 członkiem Zarządu OSP. W Ochotniczej Straży Pożarnej społecznie działał przez 51 lat. Zmarł 24 listopada 1971 roku i został pochowany na cmentarzu św. Krzyża przy ul. Pleszewskiej w Koźminie. W. Jaworski za swe zasługi został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, złotym, srebrnym i brązowym Medalem Za Zasługi dla Pożarnictwa, Odznaką Związku OSP w Polsce za 40 lat w służbie strażackiej i srebrną Odznaką 50-lecia Izby Rzemieślniczej w Poznaniu. Związek małżeński zawarł 11 września 1923 roku z Kazimierą Kapuścińską (28 lutego 1901–19 października 1970). Z tego małżeństwa urodził się sześcioro dzieci: Tadeusz (ur. 1924), Marian (ur. 1927), Aleksandra (ur. 1929), Kazimiera (ur. 1931), Józef (ur. 1933) i Jadwiga (ur. 1936).

Szkie Koźmińskie nr 5 i 6 z 1990 r., nr 32 z 2003 r., nr 38 z 2006 r. Red. M. Pietrowski, Z dziejów Szkoły Podstawowej Nr 1 im. Strajku Dzieci Koźmińskich

1906/1907 w Koźminie Wlkp., Koźmin Wlkp. 2006; J. Wawrzyńczak, *Kronika miasta Koźmina, Koźmin 1959 r.; Materiały udostępnione przez córkę Kazimierę Jaworską.*

Michał Pietrowski

Jezierski Franciszek (1894–1949), urodził się 30 marca 1894 r. w Kielczewie koło Kościana, syn Walentego i Praksedy z domu Łupaczańskiej. W 1914 r. ukończył Gimnazjum Klasyczne w Śremie. Po maturze, w 1914 r. został wcielony do armii niemieckiej, walczył na froncie francuskim 1914–1918. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego dowódca oddziału. Mianowany por. rez. ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r. W latach 1919–1921 WP, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, m. in. komendant Mińska Litewskiego. Student i absolwent prawa UP 1919–22. Od 1924 r. adwokat, właściciel kancelarii adwokackiej w Poznaniu 1925–39, prezes Koła Filistrów Lechii 1936–39, w grudniu 1939 wraz z rodziną wysiedlony do Generalnej Guberni, od 1941 radca prawny w Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych w Warszawie. Zaprzysiężony do AK działał w konspiracji. Po aresztowaniu w sierpniu 1944 r. osadzony został w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu–Sachsenhausen. Po wojnie prowadził kancelarię adwokacką w Poznaniu. Zmarł w 1949 r. i pochowany został na Cmentarzu na Dębcu w Poznaniu.

<http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/poznan/k-lechia/> (dostęp: 03.03. 2013, godz. 21.20); K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939. Poznań*

2006, s. 336; RO 1923 s. 289, 544.

Zenon Józwiak

Jurkiewicz Andrzej (1899–1982), rymarz, powstaniec wielkopolski z Ostrzeszowa. Urodzony 10 listopada 1899 r. w Ostrzeszowie, w rodzinie Tomasza J., rymarza, i Marianny ze Stempniewiczów. Po ukończeniu szkoły powszechnej wyjechał do Berlina i tam uczył się zawodu rymarza. W 1917 r. powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie zachodnim, służył w artylerii. 26 grudnia 1918 r. wrócił z bronią do Ostrzeszowa, wstąpił do Straży Ludowej. Od stycznia 1919 r. w baonie ostrzeszowskim, uczestniczył w walkach na odcinku kepińsko – ostrzeszowskim. W kwietniu przeszedł z 12 p. strz. wlkp do 1 pułku artylerii polowej (15 pał) w Poznaniu. Zdemobilizowany w 1921 roku. Podjął pracę w swoim zawodzie, był współzałożycielem Pierwszej Wielkopolskiej Wytwórni Torebek i Siodeł do Rowerów „Rekord”. Czynny sportowiec, należał do towarzystwa cyklistów. W sierpniu 1939 r. zmobilizowany, uczestniczył w walkach Armii „Poznań”. Uniknął niewoli, wrócił do Poznania. W czasie okupacji hitlerowskiej pracował w warsztacie samochodowym. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski, w 1973 r. awansowany na stopień podporucznika. Zmarł w Poznaniu 12 lutego 1982 r. Od 1938 r. żonaty z Heleną Błażyńską.

G. Okoński, *”Artylerzysta w powstaniu „. Polska – Głos Wielkopolski 20–21 września 2008 r.; Powstańcy wielkopolscy...”, t. 2, s. 22–23; dokumentacja rodzinna, informacje syna, Bolesława Jurkiewicza.*

Marek Rezler

Kaczmarek Stefan (1899–1976), urodził się 12 maja 1899 roku w Głuchowie (gmina Dopiewo) jako syn Stefana i Weroniki z domu Łuczkowiak. Ukończył szkołę powszechną w Gołuskach. Po ukończeniu szkoły pracował w gospodarstwie rolnym rodziców w Gołuskach. W końcu grudnia 1918 roku wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych w Poznaniu i wcielony został do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w zdobyciu stacji lotniczej w Ławicy koło Poznania. 19 stycznia 1919 roku, dzień w którym na czele pułku z rozkazu głównego dowódcy sił zbrojnych byłej dzielnicy pruskiej stanął pułkownik Daniel Konarzewski. Wraz ze swoją kompanią, Krótko po zaprzysiężeniu pułku oraz wręczeniu mu przez miasto Poznań chorągwi bojowej, wyruszył pod dowództwem podpułkownika Gustawa Paszkiewicza w składzie grupy wielkopolskiej dowodzonej przez generała Daniela Konarzewskiego na odsiecz Lwowa; rozpoczęły się dni chwały, triumfu i sławy pułku. 15 marca 1919 roku wylądował się pułk w Sądowej Wiszni, miasteczku położonym o 45 kilometrów na zachód od Lwowa, skąd o godzinie 5-tej rano ruszył do natarcia. Uderzył i potężnym rozmachem zniósł od razu silnie ufortyfikowanego nieprzyjaciela, a 19 marca rozbił pierścień okalający Lwów, przy czym zadał Ukraińcom duże straty w zabitych i rannych i zabiera znaczną ilość jeńców i materiału wojennego. Nie spoczywając na laurach, maszerował pułk dalej i przeszedł na linię Henrykówko – Gródek Jagielloński do walk pozycyjnych, które trwały cztery tygodnie, następnie uderzył powtórnie na Ukraińców i w dwudniowym zaciętych boju zdobył Glinnę – Nawarję i w dalszych bojach doszedł do linii

obronnej na wschód od Lwowa. 25 maja 1919 roku wyruszył pułk do wielkiej ofensywy i przyczynił się wybitnie do rozbicia głównych sił ukraińskich. Po zwycięstwie pod Lwowem krótkim odpoczynku, wrócił pułk okryty sławą do Poznania. Po krótkim odpoczynku w Poznaniu, uzupełnieniu swych stanów i uzbrojenia, wyruszył 29 lipca 1919 roku na front zachodni pod Leszno, gdzie w obronie granic zachodnich stoczył szereg utarczek i potyczek z Niemcami. 8 października 1919 roku wyruszył pułk na front wschodni do Bobrujska walczyć z Rosjanami. Do rezerwy został przeniesiony w listopadzie 1922 roku. Po powrocie z wojska i później, aż do lat siedemdziesiątych XX wieku pracował w gospodarstwie rolnym. Był żonaty i miał czworo dzieci. Zmarł 9 lipca 1976 roku.

Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Kado Jan (1897–1967), urodził się 27 stycznia 1897 roku w Margoninie (pow. Chodzież) w rodzinie rolnika Jakuba i Marianny z Florianowiczów. Ojciec był właścicielem 30 ha gospodarstwa. Jan miał cztery siostry: Agnieszkę, zamężną Wiesę; Stanisławę zamężną Hadrzych; Annę, zamężną Lupa; Salomeę, zamężną Plewa i pięciu braci – Maksymilian, Edmund, Franciszek, Władysław i Stefan. Uczył się w szkole powszechnej w Margoninie. W 1916 roku powołany został do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej i brał udział w działaniach

I wojny światowej. Jego bracia Maksymilian i Edmund polegli na frontach tej wojny. Po demobilizacji wrócił do domu w grudniu 1918 r. Wziął udział w przygotowaniach do powstania w Margoninie. Został członkiem Straży Ludowej, która 6 stycznia 1919 r. opanowała miasto. Uczestniczył 8 stycznia 1919 r. w bitwie o Chodzież i w walkach o Szamocin 11, 12 i 15 stycznia 1919 r. pod dowództwem por. Czesława Margowskiego i kapitana Maksymiliana Bartscha. Później służył w Wojsku Polskim, w artylerii konnej jako bombardier. Zdemobilizowany z końcem sierpnia 1921 r., został mistrzem rzeźnickim i pracował w rzeźni w Nakle n/Notecią. W 1933 roku kupił dom i otworzył w Margoninie własny zakład rzeźniczy – sklep z ubojnią. W sklepie sprzedawała najpierw matka, potem żona. 25 października 1934 r. wstąpił do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP Koło w Margoninie (nr ewidencyjny 13662). 16 października 1935 r. zawarł związek małżeński z urodzoną 24 lipca 1909 r. w Drogosławiu a mieszkającą w Rozwążynie k/Nakła n/Notecią – Wiktoria Kaźmierczak. Ojciec żony Wojciech Kaźmierczak kupił córce 18 ha gospodarstwo rolne we wsi Ofelia k/Margonina. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: syn Waław (1936–1938), córka Gertruda (ur. 1938, zamężna Cichoradzka), syn Witold (1940–1997) i córka Alicja (ur. 1946, zamężna

Jan Kado

Dowczyńska). W 1939 roku nie wyraził zgody na współpracę z okupantem i został wysiedlony z własnego domu i wywieziony z rodziną do Włoszczowej w Generalnej Gubernii. Tam ciężko pracował w rzeźni. Przez całą okupację przebywał na wygnaniu i do domu rodzinnego wrócił wiosną 1945 r. Dopiero wiosną 1946 roku udało mu się, po wykonaniu niezbędnych prac remontowych, uruchomić zakład. Niestety, z różnych względów, po dwuletnim okresie działalności zaprzestał prowadzenia zakładu. Następnie do 31 lipca 1958 r. pracował jako pracownik fizyczny w Państwowym Gospodarstwie Rolnym w Pietronkach. Później pracował w gospodarstwie rolnym żony. Zmarł 14 kwietnia 1967 roku w szpitalu w Wągrowcu i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Margoninie. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym – 31 grudnia 1958 r. W Powstaniu Wielkopolskim walczyli również jego bracia Władysław i Stefan Kado.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; W. Janiszewski, Iskra bohaterów. Walki powstańcze na Ziemi Chodzieskiej i Pilskiej w 1919 r., Margonin 2011; tenże, Dali świadectwo prawdzie, Margonin 2010; Zasłużeni dla Ziemi Chodzieskiej w powstaniu wielkopolskim, Chodzież 2004; Pamiątki i informacje córki Alicji Dowczyńskiej.

Ewa Kabat

Kado Władysław (1891–1974), urodził się 15 lipca 1891 r. w Margoninie pow. Chodzież. Rodzicami jego byli rolnik Jakub i Marianna z Florianowiczów. Miał pięciu braci: Maksymiliana, Edmunda, Franciszka, Jana i Stefana oraz cztery siostry: Agnieszkę, zamężną Wieś; Stanisławę, zamężną Hadrych; Annę,

zameżną Lupa i Salomeę, zameżną Plewa. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Margoninie. Wyuczył się zawodu rzeźnika. Odbył służbę wojskową w armii pruskiej, a następnie w latach 1914–1918 uczestniczył w działaniach I wojny światowej. Jego bracia Maksymilian i Edmund polegli na frontach tej wojny. Po zdemobilizowaniu został członkiem margonińskiej Straży Ludowej, która 6 stycznia 1919 r. opanowała miasto. 8 stycznia 1919 r. uczestniczył w bitwie o Chodzież i w walkach o Szamocin (11, 12 i 15 stycznia 1919). Walczył pod dowództwem por. Czesława Margowskiego i kapitana Maksymiliana Bartscha. Następnie do końca lutego 1921 r. służył w Wojsku Polskim. W 1920 r. zawarł związek małżeński z Władysławą Heimann (1901–1984). Z małżeństwa tego urodziło się dwóch synów: Zygmunt (1921–?) oraz Jerzy (1926–1991). Po zakończeniu służby wojskowej, do wybuchu II wojny światowej prowadził we własnym domu w Chodzieży przy ul. Krasińskiego zakład rzeźnicki. Był członkiem Związku Powstańców Wlkp. w Margoninie. Wraz z wybuchem II wojny światowej cała rodzina została wywieziona do Łochowa k/Warszawy, gdzie pracował jako zarządca gospodarstwa u Niemca. Pod koniec wojny rodzina została wywieziona do Królewca w Prusach Wschodnich. Syn Zygmunt został wywieziony przez okupanta na roboty

Władysław
Kado

w niewiadomym kierunku i nigdy się nie odnalazł, mimo intensywnych poszukiwań po zakończeniu wojny. Po wyzwoleniu Władysław Kado wrócił do swojego domu w Chodzieży i prowadził zakład rzeźnicki. Po jego upaństwowieniu pracował w PSS jako sprzedawca we własnym sklepie. W 1962 roku zamieszkał w Poznaniu, gdzie zmarł w 1 stycznia 1974 roku i pochowany został na Cmentarzu Górczyńskim przy ul. Ściegiennego (kwatery IIP, rząd V, grób nr 14). Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (31 grudnia 1958). W Powstaniu Wielkopolskim walczyli również jego bracia Jan i Stefan Kado.

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, Wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy; W. Janiszewski, Iskra bohaterów. Walki powstańcze na Ziemi Chodzieskiej i Piłskiej w 1919 r., 2011, W. Janiszewski, Dali świadectwo prawdzie, Margonin 2010; Zasłużeni dla Ziemi Chodzieskiej w powstaniu wielkopolskim, Chodzież 2004; Pamiątki i informacje brataniacy Alicji Dowczyńskiej; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych w Dopiewie.

Ewa Kabat

Klein Jan Aleksander (1891–1940), płk piech. Wojska Polskiego, organizator 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Urodził się 15 maja 1892 r. w Łodzi w rodzinie ewangelicko – augsburskiej, administratora majątku Aleksandra i Joanny z domu Zachmajer. Ukończył 6 klasową szkołę realną w Warszawie (1913). Następnie jako ochotnik jednoroczny rozpoczął ośmiomiesięczną służbę w 1 pułku strzelców armii rosyjskiej. Od 1 sierpnia 1914 r. na froncie jako podoficer (jednoroczny). Następnie jako oficer kompanij-

ny (od 18 lutego 1915 r.), a od 13 lipca 1915 r. do 1 października 1916 r. przebywał w lazarecie w Petersburgu po zranieniu w nogę. Po powrocie na front dowodził kompanią od 1 października 1915 r. do 13 października 1916 r., a następnie do 7 listopada 1916 batalionem. W kolejnym okresie służby frontowej zdobywał doświadczenie jako adiutant 1 pułku strzelców i 2-gi adiutant sztabu 1 Dywizji Strzelców. Od 15 listopada 1917 r. orzeczeniem komisji sanitarnej, następnie naczelnika wojskowego miasta Charkowa urlopowany do 10 stycznia 1918 r.. Awansował do stopnia podkapitana. Był dwukrotnie ranny i wyróżniony za męstwo. Od maja do listopada 1917 r. należał do Polskiego Związku Wojskowego Polaków przy XXIX Korpusie armii rosyjskiej. Powrócił w 1918 r. do powstającej Polski. Uczestniczył w listopadzie 1918 r. w rozbrajaniu Niemców na terenie Łodzi. 13 listopada 1918 r. wstąpił w stopniu por. do Wojska Polskiego. Zorganizował w tym czasie kompanię ochotniczą, która zdał 30 kwietnia 1919 r. „z powodu wyjazdu do księstwa poznańskiego”. Od 1 maja 1919 r. dowodził II baonem 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, składającym się z kompanii strzeleckich: poznańskiej, trzemeszeńskiej, łabiszyńskiej, żnińskiej oraz wrzesińskiej kompanii ciężkich karabinów maszynowych. Dekretem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu nr 134 mianowany kapi-

Jan Aleksander
Klein

tanem ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r.. Do końca 1919 r. przebywał na froncie wielkopolskim. W styczniu 1920 r. z 2 baonem zajął Leszno. Po przemianowaniu tej jednostki na 67 Pułk Piechoty brał z nią udział w wojnie polsko bolszewickiej, m. in. walczył na froncie litewsko-białoruskim. Już 2 lutego 1920 r. wraz z batalionem został wysłany na front. Od 11 lipca 1920 r. do 25 października 1921 r. dowodził 67 Pułkiem Piechoty. W okresie tym 67 pp wchodził w skład 33 Brygady Piechoty, która znalazła się w składzie 17 Dywizji Piechoty. *Dnia 14 sierpnia 17 dywizja przegrupowała się do przeciwnatarcia. 67 pułk przeszedł ze Stanisławowa do Modlina. Dnia 15 sierpnia pułk pod dowództwem kpt. Jana Kleina wyruszył do natarcia, posuwając się między traktem, a torem kolejowym na Nasielsk. Nieprzyjaciel stawiał silny opór. Po zaciętej walce wróg został złamany, pułk ruszył naprzód. Gwałtowne przeciwnatarcie oddziałów sowieckich załamało się pod ciośami pułku. Żołnierze ze świeżą energią i zapalem rzucili się w bój. Nieprzyjaciel rozpoczął odwrót broniąc się jednak zacięciem. W dniu 16 sierpnia po uciążliwych walkach Nasielsk został zdobyty.* Za czyny te został odznaczony Orderem VM 5 kl. nr 2973. Dowodził II batalionem, a przejściowo od 9 lipca 1920 r. do 17 lipca 1920 r. oraz od 28 lipca 1920 r. do 25 października 1921 r. pełnił obowiązki dowódcy 67 Pułku Piechoty. Awansowany do stopnia majora 12 czerwca 1922 r. Z Pułkiem przybył 19 października 1921 r. do Brodnicy. Od 26 października 1921 roku sprawował funkcję zastępcy dowódcy oraz szefa wyszkolenia pułku. Otrzymał stopień podpułkownika ze starszeństwem od 1 stycznia 1928 r. W latach 1931–1936 był dowódcą 83 pułku piechoty w Kobryniu, a następnie

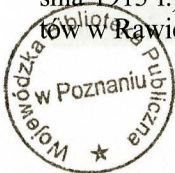
komendantem Powiatowej Komendy Uzupełnień w Tarnopolu. Był członkiem bądź w zarządzie następujących organizacji społecznych: Związek Strzelecki, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Liga Morska i Kolonialna, PCK, Biały Krzyż. Starał się o nabycie ziemi z parcelacji rządowej na Kresach Wschodnich. Po wkroczeniu wojsk sowieckich na wschodnie tereny Rzeczypospolitej został aresztowany przez NKWD w miejscu pełnienia służby. Przebywał w obozie w Kozielsku, skąd przysyłał do żony listy (z datami: 12 grudnia 1939, 5 stycznia 1940 i 17 lutego 1940). Jego nazwisko znalazło się na liście wywozowej nr 017/3 z kwietnia 1940 r., pozycja 43. Zamordowany w Katyniu wiosną 1940 r., ekshumowany w 1943 r., został rozpoznany i zarejestrowany pod numerem 998 (znaleziono przy nim w dole katyńskim: 5 listów, pocztówkę, fotografię, okulary). Odznaczony: Orderem Virtuti Militari 5 klasy, Krzyżem Walecznych (Rozk. III Armii z dnia 21 grudnia 1920 r.), Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, odznakami pamiątkowymi: Wojsk Wielkopolskich i 67 Pułku Piechoty. W czasie I wojny światowej odznaczony w armii Imperium Rosyjskiego: Orderem św. Stanisława 3 kl. z mieczami, Orderem św. Anny 4 kl. z napisem: „Za waleczność”, Orderem św. Anny 3 kl. z mieczami. Pośmiertnie mianowany 31 stycznia 2008 r. pułkownikiem. 15 listopada 1923 r. zawarł związek małżeński z Ireną Antoniną Janaszek z domu Barańską, z tego związku miał córkę Danutę. Za namową ojczyma, ppłk. Jana Kleina, pasierb Zbigniew Aleksander Janaszek (ur. 20 września 1913 r.) wstąpił do Korpusu Kadetów w Rawiczu, a następnie w 1933 r. do

Szkoły Podchorążych Kawalerii Grudziądzu (XII promocja im. Księcia Józefa Poniatowskiego 1935) r. W 1939 r. Zbigniew Janaszek był dowódcą 1 plutonu w 2 szwadronie 26 p. uł. Wielkopolskich. W czasie walk został ciężko ranny pod Garwolinem. Wieloletni wicedyrektor (1958–1966) i dyrektor Państwowego Stada Ogierów w Łobzie (1966–1979). Odznaczony VM 5 klasy.

CAW, Akta personalne 21621; MiD WIH, L. W. 017/3 z 1940; AM pozycja 998, s. 193; Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. Warszawa 2000, s. 266; S. Konieczny, Zarys historii wojennej 67 – go pułku piechoty wielkopolskiej. Warszawa 1929; K. Banaszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, Kawalerowie Orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich, Warszawa 2000, s. 134; M. Rezler, Ogólny zarys organizacji piechoty wielkopolskiej w latach 1918–1919 (w:) Powstanie Wielkopolskie 1918.1919 (artykuły i przyczynki). Pod red. Bogusława Polaka. Kościan 1975, s. 187; Wojsko Wielkopolskie 1919 r. Wybór źródeł. Wstęp, wybór i opracowanie. Koszalin 1985, s. 44; B. Polak, Organizacja i rozwój Wojska Wielkopolskiego 1919. Leszno 2008, s. 31; J. Wultański, Aby pamięć o Nich nie zaginęła. Regionalny słownik biograficzny, tom I, Brodnica 2000, str. 125–126; tenże, Dzieje 67 Pułku Piechoty. Brodnica 2003, str. 186; Relacja Piotra Brzozowskiego.

Zdzisław Kościński

Koehler Zygmunt Klaudiusz (1875–1941), urodził się 7 lipca 1875 r. w Kościanie, w rodzinie Klemensa (lekarza i społecznika, pierwszego historyka Ziemi Kościańskiej) i Wandy z d. Ziółceka. W 1885 r. ukończył Gimnazjum św.

Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie należał do Towarzystwa Tomasza Zana. Po maturze w latach 1897–1900 studiował prawo w Monachium, Berlinie, we Wrocławiu. Na uniwersytecie w Heidelbergu uzyskał tytuł doktora praw. W 1919 r. został powołany do sądownictwa wojskowego organizowanego przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu. W sądownictwie wojskowym pełnił służbę do 1921 r. W kolejnych latach był sędzią w Poznaniu, Nowym Tomysłu. Co najmniej od 1932 r. do wybuchu wojny prowadził kancelarie adwokacką w Strzelnie. Następnie wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa. Zmarł 23 czerwca 1941 r. w Życzynie k/Puław.

Absolwenci..., s. 66–67; (; http://ortografia4.appspot.com/wiki/Klemens_Koehlerdostep: 15 III 2013 r., godz. 22.00); Spisy adwokatów i sądów w obwodzie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 1932, 1935, 1939;

Zenon Józwiak

Kopiński Leon Stanisław (1894–?), urodził się 15 marca 1894 r. w Brzykorzystwi w pow. żnińskim, jako syn Piotra i Zofii z domu Kowalskiej. Po ukończeniu szkoły powszechnej, pracował na gospodarstwie i w ogrodnictwie. Terminował ogrodnictwo w majątku Kościelskich w Miłosławiu w pow. wrzesińskim. Od 1913 r. kontynuował naukę w tym zawodzie w Dreźnie, Berlinie i Kilonii. W 1914 r. został wcielony do wojska niemieckiego i od września przebywał na froncie zachodnim. Dwukrotnie ranny nad Sommą został skierowany na leczenie, a po rekonwalescencji przeznaczony do służby na tyłach. Od 21 stycznia 1919 r. w wojsku wielkopolskim w Korpusie Żandarmerii Krajowej. Od 1 lipca 1920 r.

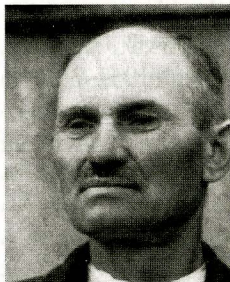
do 31 sierpnia 1921 r., z przerwą spowodowaną wcieleniem do wojska w okresie od 20 sierpnia do 31 października 1920 r., służył w komendzie Okręgu XI Policji Państwowej w Poznaniu. W okresie od 1 września 1921 r. do 31 sierpnia 1922 r. pracował jako magazynier i zaopatrzeniowiec w Wielkopolskiej Fabryce Wyrobów z Drzewa we Wronkach, a następnie jako pracownik umysłowy w majątku Miechów w pow. szamotulskim. Ponownie przyjęty do Policji Państwowej od 16 lipca 1924 r. do 31 sierpnia 1926 i od 1 grudnia 1926 r. W okresie 10 stycznia do 11 czerwca 1927 r. przebywał na kursie w Szkole Policji Województwa Śląskiego w Katowicach, a po jego ukończeniu do rozpoczęcia wojny pełnił służbę w Chorzowie. W okresie okupacji niemieckiej pracował w firmie budowlanej oraz w hucie żelaza. Po wkroczeniu Armii Czerwonej wstąpił w szeregi milicji. Od 28 stycznia 1945 r. służył w szeregach MO na stanowisku zastępcy Kierownika Kancelarii Ogólnej Komendy Miasta MO Chorzowa. W nowej rzeczywistości politycznej osoby z przeszłością w Policji Państwowej były traktowane podejrzliwie. Kopiński oficjalnie w czerwcu 1945 r. poprosił o zwolnienie „ze względu na przekroczony wiek tj. 45 lat i na stan mego zdrowia tj. ogólnego osłabienia”. Zwolniony został z dniem 8 października 1945 r. Od 1 stycznia 1949 r. przebywał na emeryturze. Z małżeństwa z Rozalią Agatą Hildegardą z Lukasów (ur. 1912) urodziło się dwoje dzieci: Bolesław Leon (ur. 1929) i Krystyna Zofia (ur. 1930).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, 0147/234 (teczka akt personalnych).

Rafał Kościński

Kosmacz Andrzej (1894–1965), urodził się 2 listopada 1894 roku w Uścięcicach (powiat nowotomyski), w rodzinie Andrzeja i Agnieszki z domu Gawron. Ukończył czteroklasową szkołę powszechną w Uścięcicach. Zdobył wykształcenie rolnicze i po zakończeniu nauki pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Później wyjechał do pracy w Niemczech, przebywał przez dwa lata. W 1914 został powołany do armii pruskiej i służył w 155 Rezerwowym Pułku Piechoty. Brał udział w I Wojnie Światowej, walczył na froncie zachodnim od 11 października 1914 r. do 31 sierpnia 1917 r. Ranny w prawą dłoń, po wyleczeniu został zwolniony z obowiązku służby wojskowej. Wrócił do Uścięcic jako inwalida wojenny i podjął pracę w swoim gospodarstwie rolnym. 27 grudnia 1918 roku zgłosił się ochotniczo w szeregi Opalenickiej Kompanii Powstańczej, do 18 lutego 1919 roku walczył jako powstaniec. Brał udział m. in. w walkach pod Zbąszyniem. Po wybuchu II wojny światowej został wysiedlony z gospodarstwa i wywieziony z rodziną do Niemiec. Przebywał w miejscowości Brandis (16 km na wschód od Lipska). W 1945 roku wrócił do Uścięcic i do chwili śmierci pracował we własnym gospodarstwie rolnym. Zmarł 21 marca 1965 roku, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Dakowach Mokrych. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 1921 roku żonaty z Katarzyną

Andrzej
Kosmacz

Króliczak (16 października 1896–22 października 1968). Z małżeństwa tego urodziły się dwie córki: Leokadia (7 listopada 1923–28 stycznia 1991) i Marianna (ur. 29 stycznia 1938).

Dokumenty ze zbiorów rodzinnych i Gabinetu Pamiątek Historycznych w Dopiewie

Alicja Nowak

Kowalczyk Antoni (1895–1980), urzędnik, powstaniec z Wielowsi Klasztornej. Urodzony 24 sierpnia 1895 r. w Wielowsi Klasztornej, powiat Ostrów Wlkp, w rodzinie rolnika Józefa K. i Franciszki z Ołaszów. Uczestniczył w powstaniu w Ostrzeszowskim. Później pracował jako asystent pocztowy w Wielichowie. W latach trzydziestych XX w. był naczelnikiem poczty w Klecku, a następnie w Kościanie. W czasie okupacji hitlerowskiej, jako przedstawiciel administracji polskiej oraz były powstaniec, z rodziną wysiedlony przez Niemców do Generalnego Gubernatorstwa. Wojnę spędził m. in. w Sochaczewie k. Warszawy. Wraz z synem Jerzym był członkiem AK. Aresztowany w 1945 r. przez NKWD, wywieziony do obozu pracy na Uralu. Do kraju wrócił w 1948 roku – przewożony do Niemiec, uciekł z transportu i powrócił do Kościana, gdzie nadal pracował na poczcie i mieszkał do lat siedemdziesiątych XX w. Następnie zamieszkał u córki w Warszawie, gdzie zmarł 15 marca 1980 roku. Pochowany w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie. Należał do ZBoWiD. Z tytułu udziału w powstaniu wlkp. mianowany podporucznikiem, w 1958 roku otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy, a w 1972 roku –

Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Był trzykrotnie żonaty: 1. z Heleną Wrona (1894–1920), 2. z Marianną Ziętkowiak (ur. 1897), 3. z Kazimierą Raczyńską (1902–1969). Dzieci: Urszula (1922–1961, nauczycielka), Jerzy (1923–1985, technik ekonomista), Matylda (1927–2001, redaktorka), Stanisław (ur. 1928. zginął w czasie II wojny światowej).

Powstańcy wielkopolscy..., t. 2, s. 24; Dokumentacja rodzinna; informacje wnuczki, Izabelli Byszewskiej.

Marek Rezler

Kowalski Bolesław (1899–1982), podporucznik Wojska Polskiego, powstaniec wielopolski i warszawski. Urodził się 11 maja 1899 r. w niewielkiej miejscowości Cepno, pow. Chełmno, w rodzinie robotniczej. Rodzice jego to Lambertyn Kowalski i Maria Julia, z domu Gęsicka. W latach 1906–1914 uczył się w szkole ludowej w miejscowości Chełmonie pow. Wąbrzeźno, następnie w miejscowości Drzycim, pow. Świecie. W okresie 1914–1917 pracował i uczył się zawodu modelarza–formiarza metalowego w Odlewni Żelaza w Mniszku, pow. Grudziądz. W tym samym czasie uczęszczał do Szkoły Budowy Maszyn w Grudziądzu. W 1917 roku został powołany do służby w armii niemieckiej. W sierpniu 1917 roku zdezerterował z ar-

Bolesław
Kowalski

mii niemieckiej i udał się do Poznania, gdzie zapisał się do organizacji polskiej–Ruchu Niepodległościowego. W lipcu 1918 roku został delegatem Rady Robotniczej Wojskowej w Grudziądzu i Świdnicy. Był członkiem ruchu oporu Frontu Pomorskiego w Toruniu. Od 27 grudnia 1918 roku brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Walczył w bitwach i potyczkach w Poznaniu, Gnieźnie, Nakle, Inowrocławiu i w miejscowości Gniewkowo – w składzie zgrupowania wojskowego, następnie w Toruńskim Pułku Strzelców. Zweryfikowany został jako powstaniec i ujęty w ewidencji Biura Historycznego Dowództwa Okręgu Korpusu VII w Poznaniu pod nr 3910. Za udział w Powstaniu został odznaczony Krzyżem Walecznych oraz Medalem Niepodległości. Od lutego 1919 roku do marca 1921 roku służył w szeregach pułku piechoty w Gnieźnie. W 1921 roku wstąpił do służby w Straży Celnej. W marcu 1922 roku został skierowany do szkoły Straży Celnej w Wieluniu. Od maja 1922 roku do września 1927 roku pełnił służbę jako strażnik celny, a następnie jako kierownik placówki Straży Celnej w miejscowości Nogat, pow. Grudziądz. W lutym 1925 roku wstąpił w związek małżeński – z żoną Walerią Marią miał dwoje dzieci. Po przeformowaniu struktur ochrony granic został kierownikiem placówki Straży Granicznej w latach 1927–28 w miejscowości Rybno, pow. Działdowo, w latach 1928–32 pracował jako kierownik samochodowy w miejscowości Chorzele, pow. Przasnysz, a w latach 1932–33 jako starszy strażnik graniczny w miejscowości Młynek, pow. Augustów. W kwietniu 1933 roku wskutek obrażeń odniesionych w wypadku motocyklowym w czasie wykonywania obowiązków służbowych został przeniesiony w stan spo-

czynku i przeszedł na rentę. Potem pracował dorywczo w hurtowni węgla w Grudziądzu, dorabiając do niewielkiego świadczenia powypadkowego. W 1937 roku został ponownie powołany do służby wojskowej w 64 pułku piechoty w Grudziądzu. Brał udział w wojnie obronnej 1939 roku, uczestniczył w obronie Grudziądza, następnie w obronie Warszawy. Szlak bojowy zakończył w Brześciu nad Bugiem. Od rodziny dowiedział się, iż jako były powstaniec wielkopolski oraz członek Związku Zachodniego jest poszukiwany przez Niemców. W tej sytuacji nie wrócił do Grudziądza i ukrywał się w Warszawie. W 1943 roku wyjechał poza Warszawę i wstąpił do Armii Ludowej (Oddział „Jura“). W 1944 roku wrócił do Warszawy i wstąpił do Armii Krajowej. Wziął udział w Powstaniu Warszawskim jako dowódca oddziału szturmowego, ps. „Gołąb” w Obwodzie „Radwan” w Śródmieściu. Następnie w kompanii rezerwowo-wartowniczej Zgrupowania „Chrobry II”. Z dniem 30 września 1944 rozkazem nr 55 Komendy Okręgu AK Warszawa został awansowany do stopnia starszego sierżanta.. Po zakończeniu Powstania dostał się do niewoli niemieckiej. Przebywał w obozie jenieckim Lamsdorf na Śląsku, następnie w Stalagu VIIA Moosburg w Bawarii. Po wyzwoleniu obozu w marcu 1945 roku z grupy byłych polskich jeńców wojennych w miejscowości Eichstett w Bawarii zorganizował oddział żołnierzy polskich. Oddział ten brał udział w likwidacji bawarskich zgrupowań Wehrwofu. W 1946 roku oddział ten został przeniesiony do miejscowości Hanover–Stocken, gdzie został przeformowany, a starszy sierżant Bolesław Kowalski został dowódcą III kompanii w Oddziale Wojskowym Coy Camp nr 145. 13 października 1946 roku wrócił

do Polski. Udał się do Łodzi, następnie zamieszkał w Bydgoszczy, gdzie podjął pracę w Centrali Skór Surowych. W 1950 roku został służbowo przeniesiony do placówki w Koszalinie. Ponownie wstąpił w związek małżeński z Kazimierą, z którą miał syna Waldemara (ur. 1952). Do przejścia na emeryturę w 1964 roku pracował w Koszalińskim Przedsiębiorstwie Obrótu Surowcami Włókienniczymi i Skórzanymi, ostatnio na stanowisku kierownika działu technicznego. Dopiero w październiku 1957 został przyjęty do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Był aktywnym działaczem oraz wiceprezesem Koła nr 9 ZBoWiD w Koszalinie. Będąc w stanie spoczynku – został awansowany do stopnia podporucznika. Zamieszkiwał przy ówczesnej ulicy Hibnera. Zmarł 27 października 1982 roku w Koszalinie. Pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Koszalinie (kwatery R-17, rząd 14, grób 25); spoczywa tam wraz z żoną i synem). Był też odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Partyzanckim, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Odznaką Grunwaldzką, Odznaką Frontu Pomorskiego.

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów autora; Zapomniany Powstaniec spoczywa w Koszalinie, mat. zamieszczony na stronie: Moje Miasto to Koszalin zapomniany-powstaniec-spoczywa-w-Koszalinie.

Bogusław Wolf

Kromrych Stanisław (1897–?), urodził się 21 września 1897 r. w Wawrzynkach w powiecie żnińskim w rodzinie Józefa Kromrycha i Marianny z domu Kopińskiej. Miał dziewięcioro rodzeństwa: Jana, Antoniego, Franciszka, Kazi-

mierza, Rozalię, Józefinę, Franciszkę, Helenę, Katarzynę. W latach 1904–1912 uczęszczał do szkoły ludowej. Gdy był uczniem, brał udział w strajku szkolnym. Wraz z rodzicami zamieszkał w Trzeciewnicy, gdzie rodzice nabyli dziesięciohektarowe gospodarstwo rolne. Na tym gospodarstwie młody Stanisław pracował po ukończeniu nauki szkolnej. W 1916 r. wcielony został do wojska niemieckiego. Walczył w szeregach 216 pułku piechoty na froncie francuskim nad Sommą, Rains. 21 czerwca 1917 r. został w czasie walk ranny w nogę i trafił do lazaretu. Po odzyskaniu sprawności wrócił znów na front francuski. „Po zakończeniu wojny rocznik mój nie podlegał demobilizacji, miałem być skierowany do Hamburga. Wiedziałem o odradzającym się Państwie Polskim i z tego powodu po wielu kombinacjach przedarłem się do stron rodzinnych i przy końcu grudnia dotarłem do Poznania – gdzie Powstanie Wielkopolskie już się rozpoczęło” – wspominał po latach Stanisław Kromrych, który przyłączył się do powstańców i walczył najpierw w Poznaniu. Następnie przedostał się w rodzinne strony. Brał udział w walkach o Żnin, Szubin, początkowo w szeregach kompanii wrzesińskiej pod dowództwem ppor. Nowaka. 10 lutego 1919 r. przydzielony został do 3 kompanii I baonu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich i w tych szeregach walczył na froncie

Stanisław
Kromrych

powstańczym pod Chodzieżą, Obornikami. Zdemobilizowany został w styczniu 1922 r. w stopniu kaprała. Wstąpił w szeregi Towarzystwa Powstańców i Wojaków najpierw, w 1924 r., w Żninie, potem, po przeprowadzce, w Samokłeskach Dużych. Został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i otrzymał dyplom nr 8118. Początkowo pracował w cukrowni. W 1931 r. podjął pracę na majątku ziemskim w Samokłeskach Dużych, który był wtedy w rękach niemieckich. Tam też, mieszkając i pracując, spędził okres II wojny światowej. Po wojnie w ramach przydziałów ziemi w ramach reformy rolnej otrzymał 11 ha ziemi. Brał też udział w życiu społecznym, sprawując funkcję radnego w Gromadzkiej Radzie Narodowej. W latach 1946–1956 pełnił funkcję sołtysa. Został odznaczony w 1938 r. Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–21, w 1968 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, w 1972 r. Srebrnym Krzyżem Zasługi, w 1975 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 1923 r. wstąpił w związek małżeński z Zofią Lichoi, doczekał się siedmiorga dzieci: Kazimierza (1 marca 1924–10 stycznia 1998), Józefa (ur. 13 marca 1926), Jana (ur. 1 czerwca 1928), Marii (31 lipca 1930–20 grudnia 2009), Stanisława (ur. 7 maja 1933), Dominika (ur. 5 lipca 1938), Anieli (16 lipca 1940–31 lipca 1985). W 1973 r. odznaczony został wraz z małżonką Medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie.

Kamila Czechowska

Krupczyński Ignacy (1901–1940), urodził się 31 lipca 1901 roku w Borku, w rodzinie Józefa, kupca i prezesa miejscowego Banku Ludowego i Marty z Wawrzynowiczów. W latach

1906–1911 uczęszczał do szkoły ludowej, w latach 1911–1918 do gimnazjum w. Rawiczu, gdzie ukończył sześć klas. Po wojnie, w latach 1921–1927 był kupcem w Koźminie, następnie pracował w Powiatowym Urzędzie Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego w Koźminie, od 1932 roku w powiatowej komendzie Związku Strzeleckiego w Krotoszynie. Od 1938 roku był urzędnikiem w Starostwie w Gostyniu. Gdy wybuchło powstanie przyjechał do Poznania, wstąpił do oddziału ppor. Andrzeja Kopy i uczestniczył w walkach na froncie zachodnim pod Babimostem, Kargową, Wielkim Grójcem i Nową Wsią Zbąską. 23 stycznia 1919 roku oddział A. Kopy został włączony do 1 Pułku Rez. Strzelców Wielkopolskich (w marcu 1919 r. przemianowany na 10 Pułk Strzelców Wlkp., od 10 grudnia 68 pp). Po kursie dla aspirantów oficerskich Krupczyński został awansowany w kwietniu na stopień starszego strzelca. 5 maja 1919 r. pułk został skoncentrowany na froncie północnym i do połowy czerwca brał udział w starciach pod Czarnkowem, Kcynią, Rynarzewem i Szubinem, następnie przesunięty na front ukraiński, potem wołyński i od 18 czerwca do 15 października 1919 r., Krupczyński uczestniczył w obronie Lwowa i w walkach od Gniłej Lipy do Seretu, pod Brzeżanami, Tarnopolem, Skalatem i Zbarażem. Mimo podpisania traktatu pokojowego 28 czerwca 1919 r., front wielkopolski istniał aż do 8 marca 1920 r., gdyż Niemcy nadal prowokowali potyczki z Polakami i ostrzeliwali polskie placówki z broni maszynowej i artylerii. Wobec tego jesienią 10 Pułk Strzelców wrócił do Wielkopolski i obsadził odcinek frontu południowego od Sulmarzyc do Ponieca; kapral Krupczyński dowodził placówką w Janowie pod Szkarą-

dowem, niedaleko Rawicza. 19 grudnia został odkomenderowany wpierw do batalionu zapasowego w Poznaniu, następnie do 1 grupy 1 aeronautycznej (balonowej) w Ławicy pod Poznaniem na stanowisko instruktora piechoty w szkole oficerskiej; służył w niej do lutego 1920 r. W kwietniu pułk został przesunięty na front litewsko-białoruski, gdzie wówczas już plutonowy Krupczyński, dowodził plutonem strzelców. W końcu sierpnia został ranny (zgniecenie klatki piersiowej) i przewieziony do szpitala wojskowego w Warszawie. Z wojska został zwolniony 10 października 1920 r. i przeniesiony do rezerwy. 11 kwietnia 1927 r. awansowany na stopień podporucznika w korpusie osobowym oficerów piechoty ze starszeństwem od 1 lipca 1925 r. i wcielony do 55 pp w Lesznie. Ćwiczenia w rezerwie odbywał w 1927 r. w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty nr 5 w Krakowie, w 1929 r. w Centralnej Szkole Strzelniczej w Toruniu oraz w latach 1931 i 1933 w macierzystym pułku. 30 grudnia 1937 r. przeniesiony ewidencyjnie do 56 pp w Krotoszynie. 21 sierpnia 1939 r. ppor. Ignacy Krupczyński został zmobilizowany i przydzielony do ośrodka zapasowego 14 Dywizji Piechoty w Kutnie. Bataliony Ośrodka opuściły rejon koncentracji 4 września 1939 r. i maszerowały w kierunku Warszawy: 1 batalion przez Grodzisk Mazowiecki, pozostałe dwa przez Błonie, pod ciągłymi atakami z powietrza. 8 września udało się ppor. Krupczyńskiemu wydostać swój pododdział z okrażenia pod Grodziskiem, następnego dnia pod Błoniem część ośrodka została zbombardowana i poniosła duże straty. 10 września Ośrodek przeszedł przez Warszawę i dotarł do Mińska Mazowieckiego. Tam został zaatakowany z powietrza i w trakcie półtoragodzinne-

go bombardowania poniósł duże straty. Część żołnierzy pomaszerowała dalej w kierunku Chełma, gdzie była stacja zborna, inna część, po przekroczeniu Bugu we Włodawie, dotarła 17 września do Kowla. Gdy rozeszła się wiadomość o inwazji sowieckiej, część Ośrodka postanowiła wrócić na Lubelszczyznę, zaś inna odeszła na południowy-wschód, w kierunku granicy rumuńskiej. W tej grupie był ppor. Krupczyński. Oddziały sowieckiego 25 korpusu pancernego i 4 korpusu kawalerii ogarnęły tę kolumnę 19 września pod Bursztynem, do niewoli dostało się tam około 600 żołnierzy i oficerów. Początkowo trzymano ich na dworze, w ogrodzeniu cerkwi czy kościoła, a po trzech dniach wywieziono. Ppor. Krupczyńskiego przetrzymywano początkowo w Kozielsku (tam spotkał Leona Białęskiego), skąd wysłał w grudniu pocztówkę do żony. Zimą 1940 r. został przewieziony do Starobielska, skąd do rodziny w Borku nadeszła pocztówka napisana w marcu. W obozie spotkał znajomych: Zbigniewa Kołaskiego i Wiktora Jokla. Na liście oficerów przetrzymywanych w Starobielsku miał numer 1719. Z obozu został wywieziony 24 kwietnia 1940 r. transportem przez Wąhutki do Charkowa na podstawie listy NKWD nr 046/1 lub 046/2/datowanych 22 kwietnia i zastrzelony w piwnicy budynku UNKWD w nocy 25/26 kwietnia. Jego ciało wrzucono do zbiorowego dołu w podmiejskim lesie. Był odznaczony Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko-Białoruskiego, Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty i Odznaką Orła. 18 kwietnia 1928 r. ożenił się ze Stefanią Bogusiewiczówną, córką Franciszka, siodlarza i tapicera w Borku i miał dwoje dzieci: Witolda (ur. 1929) i Bożenę (ur. 1930).

CAW, Ap. 13786; KKIMN 63–19007; A. Moszyński, *Lista katyńska*, Londyn 1982, s. 293; P. Bauer, J. Zielonka, *Męczeńska droga, przez mękę*, Kościan 1990, s. 29, 48, 57; J. Zielonka, *Gazeta Gostyńska*, R. 1990, nr 2, s. 6; J. Tucholski, *Mord w Katyniu*, Warszawa 1991, s. 437; W. Śmigielski, *Gazeta Gostyńska*, R. 1994, nr 19, s. 33; T. Kryśka-Karski, *Straty korpusu oficerskiego*, Londyn 1996, s. 211; *Księga pochowanych żołnierzy*, Pruszków 1996, s. 196; *Rozstrzelani w Charkowie*, Warszawa 1996, s. 102; *Charków, Księga cmentarna*, Warszawa 2003, s. 264; *Informacje córki Bożeny Krupczyńskiej z Poznania*.

Wojciech Śmigielski

Kruszona Franciszek (1897–1961), urodził się 24 czerwca 1897 r. w Jeziorach Małych (gm. Zaniemyśl, w pow. średzki). Był synem Michała i Marianny z domu Węckowiak. Miał cztery siostry: Józefę, Wiktorię, Katarzynę i Stanisławę oraz trzech braci: Tomasza, Jana i Stefana. Ukończył szkołę powszechną, pracował z rodzicami w gospodarstwie w Pierzchnie (gm. Kórnik). Jako ochotnik brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim, walczył pod Zbąszynem, w stopniu kaprała. Odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Około 1920 roku zamieszkał w Nagradowicach (gm. Kleszczewo,

Franciszek
Kruszona

pow. średzki) i pracował w miejscowym gospodarstwie rolnym. 3 listopada 1924 r. uległ wypadkowi przy pracy tracąc częściowo palec dłoni (10 % ubytku na zdrowiu) i pobierał rentę. Jako rencista podjął pracę w Urzędzie Pocztowym w Gądkach. Związek małżeński zawarł w 1921 r. z Pelagią z domu Książkiewicz. Ze związku tego urodziły się dzieci: Józef (1922–1998), frezer; Jan (1924–2004), rolnik; Stanisława (1925–1983, zamężna Dziubińska), magazynierka; Stanisław (1928–2000), rolnik, wieloletni pracownik administracyjno-socjalny w Stacji Hodowli Roślin NAGRADOWICE; Wanda (1931–1982), krawcowa; Zofia (1934–2011, zamężna Ratajczak), ekspedientka i Stefania (ur. 1938, zamężna Socha), pracowała w biurze w Stacji Hodowli Roślin NAGRADOWICE. Od Dowództwa Pułku Ziemi Krakowskiej – Poczta Polowa 57032 otrzymał podziękowanie za obywatelskie wychowanie syna Jana i wzorową służbę w demokratycznej Polskiej Armii (grudzień 1946). W okresie międzywojennym i w czasie II wojny światowej mieszkał w NAGRADOWICACH i pracował jako robotnik rolny. Od 1 marca 1945 r. był pracownikiem Stacji Hodowli Roślin w NAGRADOWICACH. Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi. W styczniu 1946 r. wstąpił do Związku Zawodowego Robotników i Pracowników Rolnych R. P. w NAGRADOWICACH. Od 1947 r. należał do ZBOWiD-u Koło nr 33 w Kórniku, oddział w Śremie. Zmarł w styczniu w 1961 r. w wieku 64 lat, w szpitalu w Poznaniu. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Kleszczewie. W 2012 r. grób został oznakowany białą czerwonym proporczykiem i tabliczką z napisem *Powstaniec Wielkopolski 1918–19* (inicjatywa Koła TPPW w Kleszczewie).

Na podstawie dokumentów udostępnionych przez wnuka Eugeniusza Ratajczaka ze Swarzędza i informacji uzyskanych od córki Stefanii Sochy i wnuków Hanny Świgoń i Krzysztofa Sochy zamieszkałych w Tulcach.

Halina Kowalewska

Krzymiński Witold Aleksander (1895–1940), urodził się 24 stycznia 1895 roku w Inowrocławiu, w rodzinie Józefa, lekarza, radnego Rady Miejskiej (1893–1896, 1901–1905), posła do parlamentu Rzeszy (1894–1906), od 1897 działacza niepodległościowego, spółdzielczego i bankowego, organizatora Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i prezesa w pow. inowrocławskim (1891–1901), prezesa „Sokoła” Okręgu Wielkopolskiego (1893–1895), od 24 listopada 1918 r. przewodniczącego Rady Ludowej Inowrocławia i powiatu inowrocławskiego, burmistrza (15 kwietnia 1919–1926) i prezydenta miasta (1926–1 lipca 1928), oraz Anny z Kępińskich. Świadcstwo dojrzałości uzyskał 24 lutego 1915 roku w gimnazjum inowrocławskim. Podczas nauki był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana i prezesem koła w latach 1913–1914. Jesienią 1914 roku rozpoczął studia filozoficzne i teologiczne na uniwersytecie w Monastyrze. Od 19 września 1915 do 20 kwietnia 1916 studiował prawo we Wrocławiu i w Berlinie; studia ukończył 20 października 1920 roku składając egzamin aplikancki przed komisją egzaminacyjną przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu. 16 grudnia 1920 roku rozpoczął aplikanturę w Sądzie Powiatowym w Inowrocławiu, niebawem decyzją Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z 15 grudnia 1920 r. urlopowany i oddelegowany

do Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska w Bytomiu, od 8 kwietnia 1921 roku kierował sekcją statystyczną na powiat prudnicki. Po rozwiązaniu Komitetu kontynuował aplikanturę w Sądzie Powiatowym w Inowrocławiu, od 26 czerwca 1921 roku do 24 czerwca 1922 roku w Sądzie Okręgowym i w prokuratorze w Bydgoszczy. W latach 1922–1923 był zastępcą kierownika Sądu Grodzkiego w Gostyniu, po egzaminie sędziowskim (4 maja 1923) był asesorem w Sądzie Powiatowym w Nowym Tomyślu, od 29 września 1923 roku sędzią w Sądzie Powiatowym w Gnieźnie, od 4 lipca 1925 roku w Inowrocławiu. 14 sierpnia 1928 roku mianowany przez ministra Sprawiedliwości, Witolda Grabowskiego, sędzią w Sądzie Okręgowym w składzie Izby Cywilnej w Poznaniu. 8 lutego 1930 roku prezydent RP mianował go sędzią w Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu. Miał poważne zasługi w organizacji sądownictwa wielkopolskiego, był uznanym autorytetem w zakresie prawa cywilnego, zwłaszcza zaś prawa byłej Dzielnicy Pruskiej. Od lutego 1934 roku do końca 1937 roku był członkiem komisji egzaminacyjnej dla egzaminów sędziowskich przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu. 31 marca 1936 roku mianowany sędzią Sądu Najwyższego, wszedł w skład Izby Cywilnej w wydziale dla byłej Dzielnicy Pruskiej, oceniał rewizje od wyroków sądów apelacyjnych w Poznaniu, Bydgoszczy i w Katowicach; w 1938 wszedł w skład Izby do spraw Adwokatów. 16 września 1916 roku wcielony do armii niemieckiej i skierowany do pułku artylerii na froncie zachodnim. 5 listopada 1918 roku przyjechał do Inowrocławia na urlop, 30 listopada uzyskał zezwolenie od Rady Żołnierskiej na jego przedłużenie, do wojska już nie wrócił. 1 stycz-

nia 1919 roku zgłosił się do miejscowego pułku grenadierów kujawskich, następnie służył w 3 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej (od 10 grudnia 1919 – 14 Pułk Artylerii Polowej). Od połowy czerwca 1919 na wielkopolskim froncie północnym, od końca lipca na froncie litewsko-białoruskim pod Mińskiem, Bobrujskiem i nad Berezyną. Od połowy maja do połowy sierpnia 1920 na urlopie akademickim, w czasie kontrofensywy sierpniowej pułk dotarł 25 sierpnia pod Kolno, we wrześniu i do połowy października walczył pod Brześciem, 15 października zajął Mińsk. Zwolniony z frontu 5 listopada 1920 roku w stopniu ogniomistrza, w 1923 roku przesunięty do rezerwy. W latach 1931–1932 na kursie w batalionie podchorążych rez. piech. w Śremie, mianowany ppor. rez. piech. ze starszeństwem od 1 września 1932 roku i przydzielony do 55 p. p. 5 września 1939 roku ewakuował się pociągiem Sądu Najwyższego do Dubna; 16 września 1939 roku założył mundur i dołączył do nieznanego oddziału wojskowego, marszerującego w kierunku granicy rumuńskiej, dalsze jego losy są nieznane. Dostał się do niewoli sowieckiej i był przetrzymywany w obozie w Kozielsku, skąd wywieziony 11 kwietnia 1940 roku na podstawie listy NKWD nr 022/1 poz. 65 datowanej 6 kwietnia i zastrzelony w lesie katyńskim 13 kwietnia 1940 roku rano lub przed południem. Podczas ekshumacji wiosną 1943 roku komisja techniczna PCK wydobyła jego zwłoki z dołu, zidentyfikowała je na podstawie zachowanych dokumentów, zaopatrzyła numerem (AM) 1392 i pochowała w bratniej mogile na nowo zbudowanym polskim cmentarzu wojennym. Przy zwłokach znaleziono legitymację oficera rezerwy, świadectwo szczepienia w obozie, notatnik z zapiskami, list od rodzi-

ców z kopertą, pocztówki, książeczkę do nabożeństwa, różaniec i drewnianą tzw. cygarniczkę do papierosów, wykonaną w obozie, z wyciętym napisem: „Koziełsk 20.11.1939”. Odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i medalami srebrnym (1939) i brązowym (1938) Za Długoletnią Służbę.

Amtliches Material, Berlin 1943, s. 204; A. Moszyński: Lista katyńska, Londyn 1982, s. 103; J. Tucholski: Mord w Katyniu, Warszawa 1991, s. 148; Historia Gimnazjum i Liceum w Inowrocławiu. Cz. II, Inowrocław 1995, s. 48; Rozstrzelani w Katyniu, Warszawa 1995, s. 127; T. Kryśka-Karski: Straty korpusu oficerskiego, Londyn 1996, s. 213; Księga pochowanych żołnierzy, Pruszków 1996 s. 198; M. Paluszkiewicz, J. Szefł: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych, Poznań 2000, s. 108; Katyń: księga cmentarna, Warszawa 2000, s. 316 (fot.); S. Gulczyński: Sędziowie, adwokaci i notariusze w międzywojennym Poznaniu w świetle spisów urzędowych (w:) Kronika Miasta Poznania, R. 2008, nr 3, s. 214, 216, 244–246, 247; Informacje bratanka, Aleksandra Krzywińskiego z Warszawy (1998).

Wojciech Śmigielski

Kupczyk Andrzej (1889–1991), porucznik Wojska Polskiego. Urodził się 19 listopada 1889 roku w Bukowcu k/Nowego Tomysła. Syn Stefana i Anastazji Patan. Rodzice byli właścicielami ziemskimi w Bukowcu. Tam zmarli i zostali pochowani. Andrzej Kupczyk ukończył szkołę powszechną oraz 4 miesięczny kurs w Liceum Handlowym w Poznaniu. Przez krótki okres pracował w kopal-

niach Nadrenii. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił ochotniczo 27 grudnia 1918 r. w szeregi powstańcze i walczył w rejonie Nowego Tomysła i Swarzędza, a od 2 stycznia 1919 r. pod Zbąszyniem. Tam 8 stycznia został ranny. Rana ta dokuczała mu do końca życia. Jego dowódca był późniejszy kpt. Dionizy Vogel. W 1920 roku przeprowadził się do Bydgoszczy, gdzie pracował w Policji Państwowej w stopniu wachmistrza a następnie zamieszkał w Gdyni przy ul. 10-go Lutego, gdzie został współwłaścicielem hurtowni słodczy (odpowiedzialnym za kontakt z odbiorcami). W latach 1939–1945 był przez okupanta trzykrotnie aresztowany i przetrzymywany w obozie Osowa Góra k/Gdyni. Po trzeciej ucieczce ukrywał się, aż do wyzwolenia. Po wyzwoleniu Gdyni wraz z synem Bohdanem wstąpił w szeregi Milicji Obywatelskiej, które jednak szybko opuścili i przeprowadzili się do Poznania. Zamieszkał w budynku przy ul. Głogowskiej 36/18. W Poznaniu pracował na różnych stanowiskach m. in. w WZGS jako magazynier, aż do przejścia na emeryturę. Pasjonował się filatelistyką i numizmatyką będąc członkiem organizacji skupiających kolekcjonerów. Swoją zbiorów znaczków polskich o tematyce historii Polski ekspozował wielokrotnie na wystawach w Poznaniu oraz Berlinie, Brukseli, Kopenhadze i Wiedniu. Należał również do Związku Powstańców Wielkopolskich, a po jego likwidacji do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 63942). Został awansowany do stopnia porucznika Wojska Polskiego. Pod koniec życia zbiór znaczków pocztowych, monet oraz ponad 100 pięknie oprawionych odznaczeń przekazał do zbiorów Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu a zbiór satyrycznych rysunków *Hitlerjadamakabra*

ośmieszający przesłuchiwanie więźniów w Oświęcimiu, jaki otrzymał od ich wykonawcy, przekazał do zbiorów Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. Andrzej Kupczyk był dwukrotnie żonaty. Ślub z Zofią z domu Ledzińska (zmarłą po 1939 roku i pochowaną na cmentarzu w Witominie) zawarł w 1920 roku. Z tego związku urodził się syn Bohdan (12 kwietnia 1921–4 sierpnia 1967) i córka Krystyna. Drugi związek małżeński zawarł w Poznaniu po 1947 roku z Walerią Dutkowiak (zmarłą po 1980 roku w Poznaniu i tam pochowaną). Małżeństwo to było bezdzielne. W 1987 r. przeprowadził się do Piły i zamieszkał w synowej Haliny (13 marca 1931–19 lipca 1998) przy ul. Wypiańskiego 21/1. Tam uroczystość obchodził swoje setne urodziny. Z tej okazji Sekcja Numizmatyczna Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego w Poznaniu wybiła medalion z jego podobizną i dedykacją: „*Andrzejowi Kupczykowi na 100-urodziny Sekcja Numizmatyczna PTaIN Poznań*”. W dniu 27 grudnia 1948 roku otrzymał Dyplom Weterana wystawiony przez Zarząd Główny Związku Powstańców Wielkopolskich (dyplom w zbiorach Muzeum Okręgowego w Pile). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim oraz działalność społeczną został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (po 1958), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Honorową „Za Zasługi w rozwoju woj. poznańskiego” oraz dwukrotnie Odznaką Honorową „Za Zasługi w rozwoju Miasta Poznania”. Andrzej Kupczyk zmarł w Pile 2 stycznia 1991 roku i został pochowany na miejscowym Cmentarzu Komunalnym w grobowcu rodzinnym, kwat. 10/C–14–3.

Historyczne hobby, artykuł w Głosie Wielkopolskim z 16 kwietnia 1976 r.; Archiwum Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Dokumenty i informacji udostępnione przez wnuka Jerzego Kupczyka.

Wojciech Kicman

Kurzawa Józef (1900–1973), urodził się 25 lutego 1900 roku w miejscowości Dąbki k/Wyrzyska (wg. rodziny w Wysokiej). Syn Franciszka i Marianny z domu Kaczmarek. Ukończył szkołę powszechną. Już od 22 grudnia 1918 roku uczestniczył w przygotowaniu powstania. Zajmował się rekwizycją broni. Czynnie uczestniczył w oswobodzeniu Wyrzyska, Wysokiej, Osieka n/Notecią i Mieczkowa. Jego dowódca był sierż. Władysław Górski. Po zakończeniu powstania służył w 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszym 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej). Dokumenty świadczące o jego udziale w Powstaniu Wielkopolskim zostały znalezione w Wysokiej w czasie rozbiórki w 1945 roku fundamentów pomnika Powstańców Wielkopolskich z 1928 roku (zniszczonego przez hitlerowców) i budowy pomnika poświęconego poległym żołnierzom radzieckim. Józef Kurzawa po zakończeniu walk powstańczych prowadził gospodarstwo rolne w Podróżnej, pow. Złotów. 27 grudnia 1968 roku otrzymał Dyplom Uznania z okazji 50-tej rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Uchwałą Rady Państwa z dnia 11 listopada 1972 roku za udział w Powstaniu Wielkopolskim został mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Po 1958 roku został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a przed 1939 rokiem Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopol-

skich. Zmarł 5 września 1973 roku. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 2/B-13-7. Na nagrobku pomnika jest napis: Powstaniec Wielkopolski.

Archiwum Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Informacje Katarzyny Dudek i Doroty Karpowicz spisanych przez Sonię Karpowicz.

Wojciech Kicman

Laskowski Maksymilian (1896–1945), plutonowy Wojska Polskiego. Urodził się 3 września 1896 roku w miejscowości Górzno pow. Brodnica w rodzinie Jana i Ewy. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1910 roku uczył się zawodu mleczarskiego. 6 października 1915 roku powołany do armii niemieckiej, walczył w Rosji, następnie w Francji gdzie nad rzeką Somma został ranny. Po zakończeniu leczenia w szpitalu w Berlinie otrzymał urlop zdrowotny i w listopadzie 1918 r. wrócił do Górzna. 6 stycznia 1919 roku wstąpił do tajnej organizacji wojskowej. Następnie przekroczył granicę i 7 stycznia 1919 roku wstąpił do Dywizji Litewsko – Białoruskiej, z którą brał udział we wszystkich walkach i potyczkach. 12 kwietnia 1922 roku na własną prośbę został zwolniony z wojska. Od 1 lipca 1922 roku do 30 września tego roku odbył kurs

dla funkcjonariuszy Straży Celnej w Wieleniu n/Notecią. 1 października 1922 roku został strażnikiem celnym – nr instalacyjny 2972 w Szwarcynowie pow. Lubawa. 26 lipca 1926 roku został przeniesiony na placówkę do Wielkiej Tymawy, Komisariat Lipniki, Inspektorat Grudziądz, gdzie pełnił funkcję strażnika granicznego, a następnie podoficera wywiadowczego tejże Straży Granicznej. Od 1931 roku do 1933 roku uzupełniał korespondencyjnie wykształcenie w zakresie średniej szkoły ogólnokształcącej w Krakowie. 24 lipca 1934 roku został przeniesiony do Łasina pow. Grudziądz na stanowisko strażnika granicznego. 1 lutego 1937 roku przeniesiony do rezerwy, przeszedł na emeryturę i przeprowadził się do Obornik Wlkp. W 1938 roku pragnąc dorobić do emerytury, podjął pracę instruktora PW w Liceum Ogólnokształcącym w Obornikach Wlkp. 1 marca 1939 roku został zatrudniony na stanowisku referenta OPL w Starostwie Powiatowym w Obornikach Wlkp., gdzie pracował do wybuchu wojny. Od 1 stycznia 1940 roku do czerwca 1942 roku pracował jako robotnik dróg publicznych w Obornikach Wlkp. Od 2 lipca 1942 roku pracował jako stróż nocny w WACH und SCHLIESS-GE-SELSCHAFT w Obornikach Wlkp. W czasie okupacji był kierownikiem wywiadu AK obwód i placówka Oborniki. 8 sierpnia 1944 roku na skutek denuncjacji został aresztowany i osadzony w siedzibie Gestapo w Domu Żołnierza w Poznaniu skąd, 1 października 1944 r. został przewieziony do Przejściowego Obozu Koncentracyjnego w Żabikowie. 1 listopada 1944 roku został przetransportowany do Obozu Koncentracyjnego w Mauthausen, gdzie zmarł 12 maja 1945 roku w szpitalu obozowym. 10 lipca 1923 roku zawarł związek małżeński z Marią Korybalską, z któ-

Maksymilian
Laskowski

ra miał syna Mariana. Odznaczony: Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę, Odznaką Dywizji Litewsko – Białoruskiej, Odznaką Straży Granicznej.

Dyplom nadania Odznaki Dywizji Litewsko – Białoruskiej; dyplom nadania Medalu Pamiątkowego za Wojnę 1918–1921 na podstawie rozkazu D. O. K VIII nr 15/29 z dnia 4 kwietnia 1929 r. wystawiony w Grudziądzu dnia 3 maja 1929 r.; informacje rodziny.

Włodzimierz Becker

Linkowski Wacław (1893–1976), urodził się 30 października 1893 r. w Gąsawie w rodzinie robotnika rolnego Wacława i Anny z domu Skibińska. Po ukończeniu nauki na poziomie elementarnym pracował jako robotnik najemny. Jego rodzina: ojciec i matka wraz z dziećmi w dniu 9 sierpnia 1911 r. wyjechali z Hamburga na emigrację do USA. Wacław jako że był objęty wiekowo służbą wojskową nie uzyskał zezwolenia na emigrację. W 1914 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej. W końcu 1918 r. został kontuzjowany i zamieszkał u swego wuja Franciszka Linkowskiego w Chomęcicach. Tam na apel Andrzeja Kopy z Trzcielina wstąpił w szeregi powstańcze. Oddział został sformowany w pobliskim Dopiewie. Po zakończenia walk został pewien czas w Chomęcicach, t. j. do czasu uzyskania pozwolenia na emigrację do USA. Tam w 1925 r. w Greensburgu – Pensylwania poślubił Annę Dziuban, której rodzina pochodziła ze Śląska. Linkowscy mieli dzieci: Annę, Helenę, Marię, Jana, Patrycję, Stanisława i Józefa. Całe swoje życie zawodowe

przepracował w kopalni węgla kamiennego. Zmarł 1 maja 1976 r. w Harvick – Allegheny. Pochowany został na cmentarzu Matki Bożej Nadziei w Tarentum – Pensylwania, obok swej żony Anny i syna Stanisława.

Informacje i dokumenty ze zbiorów rodzinnych.

Bogdan Czerwiński

Lorczak Zygmunt (1898–1942), starszy sierżant WP. Urodził się 3 kwietnia 1898 roku w Poznaniu w rodzinie nauczyciela. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu. Po powrocie z armii niemieckiej do Poznania i brał udział w Powstaniu Wlkp. na terenie miasta. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Za udział w walkach został wyróżniony Odznaką Honorową Orlecia i Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego. W okresie międzywojennym mieszkał w Poznaniu. Jako podoficer służył w Wojsku Polskim do 1928 roku. Potem do wybuch II wojny światowej pracował w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu przy pl. Kolegiackim, na stanowisku technika rysownika map. 11 lutego 1940 roku wysiedlony wraz z całą rodziną, przez obóz na Główniej w Poznaniu do zakonu Zmartwychwstańców w Krakowie. Tam po długotrwałej ciężkiej chorobie zmarł w 1942 roku i został pochowany na cmentarzu Rakowickim. W 1922 roku zawarł związek małżeński z Jadwigą z domu Siąkowską. Dzieci: Halina (ur. 1923, zmarła w wieku niemowlęcym), Helena (ur. 17 kwietnia 1928), Aleksandra (4 lipca 1930–22 marca 2009).

Dyplom nr 42917 nadania Odznaki Honorowej Orlecia; Legitymacja nr 16260 Odznaki Frontu Litewsko-Biało-

ruskiego; Zaświadczenie nr III 842–777 z dnia 24.11.1978 r., wydane przez Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu stwierdzające, że Z. Lorczał był od dnia 30.05.1934 r. zweryfikowanym członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich; Lager Głowna, Niemiecki obóz przesiedleńczy na Główniej w Poznaniu–Maria Rutowska Instytut Zachodni Poznań, Poznań 2008, str. 326; informacje rodziny.

Włodzimierz Becker

Lubiatowski Wincenty (1899–1977), powstaniec wielkopolski kompanii dubińskiej, żołnierz Wojska Polskiego, sołtys oraz rolnik z Dubina. Urodził się 21 maja 1899 r. w Dubinie jako syn rolnika Nikodema i Antoniny z d. Ziółkowskiej. Miał sześciu braci: Mieczysława, Stanisława, Bronisława, Józefa, Teodora i Czesława. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Dubinie. Po jej ukończeniu pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W kolejnych latach podjął naukę w zawodzie kowalskim u Wincentego Jasińskiego w Jutrosinie. Po złożeniu egzaminu czeladniczego, został wcielony do armii zaborczej. Brał udział w I wojnie światowej. Zwolniony ze służby 21 stycznia 1919 r. 23 stycznia 1919 r. jako ochotnik, wstąpił do kompanii dubińskiej, w szeregach której brał udział w walkach na terenie powiatu rawickiego do 18 lutego 1919 r. Po zakończeniu po-

Wincenty
Lubiatowski

wstania do 10 stycznia 1920 r. pełnił służbę w szeregach 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp), później przeszedł do 7 Dywizjonu Żandarmerii Wojskowej w Poznaniu. 1 marca 1921 r. został żołnierzem zawodowym pełniąc służbę w dotychczasowym dywizjonie do 20 lutego 1922 r. Następnie w okresie od 20 lutego 1922 r. do 20 września 1930 r. pełnił służbę w 2 Dywizjonie Żandarmerii Wojskowej w Lublinie. 20 września został przeniesiony do 8 Dywizjonu Żandarmerii w Grudziądzu, w którym służył do 30 września 1932 r., t. j. do dnia zwolnienia ze służby. Związek małżeński zawarł 18 czerwca 1934 r. w Jutrosinie z Marią Wybieralską (1906–1982). W czasie okupacji hitlerowskiej przebywał na robotach przymusowych. W latach powojennych prowadził gospodarstwo rolne w Dubinie, które przejął po rodzicach. Należał do ZBoWiD. Działał społecznie: należał do Ochotniczej Straży Pożarnej, był wieloletnim sołtysiem Dubina. Zmarł bezdzietnie 4 kwietnia 1977 r. w Dubinie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Borku koło Dubina. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany w 1972 r. na stopień podporucznika.

Materiały oraz informacje przekazane przez rodzinę powstańca Joannę Marsarczyk; APL – ZBoWiD – Teczka personalna Wincentego i Anny Lubiatowskich, Sygn. 2858; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 70–71; Bielerzewski S., Zachować od zapomnienia. Pamiątnik Dubi-

niaka, Poznań 2004/2005, s. 85–86; Grzelak A., *Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej*, (w:) *Wiadomości Jutrosińskie*, Nr 114/2009, s. 7; *Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe*, t. X, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

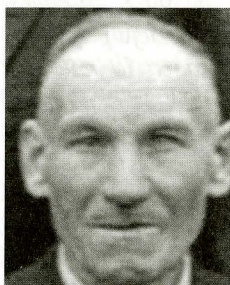
Lech Stanisław (1892–1962), urodził się 27 stycznia 1892 r. w Żukowie pow. Oborniki. Rodzicami jego byli Franciszek i Katarzyna z domu Krzemińska. Miał czterech braci i osiem siostr. Szkołę powszechną ukończył w Żukowie. W 1912 r. powołany został do odbycia dwuletniej służby w wojsku pruskim. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany i walczył w szeregach armii niemieckiej. Na froncie wschodnim został ciężko ranny od strzału karabinowego. Do Powstania Wielkopolskiego zgłosił się jako ochotnik 1 stycznia 1919 r. z własnym koniem. Uczestniczył w walkach w oddziale powstańczym pod dowództwem majora Mazera pod Czarnkowem, Romanowem, Walkowicami i Kruszewem. Resztę służby odbywał jako organizator 3 kompanii Straży Ludowej. Po zakończeniu powstania zdemobilizowany 30 czerwca 1919 r. Związek małżeński zawarł z Julianną Rozmarynowicz z małżeństwa tego urodził się syn Bronisława (1926–1986). Po śmierci żo-

ny w 1931 roku ożenił się powtórnie z Pelagią Borkowską. Z drugiego małżeństwa urodziło się czterech synów i córka: Stanisław (ur. 1931), Katarzyna Barbara (1934–2012), Józef (1936 – zmarł jako małe dziecko), Jan (ur. 1938) i Franciszek. Gospodarował na siedmiohektarowym gospodarstwie rolnym w Sokołowie Budzyńskim pow. Chodzież. Był zweryfikowanym powstańcem wielkopolskim pod nr 10167. Od 1923 roku należał do działającego przed wojną w Budzynie Związku Powstańców i Wojaków im. Gen. Dowbor-Muśnickiego. Zmarł 23 września 1962 r. w Sokołowie Budzyńskim i został pochowany na cmentarzu w Budzynie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957).

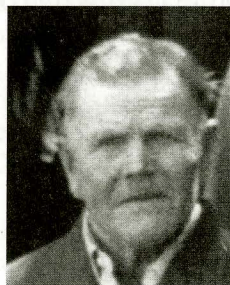
Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Pamiątki i informacje rodziny.

Ewa Kabat

Łopatyn Mikołaj (1893–1969), urodził się 5 czerwca 1893 r. w miejscowości Korasiew pow. Szardryn na terenie Rosji, jako syn Szymona i Felicji. W czasie I wojny światowej walczył jako żołnierz piechoty w armii rosyjskiej. Podczas walk w Prusach Wschodnich dostał się do niewoli niemieckiej. Prze-

Stanisław
Lech

Mikołaj
Łopatyn

bywał w obozie jenieckim w Pile, skąd został skierowany do pracy w rolnictwie. Pracował na majątkach w Dziewokluczu, a następnie Budziszewku i Gościewie. Po podpisaniu zawieszenia broni i kapitulacji Niemiec w 1918 r. zadeklarował narodowość polską. Na wiadomość o organizowanych oddziałach powstańczych w Rogoźnie, ochotniczo zgłosił się do kompanii ppor. Antoniego Skotarczaka. Walczył pod Podstolicami, Grabówkiem i w bitwie o Chodzież. Następnie włączony został do 6 kompanii tworzącego się w Budziniu, II batalionu 4 Pułku Strzelców Wlkp. W czasie starć pod Radwankami został ranny w prawą nogę. Ranę leczył w szpitalu wojskowym w Poznaniu. Z macierzystą jednostką przemianowaną na 58 pułk piechoty przeszedł cały szlak bojowy, aż nad Berezynę. Brał udział w zdobywaniu Mińska i Bobrujska. Następnie uczestniczył w bitwie warszawskiej. Po powrocie z wojny zawarł związek małżeński z Praksedą Kołodziejczyk – córką Michała, urodzoną w 1905 r. w Trzygórach koło Ryczywołu. Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro dzieci: Stanisław (1924–1990), Monika (1931–1986, zamężna Janiak), Zdzisław (1932–2003), Antoni (1938–2008), Kazimierz (1942–1982). W czasie okupacji pracował w gospodarstwach niemieckich na terenie gminy Ryczywół, najpierw w Wiardunkach, a potem w Bukowcu. Po wojnie na podstawie reformy rolnej otrzymał ziemię i zamieszkał w Bukowcu pow. Chodzież. Pracował na roli do czasu przekazania ziemi za rentę. Zmarł w marcu 1969 r. w Bukowcu i został pochowany na cmentarzu w Ryczywole pow. Oborniki Wlkp. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (25 stycznia 1968).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wniosek na odznaczenia Wielopolskim Krzyżem Powstańczym; W. Janiszewski; Pamiątki i informacje rodzinne; w części dokumentów występuje jako Mikołaj Łopatin, imię ojca Samson, imię matki Wasilia.

Ewa Kabat

Łuczak Bolesław (1901–1940), urodził się 3 kwietnia 1901 roku w Masłowie (pow. śremski), w rodzinie rolników w Łukaszewie (pow. koźmiński) Ignacego i Weroniki z d. Klemm. Był uczniem gimnazjum śremskiego, należał do Towarzystwa Tomasza Zana, w 1922 roku uzyskał świadectwo dojrzałości w gimnazjum w Ostrowie, studia na wydziale prawno-ekonomicznym UP ukończył w 1928 r., uzyskując stopień magistra prawa. Od jesieni 1929 roku i był kolejno aplikantem, asesorem i sędzią w Sądzie Grodzkim w Gostyniu. W latach 1935–1938 pełnił funkcję kierownika Sądu Grodzkiego w Śreмі, a w 1939 roku był sędzią okręgowym w Lesznie, w Wydziale Zamiejscowym Sądu Okręgowego w Poznaniu. Od 23 stycznia 1919 roku służył w 1 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej (nast. 15 Pułk Artylerii Polowej); 14 marca – 15 września 1919 roku w walkach o Lwów, 16 marca – 22 maja 1920 roku w walkach pościgowych, następnie w sierpień – październik 1920 roku w Operacji Niemeńskiej. Od 20 września 1921 roku do 2 kwietnia 1922 roku w Szkole Podchorążych Artylerii w Poznaniu, 1 kwietnia przeniesiony do baterii zapasowej pułku, a 20 kwietnia do rezerwy. Od 14 maja do 7 lipca 1928 roku na skróconym kursie w batalionie podchorążych rezerwy piechoty w Śreмі, podporucznikiem rezerwy piechoty mianowany 5 listopada 1928 roku i wcie-

lony do 69 p. p. w Gnieźnie; od 5 sierpnia do 14 września 1929 roku na ćwiczeniach w tym pułku, po nich przeniesiony do 56 p. p. w Poznaniu. W końcu sierpnia 1939 roku zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 14 Dywizji Piechoty w Kutnie, dostał się do niewoli sowieckiej około 23 września w okolicach Kamienia Koszyrskiego, lub 28 września pod Tarnogrodem, przetrzymywany w obozie w Starobielsku. W spisie NKWD oficerów, którzy opuścili obóz ma nr 1887. Żona poszukiwała go m. in. za pośrednictwem Związku Towarzystw Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy w Moskwie, 24 marca 1940 roku Komitet Wykonawczy Związku skierował pismo do zarządu do spraw jeńców wojennych i internowanych NKWD ZSRS, do którego dołączono listę 34 osób, poszukiwanych przez rodziny – zamieszkałe na terytorium Polski zajętym przez Rzeszę Niemiecką; na tej liście znajduje się między innymi nazwisko – Bolesława Łuczaka. Jadwiga Łuczakowa nie otrzymała jakiegokolwiek odpowiedzi na swoje pismo. Z obozu wywieziony w kwietniu lub na początku maja 1940 do Charkowa, zastrzelony w piwnicy zarządu obwodowego NKWD, jego ciało wrzucono do zbiorowego dołu w podmiejskim lesie na terenie ośrodka wypoczynkowego NKWD. Odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921. W 1935 roku ożenił się z Jadwigą Fiedziuszką, bibliotekarką w Bibliotece Kórnickiej i miał córki Magdalenę (ur. 1936) i Annę Marię (ur. 1939).

CAW Ap. 293; J. Poradzewska-Pietrzak: *Lista absolwentów z lat 1849–1969. (w:) Wielkopolska szkoła edukacji narodowej, Wrocław 1970, s. 197; J. Wawrzyniak, Lista strat wychowanków i nauczycieli z lat 1863–1945*

(w:) *Wielkopolska szkoła edukacji narodowej, Wrocław 1970, s. 175; A. Moszyński, Lista katyńska, Londyn 1982, s. 229; P. Bauer, J. Zielonka, Żołnierska droga przez mękę, Kościan 1990, s. 48; J. Tucholski, Mord w Katyniu, Warszawa 1991, s. 448; T. Kryśka-Karski, Straty korpusu oficerskiego, Londyn 1996, s. 245; Księga pochowanych żołnierzy, Pruszków 1996, s. 220; Rozstrzelani w Charkowie, Warszawa 1996, s. 118; W. Śmigieński, Śremska lista katyńska (w:) *Gazeta Śremska, R. 1999, nr 5, s. 10; M. Paluszkiwicz, J. Szefs, Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych, Poznań 2000, s. 123; Katyń, Dokumenty zbrodni. T. 3, Warszawa 2001, s. 305, 307; Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000, Poznań 2001, s. 105–106 (dot. Jadwigi Łuczakowej); Charków, Księga cmentarna, Warszawa 2003, s. 313; W. Śmigieński, Rodowód, R. 2004, nr 6, s. 17; S. Gulczyński, Sędziowie, adwokaci i notariusze w międzywojennym Poznaniu w świetle spisów rządowych (w:) *Kronika Miasta Poznania R. 2008, nr 3, s. 217.***

Wojciech Śmigieński

Łysiak Stanisław (1885–1964), współorganizator oddziału Straży Ludowej w Sielcu Nowym, powstaniec wielkopolski kompanii jutrosińskiej, restaurator w Miejskiej Górcie. Urodził się 13 listopada 1885 r. w Sielcu Nowym. Syn Tomasza i Agnieszki. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Sielcu Nowym oraz Jutrosinie. Naukę kontynuował w majątku sieleckim ks. Zdzisława Czartoryskiego, gdzie wyuczył się zawodu dekorator-ogrodnik. Po zakończeniu edukacji wyjechał za pracę do Niemiec, w okolice Berlina, gdzie wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego

Sokół. Odbił służbę wojskową w armii niemieckiej. Brał udział w I wojnie światowej, walczył na froncie zachodnim. Ze służby zwolniony w stopniu sierżanta. W grudniu 1918 r. wstąpił do tworzących się oddziałów Straży Ludowej w Sielcu Nowym. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. przyczynił się do organizowania oddziałów powstańczych w Jutrosinie oraz okolicznych miejscowościach. W pierwszej fazie powstania zajmował się szkoleniem rekrutów, nie posiadających odpowiedniego przeszkolenia wojskowego. Przy tworzeniu kompanii jutrosińskiej wszedł w jej skład, pełniąc czasowo funkcję dowódcy plutonu oraz dowódcy kompanii. Brał udział w walkach na terenie powiatu rawickiego. W opinii dowódcy batalionu jutrosińskiego Mariana Szulca: „Brał udział w walkach na froncie Jutrosin – Rawicz, dając dowód odwagi osobistej, godnej uznania. Obowiązki swoje spełniał zawsze gorliwie i sumiennie jako wzorowy Polak i gorliwy patriota”. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego otrzymał przydział do III batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp). Ukończył kurs instruktorów wychowania fizycznego w Warszawie. Otrzymał funkcję instruktora wf w Szkole Podoficerskiej przy swoim pułku. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Ze służby wojskowej zwolniony na własną prośbę 13 listopada 1920 r. w stopniu sierżanta. W okresie dwudzie-

Stanisław
Łysiak

stolecia międzywojennego należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 – koło Miejska Górka, którego był założycielem oraz Związku Powstańców Wielkopolskich. W latach dwudziestych prowadził restaurację na dworcu kolejowym, a w latach trzydziestych na Strzelnicy w Miejskiej Górze. Pod koniec lat trzydziestych podjął pracę jako ogrodnik w Urzędzie Miejskim w Miejskiej Górze. Pracę tę kontynuował podczas okupacji hitlerowskiej oraz w latach powojennych. Zmarł 24 października 1964 r. Spoczywa na cmentarzu w Miejskiej Górze. Związek małżeński zawarł w 1925 r. z Heleną Hejducką. Miał dwóch synów: Mariana (1927–2010) i Michała (ur. 1928) oraz córkę Krystynę (ur. 1933). Odznaczony Medalem Niepodległości (1932) oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958).

Materiałów oraz informacji przekazanych przez rodzinę powstańca Henryka Hejduckiego; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P., Sygn. 44; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 73–74; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy ziemi jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 115/2010, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. IX, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Maciejewski Roman (1898–1982), powstaniec kompanii nowotomyskiej. Urodził się 21 stycznia 1898 r. w Róży (powiat nowotomyski) w rodzinie wło-

ściańskiej Ignacego i Agnieszki z domu Sobiak. Od 14 r. życia pracował jako woźnica w majątku rolnym w Róży. W grudniu 1916 r. został powołany do armii niemieckiej do 58 pułku piechoty w Grünberg (Hesja). Już w lutym 1917 r. wysłany został na front francuski w okolice Reims (miasto i gmina w północno-wschodniej części Francji w regionie administracyjnym Szampania–Ardeny, w departamencie Marna) i Arras (miasto i gmina we Francji, leżąca nad rzeką Scarpe, w regionie Nord–Pas-de-Calais). Na froncie zachodnim przebywał siedem miesięcy, do chwili zasypania przez minę. Następnie przebywał w szpitalu w Nürnberg (polska nazwa: Norymberga – miasto w Bawarii), skąd został przekazany do garnizonu w Görlitz (Saksonia). 18 grudnia 1918 r. został zwolniony do rezerwy jako niezdolny do służby wojсковej. W czasie zajęcia Nowego Tomysła przyłączył się do powstania (3 stycznia 1919 r.). Od 6 stycznia 1919 r. znalazł się w składzie tworzonej przez Dionizego Vogla kompanii nowotomyskiej. Skierowany ze swoim oddziałem na odciniek zbąszyński z miejscem postoju na dworcu kolejowym Chrośnica. Walczył z Niemcami, jak pisze w swoim życiorysie, w rejonie Chrośnicy, Sępólna i Grudnej. W Wojsku Wielkopolskim, a następnie Wojsku Polskim służył w pułku zapasowym garnizonu wronieckiego (2 Pułk Strzelców Wielkopolskich, następnie przemianowanego na 56 Pułk Piechoty

Roman
Maciejewski

Wielkopolskiej). W okresie międzywojennym uczestniczył w pracach związków kombatanckich, m. in. Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej. Pracował jako pracownik: drogowy, a następnie gazowni. Wedle relacji rodziny w styczniu 1945 r. podczas ucieczki Niemców z Nowego Tomysła z narażeniem życia nie dopuścił do zniszczenia urządzeń miejscowej gazowni. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 1 kwietnia 1982 r., pochowany został w Nowym Tomysłu. Żonaty z Maria Marianną Knop (ur. 14 stycznia 1895 r.) posiadał dzieci: Ludwika, Helenę, Annę, Floriana, Lecha, Genowefę.

Centralne Archiwum Wojskowe, Akta odznaczeniowe KK i MN 24/24062; Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej (nr 16967–23302), s. 423; Relacja wnuka Leszka Zielińskiego.

Zdzisław Kościański

Małecki Jan (1894–1964), powstaniec wielkopolski kompanii szkaradowskiej, rolnik z Grąbkowa. Urodził się 7 lutego 1894 r. w Szkaradowie. Syn Filipa i Joanny z d. Sierpowskiej (1852–1936). Powołany do służby w armii niemieckiej, w pułku stacjonującym w Berlinie. Zmobilizowany w okresie I wojny światowej. Służbę pełnił w Gwardii przybocznej Wilhelma II stacjonującej w Berlinie oraz Poczdamie. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił jako ochotnik do oddziału Straży Ludowej w Szkaradowie, pod dowództwem Jana Pawlaka. Służbę kontynuował w kompanii szkaradowskiej, wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego 1 Pułku Piecho-

ty na powiat rawicki. Podczas powstania wraz z Tomaszem Małeckim otrzymał funkcję kucharza w zorganizowanej kuchni powstańczej w Szkaradowie. W okresie tworzenia Wojsk Wielkopolskich otrzymał przydział do III batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich i brał udział w zabezpieczaniu południowej granicy Wielkopolski. W szeregach Wojsk Wielkopolskich brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Podczas bitwy warszawskiej w wyniku wybuchu pocisku artyleryjskiego został ciężko ranny. Zwolniony ze służby wojskowej jako inwalida wojenny. W okresie dwudziestolecia międzywojennego prowadził gospodarstwo rolne w Grąbkowie, zajmując się hodowlą koni rasy wielkopolskiej. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. Po wybuchu II wojny światowej jako inwalida wojenny nie został zmobilizowany do służby wojskowej. Wysiedlony wraz z rodziną do Białogórk, gdzie pozostał do początku 1945 r. Podczas pobytu w Białymkale, udzielał pomocy żywnościowej Żydom z okolicznego obozu pracy, pracującym przy pracach melioracyjnych. Po powrocie do Grąbkowa, zastał zniszczone i splądrowane gospodarstwo. W latach powojennych prześladowany przez ówczesne władze, które utrudniały mu prowadzenie gospodarstwa rolnego. Zmarł 13 sierpnia 1964 r. w Rawiczu. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Jutrosinie. Związek małżeński zawarł ze Stanisławą Lisiak

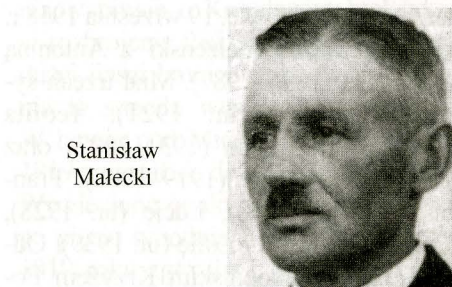
Jan
Małecki

(1902–1985), z którą miał czterech synów: Antoniego, Franciszka, Jana i Józefa (uczestnik wydarzeń poznańskiego czerwca 1956) oraz trzy córki: Annę, Marię i Jadwigę.

Materiały oraz informacje przekazane przez wnuka powstańca Mariana Małeckiego; F. Mądry, Opis dotyczący przebiegu Powstania Wielkopolskiego na terenie Szkaradowa i okolic, s. 1; Powstanie Wielkopolskie 27.12.1918 – 16.02.1919, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 53/95 grudzień 1995, s. 6; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. VII, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011. Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 75–76.

Adam Grzelak

Małecki Stanisław (1894–1973), powstaniec wielkopolski kompanii szkaradowskiej. Urodził się 7 listopada 1894 r. w Jeziorach. Syn rolnika Wincentego (zm. 1935) i Wincentyny z d. Stach (zm. 1920). Miał pięciu braci: Jana, Ludwika, Walentego (poległych podczas I wojny światowej, Walenty poległ 10 listopada 1916 r. pod Verdun), Michała i Leona. W latach 1900–1907 uczęszczał do szkoły powszechnej. Po ukończeniu szkoły pracował wraz z rodzicami w gospodarstwie rolnym. W 1910 r. wyjechał za pra-

Stanisław
Małecki

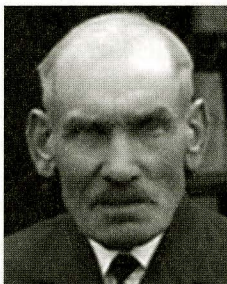
cią do Niemiec, gdzie w 1914 r. został powołany do armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej, pełniąc służbę w marynarce wojennej. 27 grudnia 1918 roku wstąpił do oddziału Straży Ludowej w Jeziorach pod dowództwo Franciszka Dopieralskiego. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w szeregach kompanii szkaradowskiej pod dowództwem sierż. Józefa Kaucha na odcinku Jeziora–Szkaradowo–Ostoje–Zaorle–Sowy–Białykał. Brał udział 13 lutego 1919 r. w odpieraniu ataku niemieckiego na Ostoje. Dalszą służbę pełnił w 6 kompanii rezerwy 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp). Ze służby wojskowej zwolniony 5 czerwca 1920 r. w stopniu kaprała. W okresie dwudziestolecia międzywojennego pracował jako robotnik rolny. Podczas okupacji hitlerowskiej został skierowany do prac przymusowych w Miliczu przy załadunku drewna na wagony kolejowe. W 1944 r. podczas pracy uległ wypadkowi, w wyniku którego został ranny, tracąc prawie całkowicie wzrok. W kolejnych latach mieszkał w Jeziorach pod opieką rodziny. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919, Związku Powstańców Wielkopolskich oraz do ZBoWiD od 10 lipca 1959 r. Był członkiem Polskiego Związku Niewidomych. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim, 31 stycznia 1972 r. mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 7 grudnia 1973 r. w Jeziorach. Spoczywa na cmentarzu w Szkaradowie. 19 września 1918 r. zawarł związek małżeński z Antoniną Nawrocką (1895–1987). Miał trzech synów: Tomasza (ur. 1921), Teofila (1923–2006) i Jana (1931–2007) oraz pięć córek: Teresę (1919–1988), Franciszkę (1925–2000), Łucję (ur. 1928), Helenę (ur. 1935) i Zofię (ur. 1939). Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Po-

wstańczym (1960) i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921.

Materiały oraz informacje przekazane autorowi przez córkę powstańca Helenę Tomczak oraz wnuka powstańca Ryszarda Piechowiaka; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P., Sygn. 44; APL–ZBoWiD– Teczka Personalna Antoniny i Stanisława Maleckich, sygn. 6086; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 28/60; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 76–77; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 115/2010, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. V, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Markiewicz Stanisław (1891–1979), urodził się 14 marca 1891 r. w Kostrzynie Wlkp. w rodzinie Józefa i Rozalii z domu Pawlak. Stanisław szkołę powszechną skończył w rodzinnej miejscowości. Mieszkał i pracował w gospodarstwie rolnym rodziców w Pierzchni koło Kórniku. W 1914 r. został powołany do armii pruskiej. Podczas walk w czasie I wojny światowej był ranny w nogę, która do

Stanisław
Markiewicz

końca życia pozostała usztywniona przez co został uznany za inwalidę wojennego. Za udział w tej wojnie został odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym. W czasie Powstania Wielkopolskiego z grupą ochotników z Pierzchna wyruszył do Kórniku. Grupa ochotników dołączyła do oddziału powstańczego w Śremie i została wysłana pod Zbąszyń. Po powrocie do domu rodzinnego, w 1920 r. zawarł związek małżeński z Katarzyną z domu Łopatka pochodzącą z Pierzchna. W rodzinnej miejscowości mieszkali do roku 1923, a później zamieszkali w Sarbinowie koło Środy Wlkp. Małżonkowie mieli dwóch synów: Jana ur. w Pierzchnie (13 czerwca 1922–15 września 1993) i Kazimierza (8 listopada 1923–18 listopada 1989) oraz dwie córki: Janinę (ur. 6 marca 1926, zamężna Nowak i Władysławę (ur. 30 kwietnia 1930, zamężna Owczarkowska). W 1929 r. zamieszkali w Kleszczewie. Stanisław aktywnie działał społecznie. Przed II wojną światową był współzałożycielem Ochotniczej Straży Pożarnej w Kleszczewie oraz pełnił funkcje sołtysa w tej miejscowości (w czasie II wojny sam zrezygnował z tej funkcji). W czasie okupacji rodzina była przesiedlona na inne gospodarstwo do Żimina. Po zakończeniu wojny powrócili na swoje 20 hektarowe gospodarstwo do Kleszczewa, w którym obecnie mieszka wnuk Tadeusz z rodziną. Małżonkowie Stanisław i Katarzyna Markiewicz obchodzili w 1970 roku 50 rocznicę pożycia małżeńskiego. Uroczystość odbyła się w USC w Kleszczewie. Stanisław Markiewicz zmarł 29 grudnia 1979 r. w Kleszczewie, w wieku 88 lat. Pochowany wraz z żoną Katarzyną (26 października 1896–12 stycznia 1983) na cmentarzu parafialnym w Kleszczewie. Na grobie widnieje tabliczka *Powstaniec wielkopolski 1918–1919. Z inicjatywy*

Koła TPPW w 2013 r. grób oznaczono biało-czerwonym proporczykiem.

Informacje pisemne i ustne oraz pamiętki rodzinne od wnuka Tadeusza Markiewicza i jego żony Mirosławy z Kleszczewa.

Halina Kowalewska

Matuszak Stanisław (1900–1966), urodził się 30 sierpnia 1900 r. w Kotlinie pow. Jarocin, jako syn rolnika Jakuba i Anny. Rodzina początkowo mieszkała w Kotlinie, potem przeniosła się do Nowej Obrzy k/Koźmina. Miał pięciu braci: Antoniego, Ignacego, Leona, Franciszka i trzy siostry: Celinę, Leokadię i Pelagię. Naukę rozpoczął w szkole powszechnej w Nowej Obrze, potem naukę pobierał w Koźminie. W 1918 r. odbywał służbę wojskową w armii pruskiej. Na wieść o wybuchu powstania 28 grudnia 1918 r., jako ochotnik wstąpił do batalionu pogranicznego w Szczypiornie, którym dowodził kpt. Ludwik Komorowski. W nocy z 31 grudnia 1918 r. na 1 stycznia 1919 r. batalion włączył się w walki powstańcze. Brał udział w walkach o Skalmierzyce, Ostrów Wlkp., Kobyłagórę pow. Kępno, Zduny pow. Krotoszyn i Miejską Górkę pow. Rawicz. W Skalmierzycach w składzie 2 sekcji 1 kompanii batalionu pogranicznego uczestniczył w opanowaniu dworca kolejowego. Do niewoli wzięto 17 Niemców. Walcząc dalej z tą kompanią w bitwie o Kobyłagórę brał udział w rozbrojeniu 285 Niemców i zdobyciu dużej ilości broni maszynowej. Kompania ta straciła wtedy 56 powstańców. W bitwie pod Miejską Górką, w lutym 1919 r. dostał się do niewoli niemieckiej. Wywieziono go do Żegania, skąd uciekł po pięciu tygodniach. Około 3 kwietnia 1919 roku zgłosił się jako ochotnik do

8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (62 pp.) i z pułkiem tym walczył z Niemcami pod Szubinem. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej i po rocznej służbie zdemobilizowany 30 marca 1921 r. Ukończył seminarium nauczycielskie i uczył w Lipie pow. chodzieski, a od 16 marca 1928 r. w Prusinowie pow. czarnkowski. W 1927 r. zawarł związek małżeński z pochodzącą z Borowa Marią Bączkowską. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: córki Maria (1928–2012, zam. Stajkiewicz, tak jak ojciec nauczycielka); Bogumiła (ur. 1929); Melania (ur. 1938) i syn Bogdan (ur. 1933). W czasie okupacji był prześladowany przez Gestapo i przebywał w więzieniu w Szamotułach. Po wojnie dalej pracował jako nauczyciel. Uczył w Szamocinie i w Szkole Podstawowej w Dziewokluczu, której był kierownikiem. Pod koniec życia zamieszkał w Obornikach, gdzie zmarł w listopadzie 1966 r. i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony: Wielopolskim Krzyżem Powstańczym (28 grudnia 1957) i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (rozkaz DOK VIII Nr 6 z dnia 20 maja 1937).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, wnioski na odznaczenie Wielopolskim Krzyżem Powstańczym; Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego nr 2 z 1.07.1927 r.; Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego nr 4 z 1928 r.; Pamiątki i informacje rodziny.

Ewa Kabat

Mendelski Leonard (1890–1940), urodził się 2 lutego 1890 roku w Poznaniu, w rodzinie budowniczego Ryszarda i Marii z Kaliszaków. Uczeń szkoły wy-

działowej i Wyższej Szkoły Realnej, w której ukończył sześć klas. W latach 1907–1910 uczeń Szkoły Rzemiosł Budowlanych (Königliche Preussische Baugewerk-Schule) na oddziale budownictwa naziemnego, uzyskał tytuł technika budowlanego. W latach 1910–1913 był praktykantem w biurach architektów Stanisława Boreckiego i Rogera Sławskiego, dozorował i kierował robotami w terenie, w biurach opracowywał m. in. niewielkie projekty. Na konkurs ogłoszony przy okazji wystawy „Architektura i wnętrze w otoczeniu ogrodowym” (1911–1912 w Poznaniu) zgłosił wspólnie z Piotrem Wiczyńskim projekt trzech domów mieszkalnych, który uzyskał pierwszą nagrodę w swej kategorii. W 1914 r. studiował na politechnice w Dreźnie. Po wojnie, 21 listopada 1921 r., został urzędnikiem w wydziale robót publicznych Urzędu Wojewódzkiego, 17 lutego 1922 roku mianowany przez Ministerstwo Robót Publicznych inspektorem budownictwa, od 24 lutego 1922 roku do 15 lutego 1924 roku był kierownikiem Państwowej Inspekcji Budowlanej na miasto Poznań, 25 maja 1936 roku mianowany przez Prezesa Sądu Apelacyjnego biegłym sądowym w sprawach budowlanych na okręg Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. W 1924 r. założył, wspólnie z Piotrem Wiczyńskim, pracownię architektoniczną, projektował budynki i kierował pracami budowlanymi, zwłaszcza w okresie rozbudowy miasta w latach trzydziestych. Na Osiedlu Kasztelanów zaprojektował kilka willi dla Spółdzielni Pracowników Umysłowych, w pracowni powstały projekty budynków dla Ubezpieczalni Społecznej w Środzie, Kościannie, Szamotułach, Strzelnie, Wejherowie i w Grudziądzu. W latach 1926–1929, według nagrodzonego w konkursie projektu obu architektów, zbudowano Dom

Rzemieślniczy (obecnie Izba Rzemieślnicza), poważnie rozbudowano sanatorium Kasy Chorych w Ludwikowie. W 1915 roku wcielony do armii pruskiej, został kierownikiem budowy w obozie jeńców w Strzałkowie, następnie odesłany z pułkiem piechoty na front wschodni pod Baranowiczami, jesienią 1916 roku przeniesiony do oddziału łączności, uczestniczył w zaciętych walkach ofensywnych wojsk rosyjskich nad jeziorem Narocz, w 1917 roku w walkach rosyjsko-niemieckich pod Smorgoniami, wskutek choroby wycofany z frontu. 5 stycznia 1919 roku zdemobilizowany. 6 stycznia zgłosił się do biura werbunkowego dla telegrafistów, przydzielony do oddziału łączności, formowanego w koszarach na cytadeli poznańskiej na bazie niemieckiej wojskowej stacji telegraficznej, zwanego fortecznym oddziałem telegrafistów wielkopolskich (od września 1919 roku 7 Batalion Telegraficzny), wcielony do 1 plutonu, złożonego z szeregowców, którzy służyli w oddziałach telegraficznych w armii niemieckiej. Na wniosek głównodowodzącego, gen. J. Dowbora Muśnickiego mianowany 26 stycznia przez Komisarjat Naczelnej Rady Ludowej podporucznikiem w korpusie wojsk łączności, 1 listopada 1919 roku odesłany na 2-miesięczny kurs aplikacyjny dla oficerów łączności do Centrum Wyszkożenia Łączności w Zegrzu. Rozkazem nr 1 z 15 listopada 1919 roku dowódca Frontu Wielkopolskiego, gen. J. Dowbor Muśnicki ogłosił listę personelu oficerskiego Dowództwa Frontu; podporucznik Mendelski został mianowany oficerem technicznym w oddziale III a – łączności. Od 1 stycznia 1920 roku instruktor przy dowództwie 2 batalionu telegrafistów wielkopolskich. 1 kwietnia mianowany dowódcą 7 kompanii telegraficznej przy dowództwie 2 armii na

froncie ukraińskim, następnie na froncie litewsko-białoruskim szef służby łączności w sztabie 23 Dywizji Piechoty; 5 lutego 1921 roku mianowany porucznikiem łączności, w listopadzie 1921 roku przeniesiony do rezerwy. W końcu sierpnia 1939 roku zmobilizowany i odesłany do Ośrodka Zapasowego Telegraficznego „Jarosław”, który 19 września pod miejscowością Lackie Szlacheckie w pow. tłumackim został otoczony i rozbrojony przez batalion czołgów 23 brygady pancерnej frontu ukraińskiego, wówczas dostał się do niewoli i został osadzony w obozie w Kozielsku, skąd do żony dotarł list z 29 listopada 1939 roku i kartka pocztowa z 28 stycznia 1940 roku. Był przetrzymywany w skicie, nie zaś w obozie głównym w klasztorze, 1 stycznia 1940 roku został komendantem sali. 29 kwietnia 1940 r. wywieziony z obozu do UHKWD w Smoleńsku na podstawie dyspozycyjnej listy NKWD nr 052/1 z 27 kwietnia 1940 roku. Odznaczony Krzyżem Walecznych. Ożenił się z nauczycielką, Władysławą, córką Tomasza Małego, nauczyciela i miał córkę Ewę. Mieszkał w Poznaniu przy ul. Św. Marcin 22.

Z. Wiatr, *Pół wieku Szkoły Budownictwa w Poznaniu* (w:) *Kronika Miasta Poznania R. 1971, nr 4, s. 41*; K. Sobkowiez, *Architekci wielkopolscy. Biogramy dzieła stowarzyszenia, Poznań 1988, s. wg ind. (wszędzie Mędelki)*, L. Ławicki, *Architektura Poznania 1927–1929* (w:) *Kronika Miasta Poznania, R. 1993, z. 3/4, s. 110 (Mędelki)*; G. Łukomski, B. Polak, *Powstanie wielkopolskie 1918–1919, Koszalin 1995, s. 406*; *Rozstrzelani w Katyniu, Warszawa 1995, s. 154*; *Wojсковy Przegląd Historyczny R. 1996, nr 4, s. 397*; S. M. Jankowski, *Czterdziestu co godzinę, Warszawa 2002, s. 226, 232*.

Polska Fundacja Katyńska; M. Zajączkowski, Wojska łączności garnizonu poznańskiego (w:) Kronika Miasta Poznania R. 2005, nr 1, s. 215; Informacje córki Ewy Hendelskiej z Poznania.

Wojciech Śmigielski

Michalczak Stanisław (1897–1963), powstaniec kompanii opalenickiej oraz 8 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej). Urodził się 23 października 1897 r. w Perzynie w rodzinie włościańskiej Michała i Wiktorii z Kromskich. Od szóstego do czternastego roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej w Perzynie. Po ukończeniu szkoły do ukończenia 18 lat pracował na roli przy rodzicach. W dniu 5 maja 1916 r. został powołany do wojska niemieckiego do 132 pułku piechoty (1 Dolnoalzański) w Strasburgu (obecnie miasto w północno-wschodniej Francji, przy granicy niemieckiej na Renie). Brał z nim udział w walkach na froncie zachodnim I wojny światowej. Powrócił z wojny do domu 28 grudnia 1918 r. W chwili pierwszego ataku na Zbąszyń zgłosił się jako ochotnik do powstania przeciwko Niemcom. Jak napisał w swojej relacji: „Z dnia 4 na 5 stycznia 1919 r. w nocy zaatakowały wojska polskie na Nądnie i Zbąszyń gdzie ja do teje oddziału powstańczych się natychmiast przyłączyłem i brałem w łącz-

Stanisław
Michalczak

nie czynny udział w Nądni i Zbąszyń w kompanii opalenickiej pod dowództwem Edmunda Klemczaka. Ponadto w składzie kompanii Klemczaka we walkach pod Nową Wsią (Zbąską), Babimostem i powtórnie pod Zbąszyniem (...). W Nowej Wsi znajdował się nasz oddział powstańczy pod dowództwem Klemczaka w sile 80 chłopów nieprzyjaciela atakując na Nową Wieś w sile jednego pułku jedną baterią i pociągami pancernymi. Nasz oddział powstańczy znajdował się w ciężkim położeniu gdyż nie było drogi wyjścia ponieważ Nowa Wieś znajdowała się po drugiej stronie rzeki Obry, a nieprzyjaciela miał zadanie nas okrążyć, most który prowadzi przez rzekę był trzymany pod ciężkim ogniem artylerii, gdy nieprzyjaciela podsunął się pod wioskę otworzył oddział powstańczy ogień karabinów po długiej zaciętej walce odparliśmy nieprzyjaciela. Nieprzyjaciela pozostawił na polu bitwy 8 ciężkich karabinów maszynowych wszelką amunicją i kilka lekkich karabinów maszynowych około 100 zabitych i rannych, z naszej strony około 18 rannych. Tego samego dnia w godz. popołudniowych, zaatakował nieprzyjaciela powtórnie i został powtórnie z ciężkimi startami odparty”. Około 10 lutego 1919 r. przydzielony z kompanii opalenickiej do 8 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 56 p. p. wlkp.) pod dowództwem Antoniego Maciejewskiego. Skierowany na front pod Sierakowem, a następnie wysłany został ze swoim oddziałem na front pod Krzyż do wioski Miały. W składzie patrolu ochotników m. in. Pączkowe, Drawskim Młynie i Piłce przeprowadził akcję zerwania łączności telefonicznej i zebrania aparatów telefonicznych. Ponadto brał udział w akcji odwetowej za napad niemiecki na Marjanowo. Około 15 sierpnia 1919 r. został skierowany wraz z kompanią pod Mie-

dzychód. W końcu sierpnia 1919 r. transportem kolejowym wyjechał na front litewsko-białoruski pod Połock, a w 14 dni później pod Bobrujsk, gdzie brał udział w walkach pod Swobodą i Szaciłkami. Następnie uczestniczył w kolejnych walkach, które prowadziła w ofensywie i defensywie 8 kompania, II batalionu 56 pułku piechoty. W wigilię Bożego Narodzenia 1920 r. wraz z pułkiem został załadowany na transport, który powrócił do Wielkopolski. W garnizonie we Wrześni przebywał do zwolnienia do rezerwy w dniu 7 lipca 1921 r. Posiadał stopień plutonowego. Podjął pracę we własnym gospodarstwie w Perzynie. W okresie okupacji jako Powstańiec Wielkopolski przeznaczony przez Niemców do wysiedlenia 1939 (dane z 2 grudnia 1939 r.). W latach 1939–1945 zamieszkał wraz z rodziną w Chrośnicy (powiat nowotomyski). Po wojnie wrócił do Perzyny. Żonaty z Michaliną z domu Radną (16 listopada 1923). Z tego małżeństwa miał syna Konstantego (3 października 1924–27 października 1924). Z drugiego małżeństwa z Marią z Tomaszewskich (9 września 1929) miał dzieci: córkę Małgorzatę (ur. 1932) i syna Maksymiliana (ur. 1936). Zmarł 6 stycznia 1963 r., pochowany na cmentarzu w Przyprostyni. Odznaczony był Medalem Niepodległości (1932). Ponadto wyróżniony: Krzyżem Waleczności przez Związek byłych Ochotników Wojsk Wielkopolskich (1932) i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1921). 18 stycznia 2009 roku w ramach obchodów 90 rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego odbyła się uroczystość poświęcenia i odsłonięcia kamienia pamiątkowego ku czci ochotniczego oddziału powstańczego z Perzyny. Inicjatorem i fundatorem kamienia pamiątkowego był syn Stanisława Michalcza, Maksymilian. Po mszy św. odprawionej przez

ks. dra Krzysztofa Michalcza mieszkańcy Perzyny i zaproszeni goście byli świadkami odsłonięcia i poświęcenia kamienia pamiątkowego, który stanął w centrum wsi opodal budynku szkoły. Odsłonięcia dokonał poseł Stanisław Kalemba w towarzystwie Wicemarszałka Województwa Wielkopolskiego Wojciecha Jankowiaka, Burmistrza Zbąszynia Leszka Leśnego i Maksymiliana Michalcza. Pod pomnikiem umieszczono akt erekcyjny o następującej treści: „*W 90 rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego pamięć i cześć żołnierzom ochotniczego oddziału z Perzyny, w którym brał udział mój ojciec Stanisław Michalczak postanowiłem ufundować pomnik ku ich czci. Nadmieniam, że posiadam oryginalne dyplomy, patenty i krzyż Medalu Niepodległości. 18 styczeń 2009 rok. Maksymilian Michalczak z żoną Krystyną oraz synowie Zbigniew, Krzysztof, Michał*”.

CAW, akta odznaczeniowe MN 20 XII 1932; CAW, kartoteka powstańców wielkopolskich; Archiwum Państwowe Poznaniu, 53–305–58, s. 19 (*Powstańcy wielkopolscy z przeznaczeni przez Niemców do wysiedlenia 1939 – dane z 2 grudnia 1939 r.*); Internetowa strona Zbąszynia, Zenon Matuszewski: Stanisław Michalczak Życiorys (*Moja służba wojskowa*); Relacja syna – Maksymiliana Michalcza.

Zdzisław Kościński

Misterski Władysław (1898–1979), urodził się 28 maja 1898 r. w Uścikowie pow. Oborniki, jako syn rolnika Józefa (uczestnika wojny bolszewickiej) i Wiktorii z Piaseckich. Około 1900 r. wraz z rodzicami i rodzeństwem – Józefą, Rozalią, Marią oraz przyrodnim bratem i siostrą zamieszkali w Prośnie pow. Cho-

dzień, gdzie uczęszczał do szkoły. W latach 1906/1907 brał udział w strajku szkolnym przeciwko nauczaniu religii w języku niemiecku. Do armii pruskiej powołany w 1916 r. Uczestniczył w I wojnie światowej, walczył m. in. pod Verdun. Po zdemobilizowaniu wrócił do domu. Na początku stycznia zgłosił się ochotniczo do oddziałów powstańczych i brał udział w walkach kompanii dowodzonej ppor. Wegnera. W czasie bitwy o Chodzież, 6 stycznia 1919 r. został wzięty do niewoli niemieckiej. Był więziony na dworcu kolejowym w Chodzieży, skąd miał być wywieziony do Piły. Tam przyrzekł sobie, że jeżeli przeżyje i szczęśliwie wróci do domu to postawi figurę Najświętszego Serca Jezusowego. Przyrzeczenia dotrzymał, figura stała w 1938 r. przy wjeździe do gospodarstwa w Wyszynach i stoi tam do dnia dzisiejszego. Powstańcy zdobyli dworzec i oswobodzony wrócił do swej kompanii. Później uczestniczył w walkach o Radwanki i Szubin, a pod Rynarzewem został ranny. W 58 pułku piechoty służył do 10 grudnia 1920 r. i przeszedł cały szlak bojowy tego oddziału w wojnie polsko-bolszewickiej. Zweryfikowany jako Powstaniec Wielkopolski pod nr 1300. Po powrocie z wojska pracował w gospodarstwie rolnym. 27 czerwca 1925 r. zawarł w Budzynie związek małżeński z Leokadią Polową, a w Prośnie gdzie mieszkali urodzili się im sy-

nowie Bolesław (1926–2012) i Kazimierz (1927–1997). W 1928 r. małżonkowie kupili w Wyszynach parcelę, na której wybudowali gospodarstwo. Tam urodziły się ich córki: Cecylia (ur. 1931, zam. Figlewska oraz bliźniaczki Jadwiga (1934–2006, zam. Górna i Zofia (ur. 1934, zam. Rogawska). W 1939 r. jako Powstaniec Wielkopolski został zakładnikiem gestapo w Wyszynach, a w roku następnym cała rodzina wysiedlona została do Gościejewa k/Rogoźna Wlkp. i pracowała przymusowo w gospodarstwie Niemca Degnera. Gospodarstwo w Wyszynach zajęła niemiecka rodzina Janc. Na przełomie października i grudnia 1944 r. Władysław kontaktował się z partyzantami w lasach obornicko-rogozińskich. Po wyzwoleniu 21 stycznia 1945 r. rodzina wróciła do Wyszyn. Władysław Misterski 6 lutego 1945 r. zorganizował oddział MO liczący ok. 30 osób, którego był komendantem do maja 1945 r. Jednostka brała udział w rozbrajaniu oddziałów Wehrmachtu. Był jednym z założycieli Kółka Rolniczego w Wyszynach, radnym i członkiem Zarządu Gminy Budzyń w latach 1947–1960, ławnikiem Sądu Okręgowego w Trzciance w latach 1948–1956. Od 1948 r. członek ZBOWiD i od 1968 r. Skarbnik koła w Wyszynach. Był długoletnim Przewodniczącym Rady Parafialnej i kościelnym parafii w Wyszynach. Zmarł 9 lutego 1979 r. w Wyszynach i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. 13 grudnia 1970 roku mianowany na stopień podporucznika rezerwy WP. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (18 grudnia 1968), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958) i Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (23 października 1976).

Władysław
Misterski

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wnioski na odznaczenia Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Urząd Stanu Cywilnego w Obornikach; Urząd Stanu Cywilnego w Budzynie; Dyplom z 27.12.1948; Pamiętki i informacje wnuczki Marzeny Bruch.

Ewa Kabat

Mroczyński Bronisław (1900–1996), urodził się 6 kwietnia 1900 roku w Pierzchnie (powiat śremski). Szkołę powszechną ukończył w 1914 r.. Następnie w 1916 roku podjął naukę w zawodzie ślusarskim u J. Dekowskiego w Fabryce Maszyn w Środzie. Naukę ukończył w 1918 roku zdobywając tytuł czeladnika ślusarskiego. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 27 grudnia 1918 roku wstąpił do Pierwszej Ochotniczej Kompanii Średzkiej pod dowództwem kpt. Alfreda Milewskiego. 28 grudnia 1918 r. wyruszył z Kompanią Średzką do Poznania na pomoc powstańcom. Brał udział w działaniach wyzwoleniczych w Poznaniu, zajęciu Biedruska i walkach pod Zbąszyniem. Następnie wstąpił do Wojska Polskiego i został przydzielony do 70 pp w Pleszewie. Brał udział w wojnie Polsko-Bolszewickiej, docierając aż pod Kijów. Uczestniczył w Bitwie Warszawskiej w 1920 roku. Służbę w wojsku pełnił do 1921 roku. Po zwolnieniu do rezerwy w latach 1921–1925 pracował ponownie w Firmie Maszyn J. Dekowskiego w Środzie, później Tkalni w Środzie. Jako główny mechanik pracował tam do 1927 roku, w 1928 roku został mianowany majstrem tkackim. W 1936 roku uzyskał tytuł mistrzowski w zawodzie ślusarskim przed Komisją Egzaminacyjną

w Izbie Cechu Rzemiosła w Poznaniu. Na stanowisku majstra tkackiego pracował do wybuchu II Wojny Światowej. W czasie okupacji niemieckiej pracował nadal w Tkalni, ale już tylko jako mechanik. Po wojnie wrócił na stanowisko majstra tkackiego i pracował tam do 1948 roku. W tymże roku został powołany na stanowisko kierownika w Fabryce Trykotaży w Kępnie. Na tym stanowisku pracował do przejścia na emeryturę w 1966 roku. Po zakończeniu kariery zawodowej wrócił do Środy Wielkopolskiej. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został mianowany podporucznikiem Wojska Polskiego. Był odznaczony: Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1988, nr leg. 3738–88–30), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1978, nr leg. 2822–78–91), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1980, nr leg. 119–80–61) i Odznaką Honorową Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego (1984, nr leg. 0000–150). 1922 roku wstąpił w związek małżeński z Janiną Łażewską. Dzieci: Stefania (1922–1997), Bronisława (ur. 1924), Janusz (1926–1984), Daniela (ur. 1928), Romuald (1933–1987), Jerzy (1935–1972), Andrzej (1941–1990). Bronisław Mroczyński dożył sędziwego wieku. Zmarł 27 czerwca 1996 roku, w wieku 96 lat. Spoczął na Średzkim Cmentarzu Parafialnym we wspólnej mogile z małżonką Janiną. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918–1919 odsłoniętej w 2005 roku na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Dokumenty i pamiętki ze zbiorów rodziny.

Elżbieta Nowaczyk, Grażyna Nowaczyk

Niegolewski Stanisław (1899–2002), urodził się 27 kwietnia 1899 r. w Pniewach (pow. szamotulski). Był najstarszym synem Stanisława i Marii zd. Sobieraj. Miał dziewięcioro rodzeństwa tj. dwóch braci: Stefana i Jana oraz siedem sióstr: Cecylię, Marię, Jadwigę, Walentykę, Józefę, Pelagię i Helenę. Dzieciństwo spędził w wiosce Psarskie oddalonej 9 km od Pniew. W czasie I wojny światowej wcielony do wojska pruskiego, walczył na froncie zachodnim we Francji w okolicach Lille. Po powrocie do Pniew jako ochotnik uczestniczył w powstaniu wielkopolskim. Już 28 grudnia 1918 r. w miasteczku zarejestrowano 350 ochotników do walki w powstaniu, jednak brakowało broni i amunicji. 4 stycznia powstańcy otrzymali z Poznania uzbrojenie, więc w następnych dniach mogli przystąpić do walki. Pierwszym dowódcą tego odcinka był Konstanty Chłapowski z Mościewa. Mający prawie 20 lat Stanisław Niegolewski wstąpił do kompani powstańczej, która liczyła 68 mieszkańców Pniew i okolic, którą organizował Kubicki, a później dowodził Leon Bury. Pierwsze zbrojne starcie z Niemcami strażą graniczną miało miejsce 6 stycznia pod Kamionną, gdzie zginęło dwóch powstańców, a kolejne pod Międzychodem, gdzie poległo 8 powstańców z pniewskiej kompanii. Następnie konno i wozami udali się do Sierakowa, gdzie obsadzili główne punkty miasteczka tj.

Stanisław
Niegolewski

urzędy, stację kolejową i pocztę. Tam obyło się bez walki, bo Niemcy wcześniej uciekli. Potem Stanisław Niegolewski został skierowany do Poznania, do pułku dowodzonego przez kpt. Rosa. Szlak bojowy wiódł go do zach. Wielkopolski, przez Wągrowiec, Chodzież, aż do Margonina, gdzie miejscowa ludność serdecznie witała powstańców, a na rynku odbyła się msza polowa. Walczył w szeregach 7 baterii 3 dywizjonu dowodzonego przez por. Cegielskiego z Poznania. Udział w powstaniu zakończył w stopniu starszego szeregowego. Pozostał w wojsku i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Stacjonował w Nakle, skąd został przetransportowany do Horodyszy na przezimowanie. Brał udział w zdobyciu Kijowa, gdzie 8 maja 1920 r. uczestniczył w defiladzie przed zamkiem ze Złotą Bramą. Dalej na szlaku bojowym były walki po drugiej stronie Dniepru, skąd jego jednostka została skierowana do Mińska Mazowieckiego. Brał udział w przygotowaniach do obrony Warszawy. Tak wspominał te chwile: *„W te zasieki wpuściliśmy wroga i później zaczęliśmy strzelać z karabinów maszynowych. Co tam się działo! Wtedy też zrodziła się legenda, że ta bitwa to był „cud nad Wisłą”*. W okresie międzywojennym mieszkał w Pniewach i pracował jako robotnik rolny. W Pniewach spędził większość swojego życia. Tam dwukrotnie się ożenił: w 1925 r. z córką Antoniego Kiony i Marianny zd. Wachowiak – Balbiną (ur. 1897 w Gnuszynie). Drugie małżeństwo zawarł w 1927 r. z Pelagią Żołnierką (1901–63) córką Józefa i Marianny zd. Smelka, z którą miał trzech synów – Stefana, Stanisława i Zenona oraz córkę Zofię (zameżna Stróżniak). W czasie II wojny światowej walczył w szeregach Armii Poznań dowodzonej przez gen. T. Kutrzebę. Został powołany do

wojska 28 sierpnia 1939 r. Został przewieziony z Poznania, aż za Kutno. Brał udział w nad Bzurą, w szeregach 17 dywizji. Po bitwie dostał się do niemieckiej niewoli. Początkowo przenoszony z miejsca na miejsce, a następnie wywieziony w głąb III Rzeszy w okolice Hanoweru, gdzie przebywał od października 1939 r. (lagier Nr 11). W czasie niewoli został przeniesiony nawet na teren byłej Czechosłowacji, jednak w końcu na dłużej trafił do wioski Deigerzein (6 km od Hanoweru), gdzie pracował w gospodarstwie niemieckiego rolnika. Tuż przed końcem wojny był świadkiem bombardowania Hanoweru. Do Polski wrócił w październiku 1945 r. Dalsze życie spędził pracując na swoim gospodarstwie w Pniewach. Był odznaczony: Krzyżem Oficerskim (1988) i Kawalerskim (1968) Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1959), Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1983), r., Krzyżem Za Udział w Wojnie 1918–21 (1991), Odznaką Honorową Za Zasługi Dla Województwa Wielkopolskiego (2001). Na emeryturze chętnie brał udział w różnych uroczystościach szkolnych i gminnych, zwłaszcza w Szkole Podstawowej im. Powstańców Wielkopolskich w Pniewach, gdzie znajduje się izba pamięci, w której przechowywane są pamiątki po powstańcach. Stanisław Niegolewski ofiarował m. in. mundur z czapką, dyplomy, zdjęcia i inne pamiątki. Bardzo często spotykał się z młodzieżą, której opowiadał o swoim udziale w powstaniu wielkopolskim. Wyjątkową uroczystością rodzinną były 100 urodziny Stanisława dokonał odsłonięcia dwóch tablic pamiątkowych w Pniewach – jednej na budynku, gdzie powstańcy zbierali się do walki, a drugiej na domu, w którym znaj-

dował się skład broni i amunicji. W prezencie od władz samorządowych otrzymał szablę z dedykacją, z którą został uwieczniony na pamiątkowym zdjęciu. Była to już druga szabla, którą otrzymał. Pierwszą pamiątkową szablę z wygrawerowaną dedykacją otrzymał od Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego. Gdy ze względu na stan zdrowia nie mógł uczestniczyć w uroczystościach patriotycznych odwiedzali go uczniowie z miejscowej szkoły. Zmarł w wieku 102 lat, 6 tygodni przez 103 urodzinami, 12 marca 2002 roku i został pochowany z honorami cmentarzu parafialnym w Pniewach. Mszę św. celebrował bp Zdzisław Fortuniak. W pogrzebie uczestniczyli m. in. burmistrz Pniew Michał Chojara, który wygłosił przemówienie, licznie przybyła rodzina, wiele delegacji, mieszkańcy miasta i gminy. Na koniec żołnierze Wojsk Lądowych oddali salwę honorową na cześć Zmarłego.

*S. Wojtkiewicz, Walczyłem jak umia-
łem, w: „Wielkopolski Powstaniec rocz-
nik oświatowo–historyczny nr 12 Zarzą-
du Głównego Towarzystwa Pamięci Po-
wstania Wielkopolskiego 1918/1919, Po-
znań 2006, s. 37–38; A. Wesolek, Śmierć
Powstańca, w: Dylizanssem przez Pniewy,
Nr 3 (37) z marca 2002, s. 1 i 9. Praca
konkursowa ucznia Gimnazjum im. T.
Kościuszki w Kwilczu Grzegorza Niego-
lewskiego pt. Obrońca Ojczyzny – mój
pradziadek Stanisław Niegolewski – po-
wstaniec wielkopolski, uczestnik wojny
polsko–bolszewickiej i weteran II wojny
światowej z 2007 r.; Wspomnienia i in-
formacje udostępnione przez wnuka Ze-
nona Niegolewskiego z Kwilcza.*

*Monika Pestka-Lehmann, Marcin
Lehmann*

Nitschke Wojciech Albert (1895–1965), urodził się 15 kwietnia 1895 r. w Radomierzu (daw. pow. babimojski) w rodzinie Ludwika i Franciszki z Gądów. Jako uczeń miejscowej szkoły był uczestnikiem strajku dzieci w roku szkolnym 1906/1907. Do 16 roku życia pracował w gospodarstwie rodziców, a potem terminował w zawodzie szewca–obuwnika. 25 sierpnia 1914 r. został wcielony do armii niemieckiej, w której służył na froncie zachodnim do 12 grudnia 1918 r. W okresie od 6 stycznia do 6 kwietnia 1919 r. brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Uczestniczył w akcjach zbrojnych pod Kaszczorem i Mochami. Potem został powołany do 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Ze swym pułkiem brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, dochodząc 8 maja 1920 r. do samego Kijowa. W sierpniu tegoż roku, tak jak pozostali jego koledzy, bronił Warszawy przed nawałnicą bolszewicką w bitwie zwanej „Cudem nad Wisłą”. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do rodziców w Radomierzu. W maju 1921 r. opuścił dom rodzinny i zamieszkał u nowo poślubionej małżonki w Kluczewie. Źródłem ich utrzymania było kilkumorgowe gospodarstwo oraz zakład szewski. Zmarł 16 kwietnia 1965 r. Pochowany na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Walcznych i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Ze związku

małżeńskiego z Władysławą Jankowiak miał dzieci: Kazimierę (1923–1985, po mężu Talarczyk), Kazimierza (1926–1995), Teodozję (1928–1993, po mężu Balcerzak) oraz Władysławę (1934–2003, po mężu Błazejczak) i Alberta (1934–2005).

Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD – u, sygn. 5514; Ziemia Kosińska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, pod redakcją B. Polaka, Koscian 1999, s. 259; Informacje i pamiątki rodzinne wnuczki Zofii Piotrowskiej z Przemętu

Antoni Fornalski

Nowacki Walenty (1900–1965), powstaniec wielkopolski kompanii jutrosińskiej, rolnik z Rogożewa. Urodził się 31 stycznia 1900 r. w Magdelankach, powiat gostyński. Syn rolnika Kazimierza i Józefy z d. Sobczyk. Miał trzech braci: Jana, Ludwika i Stefana (1907–2000). Uczęszczał do szkoły powszechnej w Jutrosinie. Wcielony do armii niemieckiej 3 września 1918 r. Ze względu na koniec I wojny światowej na front nie dotarł. Z wojska zwolniony w listopadzie 1918 r. 1 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziału Straży Ludowej w Rogożewie. 7 stycznia 1919 r. brał udział w oswobodzeniu przez powstańców Jutrosina oraz okolicznych miejscowości. Wszedł w skład utworzonej kompanii jutrosińskiej pod dowódz-

Wojciech Albert
Nitschke

Walenty
Nowacki

twem Marceliego Szymanowskiego, brał udział w powstaniu na odcinku jutrosińskim. W lutym 1919 r. otrzymał przydział do tworzonego 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp), walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1920 r. mianowany na stopień starszego szeregowego, następnie na kaprała. Zdemobilizowany 21 października 1921 r. W okresie dwudziestolecia międzywojennego prowadził gospodarstwo rolne w Rogożewie (Ochłoda). Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914 – 1919 oraz Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin. Został zmobilizowany w 1939 r., brał udział w kampanii wrześniowej. Podczas walk 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej. Osadzony w obozie jenieckim Stalag III C koło Berlina. W niewoli przebywał przez okres czternastu miesięcy. W czasie okupacji wrócił do Rogożewa, gdzie prowadził gospodarstwo rolne, podobnie jak w latach powojennych. Zmarł 9 stycznia 1965 r. w Rogożewie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Jutrosinie. 19 kwietnia 1923 r. zawarł związek małżeński z Franciszką Czwojdziańską (1900–1988). Miał dzieci: Edmunda (1923–2004), Jana (ur. 1928), Walerię (ur. 1927), Kazimierza (ur. 1923) i Zdzisława (1942–2000). Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958).

Materiały oraz informacje przekazane przez wnuczki powstańca Grażynę Rosik oraz Beatę Nowacką: APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229 s. 49–49a; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz wykaz członków koła. Sygn. 230, s. 10; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu,

spis zweryfikowanych, Sygn. 33; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P., Sygn. 44; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 848/58; Uchwała Rady Państwa z dnia 18 grudnia 1958 r. Nr 0/1053, s. 6; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 79–80; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 115/2010, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. XII, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Nowacki Wojciech (1901–1986), powstaniec wielkopolski kompanii jutrosińskiej, restaurator, naczelnik Ochotniczej Straży Pożarnej w Jutrosinie. Urodził się 24 marca 1901 r. w Witten na terenie Westfalii. Syn restauratora Michała i Julianny z d. Frąckowiak. Miał trzech braci: Franciszka, Antoniego i Waleriana oraz cztery siostry: Marię, Annę, Julię i Jadwigę. Rodzina przeprowadziła się do Wielkopolski w 1911 r. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Jutrosinie. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił 6 stycznia 1919 r. w szeregi tworzącego się w Jutrosinie oddziału powstańczego, przekształconego w połowie stycznia w kompanię jutrosińską, dowodzoną przez Marceliego Szymanowskiego. W jej szeregach brał udział w powstaniu na odcinku jutrosińskim. Mimo młodego wieku jako ochotnik zgłaszał się do wszystkich patroli oraz prowadzonych akcji, wywiązując się wzorowo z powierzonych zadań. W pierwszej połowie stycznia 1919 r. jako pierwszy zgłosił się

do grupy, która wyruszyła na odsiecz Nad Stawem zaatakowanym przez niemiecki patrol. Brał udział w I bitwie rawickiej z 3 na 4 lutego 1919 r. pod dowództwem Tadeusza Karłowskiego oraz w potyczce pod Białymkałem. W składzie kompanii jutrosińskiej służył do końca lutego 1919 r., przechodząc do oddziału ckm. W lutym 1919 r. przeniesiony do 57 pp, gdzie służył do 17 października 1921 r. Brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej, w tym w bitwie warszawskiej (12–25 sierpnia 1920 r.), podczas której został ranny. Zwolniony ze służby wojskowej 31 października 1921 r. w stopniu szeregowego. W wyniku odniesionych ran został uznany za inwalidę wojennego. Po zakończeniu służby przebywał w Wiedniu. W 1926 r. wstąpił do Towarzystwa Powstańców i Wojaków, później Związku Powstańców Wielkopolskich. 1 grudnia 1925 r. został naczelnikiem, a od 1 listopada 1930 r. ogniomistrzem Ochotniczej Straży Pożarnej w Jutrosinie. W tym samym roku otrzymał funkcję naczelnika rejonowego Straży Pożarnej. Czynnie wspierał realizowane przez Związek Powstańców Wielkopolskich przedsięwzięcia, wpłacając np. w 1939 r. na Fundusz Obrony Narodowej kwotę 100 zł. W latach 1922 – 1939 prowadził restaurację *Pod Złotą Kulą* w Jutrosinie. W okresie okupacji hitlerowskiej sprawował funkcję Zastępcy Naczelnika OSP w Jutrosinie. Pracował

Wojciech
Nowacki

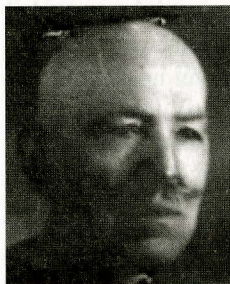
również przymusowo przy budowie kolei w Pawłowicach. W latach powojennych pracował w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Jutrosinie, jako księgowy. Pracę tę kontynuował jeszcze po przejściu na emeryturę. Przyczynił się do powstania pomnika na jutrosińskim Rynku. Należał do ZBoWiD – Koło Jutrosin, pełniąc funkcję sekretarza Zarządu Koła. Mieszkał w Jutrosinie, przy ulicy 22 Lipca. Zmarł w wieku 85 lat, 13 marca 1986 r. Spoczywa na cmentarzu w Jutrosinie. 12 października 1938 r. zawarł związek małżeński z Józefą Gruchot (ur. 1922). Miał dwóch synów: Zygmunta (ur. 1940) i Jacka (ur. 1950) oraz dwie córki: Miłkę i Marię (ur. 1945). Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958).

Materiały oraz informacje przekazane przez synową powstańca Dorotę Nowacką; Głos Powstańca Wielkopolskiego, Nr 44 z 20.11.1938 r., s. 4; Głos Powstańca Wielkopolskiego, Nr 18 z dnia 30.04.1939 r., s. 5; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229 s. 12; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz wykaz członków koła. Sygn. 230, s. 3; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 31; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 2422/77, wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 644/58; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 80–81; Krzyżosiak R., Początki Straży Pożarnej w Jutrosinie i jej działalność do roku 1939, (w:) Wia-

domości Jutrosińskie, Nr 119/2011 s. 10–11; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 114/2009, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. V, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Nowak Mieczysław (1873–1972), urodził się 15 grudnia 1873 r. w Sułaszewie pow. Chodzież, jako syn Antoniego i Michaliny Nowaków. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej i kurs dla leśniczych. Odbył służbę wojskową w armii pruskiej. 23 kwietnia 1899 roku w Chojnie pow. Chodzież zawarł związek małżeński z urodzoną w 1878 r. w Jeleniu k/Chojny Józefą Pogorzelską. Po ślubie małżonkowie zamieszkali na leśniczówce w Dziewokluczu pow. Chodzież, gdzie Mieczysław pracował jako leśniczy do zakończenia I wojny światowej. Małżeństwu Nowak urodziło się im ośmioro dzieci, dwóch synów: Alojzy (1901–1994) i Kazimierz (1904–1988) oraz sześć córek: Teresa (1902–1925, zam. Nalewalska), Weronika (1907–2001, zam. Walczak), Mieczysława (1908–1988, zam. Stepczyńska), Stanisława (1912–2002, zam. Wołyńska), Maria (1914–1980) oraz Stefania (1923–2003, zam. Nowak). Uczestniczył w działaniach I wojny światowej w la-

Mieczysław
Nowak

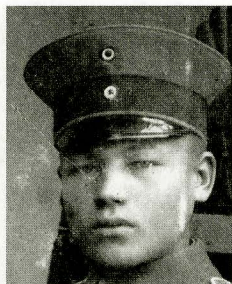
tach 1914–1918. Po zdemobilizowaniu wrócił do domu i zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Jako ochotnik brał udział w walkach od dnia 6 stycznia 1919 r. z kompanią ppor. Wagnera, walczył pod Radwankami i Margoninem. Z uwagi na wiek, 1 kwietnia 1919 r. zwolniony ze służby i skierowany do pracy w leśnictwie. Został leśniczym w Leśnictwie Drażki koło Budzyń. Pracował tam do czasu przejścia na emeryturę w 1935 r., po nim leśniczówkę objął zięć Józef Wołyński. Podczas II wojny światowej razem z rodziną wysiedlony został do Rządkowa pow. Chodzież i tam pracował jako pomocnik leśny. Aresztowany za pomoc partyzantom, od 2 lutego 1944 r. do 18 stycznia 1945 r. więziony był w Forcie VII w Poznaniu. Po zakończeniu wojny i śmierci żony zamieszkał u córki Stanisławy i zięcia Józefa Wołyńskiego w Szamocinie, gdzie zmarł 21 lipca 1972 r. Pochowany został obok żony na cmentarzu parafialnym w Budzynie. Należał do ZBOWiD, był też członkiem Związku Byłych Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych i Więzień w Poznaniu. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958) oraz pośmiertnie Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (21 grudnia 1972).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wnioski odznaczeniowe; K. Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzyna; informacje rodzinny.

Ewa Kabat

Oliński Stanisław (1898–1985), powstaniec kompanii dubińskiej, mistrz kra-
wiecki, sołtys Dubina, działacz społeczny. Urodził się 31 marca 1898 r. w Dubinie, jako syn krawca Szymona (1867

–1949) i Anny z d. Beym (1864–1937). Miał rodzeństwo: Annę (1895–1948), Mariannę, Kazimierza (1902–1970), Franciszka (1906–1979) i Stanisława (1898–1985). W okresie od 1 kwietnia 1904 r. do 31 marca 1912 r. uczęszczał do szkoły powszechnej w Dubinie. 1 stycznia 1913 r. podjął naukę zawodu krawieckiego we Wrocławiu, którą ukończył w grudniu 1916 r. Po zakończeniu nauki pracował jako czeladnik w dotychczasowym zakładzie krawieckim do chwili powołania do armii niemieckiej, 15 czerwca 1917 r. Służbę pełnił w 27 pułku piechoty w Halberstadt oraz 23 Pułku Grenadierów w Ulm. Po przeszkoleniu skierowany na front zachodni, gdzie podczas walk 4 kwietnia 1918 r. został ranny odłamkiem granatu w prawe ramię. Przebywał na leczeniu szpitalnym od 21 kwietnia 1918 r. do 6 lipca 1918 r. Ze służby zwolniony 17 grudnia 1918 r. 29 grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do oddziału Straży Ludowej w Dubinie. Wszedł w skład kompanii dubińskiej pod dowództwem Franciszka Ciesielskiego, należącej do batalionu jutrosińskiego. Uczestniczył w oswobodzeniu Dubina oraz okolicznych miejscowości. Brał udział w walkach o Rawicz pod Słupią Kapitulną, Zieloną Wsią oraz Dębem Polskim. Od 19 stycznia 1919 r. w szeregach 3 kompanii ckm 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp). Po zakończeniu powstania brał udział w zabezpieczaniu

Stanisław
Oliński

południowej granicy Wielkopolski. Wraz z pułkiem skierowany na front litewsko-białoruski, uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. 24 marca 1921 r. został mianowany na stopień starszego szeregowego, a 30 czerwca tego samego roku na kaprała. Zdemobilizowany 9 września 1921 r. Po zwolnieniu ze służby wojskowej pracował krótko jako krawiec w warsztacie swojego ojca, później w Poznaniu. W 1923 r. po zawarciu związku małżeńskiego, założył własny warsztat krawiecki w Dubinie. Odbił ćwiczenia rezerwy w 2 kompanii ckm 56 pp w okresie od 17 października do 26 listopada 1923 r., w trakcie których został mianowany na stopień plutonowego. Ponowne ćwiczenia odbył w 55 pp w okresie od 4 do 31 sierpnia 1927 r. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914–1919 oraz Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin. Czynnie uczestniczył w życiu społecznym, pracując w biurze sołectwa oraz sprawując funkcję pomocnika sołtysa. Angażował się w prace społeczne na rzecz wsi, za co został oznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi (1938). Należał do Ochotniczej Straży Pożarnej w Dubinie oraz Polskiego Czerwonego Krzyża. W okresie okupacji hitlerowskiej prowadził zakład krawiecki. 11 sierpnia 1944 r. został wysiedlony i skierowany do prac przymusowych, z których wrócił 20 stycznia 1945 r. Sprawował funkcje sołtysa Dubina od 1 lutego 1945 r. do 23 września 1946 r. Jednocześnie prowadził zakład krawiecki, składając w 1946 r. egzamin mistrzowski w rzemiośle krawieckim. Należał do ZBoWiD. Mieszkał w Dubinie. W 1972 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 10 marca 1985 r. Spoczywa na cmentarzu w Borku koło Dubina. 16 czerwca 1923

r. zawarł związek małżeński z Pelagią Tyrakowską (1901–1970). Miał trzech synów: Zygmunta (1925–2008), Henryka (ur. 1928) i Romana (1937–2009) oraz cztery córki: Zofię (ur. 1924), Irenę (1927–1998), Janinę (1932–1932) i Genowefę (1930–1931). Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Krzyżem Walecznych Nr 40988 (1923), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Odznaką Za Zasługi dla Województwa Leszczyńskiego (1984), Złotym Medalem Za Zasługi dla Pożarnictwa (1984).

Materiały przekazane przez synową powstańca Annę Olińską: APL – ZBoWiD – Teczka personalna Stanisława Olińskiego, Sygn. 5182; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz wykaz członków koła. Sygn. 230, s. 11; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 33; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P., Sygn. 44; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego Sygn. 650/58; tamże, wniosek odznaczeniowy Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 727/68; Uchwała Rady Państwa z dnia 12 listopada 1958 r. Nr 0/913, s. 3; Uchwała Rady Państwa z dnia 8 stycznia 1968 r. Nr 0/23, s. 5; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 82–83; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 114/2009, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. IX, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; Biele-

rzewski S., Zachować od zapomnienia. Pamiętnik Dubiniaka, Poznań 2004/2005, s. 86.

Adam Grzelak

Osos Andrzej (1897–1990), urodził się 28 października 1897 roku w Kaźmierzu koło Szamotuł, jako syn Józefa i Józefy z domu Musiał. Szkołę powszechną ukończył w Kaźmierzu. 18 sierpnia 1916 roku został zaciągnięty do armii pruskiej. Po przeszkoleniu brał udział w walkach I wojny światowej. Był żołnierzem niezwykle wąskiej specjalizacji – wojsk aeronautycznych, czyli pilotem lub obserwatorem balonowym. Od 1 stycznia 1917 roku służył w jednostce w Ballonzuk 113 na froncie włoskim w Renie nad rzeką Isonzo. W grudniu 1918 roku został pilotem sterowca Juteborg i brał udział w walkach rejonu Wogeów i w bitwie nad Sommą. Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie, 10 stycznia 1919 roku zameldował się w Kompanii Szamotulskiej. Brał udział w bitwach pod Czarnkowem, pod dowództwem porucznika Bogusława Łubieńskiego – właściciela ziemskiego z Kiączyńa i Nakłem, a dowódcą jego był porucznik Franciszek Przybylski. Na początku lutego 1919 roku został przeniesiony do 6 baterii 14 pułku artylerii, biorąc ponowny udział w bitwie pod Nakłem pod dowództwem por. Jasińskiego.

Andrzej
Osos

20 sierpnia 1919 roku został ranny w stopę. Przebywał w szpitalu w Mińsku Mazowieckim. Na front wrócił 2 stycznia 1920 roku i został przeniesiony do 6 baterii 17 Pułku Artylerii Lekkiej, której dowódcą był por. Cylke. Z tą jednostką brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej. Uczestniczył w bitwach pod Mińskiem Mazowieckim oraz Bobrujskiem. Walczył do 25 października 1920 roku. Do domu wrócił w stopniu kaprała rezerwy. W 1921 roku był współzałożycielem koła śpiewaczego *Moniuszko* w Kaźmierzu. W latach 1922–1926 należał do Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*. W sierpniu 1926 roku wyemigrował do Francji. Tam pracował do października 1928 roku jako górnik w kopalni węgla. W końcu października tego roku wrócił do kraju. W marcu 1929 roku rozpoczął pracę w Poznaniu, jako pracownik budowlany. Następnie w latach 1932–1939 pracował jako piekarz. Po wybuchu II wojny światowej otrzymał kartę mobilizacyjną z poleceniem udania się do Warszawy, gdzie otrzymał rozkaz powrotu do Poznania. Przez Niemców został skierowany do pracy w magazynach wojskowej żywności przy ul. Solnej. Pracował do końca wojny. W lutym 1945 roku wstąpił do Służby Ochrony Kolei. W listopadzie 1946 roku został przeniesiony do Wagonowni jako smarownik. Pracował tam do lipca 1958 roku, po czym przeszedł na emeryturę. 20 lipca 1929 roku zawarł w Bytniu związek małżeński z Zofią Larek, z którą miał czworo dzieci: Elżbietę (1929–1946), Zofię, zamężną Zenowicz (ur. 1932), Huberta (ur. 1937) i Teresę, zamężną Badziong (ur. 1945). Zmarł 31 grudnia 1990 r. Pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Miłostowie w Poznaniu. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973), Krzyżem Walecznych (1938),

Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1919 – 1921, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1921). W 1972 r. awansowany na podporucznika W. P. Należał do Koła Nr 2 ZBoWiD Poznań Jeżyce Górne.

Wykaz Powstańców Wielkopolskich 1918– 1919 z gminy Kaźmierz sporządzony w 1973 roku przez mjr rez. Franciszka Jaskulę. Dokument mieści się w Izbie Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Kaźmierzu; Wypisy dokumentów Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, obecnie w posiadaniu Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Kaźmierzu; Kopie dokumentów Izby Pamięci Narodowej w Kaźmierzu; Dorota Jaskuła, Gmina Kaźmierz i jej mieszkańcy w walce o wolność 1918 r. (maszynopis); Obserwator Kaźmierski, listopad–grudzień 2011 r. z listą Powstańców Wielkopolskich autorstwa Urszuli Kowzan; Pamiątki rodzinne córki Teresy Badziong.

Edmund Oses

Oses Leon (1900–1958), urodził się 10 kwietnia 1900 roku w Kaźmierzu koło Szamotuł, jako syn Józefa i Józefy z domu Musiał. Szkołę powszechną ukończył w Kaźmierzu, po niej Szkołę Handlową w Poznaniu. Po jej ukończeniu zajmował się handlem, pracując następnie w miejscowej mleczarni. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, na początku stycznia 1919 roku zgłosił się do Kompanii Szamotulskiej. Z oddziałem tym brał udział w walkach pod i Czarnkowem i Nakłem. Wcielony został następnie do formowanego w Poznaniu Toruńskiego Pułku Strzelców,

później 63 Pułku Piechoty. W dniu 13 stycznia 1920 roku, z batalionem Toruńskiego Pułku Strzelców wyruszył do Inowrocławia, następnie pod Toruń, gdzie pod Gniewkowem brał udział w wygranej bitwie z wojskami niemieckimi. Po zwycięstwie Powstania, został skoszarowany początkowo w Grudziądzu, później w Inowrocławiu, gdzie przeszedł szkolenie. Stamtąd wyruszył na front wschodni, uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Tam dostał się do niewoli. Gdy ze związanymi oczami prowadzony był na rozstrzelanie, jego dowódca – porucznik Bogusław Łubieński z kilkoma żołnierzami na koniach go wyzwolił. Leon Oses wrócił z wojny w stopniu kaprała. Udzielał się społecznie na terenie gminy Kaźmierz. W latach 1930–1935 należał do Koła Śpiewaczego przekształconego później na chór kościelny *Moniuszko*. W okresie od 1935 roku do 1939 roku był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*. W maju 1934 współorganizował Towarzystwo Czytelni Ludowych, będąc bibliotekarzem do 1939 roku. Od 1934 roku członek Związku Weteranów Powstań Narodowych, później Związku Powstańców Wielkopolskich. W czerwcu 1929 roku działał jako organizator z terenu gminy ogólnopolskiej pielgrzymki strażaków na Jasną Górę. Wieloletni członek Ochotniczej Straży Pożarnej, od 1937 roku członek zarządu. Należał do Bractwa Kurkowego, w 1938 roku został

Leon
Oses

Królem. W sierpniu 1939 roku został zmobilizowany i brał udział w II wojnie światowej, w której brał czynny udział. W Warszawie dostał się do niewoli. Do lipca 1940 roku przebywał w stalagu w Ostrzeszowie, następnie wywieziono go do Niemiec. Pracował u bauera o nazwisku Bechtel we wsi Hoffen powiat Lorrach w Badenii. Tam potajemnie słuchał radia, pokazując współwięźniom przebieg frontu na mapie. Jeden z nich doniósł o tym władzom niemieckim. Został osadzony w więzieniu powiatowym w Lorrach. W czasie przesłuchań stracił jedno oko oraz uszkodzono jego nerki poprzez pobicie. Następnie został skierowany do prac karnych, z zakazem otrzymywania kartek na odzież i obuwie. Po zakończeniu wojny, podczas powrotu do domu został aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa za udział w wojnie polsko – bolszewickiej, jako wróg Polski Ludowej. We wrocławskim więzieniu odsiedział dwa i pół roku. Stosowano wobec niego środki przymusu fizycznego i psychicznego. Przez przypadek uniknął rozstrzelania, podpisując, że nie rości pretensji za osadzenie bez udowodnienia winy. Po powrocie na wolność pracował jako agent ubezpieczeniowy Inspektoratu PZU w Szamotułach. Zmarł 17 czerwca 1958 roku i pochowany został w Alejce Powstańczej cmentarza parafialnego w Kaźmierzu. Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Odznaką Honorową Frontu Pomorskiego. 25 lutego 1925 roku ożenił się z Walerią z domu Swoboda. Z małżeństwa urodziła się pięcioro dzieci: Dorota (ur. 1925), Tadeusz (ur. 1927), Leon (1930–2012), Edmund (ur. 1934) i Ireneusz (1937–2000).

Wykaz Powstańców Wielkopolskich 1918 – 1919 z gminy Kaźmierz, sporządzony w 1973 roku przez mjr rez. Franciszka Jaskulę. Dokument znajduje się w Izbie Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Kaźmierzu; Wypisy dokumentów Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, obecnie w posiadaniu Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Kaźmierzu; Dorota Jaskuła, Gmina Kaźmierz i jej mieszkańcy w walce o wolność 1918 r., (maszynopis); Poświadczenie z 12 grudnia 1937 roku wydane przez dowódcę oddziału powstańczego, porucznika rez. Bogusława Łubieńskiego z Kączyzna; Obserwator Kaźmierski, listopad–grudzień 2011 z listą Powstańców Wielkopolskich, autorstwa Urszuli Kowzan.

Edmund Oses

Ostrowski Stanisław (1893–1976), powstaniec wielkopolski kompanii jutrosińskiej, wieloletni kierownik jutrosińskiego banku. Urodził się 21 marca 1893 r. w Gostyniu. Syn Kacpra (1863–1930) i Franciszki z d. Bolewickiej (1853–1922). Uczęszczał do szkoły powszechnej w Gostyniu, gdzie w latach 1904–1905 uczestniczył w strajku szkolnym. Brał udział w oswobodzeniu Jutrosina w dniu 7 stycznia 1919 r. W pierwszych dniach powstania otrzymał wraz z Edwardem Kubińskim zadanie nadzorowania kasy komunalnej (miejskiej). Ponadto nadzorował Miejską Kasę Oszczędnościową. Wszedł w skład kompanii jutrosińskiej, dowodzonej przez Marcelego Szymanowskiego, brał udział w potyczkach pod Nad Stawem, Żydowskim Brodem, Zaborowem i Zamysłowem. W okresie powstania pełnił służby patrolowe na odcinku kompanii jutrosiń-

skiej oraz na wyznaczonych posterunkach przy moście jutrosińskim w kierunku dworca kolejowego oraz na moście w kierunku Pawłowa. Ponadto pełnił służbę na posterunku przy Gazowni Miejskiej. Zajmował się prowadzeniem ewidencji powstańców oraz rozpatrywaniem dokumentacji bieżącej komendy miasta. Brał udział w II Bitwie Rawickiej z 5 na 6 lutego 1919 r. Ze służby zwolniony 10 marca 1919 r. W okresie międzywojennym pełnił funkcję dyrektora Spółdzielczego Banku Pożyczkowego w Jutrosinie. Ponadto przez szereg lat pełnił funkcję wiceburmistrza Jutrosina oraz wchodził w skład zarządu jutrosińskiego Rolnika. Pracę w Spółdzielczym Banku Pożyczkowym kontynuował po wybuchu II wojny światowej do 14 kwietnia 1940 r. Zwolniony z pracy w banku, wysiedlony i od 15 czerwca 1940 r. skierowany do pracy w niemieckiej firmie G. R. Lehmann w Jutrosinie w charakterze księgowego. Po II wojnie światowej reaktywował Spółdzielczy Bank Pożyczkowy w Jutrosinie oraz jutrosińskiego Rolnika. 15 września 1951 r. otrzymał pracę w Bytomiu na stanowisku kierownika inwentury w Miejskim Handlu Detalicznym. Później pracował w Przychodni Przeciugrzliczej w Bytomiu, Zjednoczonym Budownictwie Miejskim w Bytomiu oraz Zespólnym Szpitalu Nr 2 w Bytomiu. 1 sierpnia 1958 r. przeszedł na emeryturę. Za pracę zawodową otrzymał wiele wy-

Stanisław
Ostrowski

różnień oraz dyplomów uznania. Zmarł 7 stycznia 1976 r. w Bytomiu, gdzie spoczywa na cmentarzu komunalnym przy ul. Piekarskiej. 22 marca 1913 r. zawarł związek małżeński w Jutrosinie (ślub kościelny 21 kwietnia 1913 r.) z Józefą Hasińską (1887–1944). Miał dzieci: Irenę (1915–1988), Stanisławę (1917–1994), Józefę (1919–1989) i Krysytę (1923–2011). Po śmierci pierwszej żony, 3 kwietnia 1947 r. zawarł związek małżeński po raz drugi z Joanną Kierey (ur. 1903). Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972), Wielopolskim Krzyżem Powstańczym (1973) i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (1921).

Materiały oraz informacje autorowi przez wnuka powstańca Jerzego Guzikowskiego; Opis Powstania Wielkopolskiego, Jutrosin 30.07.1927, s. 2; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229 s. 42; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz wykaz członków koła. Sygn. 230, s. 9; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 31; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 1591/72, wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 962/71; Uchwała Rada Państwa z dnia 14 grudnia 1972 r. Nr 0–1823; Uchwała Rady Państwa z dnia 18 stycznia 1973 r. Nr 0–44, s. 6; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 83–84; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 115/2010, s. 7; Powstańcy Wielkopol-

scy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. VIII, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Pacholczak Franciszek (1897–1976), urodził się 14 stycznia 1897 r. w Laskowie pow. Oborniki Wlkp., w rodzinie Michała i Katarzyny z Makowskich. W 1916 r. został powołany do armii pruskiej i do 1918 roku brał udział w walkach I wojny światowej. Zdemobilizowany 11 grudnia 1918 r. z 91 pułku piechoty w Oldenburgu. W Ryczywole wstąpił do Staży Ludowej organizowanej przez Maksymiliana Benka. Straż zorganizowano 6 stycznia 1919 r. po tym jak ppor. Wiktor Skotarczak po wyzwoleniu Budzyna zrobił rajd samochodem wypełnionym uzbrojonymi powstańcami rogozińskimi i wyzwolił Prosnę, Wyszyń, Sokołowo Budzyńskie, Bukowiec, Thukawy oraz Ryczywół. Na ryczywolski Rynek wjechał z transparentem *Wstępujcie w szeregi powstańcze!*. Wobec liczebnej przewagi Polaków, Niemcy nie stawiali oporu i podjęli rozmowy, w wyniku których Polacy bezkrwawo przejęli władzę w mieście i obsadzili magistrat, pocztę oraz stację kolejową. W lutym 1919 r. brał udział w walkach pod Chodzieżą, Podstolicami, Radwankami pod dowództwem por. Wiktora Skotarczaka. Walczył też pod Budzyniem, 6 lutego 1919 r. kiedy zdobyto niemiecki samochód pancerny.

Franciszek
Pacholczak

ny. Z Budzynia przeniesiony na front szubiński, a w sierpniu 1919 r. na front wschodni. Brał udział w walkach na Białorusi i w sierpniu 1920 r. w Bitwie Warszawskiej. Zdemobilizowany 18 lipca 1921 r. Po powrocie z wojska pracował jako robotnik rolny, a następnie jako dróżnik. Zawarł związek małżeński z urodzoną 7 listopada 1899 roku Leokadią Strutą. Z małżeństwa tego urodziła się córka Henryka (1923–2010, zamężna Wentland). Również w czasie okupacji pracował na tym samym stanowisku. Po zakończeniu II wojny światowej do czasu przejścia na emeryturę pracował w Rejonie Eksploatacji Dróg Publicznych w Chodzieży na stanowisku dróżnika. Zmarł 15 czerwca 1976 r. w Budzynie i tam został pochowany. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (23 grudnia 1967) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958). W Powstaniu Wielkopolskim walczył również ojciec żony – Józef Struta.

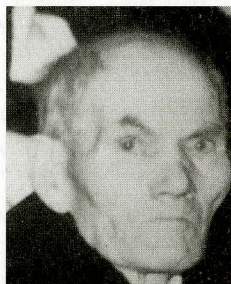
Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wnioski odznaczeniowe Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; W. Janiszewski; Pamiątki i informacje wnuczki Marii Tomaszewskiej.

Ewa Kabat

Paszkiewicz Franciszek (1896–1973), urodził się 20 sierpnia 1896 r. w Wenecji (pow. zniński), w rodzinie Józefa i Józefy z domu Słomkowskiej. Ojciec był robotnikiem, a matka zajmowała się domem. W 1910 r. ukończył 4-klasową szkołę powszechną w pobliskim Januszkowie. Następnie pracował jako robotnik rolny w Obielewie, pow. Szubin. 15 września 1915. r. został powołany do wojska niemieckiego, służył w 2 pułku

piechoty rezerwowej w Swinemünde (Świnoujście). W 1917 roku walczył na froncie rosyjskim. W maju 1918 r. został zwolniony z wojska i powrócił do domu. Wstąpił w szeregi powstańców wielkopolskich, brał udział w przejmowaniu Barcina, a następnie razem z kompanią pod dowództwem Leona Kurkowskiego uczestniczył w działaniach na froncie północnym powstania. „Z chwilą wybuchu powstania wielkopolskiego wstąpiłem jako ochotnik dnia 1 stycznia 1919 r. do kompanii barcińskiej, pod dow. Kurkowskiego. Z którą przebywałem na frontach pod Chodzieżą, pod Zielonowem, Władysławowem itp. W lutym, 1919 należałem do Straży Ludowej w Barcinie. Następnie 4 kwietnia 1919 r. wstąpiłem jako ochotnik do Obrony Krajowej. Przydzielony zostałem do II baonu wartowniczego w Poznaniu. W sierpniu 1920 z 159 p. p. wyruszyłem na front bolszewicki. Brałem udział w walkach pod Głębokiem, Mołodecznem, Wilejką i Święcianami. 24 listopada 1920 r. należałem do baonu wartowni. 4 lipca 1921 zostałem z wojska zwolniony” – pisał w życiorysie do odznaczenia w 1938 r. Franciszek Paszkiewicz. Po powrocie z wojska, pracował jako robotnik. Następnie przeprowadził się do Szubina na ul. Kcyńską, borykał się z brakiem pracy. Po wojnie pracował w szubińskim starostwie w charakterze pracownika gospodarczego, między innymi jako palacz. 27 listopada 1934 r. poślubił Ro-

Franciszek
Paszkiewicz

zalię z domu Siuda (31 sierpnia 1898–15 marca 1973). Małżonkowie doczekali się trojga dzieci: Felicji (ur. 1936), Mieczysława (ur. 1 stycznia 1940) i Stanisława (3 maja 1943–10 maja 1993). Franciszek Paszkiewicz zmarł 24 października 1973 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym.

Akt Zgonu USC Szubin 124/1973; Relacja wnuka Jacka Paszkiewicza, Kwestionariusz Komisji Krzyża Niepodległości CAW Warszawa.

Kamila Czechowska

Pawlak Jan (1887–1947), współorganizator oraz dowódca oddziału Straży Ludowej w Szkaradowie, powstaniec kompanii szkaradowskiej, handlowiec, rolnik. Urodził się 19 listopada 1887 r. w Szkaradowie. Syn Grzegorza i Joanny. Miał pięć siostr: Stanisławę, Franciszkę, Marię, Salomeę i Wiktorię oraz czterech braci: Tadeusza, Franciszka, Tomasza i Walentego (rozstrzelanego przez Niemców podczas II wojny światowej). Uczęszczał do szkoły powszechnej w Szkaradowie. Po zakończeniu edukacji pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. Odbýwał służbę wojskową w armii niemieckiej. Ponownie powołany po wybuchu I wojny światowej do 56 Pułku Artylerii Polowej w Lesznie. Podczas walk został zatruty

Jan
Pawlak

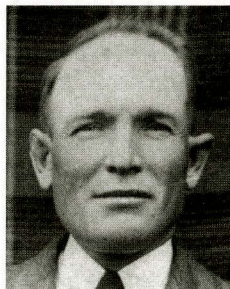
gazem bojowym, czego konsekwencje zdrowotne odczuwał do końca życia. 23 listopada 1918 r. wszedł w skład szkaradowskiej Rady Ludowej. Współorganizator oraz dowódca utworzonej 18 grudnia 1918 r. w Szkaradowie Straży Ludowej. Dowództwo nad oddziałem Straży Ludowej przekazał Józefowi Kauchowi, wyznaczonemu 21 stycznia 1919 r. na stanowisko dowódcy w nowo formowanej kompanii szkaradowskiej batalionu jutrosińskiego. Brał udział w powstaniu na odcinku kompanii szkaradowskiej: Janowo – Jeziora – Szkaradowo – Ostoje – Zaorle – Białka. Po zakończeniu powstania nie otrzymał przydziału do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Służbę zakończył w stopniu sierżanta. W okresie dwudziestolecia międzywojennego prowadził wraz z żoną w Szkaradowie gościniec oraz trudnił się handlem bławatami. W latach trzydziestych dzierżawił ziemię w Szkaradowie, którą kupił w kolejnych latach. Prowadził gospodarstwo rolne do śmierci, powiększając jego areal. W okresie okupacji hitlerowskiej nie był represjonowany. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. Zmarł 18 sierpnia 1947 r. w Szkaradowie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Szkaradowie. 10 listopada 1919 r. zawarł związek małżeński z Marianną Przybylską (1891–1976). Miał dwie córki: Helenę (ur. 1920) oraz Stanisławę (ur. 1923). *Materiały oraz informacje przekazane przez córkę powstańca Stanisławę Przewoźną oraz rodzinę powstańca Marię Przewoźną, APL – ZBoWiD – Teczka personalna Jana i Marianny Pawlaków Sygn. 7517; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 33; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P., Sygn. 44; Grzelak A.,*

Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 85–86; Kamiński–Rostocki S., Odcinek Jutrosiński w Powstaniu Wielkopolskim, (w:) Rocznik Leszczyński, T. IV, Leszno 1984, s. 295, 298; Powstanie Wielkopolskie 27.12.1918 – 16.02.1919, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 53/95 grudzień 1995, s. 6; Kurier Poznański, Poznań, Nr 274 z dnia 29 listopada 1918 r.; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 114/2009, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. IX, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Pawlak Szczepan (1898–1973), powstaniec kompanii dubińskiej, działacz społeczny, pracownik Powiatowego Zarządu Drogowego, rolnik. Urodził się 22 grudnia 1898 r. w Sielcu Nowym jako syn rolnika Stanisława (1832–1909) i Elżbiety z d. Pętańskiej (1868–1939). Miał dziesięcioro rodzeństwa: Antoniego (1888 –1932), Jana, Jagnę, Ignacego, Franciszka, Stanisława, Józefa, Władysława, Piotra i Leona (ur. 1905). W latach 1905–1913 uczęszczał do szkoły powszechnej w Sielcu Nowym. Po jej ukończeniu pracował w gospodarstwie rolnym siostry w Domaradzicach. W 1917 r. został powołany do armii nie-

mieckiej, z której zdezerterował w grudniu 1918 r. i szczęśliwie wrócił do domu. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 3 stycznia 1919 r. przystąpił do oddziałów powstańczych i przydzielony został do oddziału Straży Ludowej w Domaradzicach, a 19 stycznia 1919 r. jako ochotnik wstąpił do tworzącej się kompanii Dubińskiej, wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego 1 Pułku Piechoty na powiat rawicki, dowodzonej przez Franciszka Ciesielskiego. Brał udział w walkach o Rawicę od 3 do 11 lutego 1919 r. oraz w potyczkach pod Ostojami, Sowami, Jeziorami, Zaborowem, Żbikami, Janowem oraz Piskornią. Po utworzeniu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp) otrzymał przydział do 10 kompanii III batalionu. W kwietniu 1920 r. został skierowany wraz z Pułkiem w rejon Lidy i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W walkach pod Parafianowem, 22 maja 1920 roku został ranny w lewą dłoń i skierowany na leczenie do krotoszyńskiego szpitala. Po wyleczeniu został przydzielony do 1 kompanii 69 pp, a od 24 listopada 1920 r. do batalionu wartowniczego w Strzałkowie. Wraz z nim został przekazany do batalionu celnego w Kępnie i Lesznie. Zdemobilizowany 8 sierpnia 1921 r. w stopniu starszego szeregowego. W 1922 r. zamieszkał w Domaradzicach, gdzie pracował w gospodarstwie teścia. W 1925 r. wyprowadził się do Ślaskowa. W latach 1929–1945 pracował w Powiatowym Zarządzie Drogowym jako dróżnik oraz drogomistrz, sprawując nadzór nad utrzymaniem stanu technicznego drogi Jutrosin–Konary–Rawicz. Po zakończeniu wojny przydzielono mu gospodarstwo rolne w Ślaskowie, w którym pracował do przejścia na rentę w 1963 r. Gospodarstwo przekazał synowi Marianowi. W okresie dwudziestolecia między-

Szczepan
Pawlak

wojennego należał do Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, będąc sekretarzem koła w Śląskowie. Był aktywnym członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Śląskowie. Należał też do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1918–1919, Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin oraz ZBoWiD. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 3 marca 1973 r. w Szpitalu Miejskim w Poznaniu. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Jutrosinie. 16 października 1922 r. zawarł związek małżeński z Władysławą Minicką (1896–1984). Miał cztery córki: Pelagię (1921–2010), Mariannę (1922–2006), Stefanę (1928–2000) i Teresę (ur. 1931) oraz syna Mariana (1939–2009). Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958).

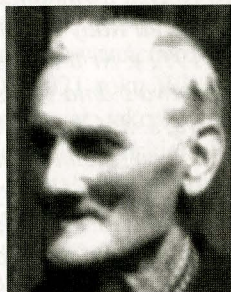
Informacje oraz materiały przekazane przez wnuka powstańca Zenona Płociennika; CAW – Dokumentacja odznaczeniowa Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości, odrzucone 25.06.1938 r.; APL – ZBoWiD – Teczka personalna Szczepana i Władysławy Pawlaków, Sygn. 4371; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 34/70, wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 561/58; Uchwała Rady Państwa z dnia 5 czerwca 1971 r. Nr 0/383, s. 5; Uchwała Rady Państwa z dnia 1 sierpnia 1958 r. Nr 0/716, s. 6; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918–1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 86–87; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 114/2009, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy

Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. VII, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Pelarczyk Stanisław (1897–1984), powstaniec wielkopolski kompanii dubińskiej, pracownik Lasów Państwowych. Urodził się 28 sierpnia 1897 r. w Sielcu Starym. Syn Józefa i Marianny z d. Urbaniak. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Posadowie koło Krobi, którą ukończył w wieku 14 lat. Podjął pracę w majątku Potarzyca, pomagając jednocześnie rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. W 1916 r. wcielony do armii niemieckiej, służył w szeregach 4 Pułku Artylerii Polowej w Magdeburgu. Po zakończeniu szkolenia wojskowego został skierowany na front zachodni (Francja) i pełnił tam służbę do końca I wojny światowej. Wrócił do Dubina, gdzie mieszkała wówczas jego rodzina. 27 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziału powstańczego w Dubinie pod dowództwem Franciszka Ciesielskiego. Brał udział w powstaniu na odcinku Wielki Bór – Janowo oraz w walkach o Rawicz, pod Słupią Kapitulną. W lutym 1919 r. podczas tworzenia III batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp) przydzielony został do 9 kompanii tworzonej na bazie kompanii jutrosińskiej oraz dubińskiej. Ze służby wojskowej zwolniony na własną prośbę 12 sierpnia 1921 r.

Stanisław
Pelarczyk

Po zawarciu związku małżeńskiego w 1921 r. zamieszkał w Ślaskowie. Podjął pracę w majątku Sielec Stary. W 1922 r. przeprowadził się z rodziną do Jutrosina, gdzie zamieszkał przy ulicy Wrocławskiej. Pracował do emerytury jako robotnik leśny w Lasach Państwowych. W 1940 r. został wysiedlony i skierowany przez władze okupacyjne do przymusowych prac na terenie Westfalii. Zwolniony w 1945 r. Do Jutrosina wrócił w roku 1946 i podjął pracę jako pracownik leśny. W 1962 r. przeszedł na rentę. Członek ZBoWiD – Koło Jutrosin. 24 lutego 1972 r. awansowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 4 sierpnia 1984 r. Spoczywa na cmentarzu w Jutrosinie. 12 listopada 1921 r. zawarł związek małżeński z Rozalią Lis (zm. 1993). Miał dzieci: Czesława (ur. 1925), Władysławę, Zofię (1924–2002) i Franciszka (1930–1990). Za udział w powstaniu odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958).

Materiały oraz informacje przekazane przez Zenona Juskowskiego; APL – ZBoWiD – Teczka personalna Stanisława i Rozalii Pelarczyków, Sygn. 4952; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 35/70, wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 650/58; Uchwała Rady Państwa z dnia 5 czerwca 1971 r. Nr 0/384, s. 3; Uchwała Rady Państwa z dnia 12 listopada 1858 r., Nr 0/913, s. 3; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 87–88; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr

114/2009, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. XII, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Piaskowski Wacław (1903–1995), urodził się 16 września 1903 roku w Grodzisku Wielkopolskim. Był synem Walentego i Katarzyny. Pochodził z wielodzietnej rodziny, miał dziewięcioro rodzeństwa. Szkołę powszechną ukończył w Grodzisku Wlkp. Należał do Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*. Z zawodu był ślusarzem. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, jako 15 letni chłopiec, bez wiedzy rodziców zgłosił się ochotniczo do tworzących się w Grodzisku Wielkopolskim oddziałów powstańczych. Trafił do kompanii porucznika Stanisława Siudy, który był dowódcą oddziału powstańczego grupy południowej. Nie chcąc gasić młodzieńczego zapału patriotycznego u młodego Wacława, porucznik pochwalił go, mówiąc „to bardzo piękne, że chcesz wstąpić w szeregi powstańcze, bo potrzebni są żołnierze, ale przecież jesteś młody i nie jesteś w stanie podążać z wojskiem i nosić ciężkiego karabinu. Gdyby tak nie było, to byśmy cię zabrali”. Wacław po tej rozmowie, postarał się o koła i skonstruował mini wózek, z którym powrócił do oddziału, a który pozwalał mu przemieszczać się z ciężkim karabinem” W tej sytuacji nie mógł

Wacław
Piaskowski

nie zostać przyjęty. Uczestniczył w walkach pod Zbąszyniem. Za udział w Powstaniu został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). W wieku 21 lat został powołany do służby wojskowej do Poznania, którą odbywał w Ławicy k. Poznania. Po powrocie z wojska ożenił się z Marią Skubel, którą poznał w Grodzisku Wlkp. w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Florianą (1925–1995), Halinę (1927–1957, zamężną Zygnier), Zenoną (1931–2003) i Bożenę (ur. 1943, zamężną Piasecką). Po śmierci żony Marii, ożenił się po raz drugi z Janiną Saturniewicz, z tego związku dzieci nie było. Po założeniu rodziny z Marią zamieszkał w Poznaniu i podjął pracę jako ślusarz w Zakładach im. Hipolita Cegielskiego w Poznaniu. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło H. C. P. Do ZBoWiD-u należał od 1957 r. w Poznaniu. W 1945 r. brał udział w walkach o Poznańską Cytadelę, za co został odznaczony Medalem Za udział w walce o Poznańską Cytadelę (1974) i Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1972). W latach 1957–1969 był bezpartyjnym członkiem Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu. Był też odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1956), Odznaką Honorową Miasta Poznania (1958), Odznaką Honorową Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego (1964), Srebrną Odznaką Odbudowy Warszawy (1958), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1966) i Srebrną Odznaką Związku Zawodowego Metalowców (1967). Był sportowcem – uprawiał chód sportowy. W 1937 r. zdobył mistrzostwo Polski. Wacław Piaskowski zmarł 13 grudnia 1982 r. w Poznaniu w wieku 79 lat. Spoczął w gro-

bowcu rodzinnym, na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie w Poznaniu (pole 6, kwatery 7). Rodzina spełniając wolę zmarłego pochowała go w mundurze powstańczym wraz z odznaczeniami. Grób jest oznaczony tabliczką powstańczą.

Informacje pisemne z wywiadu przeprowadzonego z Wacławem Piaskowskim, w ramach konkursu „Wspomnienia Powstańców Wielkopolskich” (1983) oraz od wnuczki Doroty Piaseckiej-Kwiatkowskiej z Poznania; Dokumenty i zdjęcia udostępnione przez córkę Bożenę Piasecką z Poznania.

Halina Kowalewska

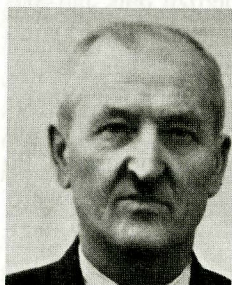
Pinkowski Władysław (1895–1976), urodził się 6 stycznia 1895 roku w Niezychowie koło Wyrzyska. Syn Leona i Anieli. Ukończył szkołę powszechną. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych w Niezychowie i brał udział w wyzwalaniu miejscowości w okolicy Białośliwia oraz w walkach w rejonie Wysokiej. W dniu 19 stycznia 1919 roku został ranny. Po wyleczeniu w lipcu 1920 roku został zmobilizowany do 62 Pułku Piechoty, stacjonującego w Bydgoszczy. Służył w batalionie zapasowym pułku. Szeregi Wojska Polskiego opuścił w styczniu 1921 roku w stopniu kaprała. Jego udział w oddziale powstańczym z Niezychowa potwierdził pplk Jan Sławiński w opracowanym w dniu 16 kwietnia 1978 roku wykazie powstańców z rejonu Białośliwia. Od 1921 roku Władysław Pinkowski pracował jako kowal w okolicznych majątkach ziemskich. Po wrześniu 1939 r. został aresztowany przez hitlerowców ale z braku dokumentów potwierdzających jego udział w powstaniu, zwolniony z więzienia. Po 1945

roku zamieszkał w Pile przy ul. Lelewela 75. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację od 1964 roku. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (po 1965). Zmarł 23 sierpnia 1976 roku, w Pile. Pochowany na Cmentarzu Komunalnym, kwat. 3/B–38–9. Obok spoczywa jego żona Marianna (26 marca 1901–19 maja 1987).

Archiwum Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Pierzchała Antoni (1888–1969), powstaniec wielkopolski kompanii ponieckiej, strażnik celny, pracownik bankowy. Urodził się 6 stycznia 1888 r. w Rokosowie pow. Gostyń. Syn Wincentego i Apolonii z d. Ratajczak. Miał braci: Jana (powstańca wielkopolskiego ur. 1890) i Franciszka. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Rokosowie w latach 1896–1903. W 1906 r. wyjechał do Westfalii, gdzie pracował zarobkowo przez okres dwóch lat. W okresie od 10 października 1908 r. do 22 września 1910 r. odbył służbę wojskową w armii niemieckiej w szeregach 13 pp, stacjonującego w Münster (Westfalia). Po odbyciu służby wojskowej do 1913 r. pracował w Westfalii jako górnik. Po wybuchu

Antoni
Pierzchała

I wojny światowej, 2 sierpnia 1914 r. zmobilizowany do armii niemieckiej i wcielony do 50 pp w Rawiczu. W składzie tegoż pułku od 15 sierpnia 1914 r. brał udział w walkach na froncie zachodnim. 18 kwietnia 1915 r. został przeniesiony do 237 pp, z którym przebywał na froncie wschodnim. 15 sierpnia 1915 r. ponownie przeniesiony do 335 pp. Skierowany na front zachodni. Po zwolnieniu ze służby 11 listopada 1919 r., wrócił do Wielkopolski. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 7 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi powstańcze pod dowództwem Michała Kaźmierczaka. Brał udział w walkach w składzie kompanii ponieckiej pod Miechowem, Klonowcem i Sowinami. Dalszą służbę kontynuował w szeregach 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Ze służby zwolniony 18 maja 1919 r. 7 listopada 1921 r. podjął służbę przygotowawczą w Straży Granicznej. W 1927 r. pełnił służbę na przejściu granicznym w Nad Stawem (nr strażnika 1844). Podczas pracy na tej placówce mieszkał w Jutrosinie. Ze służby Granicznej odszedł po 17 latach. Od 30 listopada 1936 r. należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914 – 1919, później do Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Rawicz. W czasie okupacji hitlerowskiej został skierowany do prac przymusowych w Nadrenii, gdzie pracował w firmie Kersthöld. Po wojnie przebywał we Francji, skąd wrócił do kraju w grudniu 1945 r. Od 25 stycznia 1946 r. pracował w rawickim Rejonowym Zarządzie Kwaterunku i Eksploatacji. Rok później rozpoczął pracę jako dozorca w Komunalnej Kasie Oszczędności w Rawiczu, a następnie w Banku Rolnym i Narodowym Banku Polskim w Rawiczu. 1 sierpnia 1958 r. w wieku 70 lat przeszedł na emeryturę. Zmarł 8 grudnia 1969 r. Spoczy-

wa na cmentarzu w Rawiczu. 7 września 1922 r. zawarł związek małżeński z Marianną Adamską (1902–1959). Miał czworo dzieci: Stefanię (1923–1933), Tadeusza (1925–1990), Zofię (1928–2005) i Henryka (ur. 1940). Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem 10-lecia Odzyskanej Niepodległości oraz Odznaką Straży Granicznej. Dyplomem Zarządu Głównego Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 uzyskał tytuł weterana i został wciągnięty do kartoteki archiwum dla badań nad historią Powstania Wielkopolskiego pod nr 8611.

Materiały oraz informacje przekazane przez syna powstańca Henryka Pierchałę; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 31; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odnaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 536/57, Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 434/63; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 88–89; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. IV, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Plączek Franciszek (1897–1968), urodził się 29 września 1897 roku w miejscowości Lutogniewo koło Krotoszyna, w wielodzietnej rodzinie rolnika Marcina (ur. 2 listopada 1864 w Ustkowie, zm. 5 listopada 1942) i Franciszki z domu Szczurek (ur. 28 listopada 1869 w Osuszu, zm. 5 kwietnia 1958). Miał

pięć siostr: Jadwigę, Konstancję, Marię, Magdalenę i Bronisławę oraz siedmiu braci: Stanisława, Jana, Ludwika, Antoniego, Józefa, Piotra i Władysława. Do wojska pruskiego został zmobilizowany w czasie trwania I wojny światowej w dniu 12 października 1916 r. Początkowo szkolił się w 9 kompanii 2 pułku piechoty a następnie walczył na froncie wschodnim (m. in. na Ukrainie) w 2 kompanii 424 pułku piechoty (dokładny przebieg walk odnotowano w jego zachowanej księżeczce wojskowej). W dniu 23 grudnia 1918 roku zdezerterował z armii pruskiej z całym ekwipunkiem żołnierskim. 24 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo do tworzących się w Krotoszynie oddziałów przygotowujących powstanie. Brał czynny udział w oswobodzeniu Ostrowa Wielkopolskiego, Odolanowa, Ostrzeszowa. W potyczce pod Czarnym lasem koło Antonina został ranny i odwieziony do szpitala w Ostrowie Wielkopolskim. Po wyleczeniu z ran walczył w szeregach 4 kompanii tworzącego się 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 70 Pułk Piechoty) na froncie krotoszyńskim i pod Zdunami. Od 11 lutego 1920 roku służył w 70 pp do 29 lipca 1921 r., kiedy to został bezterminowo zwolniony z Wojska Polskiego. Po 1921 roku zamieszkał w Łobżenicy prowadził własne gospodarstwo. Okres II wojny światowej spędził w Łobżenicy, pracując w różnych zakładach będących pod zarządem Niemieckim. Od lutego 1945 roku prowadził własny zakład rzemieślniczy (obuwniczy) w Łobżenicy. Z powodu choroby zakończył działalność gospodarczą 30 września 1949 roku. Związek małżeński zawarł z Franciszką Bielińską (ur. 14 listopada 1910 roku w Zalesiu Królewskim, zm. 25 czerwca 1991 roku w Łobżenicy). Franciszka Plączek zajmowała

się gospodarstwem domowym. Małżonkowie mieszkali w Łobżenicy przy pl. Zwycięstwa 8. Mieli ośmioro dzieci. Zmarł 13 grudnia 1968 roku i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Łobżenicy. Franciszek Placzek już po śmierci został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Archiwum Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Książeczka wojskowa Franciszka Placzka; Informacje wnuczki Anny Placzek-Miesiąc.

Wojciech Kicman

Polcyn Kazimierz (1882–1950), urodził się 11 lutego 1887 r. w Budzynie pow. Chodzież. Ojcem jego był mistrz rzeźnicki Antoni Polcyn, a matką Anna z Januchowskich. Miał siostrę Władysławę i Wincentynę. Po ukończeniu szkoły powszechnej, podobnie jak ojciec wyuczył się zawodu i został mistrzem rzeźnickim. W latach 1907–1909 odbył obowiązkową służbę w wojsku pruskim. W czasie I wojny światowej walczył na froncie zachodnim. Po demobilizacji i powrocie do domu, jako ochotnik zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Był członkiem Straży Ludowej w Budzynie i brał udział w walkach o Chodzież i pod Budzynie. Związek małżeński zawarł 25 stycznia 1921 r. w Budzynie, z urodzoną 19 czerwca 1896 r.

Kazimierz
Polcyn

w Dobrzycach pow. Krotoszyn Władysławą Dąbkiewiczówną, córką kupca Józefa Dąbkiewicza. Małżeństwo było bezdzielne. Należał do istniejącego przed wojną w Budzynie od 1923 r. Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Był członkiem Bractwa Strzeleckiego w Budzynie. W jego sali odbywały się zebrania organizacji. W czasie okupacji rodzina została wysiedlona do Włoszczowej w Generalnej Guberni. Zmarł 29 września 1950 roku w Budzynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

K. Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzyna; Protokolarz Bractwa Strzeleckiego w Budzynie 1911–1917; W. Janiszewski; Informacje rodziny.

Ewa Kabat

Polowczyk Antoni (1897–1945), powstaniec wielkopolski kompanii śremskiej, zastępca oraz sekretarz Komisariatu Straży Granicznej w Jutrosinie, jeniec obozu NKWD w Borowiczach. Urodził się 24 maja 1897 r. w Zbrudzewie pow. śremski. Syn rolnika Tomasza i Józefy. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Śreмі. Dalszą naukę kontynuował w Gimnazjum w Poznaniu. W czasie I wojny światowej, 17 kwietnia 1916 r. został wcielony do armii niemieckiej

Antoni
Polowczyk

i służył w 5 Batalionie Saperów w Głogowie. Służbę zakończył 18 grudnia 1918 r. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił do oddziału powstańczego w Śremie. Służbę kontynuował w szeregach 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp). Podczas walk odniósł ranę w lewą nogę, co wykluczyło go z dalszej służby. W wyniku odniesionej kontuzji został uznany za inwalidę wojennego. W kolejnych latach ukończył Studium Nauczycielskie w Poznaniu i otrzymał posadę nauczyciela w sierocińcu prowadzonym przez siostry zakonne na terenie Poznania. Po półrocznym okresie pracy zrezygnował z posady nauczyciela na rzecz służby w Straży Granicznej w Lesznie. Dalszą służbę kontynuował w placówce Straży Granicznej w Szkaradowie, w roku 1927 w placówce w Jeziorach (nr strażnika 1260) oraz w Jutrosinie, gdzie pełnił funkcję strażnika granicznego, sekretarza oraz zastępcy Komisariatu Straży Granicznej w Jutrosinie. W 1928 r. odbywał szkolenie Straży Granicznej w Szkole Straży Granicznej w Górze Kalwarii. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 oraz Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Dostał się do niewoli niemieckiej. Podczas pobytu w obozie w 1940 r. otrzymał funkcję tłumacza lekarza obozowego. Zwolniony z obozu dzięki pomocy lekarza, u którego pracował. Po opuszczeniu obozu udał się do siostry w Śremie. W obawie przez aresztowaniem uciekł do Mielca, gdzie został zatrudniony w firmie budującej mosty. Wstąpił w szeregi Armii Krajowej, w stopniu porucznika pod pseudonimem *BASIA* pełnił służbę jako łącznik. Po wkroczeniu Armii Czerwonej w granice Polski w 1944 r. został aresztowany i wywieziony do obozu w Borowiczach.

Zmarł 29 kwietnia 1945 r. Spoczywa na obozowym cmentarzu. W 1992 r. na cmentarzu w Jutrosinie złożono symboliczne prochy z cmentarza obozowego NKWD Borowice. W 1928 r. zawarł związek małżeński z Wiktorią Ciesielską (1898–1967). Miał trzech synów: Wiktora (1933–2010), Mieczysława (ur. 1935) i Antoniego (1939–2006) oraz córkę Józefę (ur. 1932). Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 oraz Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Materiały oraz informacje przekazane przez córkę powstańca Józefę Bilińską: APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 31; J. Bilińska, I. Mikołajewski, Uwięziony bez wyroku, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 99/2005, s. 12; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 91–92; Uwięzieni w Borowiczach, Warszawa 1997, s. 44; Kalendarz z szematyzmem funkcjonariuszy Straży Celnej na rok 1927, b. m. w, s. 186; Grzelak A., Lista strat Powstania Wielkopolskiego na odcinku jutrosińskim: poległych, rannych, wziętych do niewoli, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 120/2011, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. VI, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Prusinkiewicz Witold Celestyn (1896–1974), przemysłowiec, urzędnik, adiutant batalionu ostrzeszowskiego w 1919 r. Urodzony 15 lipca 1896 r. w Ostrowie Wlkp., w rodzinie kupca Sylwestra P. i Anastazji z Szatkowskich.

Ukończył prywatną szkołę powszechną w Ostrowie, następnie uczęszczał do gimnazjum św. Macieja we Wrocławiu, gdzie uzyskał maturę. W 1914 r. rozpoczął studia rolnicze na uniwersytecie (tamże), lecz po trzech semestrach naukę przerwał, ze względu na rozwiązanie roku – większość kolegów P. zgłosiła się do wojska. Wrócił do Ostrowa i podjął praktykę w majątku W. Niemojowskiego w Śliwnikach. 1 października 1915 r. powołany do służby w 7 pp gwardii w Berlinie, pozostał w tym oddziale do 1 sierpnia 1917 r. 3 grudnia 1915 – 1 września 1916 r. był na kursie oficerskim w Zossen. Skierowany na front zachodni, walczył m. in. pod Reims, w Szampanii pod Verdun, później był na froncie rosyjskim, nad Styrem; w lipcu 1916 r. pod Łuckiem był ranny. Po wyleczeniu zajmował się szkoleniem rekrutów i pracą kancelaryjną w batalionie zapasowym pułku. W lipcu 1917 r. wyreklamowany z wojska, w stopniu kaprała, podjął pracę w majątku Oświecimskich, w Plugawicach k. Ostrzeszowa. Po wybuchu rewolucji w Niemczech ochotniczo wstąpił do pułku piechoty polskiej formowanego w Ostrowie, następnie został przewodniczącym Rady Żołnierskiej w Ostrzeszowie. W batalionie ostrzeszowskim P. objął funkcję adiutanta (szefa sztabu). Uczestniczył w akcjach oddziału m. in. pod Kobylą Górą (15 stycznia 1919 r.). 12 lutego t. r. mianowany sierżantem. 18 lutego 1919 r. dowodził załogą Korzenia; następnego dnia miej-

Witold Celestyn
Prusinkiewicz

scowość ta została zajęta przez Niemców, zaś P. ranny dostał się do niewoli. Przewieziono go najpierw do Kępna, później do obozu jenieckiego w Neuhammer, a następnie do Wrocławia. Tam został osądzony i skazany na śmierć, jednak w lipcu 1919 r. udało się przekupić strażnika i umożliwić P. ucieczkę. Przedostał się na teren Królestwa Polskiego. Po wypoczynku i powrocie do zdrowia, w Ostrowie Wlkp. zgłosił się do wojska. Od 10 września do 20 września 1919 r. był w kompanii rekonwalescentów batalionu zapasowego 12 p. strz. wlkp., następnie do 1 grudnia t. r. służył w 3 kompanii tegoż baonu. Od 2 grudnia 1919 r. do 1 października 1920 r. był przydzielony do kompanii sztabowej Dowództwa Frontu Wielkopolskiego, później – kompanii sztabowej Dowództwa Okręgu Generalnego Poznań. 11 listopada 1920 r. rozkazem nr 181 DOGen mianowany podchorążym, 1 marca 1921 r. – podporucznikiem (ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r.), zaś 19 marca 1939 r. – porucznikiem. Wyżej nie awansował. W 1922 r. zwolniony do rezerwy, przez okres międzywojenny posiadał przydział do mobilizacyjny do 58, 60 i 70 pp. Był wysoko ceniony jako oficer rezerwy. Po zwolnieniu na własną prośbę z wojska, zamieszkał w Ostrzeszowie i założył fabryczkę płatków ziemniaczanych, produkującą na eksport do Szwajcarii. Ze względu na utrudnienia tranzytowe stworzone przez Niemców, firma straciła rację bytu. P. podjął wówczas pracę w Banku Ludowym w Ostrzeszowie, a później w fabryczce ceramicznych materiałów ogniotrwałych, wykorzystującej złoża kwarcytu zalegające w okolicach Parzynowa. Był aktywny społecznie, m. in. w Towarzystwie Powstańców i Wojaków i w miejscowym Kółku Rolniczym (zajmował się sadownictwem), czynnie anga-

żował się w działalność Stronnictwa Narodowego, był aktywnym antypiłsudczykiem. Zmobilizowany w marcu 1939 r., odbył kurs dozorowania, następnie służył w kępińskim batalionie Obrony Narodowej, jako komendant punktu kontrolnego. Uczestniczył w walkach m. in. w okolicach Łukowa, Żabikowa i Radzyna, jako dowódca kompanii. Po 14 września 1939 r. dołączył do grupy płk. M. Ocetkiewicza, w której objął dowództwo I batalionu – przypuszczalnie po majorze J. Gabrielu. Działal na Lubelszczyźnie, m. in. w rejonie Podlodowa i Wólki Rudeckiej, gdzie po rozbiciu całego zgrupowania 23 września P. został wzięty do niewoli. Aż do wyzwolenia przebywał w obozie oficerskim VII A w Murnau (nr 15 810). Po powrocie z niewoli, aż do emerytury pracował jako główny księgowy w ostrowskiej firmie „Jedność”. Należał do reaktywowanego Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19. Zmarł w Ostrzeszowie 15 kwietnia 1974 r., spoczywa na miejscowym cmentarzu komunalnym. Pozostawił interesujące (częściowo publikowane na łamach „Gazety Ostrzeszowskiej”, po części zachowane dotąd w rękopisie) wspomnienia z okresu powstania wielkopolskiego i kompletną korespondencję jeniecką z lat 1939 – 1945. Był odznaczony m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1966), Medalem Niepodległości, Medalem pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Odznaką Za Waleczność KNRL oraz pruskim Krzyżem Żelaznym 1 kl. W 1924 roku zawarł związek małżeński z Zofią Kleinertówną (1897 – 1976). Dzieci: Ksenia Anastazja (ur. 1926, lekarz weterynarii), Janusz Ludwik (ur. 1930, mgr inż., pracownik FUM w Ostrzeszowie).

Powstańcy wielkopolscy..., t. 1, s. 57–59; CAW, wyciąg z księgi ewidencyjnej, akta personalne, akta Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości 70/465; AKW-PWlkp.; Wieliczka, s. 175, 185 (fot.); Grot, Pawłowski, Pirko, s. 143; Udział społeczeństwa..., passim; Rumeshalle unserer alten Armee. Die deutschen Truppenteile und die Schlachten, an denen sie teilgenommen haben, Leipzig b. r. wyd.; M. Rezler: ogólny zarys..., s. 188 – 189; Tegoż: Witold Prusinkiewicz (1896 – 1974). „Południowa Wielkopolska” 1989 nr 1, s. 3, fot.; I. Wierusz: Z dziejów..., passim; tegoż: Z dziejów... (1947), passim; M. Porwit: Komentarze do historii polskich działań obronnych 1939 roku, t. 3, Warszawa 1983; A. Sikorski, Z. Głowacki: Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie w 1939 roku, Lublin 1966; L. Głowacki: Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939. Lublin 1986; K. Pindel: Obrona Narodowa 1937 – 1939, Warszawa 1979; T. Bhm: Bataliony Obrony Narodowej w Wielkopolsce w latach 1936 – 1939 i ich rola w kampanii wrześniowej. Poznań 1996; Udział społeczeństwa..., s. 130 i nast.; W. Graf: Nikt im iść nie kazał... Ostrzeszów 1999, passim; W. Prusinkiewicz: Z wielkich dni, „Gazeta Ostrzeszowska” 1928 nr 90, s. 2 (przedruk: Powstanie wielkopolskie 1918 – 1919 na ziemi ostrzeszowskiej. Wspomnienia. Ostrzeszów 1998, s. 67 – 73); dokumentacja rodzinna, informacje dzieci.

Marek Rezler

Przydróżny Franciszek (1897–1978), urodził się 28 września 1897 r. w Siekowie (daw. pow. śmigieński) jako syn Antoniego i Ewy z domu Kaminiarz. Rodzice prowadzili 20–ha gospodarstwo. Był najstarszym dzieckiem z 9 rodzeń-

stwa. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości pomagał ojcu w prowadzeniu gospodarstwa. W 1916 r. wcielony został do wojska niemieckiego, po uprzednim złożeniu na placu przy wiatrakach w Śmiglu przysięgi wojskowej na wierność cesarzowi Niemiec. Służył w 2 kompanii I batalionu 7 regimentu na terenie Prus Wschodnich, a potem w rejonie Wilna. Był sanitariuszem. Z wojny powrócił do rodziny pod koniec grudnia 1918 r. 8 stycznia 1919 roku w wyniku agitacji wikariusza przemęckiego ks. St. Kuliszaka wstąpił jako ochotnik do utworzonej w Siekowie 22-osobowej drużyny powstańczej, która następnego dnia przybyła do Śmigła. W nocy z 9 na 10 stycznia jako powstańiec kompanii śmigiełskiej pod dowództwem ppor. J. Łukomskiego uczestniczył w zbrojnej wyprawie do Osiecznej, a potem w potyczce pod Lipnem. W marcu tegoż roku, gdy oddziały powstańcze przekształciły się w regularne polskie oddziały wojskowe, został żołnierzem 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 9 lipca 1919 r. w Kościanie uczestniczył w przysiędze i wręczeniu sztandaru temu pułkowi przez gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego, Głównodowodzącego Powstaniem. W końcu sierpnia został ze swym oddziałem przeniesiony w rejon Zbąszynia-Lwówka, a w połowie grudnia 1919 r. do Żnina. W styczniu 1920 r. wziął udział ze swym pułkiem w rewindykacji, czyli przejęciu przez Polskę miast Pomorza: Bydgoszczy, Koronowa, Świecia i Tucholi. W połowie marca tegoż roku w stopniu kaprała został zdemobilizowany z wojska i wrócił ponownie do rodziny w Siekowie. Zmarł 9 kwietnia 1978 r. Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Andrzeja w Przemęcie. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1959) i mianowany na stopień

podporucznika WP (1972). Żonaty ze Stanisławą Pietrzak, miał trzech synów: Mieczysława (ur. 1924), Henryka (ur. 1927), Leonarda (ur. 1929) i córkę Eleonorę (ur. 1945).

Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999 r., s. 104; Polak B., Front Południowo-Zachodni („Grupa Leszno”) Kościan 1971 r., s. 57–58; Bauer P., Omieczyski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/19, Śmigiel 1988/89, s. 5; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigła w Powstaniu Wielkopolskim, s. 28, 31, 36; Fornalski A. Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 71–72; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z 1972 r.; Głos Wolsztyński z 1959 r. nr 3., s. 5 Informacje i pamiątki rodzinne syna Henryka z Siekówka.

Antoni Fornalski

Ratajczak Jan (1899–1919), urodził się 7 czerwca 1899 roku w Tulcach w gminie Kleszczewo, w powiecie poznańskim (dawny średzki). Był synem Piotra i Marianny z domu Szczepaniak. Wychowywał się w wielodzietnej rodzinie, miał pięcioro braci: Stanisława i Stefana, którzy także brali udział w Powstaniu Wielkopolskim oraz Józefa, Franciszka i Antoniego, a także cztery siostry: Elżbietę, Władysławę, Janinę i Pelagię. Mieszkał w Tulcach. Na początku stycznia 1919 roku zgłosił się do grupy ochotników zorganizowanych w Tulcach przez brata Stanisława i udał się z nimi na posterunek niemieckiej policji w Swarzędzu. Po rozbrojeniu posterunku i zdobyciu broni, z braćmi Stanisławem i Stefanem – udał się do Poznania, aby brać czynny udział w Powstaniu

Wielkopolskim. Został przydzielony do 2 Kompanii Batalionu Średzkiego. Dowódcą Kompanii był sierż. Leon Kasprowiak. Kompania ta została włączona do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Świadek z Kostrzyna relacjonował: *Wiem, że Stanisław, Jan oraz Stefan Ratajczakowie przydzieleni zostali do 2 Kompanii Batalionu Średzkiego. Sztab wydelegował ich na front północny do Paterka pod Kcynię. Informacja świadka z Kórnika: Byłem świadkiem kiedy maszerowaliśmy w tyralierze, jak kapral Jan Ratajczak został postrzelony w kolan i pozostał na miejscu. Wiem, że Niemcy go zabrali i przetransportowali do szpitala w Pile, zmarł w szpitalu. Zginął 9 lutego 1919 roku pod Nakłem. Pochowany jest na cmentarzu w Pile.*

Oświadczenie pisemne: świadka z Kórnik i Franciszka Bluma z Kostrzyna, powstańców współwalczących z Janem Ratajczakiem; Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu; Archiwum Państwowe w Poznaniu, znak III. 841-219/12; Informacje Czesława Ratajczaka z Poznania.

Halina Kowalewska

Ratajczak Stanisław (1892–1957), urodził się 15 kwietnia 1892 roku w Tulcach, w gminie Kleszczewo, w dawnym powiecie średzkim, w obecnym poznańskim. Był synem Jana i Franciszki z domu Niemczewskiej z Mosiny. Miał brata Stanisława, powstańca i cztery siostry: Annę, Marię, Helenę i Katarzynę. Szkołę powszechną skończył w Tulcach. Przed I wojną światową wcielony został do armii pruskiej do pułku stacjonującego w tzw. *żółtych koszarach* (u zbiegu ulic Szylinga i Bukowskiej). Pułk ten zwany był przez Niemców początkowo *Kacz-*

marek-Regiment, a później *Limu-Regiment*. Brał udział w wojnie między innymi w Belgii i we Francji. Pod koniec 1918 roku otrzymał urlop na ślub swojej siostry i już nie wrócił na front. Zgłosił się jako ochotnik, aby uczestniczyć w Powstaniu Wielkopolskim wraz ze swoim bratem Franciszkiem. Walczył na froncie zachodnim pod dowództwem ppor. Kazimierza Zengtelera m. in. pod Wolsztynem. W maju 1919 roku jako żołnierz 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich, uczestniczył w walkach na Ukrainie pod: Lwowem, Białką, Brzeżanami, pod Husiatynem. Przez pewien czas pracował w konsulacie francuskim. W 1925 roku przeprowadził się do wsi Czermin koło Pleszewa. W Czerminie został komisarzem obwodowym otrzymując mieszkanie w budynku owego komisariatu. W 1928 roku został wybrany sekretarzem starostwa w Pleszewie. W 1929 roku został mianowany burmistrzem we Wronkach na 12-letnią kadencję, którą przerwała II wojna światowa. Od 1929 roku do 1939 roku mieszkał z rodziną w ratuszu we Wronkach. Oboje małżonkowie aktywnie uczestniczyli w życiu Wroniek. Był honorowym komendantem Ochotniczej Straży Pożarnej, a w 1938 roku został wybrany Królem Kurkowym, otrzymując pamiątkowy Krzyż Króla Kurkowego (Krzyż został przekazany w 2006 roku do Muzeum we Wronkach). Żona była prezesem Stowarzyszenia Pań św. Wincente-

Stanisław
Ratajczak

go a Paulo, zwanych *Wincentkami*, zajmującego się akcjami charytatywnymi wśród biedoty. We wrześniu 1939 roku otrzymał rozkaz mobilizacyjny. Pod Lwowem dostał się do niewoli, z której udało mu się uciec. Ukrywał się, 24 grudnia 1939 roku pojawił się w Tulcach i tam dostał pracę u właściciela majątku Niemca Otto Sarrazina. Dzieci również pracowały. Cała rodzina mieszkała w Tulcach do czasu wysiedlenia ich do Kielc. W Kielcach spotkali między innymi Kazimierza Zengtelera, byłego dowódcę z odcinka na froncie zachodnim Powstania Wielkopolskiego oraz Józefa Suchockiego wysiedlonego z Pleszewa, późniejszego ojca Hanny Suchockiej – byłej premier, a obecnie byłej ambasadora RP przy Stolicy Apostolskiej. W Kielcach pracował jako tłumacz w biurze elektrowni Zakładu Energetycznego Okręgu Radomsko – Kieleckiego. W styczniu 1945 roku przyjechał do Poznania. Pod koniec stycznia 1945 r. otrzymał skierowanie do pracy, do tworzonego w Poznaniu Urzędu Wojewódzkiego. W 1920 roku ożenił się z Pelagią Cukierską (1896–1958) pochodzącą z Robakowa, w gminie Kórnik. Po ślubie małżonkowie zamieszkali w Poznaniu. W Poznaniu urodziła się córka Laurencja (1921–1997) i syn Lechosław (1922–1981). W Czerminie 5 listopada 1926 roku urodził się syn Eligiusz, który obecnie mieszka w Kaźmierzu, w gminie Szamotuły. We Wronkach 12 stycznia 1931 r. urodził się najmłodszy syn Henryk, który mieszka w Poznaniu. Był muzykalnie uzdolniony, grał na wielu instrumentach: na skrzypcach, na fortepianie, na klawirze, na flecie i wiolonczeli, które posiadał w domu. Śpiewał także w chórze, który został dokooptowany wraz z innymi poznańskimi chórami przez Feliksa Nowowiejskiego do wykonania na Placu Wolności w Poznaniu, cyklu pieśni pa-

triotycznych (1920–1925). Zmarł 31 maja 1957 roku w Poznaniu. Spoczywa z żoną Pelagią (zm. 6 grudnia 1958), w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Komunalnym w Poznaniu na Junikowie.

Taki sobie, acz nieco zagmatwany, chaotyczny życiorys Eligiusza Ratajczaka, Wybrane materiały z maszynopisu syna Eligiusza Ratajczaka, Kaźmierz 2008; Informacji i pamiątki rodzinne.

Halina Kowalewska

Ratajczak Stanisław (1895–1939), urodził się 14 września 1895 roku w Tulcach, w gminie Kleszczewo, w dawnym powiecie średzkim (obecnie poznańskim). Był synem Piotra i Marianny z domu Szczepaniak. Do marca 1926 roku mieszkał w Tulcach. Pochodził z dziesięcioosobowej rodziny, miał pięciu braci: Jana i Stefana, którzy także brali udział w Powstaniu, oraz Józefa, Franciszka i Antoniego oraz cztery siostry: Elżbietę, Władysławę, Janinę i Pelagię. Ukończył szkołę powszechną w Tulcach ucząc się języka polskiego i niemieckiego. Zawodu wyuczonego nie posiadał, był rolnikiem. Od maja 1915 roku do listopada 1918 roku służył w armii pruskiej, jako szeregowy brał udział w I wojnie światowej. W styczniu 1919 roku zorganizował z chłopów i rolników z terenu Tulec i okolicznych wsi, niewielki oddział po-

Stanisław
Ratajczak

wstańczy, włączając do niego również dwóch swoich młodszych braci – Jana i Stefana. Ta mała grupa ochotników dotarła do Swarzędza na posterunek niemieckiej Policji. Po rozbrojeniu posterunku i zdobyciu tam broni udali się do Poznania. Stanisław Jan i Stefan Ratajczakowie przydzieleni zostali do 2-giej Kompanii Batalionu Średzkiego. Dowódcą kompanii był sierż. Leon Kasproviak. Dnia 10 stycznia 1919 roku został wcielony do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Walczył na Froncie Północnym pod Nakłem, Szubinem, Paterkiem i Kcynią. Nie wszyscy przeżyli powstanie. W maju 1919 roku został przydzielony do 8 Pułku Piechoty w stopniu plutonowego i skierowany na front polsko-bolszewickiej. Walczył pod Lwowem, Brzezunami i Kopeczyńcami oraz w bitwach podczas odwrotu spod Kijowa aż do Grodna. 15 maja 1920 r. został ranny w lewą nogę i z tego powodu od 16 maja 1920 roku do 7 lipca 1920 roku przebywał w szpitalu w Poznaniu. W walkach przeciwko Ukraińcom 22 września 1920 roku ponownie został ranny, tym razem w głowę i od 23 września 1920 roku do 2 listopada 1920 roku przebywał w szpitalu w Śremie. 7 listopada 1920 roku został bezterminowo urlopowany, a 4 lutego 1926 roku przeniesiony do rezerwy. Za udział w walkach przyznano mu odznaczenie, ale go nie odebrał, gdyż w marcu 1926 roku wyjechał do Francji. W maju 1927 roku ożenił się z Agnieszką Jeż (ur. 30 grudnia 1897). Ślub odbył się we Francji. Tam urodził się syn Stanisław (1929–1986). Od 6 stycznia 1930 roku pracował w fabryce SALPA w charakterze tłumacza akt z języka niemieckiego na język francuski. Pracował tam do 1932 roku. Do Polski wrócił 28 grudnia 1932 roku, zamieszkał w miejscowości Bronisław, w gminie Paczkowo, w powiecie średzkim. Tam urodził się

drugi syn Edward (1933–1980). Będąc w rezerwie został wezwany do odbycia ćwiczeń wojskowych w dniach od 25 września do 21 października 1933 roku – razem 27 dni w 69 Pułku Piechoty. Od 12 września 1936 roku wraz z rodziną zamieszkał w Gdyni, gdzie 1 lipca 1937 roku urodził się trzeci syn Czesław, który mieszka w Poznaniu. W Powstaniu Wielkopolskim, wraz ze Stanisławem brali udział dwaj jego bracia Jan i Stefan. Walczyli w 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Obaj zginęli w walkach powstańczych. 2 września 1939 roku zginął w Gdyni, w czasie bombardowania Helu ze statku niemieckiego Schleswig-Holstein. Pochowany został na cmentarzu w Gdyni-Witomino, na *Polu Poległych obrońców Wybrzeża*. Na cmentarzu parafialnym w Tulcach w Sektorze E spoczywają; Agnieszka (1897–1979) – żona, Marianna (1873–1980) matka, Piotr (1856–1942) ojciec, w jego grobie znajduje się gródka ziemi z Helu, gdzie zginął syn Stanisław – Powstańiec Wielkopolski. Grób oznakowano biało-czerwonym proporczykiem (28 października 2010). Na tablicy pamiątkowej *Powstańcy Wielkopolscy 1918/19*, figuruje jego nazwisko (18 czerwca 2011).

H. Kowalewska, K. Krawiarz, H. Stachowiak, Powstańcy Wielkopolscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011., s. 35–36; Książeczka wojskowa RKU Jarocin, nr ks. ewid. 235; Gdynia nr ks. ewid. 418; Informacje, dokumentacja z archiwum rodzinnego syna Czesława Ratajczaka z Poznania.

Halina Kowalewska

Ratajczak Stefan (1901–1919), urodził się 22 sierpnia 1901 roku w Tulcach w gminie Kleszczewo, w dawnym powie-

cie średzkim (obecnie poznańskim). Był synem Piotra i Marianny z domu Szczepaniak. Miał czterech braci: Stanisława, Jana, Józefa, Franciszka i Antoniego i cztery siostry: Elżbietę, Władysławę, Janinę i Pelagię. Do szkoły ludowej chodził w Tulcach. W styczniu 1919 roku ze starszymi braćmi: Stanisławem i Janem dołączył do grupy ochotników zorganizowanych w Tulcach przez jego brata Stanisława. Udał się z nimi na posterunek niemieckiej Policji w Swarzędzu. Po rozbrojeniu posterunku i zdobyciu broni zgłosił się do Poznania, aby brać udział w Powstaniu Wielkopolskim. Został przydzielony do 2 Kompanii Batalionu Średzkiego. Dowódcą Kompanii był sierż. Leon Kasprowiak. Jak wynika z relacji świadków *Stanisław, Jan, oraz Stefan Ratajczakowie przydzieleni zostali do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Sztab wydelegował ich do miejscowości Kcynia. Walczyli w okolicy Paterka pod Nakłem*. Poległ na polu walki. Brak daty i miejsca jego śmierci oraz miejsca pochowania Według relacji rodziny, Marianna Ratajczak za udział w Powstaniu Wielkopolskim trzech synów: Jana, Stanisława i Stefana, w tym dwóch poległych (Jana i Stefana) została odznaczona przez generała Józefa Dowbor-Muśnickiego Krzyżem Pamiętkowym Wielkopolska Matkom Poległych (krzyż i patent zaginęły).

Oświadczenia pisemne świadków: świadka z Kórnik i Franciszka Bluma z Kostrzyna, powstańców współwalczących ze Stefanem Ratajczakiem; Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu; Informacje Czesława Ratajczaka z Poznania.

Halina Kowalewska

Rejewski Jan (1900–1945), urodził się 7 października 1900 roku w Ryczy-

wole, w rodzinie Szczepana Rejewskiego i Cecylia Kwade. Ojciec jego to właściciel cegielni, gospodarstwa rolnego i tartaku. Po Powstaniu Wielkopolskim był też członkiem Rady Miejskiej w Ryczywole, Dyrektorem i Prezesem Rady Nadzorczej Banku Ludowego w Ryczywole. Jan ukończył szkołę powszechną w Ryczywole. Zgłosił się do Straży Ludowej organizowanej przez Maksymiliana Benkela i jako ochotnik do Kompanii Rycyzwolskiej. W jej szeregach uczestniczył w starciach w okolicach Chodzieży i Czarnkowa, a także w innych miejscach frontu północnego Powstania Wielkopolskiego. W czasie potyczek został ranny i przebywał w szpitalu w Poznaniu. Wstąpił do powstałego w Ryczywole 17 stycznia 1929 roku z inicjatywy Franciszka Skotarka i Nogaja – Związku byłych Uczestników Powstań Narodowych – Grupa Ryczywół – miał stopień kaprała, następnie należał w Budzynie do Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor-Muśnickiego. 14 października 1931 r. w Budzynie zawarł związek małżeński z urodzoną 9 lipca 1911 r. w Skokach Stefanią Radomską, córką Powstańca Wielkopolskiego Karola Radomskiego. Młodzi zamieszkali w Budzynie i tam urodziła się ich córka Eugenia (ur. 1932, zamężna Liska) oraz syn Edmund (ur. 1934). Jan był właścicielem tartaku w Budzynie i Wągrowcu. Miał szerokie zainteresowania i zmysł racjo-

Jan
Rejewski

nalizatorski. Budował poniatówki. W czasie kampanii wrześniowej powołany został do wojska. Z oddziałem był w Rumunii, z której powrócił na przełomie 1940 i 1941 r. W tym czasie rodzina została wysiedlona z Wągrowca do Szczeczeszyna. Stamtąd żona z dziećmi przeniosła się do Łowicza, gdzie pracował jej ojciec Karol Radomski. Jan po powrocie z Rumunii odnalazł rodzinę w Łowiczu i wspólnie zamieszkali w Kielcach, gdzie otrzymał pracę. Po zakończeniu działań wojennych wrócił z rodziną do Wągrowca. Rozpoczął pracę jako pełnomocnik ds. lasów. Jeździł motocyklem po całym powiecie, sprawdzał i organizował tartaki. Zmarł 11 lipca 1945 roku, kiedy wracał z pracy w Rogoźnie. Przyczyną zgonu było złamanie podstawy czaszki na skutek wypadku drogowego. Pochowany został na cmentarzu Farnym w Wągrowcu. Już po jego śmierci urodził się syn Jan (ur. 1946).

R. Zimny, Ryczywół i ryczywołanie w Powstaniu Wielkopolskim, cz. 3 (w:) Ziemia Obornicka nr 574 z 18 stycznia 2009 r.; W. Janiszewski; informacje córki Eugenii Liska; Księga ślubów parafii Budzyń.

Ewa Kabat

Rewoliński Stanisław (1894–1978), urodził się 10 maja 1899 roku w Osieku nad Notecią, w dawnym powiecie wyrzyskim. Syn Jana i Bronisławy. Ukończył szkołę powszechną. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do armii pruskiej. W jej szeregach walczył do zakończenia działań wojennych. W grudniu 1918 roku wstąpił ochotniczo w szereg powstańcze i pod dowództwem Antoniego Łuki w ramach kompanii wyrzyskiej, uczestniczył w rozbraja-

niu pruskich żołnierzy przejeżdżających transportami wojskowym przez stację kolejową Osiek nad Notecią na linii Bydgoszcz – Piła – Krzyż – Berlin. W latach międzywojennych pracował na swoim gospodarstwie w Osieku przy ul. Przemysłowa 5 (19). Po wybuchu II wojny światowej został wysiedlony ze swego gospodarstwa, do którego wrócił w 1945 roku. W 1968 r. przekazał gospodarstwo na Skarb Państwa i pobierał rentę. Żonaty z Katarzyną (ur. 14 stycznia 1906). Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr 902–71–77 z 23 października 1972 roku w zbiorach Izby Muzealnej Szkoły Podstawowej im. Powstańców Wlkp. w Wyrzysku). Jego nazwisko widnieje na obelisku w Wyrzysku. Zmarł 26 czerwca 1978 roku. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Osieku wspólnie z Marianną Kaczmarek (1865–1951).

Kancelaria Prezydenta RP, Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Ruda Wincenty (1882–1919), ksiądz i działacz niepodległościowy. Urodzony się 1 lipca 1882 r. w Gliwicach w rodzinie właścicieli nieruchomości Tomasza i Józefy z d. Rudowia. W rodzinnym mieście ukończył szkołę elementarną

Wincenty
Ruda

oraz szkołę średnią. Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości 20 marca 1903 r., od 28 sierpnia tego roku poświęcił się studiowaniu teologii na Uniwersytecie we Wrocławiu. W 1906 r. wstąpił w tym mieście do seminarium duchownego. Świecenia kapłańskie otrzymał 22 czerwca 1907 r. Pełnił posługę kapłańską kolejno w Mikulczycach, Mechnicy w pow. kozielskim, Gierałtowicach, Mokrych Łanach (pow. Strzelce Opolskie), Jemielnicy, Twardawie w pow. prudnickim, Pokrzywnicy (pow. kozielski) i Mąkoszycach – Marcinkachi w pow. sycowskim. Kazania wygłaszał w języku polskim. W swoich naukach zraził sobie ludzi wpływowych, piętnując ich obłudę i fałsz, z kolei ogół parafian, zwłaszcza ludzie prości posługujący się językiem polskim, darzył go życzliwością, a nawet szacunkiem. W 1918 r. uczestniczył w posiedzeniu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu; na zebraniu tym wysunął postulat przyłączenia Śląska do Polski. Jego pobyt w Grodzie Przemysławia zauważyli miejscowi Niemcy, którzy prawdopodobnie go zadenuncjowali. W nocy 17 stycznia 1919 r. na marcinkowskim probostwie napadli go bojówkarze z Grenzschutz. Po skatowaniu na miejscu oprawcy niby prowadzili go do Sykowa na przesłuchanie, dając do zrozumienia, że już tutaj nigdy nie powróci. Tej samej nocy został przez nich zamordowany w lesie pod Mąkoszycami. Władze niemieckie w Berlinie nie przeprowadziły śledztwa w tej sprawie. Ksiądz ten stał się jedną z ofiar walki o powrót Śląska do Macierzy, spoczywa na cmentarzu w Sykowie. W miejscu jego śmierci ciągle składano kwiaty, a na korze sosny pod którą znaleziono zamordowanego, wyrzuto krzyż. Z inicjatywy Kobylogórskiego Towarzystwa Kulturalnego 10 listopada 1986 r. w miejscu tej zbrodni uroczyscie

odsłonięto pomnik, na którym zamieszczono pamiątkową tablicę z napisem: *Tu-
taj zginął 15 I 1919 r. Ks. Wincenty Ruda
orędownik niepodległej Polski zamordo-
wany przez Grenzschutz, niemiecką straż
graniczną.*

Powstańcy wielkopolscy..., t. 1, s. 60; AAW, APD 1662; „Ziemia Kaliska”. Nr 46. 1986; M. Pater, Ruda Wincenty. W: Słownik Biograficzny Katolickiego Duchowieństwa Śląskiego XIX i XX wieku. Katowice 1996 s. 356 – 357; Wieliczka, s. 225, 226.

Edward Nawrot

Ruszczyński Franciszek Ksawery (1874–1961), ksiądz i działacz społeczny. Urodzony 1 grudnia 1874 r. w Śremie w rodzinie urzędnika miejskiego Franciszka i Marianny z d. Wilmanowicz. Naukę gimnazjalną rozpoczął w rodzinnym mieście, a ukończył 25 września 1895 r. w Demminie na Pomorzu. Po studiach teologicznych w Poznaniu i Gnieźnie 12 listopada 1899 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Pierwszym jego wikariatem była parafia św. Trójcy w Gnieźnie, a po roku Kotłów w pow. ostrzeszowskim. W 1904 r. objął samodzielną placówkę (został komendarzem) w Sławoszewie w pow. jarocińskim. W latach 1906 – 1920 był proboszczem w Mikstacie, zarządzając także małą parafią w pobliskim Przedborowie. Z chwilą przybycia do powiatu stał się animatorem życia społecznego i gospodarczego. Od 1901 r. rozpoczął działalność w Tow. Pomocy Naukowej. Zasłynął przede wszystkim jako działacz Tow. Czytelni Ludowych – założył je w Ostrzeszowie w 1908, rok później w Mikstacie, Komorowie w 1911 i w Przedborowie 1912 r. Kierował pracami tych placówek oraz prowadził wy-

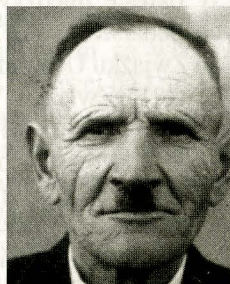
pożyczanie książek. Najowocniej działał jednak w samym Mikstacie – został tutaj długoletnim dyrektorem Towarzystwa Pożyczkowego, a następnie Banku Ludowego oraz wznowił działalność Towarzystwa Przemysłowego, którego był prezesem. W pobliskim Komorowie założył kółko rolnicze i mu prezesował, a w Ostrzeszowie zasiadał w zarządzie Spółki „Rolnik”. W pow. ostrzeszowskim dał się poznać także jako działacz polityczny. Za czynne popieranie strajku szkolnego 7 maja 1907 r. został przez władze pruskie skazany na 200 marek grzywny. W Ostrzeszowie należał do Komitetu Wyborczego i jako jego członek przemawiał na wiecach przedwyborczych. Apogeum swej działalności politycznej osiągnął w 1918 r., to najpierw stanął na czele Rady Robotniczo – Żołnierskiej w Mikstacie, a następnie wybrano go na posła Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu. W tymże roku w Grodzie Przemysławia wydał napisaną przez siebie popularną „Historię miasta Mikstatu w zarysie”. Od 1920 r. do śmierci związał się z Czempiniem. W tym mieście był proboszczem do 1959 r. i tutaj również poświęcał się kwestiom społecznym. Napisał „Historię Czempinia”, wydaną w Poznaniu w 1923 r. Tutaj od 1923 r. został dziekanem dekanatu kościańskiego, a z chwilą przejścia na emeryturę otrzymał godność kanonika honorowego Kapituły Metropolitalnej w Poznaniu. Władze hitlerowskie aresztowały go na początku 1940 r. i od 16 lutego internowały w obozie przejściowym w Lubiniu. Po zwolnieniu w 1941 r., został wywieziony do GG. Zamieszkał wtedy do marca 1945 r. w Krakowie. Jest także autorem trzech prac o tematyce religijnej. Zmarł 28 stycznia 1961 r., został pochowany w Czempiniu na cmentarzu parafialnym.

Powstańcy wielkopolscy..., t. 1, s. 61; AAP, KA 16116; Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej, nr 7, 1961 s. 211 – 215; Elenchus Cleri Archidioecesis Posnaniensis (z l. 1899 – 1929); Rocznik Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej (od 1930 – 1938 r.); Rocznik Archidiecezji Poznańskiej (1947 – 1960); Udział społeczeństwa..., s. 131; W. Jacewicz, J. Woś, Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939 – 1945. T. 6. Warszawa 1978 s. 149 – 150; M. Banaszak, Ruszczyński Franciszek Ksawery (1874 – 1961), katecheta. W: Słownik Polskich Teologów Katolickich. T. 7. s. 62 – 63; H. Szatkowski, Ruszczyński Franciszek. W: Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo – Wschodniej. T. 1. Kalisz 1998 s. 252 – 253; Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu 3–5 grudnia 1918 r. Oprac. B. Polak, Koszalin 1999, s. 173.

Edward Nawrot

Rybacki Jan Adam (1891–1972), powstaniec wielkopolski kompanii dubińskiej, rolnik. Urodził się 16 grudnia 1891 r. w Dubinie. Syn rolnika Jakuba i Anny z d. Lulkiewicz. Miał rodzeństwo: Franciszka (ur. 1873), Stanisława (ur. 1885), Helenę (ur. 1889), Mariannę (1894–1894), Józefa (ur. 1896), Marianę (ur. 1899), Wincentynę (ur. 1899), An-

Jan Adam
Rybacki

toniego (ur. 1903), Agnieszkę (ur. 1903) oraz Jana (ur. 1905). Uczęszczał do szkoły powszechnej w Dubinie. Po jej ukończeniu podjął naukę w zawodzie stolarskim w jutrosińskim warsztacie Nowaka. Jako czeladnik pracował w Ostrowie Wielkopolskim. W 1912 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej i wcielony w szeregi 19 pp w Gorzelicach. Z pułkiem tym brał udział w I wojnie światowej. Podczas walk został trzykrotnie ciężko ranny w głowę, lewą pierś oraz udo. Po wyleczeniu wrócił szczęśliwie do domu. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił 8 stycznia 1919 r. jako ochotnik do tworzącego się oddziału Straży Ludowej w Dubinie. W jej składzie brał udział w powstaniu na odcinku Wielkibór – Janowo. Następnie służył w szeregach utworzonej 19 stycznia 1919 r. kompanii Dubińskiej, wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego 1 Pułku Piechoty na powiat rawicki. Wraz z kompanią pod dowództwem Franciszka Ciesielskiego uczestniczył w walkach o Rawicz w okresie od 4 do 11 lutego 1919 r. W stopniu kaprała, jako dowódca drużyny przyczynił się do zdobycia pozycji niemieckich oraz sprzętu na froncie rawickim. Po zakończeniu powstania służył w szeregach 10 Kompanii III batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Zdemobilizowany w grudniu 1920 r. z 15% inwalidztwem wojennym. W okresie międzywojennym prowadził gospodarstwo rolne w Dubinie. Należał do Związku Uczestników Powstań Narodowych, Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 oraz Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin. Był członkiem komisji weryfikacyjnej Związku Powstańców Wielkopolskich na okręg jutrosiński. W 1937 r. brał udział w ćwiczeniach re-

zerwy w 55 pp, podczas których został awansowany do stopnia sierżanta. W czasie okupacji hitlerowskiej w 1942 r. został skierowany do prac przymusowych do Reiland. Po zakończeniu wojny pełnił służbę w polskim obozie pomocniczej służby wartowniczej przy armii amerykańskiej w Touli w okresie od 27 maja do 21 czerwca 1945 r. W okresie okupacji hitlerowskiej rodzina mieszkała w Dubinie. W latach powojennych mieszkał w Dubinie, gdzie prowadził gospodarstwo rolne. Należał do ZBoWiD. W 1972 r. mianowany do stopnia podporucznika WP. Zmarł 13 grudnia 1972 r. w Dubinie. Spoczywa na cmentarzu w Borku koło Dubina. 26 kwietnia 1921 r. zawarł związek małżeński z Zofią Czapliską (1890–1979). Miał dwóch synów: Mariana (1922–1979) i Jana (ur. 1927) oraz dwie córki: Kazimierę (1924–2003) i Teresę (ur. 1931). Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Niepodległości (1938), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1947) oraz Odznaką Powstańczą Związku Uczestników Powstań Narodowych (1931).

Materiały oraz informacje przekazane przez córkę powstańca Teresę Zybert oraz wnuczkę Grażynę Langner; APL – ZBoWiD – Teczka personalna Adama i Zofii Rybackich, Sygn. 5874; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 31; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 650/58 oraz Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 727/68; Uchwała Rady Państwa z dnia 12 listopada 1958 r., Nr O/913, s. 4; Uchwała Rady Państwa z dnia 8 stycznia 1968 r. Nr O/23, s. 5;

Grzelak A., *Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918–1919. Zeszyty Historyczne*, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 93–94; Grzelak A., *Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej*, (w:) *Wiadomości Jutrosińskie*, Nr 115/2010, s. 7; *Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe*, t. XII, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; Bielerzewski S., *Zachować od zapomnienia. Pamiętnik Dubiniaka*, Poznań 2004/2005, s. 73–74.

Adam Grzelak

Rybicki Kazimierz (1897–1985), pułkownik Wojska Polskiego, Kawaler Krzyża Złotego i Srebrnego Orderu Wojennego Virtuti Militari. Urodził się 20 kwietnia 1897 roku w Rzeszynie, pow. Strzelno. Syn Albina (1850–1922), urzędnika gospodarskiego i Adeli Kokocińskiej (1860–1937). Miał siostrę Marię (ur. 1883) zamieszkałą w Berlinie. Do szkoły powszechnej uczęszczał w latach 1904–1911 w Dużym Sławsku i w Wojcynie. W roku 1906 brał udział w strajku szkolnym. W latach 1911–1914 uczył się w Średniej Szkole Handlowej w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły średniej w dniu 25 sierpnia 1914 roku przebywając u rodziców w Bieganinie koło Pleszewa na wakacjach, został zaciągnięty do służby wojskowej w armii niemieckiej, jako tzw. pospolite ruszenie bez broni z powodu zamieszkania na pograniczu prusko-rosyjskim. Przez sierpień i wrzesień 1914 roku był zatrudniony przy budowie fortyfikacji twierdzy Poznań. Następnie został wcielony do 8 Pułku Grenadierów Gwardii, w którym przebywał do 2 lutego 1916 roku. Od tego dnia do 8 grudnia 1918 roku służył w 46, a następnie w 2 niemieckiej eskadrze lotniczej. Na froncie przebywał od 9 października 1914 roku do 11 listopada 1918 ro-

ku, w tym dwukrotnie na froncie zachodnim (2 lutego 1916–3 października 1917 roku i 14 lutego–11 listopada 1918 roku) oraz na froncie włoskim (3 października 1917 roku–14 lutego 1918 roku). 20 maja 1915 roku został awansowany do stopnia starszego szeregowego, a 2 października 1917 roku do stopnia kaprała. 9 grudnia 1918 roku został przetransportowany ze swoim oddziałem do Piły, celem demobilizacji. Na wiadomość o przygotowującym się w Poznaniu powstaniu, zaraz po przyjeździe do Piły w nocy 9 grudnia potajemnie opuścił miasto i udał się drogą okrężną przez Pomorze do Poznania. Zgłosił się do oddziału Straży Ludowej na ul. Półwiejskiej, prosząc o przyjęcie na członka organizacji. W okresie od 15 do 27 grudnia 1918 roku należał w Poznaniu do tajnych związków przygotowujących powstanie – Związek Sokoli i Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. 23 grudnia 1918 roku został telegraficznie wezwany do chorej matki do Bieganina, pow. Pleszew, gdzie zastała go wiadomość o wybuchu powstania. Zebrał pięciu ochotników (żołnierzy zwolnionych z wojska niemieckiego) i udał się z nimi do Ostrowa. W dniu 27 grudnia 1918 roku wstąpił do oddziału ochotniczego ostrowskiego w stopniu kaprała. Uczestniczył w walkach Straży Ludowej przy opanowaniu Ostrowa. 9 stycznia 1919 roku został przeniesiony do 29 Pułku Strzelców Kaniowskich w Kaliszu. Stopień plutonowego otrzymał 13 marca 1919 roku, a 14 marca został przeniesionym na własną prośbę do 3 eskadry lotniczej na Ławicy pod Poznaniem, jako obserwator. Uczestniczył w organizowaniu tej eskadry, awansując 31 marca 1919 roku do stopnia sierżanta sztabowego. W eskadrze tej służył do końca czerwca 1919 roku, przebywając od 15 maja na froncie Wschod-

niej Małopolski. 1 lipca 1919 roku został podchorążym Szkoły Oficerskiej w Poznaniu (tam w 1919 zdał maturę). Szkołę ukończył 8 marca 1920 roku (z awansem po stopień podchorążego) z przydziałem do batalionu zapasowego 65 Starogardzkiego Pułku Piechoty 16 Dywizji Piechoty w Starogardzie (w którym służył od 20 marca do maja 1920 roku). Awans oficerski na stopień podporucznika otrzymał 1 kwietnia 1920 roku. Jako dowódca kompani przebywał od 1 maja do 28 listopada 1920 roku na froncie Litewsko-Białoruskim. Na krótki okres od 1 lipca do 22 września 1920 roku został odkomenderowany do dowództwa 16 Dywizji Piechoty jako oficer rozdzielczy na froncie i zastępca szefa biura operacyjnego. Od 23 września 1920 roku był dowódcą 8 kompanii w III batalionie swego macierzystego 65 pp i brał udział w walkach frontowych. W dniu 26 września dowodząc kompanią pod wsią Zaniemie, został ostrzelany ogniem karabinów maszynowych. Widząc niemożliwość zdobycia tej miejscowości atakiem frontalnym, zdecydował się wraz z kilkoma żołnierzami na obejście przeciwnika i atak przez zaskoczenie od tyłu. W ten sposób całkowicie rozgromił przeciwnika, zdobył 1 ckm oraz przyprowadził 42 jeńców. Za ten czyn był wnioskowany do odznaczenia Orderem, Virtuti Militari. Kompanią tą dowodził do 18 sierpnia 1926 roku. W tym okresie (30 stycznia–12 czerwca 1921 roku) ukończył w Szkole Podchorążych Piechoty w Warszawie, Kurs Przeszkolenia poruczników i podporuczników z wynikiem dobrym i lokatą 46/80 oraz odbył kurs w Centralnej Szkole Strzelania w Toruniu (12 lutego–8 lipca 1923 roku). Był również (28 lutego–17 września 1924 roku) kierownikiem hufca szkolnego w Starogardzie oraz oficerem w batalionie Korpusu

Ochrony Pogranicza przy 78 pp (2 marca–12 czerwca 1925 roku). Na okres od 15 października do 2 grudnia 1925 roku został odkomenderowany na przewodniczącego Komisji Zebrań Kontrolnych. W dniu 19 sierpnia 1926 roku został przeniesiony do 2 Batalionu Strzelców w Tczewie, a 14 stycznia 1930 roku został kwatermistrzem tego batalionu. W 1929 roku zdał pozytywnie egzamin sprawdzający na stopień majora. W okresie od 1 października 1931 roku do 1 kwietnia 1932 roku uczestniczył w Kursie Dowódców Batalionów w Centrum Wyszczolenia Piechoty w Rembertowie. W 1935 roku dostał zaszczytu być dowódcą warty, jaką wystawił 2 Batalion Strzelców przy zwłokach Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego. Do 1939 roku Kazimierz Rybicki kolejno awansował na stopnie: porucznika 3 maja 1922 roku ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 roku; kapitana 2 kwietnia 1924 roku, ze starszeństwem 1 lipca 1923 roku; majora 19 marca 1937 roku. 1 listopada 1938 roku został dowódcą II batalionu w 74 Górnśląskim Pułku Piechoty w Lublińcu. W Wojnie Obronnej 1939 roku walczył jako dowódca tego batalionu. 2 września dowodzony przez mjr Rybickiego batalion odparł na polach wsi Wrzosowa nieprzyjacielską czołówkę zmotoryzowaną, która podeszła pod Częstochowę poprzez Woźniki i Koziegłowy, a 3 września rano stoczył ciężki bój we wsi Dębowiec z siłami 2 dywizji lekkiej i częściowo 4 dywizji piechoty, mając 49 poległych i znacznie więcej rannych, z których część dostała się do niewoli. Od tego dnia batalion walczył na tyłach Niemców, a następnie przedzierał się na wschód w kierunku Kielc. W czasie walk odwrotowych mjr K. Rybicki został ranny 17 września w prawą nogę. Wraz z oddziałem przekroczył Wisłę, do-

tarł do Stalowej Woli i po uzyskaniu meldunków że Niemcy są już pod Zamościem pomaszerował na północ w kierunku Warszawy. 24 września dotarł z oddziałem liczącym 308 żołnierzy do Łaskarzewa na południe od Warszawy. Tam oddał się pod rozkazy dowodzącego w tym rejonie grupą wojsk płk Prus-Więckowskiego. Na wiadomość o kapitulacji Warszawy płk Prus-Więckowski rozwiązał oddział. Po zaprzestaniu działań wojennych uniknął niewoli. Odnalazł rodzinę w Białymstoku, a następnie sam dotarł do Wilna z zamiarem przedostania się do Anglii. Pozostawał bez zajęcia do 23 lutego 1940 roku. Policja litewska 23 lutego 1940 roku wydalila go poza granice Litwy. Natychmiast został aresztowany przez NKWD i skazany na 5 lat więzienia za nielegalne przekroczenie granicy. Odbыл długą podróż przez Lidę – Baranowicze – Orszę – Smoleńsk – Moskwę – Kotłas do kopalń Workuty. Za próbę ucieczki skazany został na dalsze dwa lata zsyłki. Ciężko chorował na tyfus, awitaminozę i malarię. Kolejny los żołnierza tułacza skierował go po zwolnieniu z zsyłki na Sybir do Armii gen. Wł. Andersa w ZSRR, do której przybył 27 września 1941 roku. Od 29 marca 1942 roku zaczęła się kolejna epopeja w jego życiu. Razem z całą Armią opuścił ZSRR i drogą morską udał się do Iranu (28 marca 1942 roku), a następnie do Iraku (6 kwietnia 1942 roku), Transjordanii (9 kwietnia 1942 roku), Palestyny (10 kwietnia 1942 roku), Syrii (30 czerwca 1942 roku) i Egiptu. Po kilkumiesięcznym okresie szkolenia przez Morze Czerwone i Zatokę Perską dotarł 2 listopada 1942 roku ponownie do Iraku. Z Iraku do Palestyny dotarł 1 sierpnia 1943 roku. Od 20 marca 1944 roku służył w II Korpusie Polskim we Włoszech. W ramach 2 Grupy Artylerii walczył od

11 do 20 maja 1944 roku pod Monte Cassino. Służbę w II Korpusie zakończył 25 maja 1947 roku, a w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie 24 czerwca tego roku. Po zakończeniu działań wojennych przebywał w Wielkiej Brytanii (od 25 maja 1947 roku, obóz przejściowy w Szkocji). Przebieg służby mjr K. Rybickiego w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie był następujący: zastępca dowódcy 18 pp (7 października 1941 roku–9 stycznia 1942 roku); p. o. dowódcy 25 pp (10 stycznia–1 marca 1942 roku); zastępca dowódcy 25 pp (1 marca–9 maja 1942 roku); zastępca dowódcy 4 Batalionu Strzelców Karpackich (9 maja–7 listopada 1942 roku); zastępca dowódcy 7 Pułku Artylerii Przeciwpancernej (7 listopada 1942 roku–23 lipca 1943 roku); kierownik kursów artylerii przeciwpancernej w Centrum Wyszkołenia Armii (31 lipca 1943 roku–19 maja 1945 roku); uczestnik Kursu Dowódców Oddziałów w METC (18 stycznia 1944 roku–18 maja 1945 roku); dowódca 1 Batalionu w 438 Domu Oздrowieńców (9 czerwca 1945 roku–marzec 1947 roku). 23 marca 1947 roku został odesłany do konsulatu w Londynie w celu demobilizacji. Do Polski powrócił 24 czerwca 1947 roku, drogą morską do Gdańska. Odnalazł rodzinę w Ostrowie Wlkp., z którą w lutym 1948 roku przybył do Piły. Do 1 kwietnia 1948 roku pozostawał bez pracy. Od 2 kwietnia 1948 roku pracował w Starostwie Powiatowym w Pile jako urzędnik, a od 2 czerwca 1950 roku do 28 lutego 1955 roku jako referent kredytowy w Narodowym Banku Polskim. W latach 1955–1964 pracował w PSS Spółem na stanowisku kierownika finansowego, skąd przeszedł na emeryturę. 18 listopada 1949 roku Okręgowa Komisja Weryfikacyjna nr 8 w Wągrowcu wystawiła mu arkusz weryfikacyjny podpisany m.

in. przez por. Palwewskiego z adnotacją: *Politycznie niepewny, zaufania nie budzi. Wymaga obserwacji organów bezpieczeństwa*. 31 grudnia 1950 roku został przeniesiony do rezerwy, a z dniem 1 stycznia 1958 roku w stan spoczynku. W 1956 roku wstąpił do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zaliczono mu 7 lat i 10 miesięcy działalności kombatanckiej tj. służby w Wojsku Polskim od 1 września do 3 października 1939 r. i służby w armiach sojuszniczych od 15 września 1941 r. do 9 maja 1945 r. Został Wiceprezesem Oddziału ZBoWiD w Pile. Uczestniczył w wielu uroczystościach państwowych i kombatanckich oraz spotkaniach z młodzieżą, zawsze w mundurze Wojsk Wielkopolskich z przypiętymi orderami *Virtuti Militari*. W dniu 22 kwietnia 1970 roku awansował do stopnia podpułkownika (rozkaz personalny MON nr 0150), a w dniu 8 listopada 1972 roku do stopnia pułkownika Wojska Polskiego jako uczestnik Powstania Wielkopolskiego (rozkaz personalny MON nr 0246 podpisany przez gen. broni Wojciecha Jaruzelskiego). W wolnych chwilach zajmował się pszczelarstwem. Należał m. in. do następujących organizacji: Związku Zawodowego Pracowników Handlu i Spółdzielczości, Polskiego Związku Pszczelarskiego, Ligi Ochrony Przyrody. Był autorem: *Historia 2 Batalionu Strzelców*. Publikacja ukazała się w 1938 r. w ramach serii *Zarys historii wojennej pułków Wojska Polskiego 1918 – 1920*. Był jedynym w Pile oficerem Wojska Polskiego – uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego w stopniu pułkownika, odznaczonym Krzyżem Złotym Orderu Wojennego *Virtuti Militari*. Zm. w Pile 6 lutego 1985 roku. Został pochowany na miejscowym Cmentarzu Komunalnym, w grobowcu rodzinnym. Za zasługi wojenne oraz działal-

ność kombatancką był odznaczony: Krzyżem Złotym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (1971); Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (1921); Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971); Krzyżem Walecznych (1968); Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1945); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958); Srebrnym Krzyżem Zasługi (przed 1939); Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (przed 1932); Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (przed 1932); Srebrnym Medalem Za Długoletnią Służbę (1938); Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę (1938); Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1982); Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino; Medalem Wojska (1949); Srebrnym Krzyżem Jerozolimskim (1942); Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1967); Gwiazdą Za Wojnę 1939–1945 (The 1939–1945 Star, Anglia); Gwiazdą Włoch (The Italy Star, Anglia); Medalem Obrony (The Defence Medal 1939–1945, Anglia); Odznaką Wojsk Wielkopolskich; Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego; Odznaką 65 Starogardzkiego Pułku Piechoty; Odznaką 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty; Odznaką 2 Korpusu (1947); Odznaką 3 Dywizji Strzelców Karpackich; Odznaką Grunwaldzką (1969); Odznaką Honorową Za Zasługi w Rozwoju Piły (1980); Złotą Odznaką Polskiego Związku Pszczelarskiego; Złotą Odznaką Honorową Ludowych Zespołów Sportowych (1975) i Honorową Odznaką Przyjaciół Harcerstwa (1975). W dniu 11 sierpnia 1926 roku zawarł związek małżeński z Barbarą Mnichowska (1905–1991) ze Starogardu. Ojciec córek: Danuty Marii (ur. 1929), Bogumiły (ur. 1934) i Krystyny (ur. 1936). Niektóre pamiątki i mundury po płk K. Rybickim zostały przekazane

przez rodzinę do Muzeum Okręgowego w Pile.

CAW,teczka akt personalnych 31/620; akta personalne 8023; Zaświadczenie gen. dyw. M. Prus-Więckowskiego o włączeniu grupy mjr K. Rybickiego do jego oddziału pod Łaskarzewem we wrześniu 1939. Warszawa 6 XII 1959 (w posiadaniu rodziny); Marek Fijałkowski „Plk Kazimierz Rybicki”-Kronika Wielkopolski nr 1/2000; „Plk Kazimierz Rybicki” – Tygodnik Nowy, Pila, nr 42/2000.

Wojciech Kicman

Ryś Jan (1898–1981), powstaniec wielkopolski kompanii jutrosińskiej, rolnik z Jutrosina. Urodził się 30 października 1898 r. w Jutrosinie. Syn Michała i Agnieszki z d. Kamińskiej. Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Jutrosinie. Po ukończeniu edukacji pracował wraz z rodzicami na gospodarstwie rolnym. Zmobilizowany do służby wojskowej w armii niemieckiej 10 listopada 1916 r. służył w szeregach 37 Pułku Fizyliarów im. von Steinmetza w Krotoszynie. W jego składzie brał udział w I wojnie światowej. Zdemobilizowany 8 stycznia 1919 r. w stopniu szeregowego. Po powrocie do Jutrosina, 10 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii jutrosińskiej dowodzonej przez Marcelego Szyma-

Jan
Ryś

nowskiego. Brał udział w powstaniu na terenie powiatu rawickiego. Powierzono mu organizację łączności batalionu jutrosińskiego oraz utworzenie plutonu łączności, dzięki czemu odcinek powstańczy batalionu jutrosińskiego w późniejszym okresie powstania posiadał łączność telefoniczną z wszystkimi placówkami powstańczymi. Brał udział w I bitwie rawickiej z 3 na 4 lutego 1919 r., walcząc na prawym skrzydle frontu rawickiego w oddziale ochotników wydzielonych z kompanii jutrosińskiej oraz dubińskiej. Podczas formowania 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp) został wcielony do 9 kompanii III batalionu, pełniąc służbę wojskową do 27 lipca 1921 r. W okresie międzywojennym należał do Towarzystwa Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 oraz Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin, w którym zasiadał w komisji weryfikacyjnej na okręg jutrosiński. Prowadził własne gospodarstwo rolne w Jutrosinie. Przez szereg lat był radnym Miejskiej Rady Narodowej w Jutrosinie. W latach 1945–1960 był członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Jutrosinie. Od 23 kwietnia 1958 r. należał do ZBoWiD – Koło Jutrosin. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany do stopnia podporucznika WP. Zmarł 11 lutego 1981 r. w Jutrosinie i spoczywa na miejscowym cmentarzu. 26 stycznia 1937 r. zawarł związek małżeński z Eleonorą Glurą (1914–1991). Miał pięciu synów: Stanisława, Romana, Antoniego, Leona i Henryka oraz dwie córki: Urszulę i Annę. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Brązowym Krzyżem Zasługi (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1947). Dyplomem Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich

Nr 5071 zweryfikowany jako Powstaniec Wielkopolski.

Dokumenty oraz informacje przekazane przez córkę powstańca Urszulę Kadełę; APL – ZBoWiD – Teczka personalna Jana Rysia, Sygn. 5867; Dzieje Powstania Wielkopolskiego w Jutrosinie, b. d. i m. w., s. 4; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229 s. 26; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz, wykaz członków koła. Sygn. 230, s. 6; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, spis zweryfikowanych, Sygn. 31; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 34/70, wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego Sygn. 650/58; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 94–95; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. V, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 115/2010, s. 7.

Adam Grzelak

Sierpowski Jan (1900–1980), powstaniec wielkopolski kompanii zakrzewskiej, rolnik z Płaczkowa i Szkaradowa.

Jan
Sierpowski

dowa. Urodził się 3 marca 1900 r. w Osieku, jako syn rolnika Franciszka i Teodory z. d. Kukla. Miał siedmiu braci: Stanisława (1897–1949), Józefa (1902–1980), Franciszka (ur. 1910), Antoniego (1912–1968), Stefana (ur. 1919) i Adama (1922–1981) oraz pięć siostr: Jadwigę (ur. 1904), Annę (1906–1935), Eleonorę (1908–1943), Bronisławę (ur. 1914) i Joannę (1916–1934). Od 7 do 14 roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej. Po jej ukończeniu pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Nie został zmobilizowany do armii niemieckiej w okresie I wojny światowej, jednak w 1918 r. został skierowany do pracy przy budowie fabryki koło Berlina. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 9 stycznia 1919 r. wstąpił do tworzących się oddziałów Straży Ludowej w Miejskiej Górze, z których został skierowany do nowo formowanej kompanii zakrzewskiej, wchodzącej w skład 1 Pułku Piechoty na powiat rawicki. W jej szeregach brał udział w walkach o Rawicz. Dalszą służbę pełnił w szeregach 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp). W jego szeregach brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W końcu 1919 r. dotarł pod Lidę, brał udział w walkach pułku pod Borysowem oraz od Głębokiego aż po Modlin. W Modlinie został skierowany do Oddziału Lotnego Sztabu Dywizji, z którym dotarł pod Suwałki. Następnie powrócił do Biedruska, gdzie został przeniesiony do 68 Pułku Piechoty. Służbę wojskową pełnił do 15 listopada 1921 r. w stopniu szeregowego. W latach dwudziestych wraz z pierwszą żoną mieszkał w Osieku. Po jej śmierci zawarł związek małżeński po raz drugi i przeprowadził się do Szkaradowa, gdzie prowadził własne gospodarstwo rolne. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914 – 1919, później do

Związku Powstańców Wielkopolskich. Odbывał ćwiczenia rezerwy w okresie od 22 czerwca do 18 lipca 1925 r. W czasie okupacji hitlerowskiej do 14 lutego 1945 r. pracował jako pracownik leśny. Po zakończeniu wojny przydzielono mu poniemieckie gospodarstwo rolne w Płaczkowie, na którym pracował do przejścia na rentę. W kolejnych latach mieszkał u syna Stefana w Szkaradowie. Członek ZBoWiD. Za udział w Powstaniu mianowany na stopień podporucznika. Zmarł 4 października 1980 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Szkaradowie. Pierwszy zawarł związek małżeński zawarł z Jadwigą Zwierzyńską, z którą miał córkę Zofię (ur. 1924). Po jej śmierci ożenił się po raz drugi z Józefą Kauch (1899–1985). Z drugiego małżeństwa miał syna Stefana (1926–1999) oraz córkę Antoninę (ur. 1930).

Materiały oraz informacje przekazane przez synową powstańca Helenę Sierpowską; APL – ZBoWiD – Teczka personalna Jana Sierpowskiego, Sygn. 4005; M. Sierpowski, Sierpowski. Historia Rodu, Warszawa 1989, s. 38; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 98–99; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. VI, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 117/2010, s. 9.

Adam Grzelak

Sikorska Janina Władysława (1901–1975), urzędniczka, pielęgniarka powstańcza w batalionie ostrzeszowskim. Urodzona 28 maja 1901 r. w Chynowie pow. Ostrów Wlkp., w rodzinie

Stefana Boreczyńskiego, nauczyciela – właściciela tartaku i Stanisławy z Łyczynskich. Ukończyła szkołę powszechną w Chynowie, a nast. gimnazjum w Ostrzeszowie. W czasie powstania wlkp. współpracowała z dr. Kazimierzem Michalskim w szpitalu, wykonywała tam różne zajęcia gospodarcze i zajmowała się organizowaniem pogrzebów poległych powstańców. W 1920 r. podjęła naukę w szkole handlowej w Poznaniu, ukończyła kurs księgowości, potem pracowała w biurze tartaku prowadzonego przez ojca. Po zamążpójściu w 1935 r., zajmowała się prowadzeniem świetlic wojskowych i pracą charytatywną w Sandomierzu. We wrześniu 1939 r. z mężem, któremu udało się zbiec z transportu jeńckiego, zamieszkała w leśniczówce Klonowa pow. Sieradz, a potem u brata, Stanisława Boreczyńskiego w Zagnańsku. Kilkakrotnie zmieniała miejsce pobytu, pracowała m. in. w kopalni „Staszic” w Słupi Nowej k. Kielc, jako urzędniczka, a potem w Miechowie. Wspólnie z mężem od maja 1940 r. należała do Związku Walki Zbrojnej – późn. Armii Krajowej, była łączniczką i „skrzynkarką”, doraźnie też sanitariuszką 112 pułku piechoty AK, używała pseudonimu „Teresa”. Po wojnie zamieszkała w Krakowie, a potem w Ostrzeszowie. Należała do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, w 1969 r. zweryfikowana jako powstaniec wielkopolski, a w 1972 r. awansowana na stopień podporucznika. W 1935 r. wyszła za mąż za Józefa Sikorskiego (zm. 1958 r.), oficera zawodowego. Zmarła w Ostrzeszowie 10 lipca 1975 r. Odznaczona m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972), Krzyżem Walecznych (1965), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1964) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1971).

Powstańcy wielkopolscy..., t. 2, s. 36–37; Dokumentacja rodzinna i osobista, materiały ZBoWiD, informacje Andrzeja Kropacza (siostrzeńca).

Marek Rezler

Skorupiński Ludwik (1895–1986), urodził się 19 sierpnia 1895 r. w Kluczewie (daw. pow. śmigieński) w rodzinie Adama i Marii z Michalaków. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej w swojej miejscowości pracował w gospodarstwie rodziców. W wieku 18 lat wyjechał w poszukiwaniu pracy do Niemiec. Znalazł zatrudnienie w górnictwie węglowym w Westfalii. Po przepracowaniu 2 lat został w 1915 r. wcielony jako poborowy do służby wojskowej w armii niemieckiej. Służył na froncie zachodnim na terytorium Francji do 4 listopada 1918 r. Następnego dnia otrzymał urlop zdrowotny i wrócił do rodziny w Kluczewie, w którym doczekał się końca I wojny światowej. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego 4 stycznia 1919 r. wstąpił, jako ochotnik do oddziału powstańczego ppor. Stanisława Siudy. Uczestniczył w walkach o wyzwolenie Rakoniewic, Wolsztyna i Kargowej. 20 marca 1919 r. został powołany do 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 61 Pułk Piechoty Wielkopolskiej), z którym brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie ukraińskim. W czasie od-

wrotu naszych wojsk uczestniczył w bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą” w sierpniu 1920 r. Po zakończeniu działań wojennych odbywał nadal służbę wojskową w swoim pułku. 4 marca 1921 r. w stopniu kaprała został bezterminowo zwolniony z wojska. Wrócił do rodzinnego Kluczewa i pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa, aż do wybuchu II wojny światowej. W 1940 r. został wysiedlony przez władze okupacyjne na przymusowe roboty do miejscowości Ferch pod Berlinem, w której przebywał, aż do 18 maja 1945 r. Po powrocie do Kluczewa prowadził nadal swoje gospodarstwo rolne, które w listopadzie 1973 r. przekazał na skarb państwa. Zmarł 31 maja 1986 r. Spoczywa na cmentarzu w Siekowie. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (1921) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem WP. Żonaty z Marianną Nowak, miał dzieci: Stanisława (1943–2000) i Marię (ur. 1948, po mężu Wojciech).

Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 2893; Ziemia Kościańska 1918–1919, pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999, s. 275; Informacje wnuczki Elżbiety Skorupińskiej z Kluczewa.

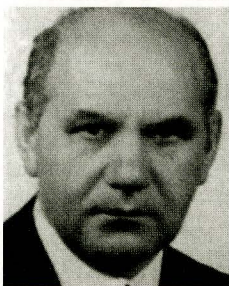
Antoni Fornalski

Skotarek Władysław (1894–1969), członek Naczelnej Rady Ludowej, urzędnik pocztowy, malarz, grafik, rzeźbiarz. Urodził się 6 maja 1894 r. w Wojnowicach w powiecie grodziskim jako syn chłopca Tomasza i Józefy ze Śliwińskich. Miał 3 braci: Jan (1883 – 1968) architekt, pułkownik W. P., biogram: Opalenicki słownik biograficzny t. I, Opalenica

Ludwik
Skorupiński

1993, s. 90 – 91, Józef (1897 – 1968) dr medycyny, Stanisław (1880 – 1972) inżynier elektryk. W latach 1906 – 1913 uczył się w Gimnazjum Augusty Wiktorii w Poznaniu. Następnie rozpoczął studia malarskie. W latach 1913 – 1917 jako początkujący artysta pracował i praktykował w poznańskich Zakładach Artystycznych Witraży i Malarstwa Kościelnego „Polychromia”. Aktywnie uczestniczył w pracach Towarzystwa Tomasza Zana, Wojskowej Organizacji Niepodległościowej „Zarzewie” i Tajnej Organizacji Niepodległościowej; gorliwy członek Polskiej Drużyny Strzeleckiej. Było to zaplecze polityczne ruchu narodowo-demokratycznego. W okresie I wojny światowej dwukrotnie był powoływany do służby wojskowej w armii pruskiej w 1916 i 1918 r. Angażował się w walkę o niepodległość państwa polskiego. W latach 1918 – 1919 należał do Rady Robotników i Żołnierzy oraz Naczelnej Rady Ludowej. Zajął się przejęciem z rąk niemieckich Poczty, jako krwiobieg komunikacyjnego systemu organizmu państwowego. Jako referent do spraw pocztowych telefonicznych i telegraficznych pośredniczył (od 22 stycznia 1919 r.) między Poczta a organami władzy: Naczelną Radą Ludową, dowództwami, urzędnikami polskimi. Wielki jest jego udział w polonizacji Poczty. W maju 1919 r. powołany na sekretarza Komisji

Władysław
Skotarek

Pocztowej, organizował Dyрекcję Poczty i Telegrafów w Poznaniu. Niezależnie od pracy zawodowej okazał się wszechstronnym artystą. Od roku 1918 brał udział w dyskusjach artystycznych czasopisma „Zdrój”, wydawanym w Poznaniu w latach 1917 – 1922. Zamieszczał w nim rysunki i grafiki. Związany był z impresjonistycznym ugrupowaniem „Bunt” wyrażającym protest i niezgodę na wszystko, co dotąd było w sztuce, współuczestnikiem jej wystaw w Poznaniu w kwietniu 1918 r. i w Berlinie w czerwcu 1918 r. Uprawiał grafikę artystyczną: linoryty, drzeworyty, litografię, techniki wklęsłe. Zajmował się malarstwem, rzeźbą i grafiką użytkową. Wykonywał też projekty witraży, między innymi do kaplicy przy Gimnazjum im. A. Mickiewicza, do kaplicy szpitalnej przy ul. Gąsiorowskich w Poznaniu, do auli szkolnych. Żaden witraż nie przetrwał wojny, natomiast pozostały niewielkich rozmiarów rzeźby wykonane w drewnie. W Poznaniu współtworzył awangardę artystyczną. 15 października 1920 r. poślubił Janinę Przybylską (1896 – 1950), nauczycielkę, poetkę i tłumaczkę związaną ze „Zdrojem”, z którą miał dwie córki. Ich poznańskie mieszkanie przy ul. Staszica 10 było stałym miejscem spotkań miejscowej inteligencji i świata artystycznego, zaprzyjaźnionego grona, do którego należeli m. in. Stanisław Przybyszewski, jego córka Stanisława, Arkady Fiedler, Jan Panieński, Stanisław Ignacy Witkiewicz, Władysław Skoczylas. Ożywione kontakty artystyczne wpływały na rozwój życia kulturalnego w Poznaniu. W okresie międzywojennym odbyły się dwie wystawy indywidualne jego twórczości plastycznej w Poznaniu (1922, 1931) oraz wystawy w Berlinie i Moskwie. Po 1926 r. porzucił malarstwo, nie zachowały się jego żadne prace

malarskie. W latach 1918 – 1939 zajmował różne stanowiska w poznańskiej Dyrekcji Poczty i Telegrafów. W 1920 r. współorganizował placówkę pocztową w Gdańsku. Na początku II wojny światowej wraz z rodziną został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa i zamieszkał w okolicach Mielca. Po zakończeniu wojny wrócił do Poznania i do 1965 r., do czasu przejścia na emeryturę, pracował w Dyrekcji Okręgu Poczty i Telekomunikacji. W latach powojennych wznowił działalność artystyczną. Tworzył rzeźby w drewnie. Niewielkich rozmiarów prace powstawały pod wpływem twórczości Augusta Zamoyskiego. Zmarł 29 grudnia 1969 r. w Poznaniu, pochowany na cmentarzu Sołackim. Z drugiego małżeństwa z lekarką Haliną Łęcką miał córkę. Rysunki i grafiki znajdują się w Muzeum Narodowym w Poznaniu, które w okresie 21 listopada 2003 r. do 1 lutego 2004 r. zorganizowało wystawę „Ekspresjonizm poznański 1917 – 1925 „Bunt”, na której zaprezentowano m. in. 8 rzeźb i 23 grafiki Władysława Skotarka. Wśród nich pracę w drewnie brzoźowym „Święty Mateusz”. Prezentowane na wystawie dzieła stanowiły przykład wszechstronnych zainteresowań artystycznych Skotarka.

Paluszkiewicz M., Szews J., Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 – 1918, Poznań 2000 s. 178; Lewandowski T., Skotarek Władysław (1894 – 1969), malarz, grafik, rzeźbiarz, urzędnik pocztowy, w: Wielkopolski Słownik Biograficzny, Poznań 1981 s. 671 – 672; Grońska M. Nowoczesny drzeworyt polski, Wrocław 1971; Naczelna Rada Ludowa 1918–1920. 75 lat Kroniki Miasta Poznania, Poznań 1998 s. 184, 187, 193, 197, Przy-

byszewski S. Listy, t. 3, Wrocław 1954; Pollakówna, Formiści, Wrocław 1972; Wojcieszak B., Duda Z., Rodem z naszej ziemi. Architekt z Wojnowic, „Echa Opalenickie” 1987 nr 10 s. 7 (fot.); Kronika Miasta Poznania 1938 nr 2, s. 15; Ekspresjonizm Poznański, 1917 – 1925 „Bunt”, Poznań 2003. Katalog s. 12, 19, 41, 42, 53, 59, 84, 85, 87, 90, 93, 99, 204, 220 – 233, 264, 338 – 351, 414 (fot.); „Gazeta Wyborcza Poznań”, z 21 XI 2003 s. 10 – 11 (fot.). „Głos Wielkopolski” z 24/25 XII 2003; Archiwum Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu; Archiwum Dyrekcji Okręgu Poczty i Telekomunikacji w Poznaniu.

Zygmunt Duda

Skrzydlewski (Watta Skrzydlewski) Witold Jan (1894–1977), powstaniec wielkopolski, ziemianin, oficer Wojska Polskiego. Pochodził ze starej wielkopolskiej rodziny ziemiańskiej Skrzydlewskich h. Samson. Urodził się 13 marca 1894 roku w majątku Mechlin, w pow. śremskim, w rodzinie właściciela klucza dóbr mechlińskich Zdzisława (1860–1937), używającego od 1912 r. nazwiska Watta Skrzydlewski i jego żony Stanisławy z Lossowów (1873–1930). Ukończył gimnazjum w Śremie, a następnie przerwane I wojną światową studia rolnicze we Wrocławiu i Halle. W czasie I wojny światowej, 20 listopada

Witold Jan
Skrzydlewski

1914 r. będąc automobilistą, został wcielony jako szofer do 37 p. piech. armii niemieckiej w Międzyrzeczu. Służył w oddziałach samochodowych na frontach: wschodnim (1915–1916), bałkańskim (1917) i we Francji (1918). Uczestniczył w bitwach: pod Zamościem, Krasnostawem, Lublinem, Brześciem Litewskim, Pińskiem, Łuckiem, nad Stochorem, Hołobami i Hulewiczami w grupie gen. Marwitza, Macedonii nad jeziorem Dorian, Presba, Ochwide pod Monzotyrem, w pozycji „Siegfriedstellung” we Francji, ofensywie od Cambrai do Willersbret, w przerwaniu frontu pod Amiens przez ofensywę angielską. Był dowódcą sekcji i oddziałów samochodowych. Otrzymał mianowania na stopień: st. szer. 18 marca 1917 roku, kaprała 15 kwietnia 1918 roku oraz sierż. liniowego i aspiranta ofic. 25 sierpnia 1918 roku. Ukończył dwa kursy oficerskie wojsk samochodowych w armii niemieckiej (1917, 1918). Odznaczony został Pruskim Krzyżem Żelaznym II kl. Po urlopie, na który wyjechał 8 listopada 1918 roku, do wojska niemieckiego już nie wrócił. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił 29 grudnia 1918 roku do tworzącego się batonu powstańczego w Śremie w stopniu sierżanta. Został dowódcą kompanii. Brał udział w oswobodzeniu miasta i opanowaniu śremskiego garnizonu wojskowego oraz w walkach na froncie zachodnim. Był współorganizatorem powstańczych oddziałów wojsk samochodowych. Od 14 stycznia 1919 roku objął dowództwo ciężarowej autokolumny w Poznaniu, 15 lutego 1919 roku mianowany podporucznikiem. Od 4 kwietnia 1919 roku był dowódcą Szkoły Szoferów w Poznaniu z rozkazem formowania szkoły szoferów w Śremie. Od 16 września 1919 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej na Froncie Litew-

sko-Białoruskim jako dowódca oddziałów samochodowych 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej. Walczył do 8 lipca 1920 roku pod Bobrujskiem, na szosie w kierunku Mohylewa, a następnie w odwrocie do Dębłina i ofensywie na Łomżę i dalej od Brześcia do Stołpc. Od zawieszenia broni w listopadzie 1920 roku do maja 1921 roku stacjonował w Baranowiczach. 1 lutego 1921 roku mianowany zostaje porucznikiem. W czerwcu 1921 roku powrócił z oddziałem do Poznania, gdzie pełnił służbę garnizonową, jako dowódca pododdziałów VII Dywizji Wojsk Samochodowych. W dniu 1 maja 1922 roku przeniesiony został do rezerwy. W czasie służby wojskowej był wysoko oceniany przez przełożonych: „*Dobry, pilny i punktualny, trzyma swoją formację w jak najlepszym porządku. Charakter stanowczy, towarzysko wyrobiony*”. Po zwolnieniu z wojska przejął od ojca majątek Luciny w pow. śremskim wchodzący w skład dóbr mechlińskich. Był członkiem Wielkopolskiego Związku Ziemian, koła w Śremie. Aktywnie uczestniczył w pracach Związku Oficerów Rezerwy R. P., a szczególnie koła w Śremie oraz stowarzyszeń wojskowo-wychowawczych. W Warszawie 20 sierpnia 1924 roku poślubił Krystynę Teklę z ks. Kozielskich Puzynów (1897–1984). Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Maria (1925–2001, zamężna Wize), Andrzej (1929–2007), Anna (ur. 1930, s. Alma) i Elżbieta (1935–1939). 19 marca 1939 roku został mianowany kapitanem rezerwy. Przed wybuchem II wojny światowej, 24 sierpnia 1939 roku został zmobilizowany do I Batalionu Pancernego w Poznaniu. W jego składzie od 3 września 1939 roku brał udział w obronie Warszawy. Wzięty do niewoli po kapitulacji Warszawy przebywał najpierw w Oflagu Braunschweig.

W 1940 roku przeniesiony został do Oflagu II C Woldenberg (Dobiegniew), w którym był więziony do końca wojny. Do swego majątku Luciny, zajętego w czasach okupacji przez Niemców, wrócił w 1945 roku. W oparciu o dekret PKWN o reformie rolnej został on w 1946 roku przejęty na skarb państwa, następnie rozparcelowany i w 1949 roku utworzono rolniczą spółdzielnię produkcyjną, która istnieje do dnia dzisiejszego. Zmuszony do opuszczenia Lucin podjął 1 kwietnia 1945 roku pracę jako administrator majątku poniemieckiego w Strykowie pod Słeszewem, a następnie pracował w Państwowym Przedsiębiorstwie Traktorów i Maszyn Rolniczych w Poznaniu jako inspektor stacji na południową część województwa poznańskiego, a potem w Wojewódzkim Inspektoracie Państwowych Gospodarstw Rolnych w Zielonej Górze. Jego rodzina zamieszkała w Zaniemyślu w pow. średzkim. Dołączył do niej na stałe w 1961 roku po przejściu na emeryturę. Należał od lutego 1959 roku do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (legitymacja nr 289562). W 1971 roku otrzymał awans na stopień majora. Za zasługi w walce o niepodległość odznaczony został: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Krzyżem Walecznych (1920), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1960) i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (1931). Zmarł 22 września 1977 r. w Łaskach k. Warszawy, dożywając 83 lat i tam, na cmentarzu przy Zakładzie dla Niewidomych, wspólnie z żoną Krystyną, córką Marią Wize i wnukiem Witoldem Wize (1958–1980), jest pochowany.

APP, USC Śrem, akt urodzenia W. Skrzydlewskiego nr 115/1894 sgn. 78s. 115; CAW Ap 4412 Skrzydlewski Witold

Jan; M. Strzałko, Majątki wielkopolskie t. VII powiat Śrem, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie 2002 s. 118; L. Gomolec Zaniemyślacy w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919 w 75 rocznicę, Zaniemyśl w grudniu 1993 s. 21–23 i 29; Kancelaria Prezydenta RP Biuro Kadr i Odznaczeń, kopie wniosków o nadanie odznaczenia: WKP (120/60) i KKOOP (1311/74); M. J. Manikowski Genealogia Potomków Sejmu Wielkiego, Witold Jan Watta Skrzydlewski z Mechlina h. Samson (ID: cz. 1017427); Spis członków Wielkopolskiego Związku Ziemian, Poznań 1937 s. 41; Związek Kombatanów R. P. i Byłych Więźniów Politycznych, archiwum Koła Gminnego Zaniemyśl, ankiety personalne W. Skrzydlewskiego.

Damian Zieliński

Słomian Michał (1891–1962), urodził się 4 września 1891 roku w Brzeźnie, w gminie Kostrzyn, w powiecie poznańskim. W rodzinie Jakuba i Agnieszka z domu Wojtkowiak. Miał dziesięcioro rodzeństwa; trzy siostry: Marię, Joannę i Cecylię oraz siedmiu braci: Józefa, Andrzeja, Jana, Stefana, Stanisława, Czesława i Hieronima. Ukończył szkołę powszechną w Brzeźnie, ucząc się języka polskiego i niemieckiego. W sierpniu 1914 roku został powołany do służby w armii pruskiej i brał udział w I wojnie

Michał
Słomian

światowej na różnych frontach. W pierwszych dniach Powstania Wielkopolskiego walczył na froncie zachodnim w oddziale piechoty i został ranny w kolano. Przebywał w szpitalu, był operowany. Został inwalidą wojennym. W dniu 6 maja 1926 r. ożenił się z Heleną Przybyłą pochodzącą z Kolonii Krerowo. Miał cztery córki: Teresę (1927–1988), Bronisławę (1928–1939), Hieronimę (1930–1981). Najmłodsza córka Kazimiera urodzona w 1932 roku mieszka w Trzoku, w gminie Kostrzyn. Od 1926 roku wraz z żoną zamieszkał w zakupionym przez siebie 16-hektarowym gospodarstwie w Markowicach, w gminie Kleszczewo (dawny powiat średzki, obecnie poznański). Zmarł 1 listopada 1962 roku w Markowicach. Pochowany jest na cmentarzu parafialnym w Krerowie, w gminie Kleszczewo. Z inicjatywy Koła Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego w Kleszczewie, w 2010 roku grób oznakowano białą – czerwonym proporczykiem i tabliczką z napisem *Michał Słomian Powstaniec Wielkopolski 1918/1919* (18 czerwca 2011).

H. Kowalewska, K. Krawiarz, H. Stachowiak, Powstańcy Wielkopolscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011, s. 38–39; Informacje uzyskane od córki Kazimierzy Chmielewskiej z Trzoku i wnuka Krzysztofa Pszeniczki z Markowic oraz najstarszego mieszkańca Markowic. Leona Rybickiego.

Halina Kowalewska

Smyczyński Zbigniew (1899–1971), urodził się 17 marca 1899 r. we Wrześni jako syn Hieronima Smyczyńskiego, aptekarza i Władysławy z domu Gremczyńska (siostra Łucji, żony mec. Jana Maciaszka). Uczęszczał najpierw do gimna-

zjum w Berlinie, gdzie jego ojciec od 1904 r. prowadził znaną aptekę PN. „Apteka H. Smyczyńskiego S. D. 33”. W 1910 r. jego ojciec kupił nieruchomość wraz z apteką „Pod Orłem” w Lesznie i rodzina przeprowadziła się do Leszna, gdzie Zbigniew kontynuował naukę w tamtejszym gimnazjum. Maturę zdał w Bydgoszczy. Razem z młodszym bratem Zdzisławem brał udział w powstaniu wielkopolskim w walkach na froncie północnym. W tym samym czasie, ich ojciec Hieronim Smyczyński, został internowany w Lesznie i przebywał w ratuszu leszczyńskim. Następnie Zbigniew i Zdzisław Smyczyńscy brali udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. Oboje podjęli studia na Uniwersytecie Poznańskim, Zbigniew prawnicze, a Zdzisław ekonomiczne. Zbigniew był członkiem korporacji „Magna-Polonia”, Zdzisław członkiem korporacji „Lechia”. Na uniwersytecie aktywnie włączyli się w prace Komitetu Plebiscytowego działającego na rzecz akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku. W październiku 1920 r. przebywali w okolicach Tarnowskich Gór przygotowując plebiscyt. Tam Zbigniew Smyczyński poznał swoją przyszłą żonę Hildegardę. Należy wspomnieć, że studenci zaangażowani w akcję plebiscytową byli zagrożeni skreśleniem z listy studentów na skutek nie zaliczenia w terminie egzaminów. W ich sprawie interweniował Ogólnopolski Komitet Plebiscytowy. W 1924 r. ukończył studia. W uznaniu zasług bojowych awansowany został do stopnia ppor. pospolitego ruszenia ze starszeństwem z dnia 1 lipca 1925 r. Po odbyciu aplikacji został sędzią okręgowym w Bydgoszczy, ale już w 1932 prowadził kancelarię adwokacką w Śmiglu, a następnie do 1939 r. w Kościanie. Po wybuchu wojny wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa do Radomia, gdzie pra-

cował w niemieckich przedsiębiorstwach. Tam została aresztowana jego zona Hildegarda, przewieziona do obozu koncentracyjnego KL Auschwitz, gdzie zginęła 19 kwietnia 1943 r. Po wyzwoleniu wrócił do Wielkopolski. Wznowił praktykę adwokacką. Bronił w procesach stalinowskich żołnierzy podziemia niepodległościowego. Ok. 1950 r. wyjechał do Szczecina, gdzie prowadził praktykę adwokacką do śmierci w 1971 r.

<http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korpo> racyj
ne/poznan/k-magna-polonia/ (dostęp: 03.03.2013, godz. 21.00) (dostęp: 03.03.2013, godz. 21.00); K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939. Poznań 2006*, s. 340; *Rocznik Oficerski Rezerw. Warszawa 1934*, s. 266, 985; W. Handke, R. Kościański, *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu. Poznań 2006*, s. 50–51, 57, 90–91, 99–100, 105–106, 111; informacje prof. dr hab. Tadeusza Smyczyńskiego z Poznania.

Zenon Józwiak

Sobański Stanisław (1889–1972), zastępca przewodniczącego jutrosińskiej Straży Ludowej. Urodził się 3 października 1889 r. w Jutrosinie. Syn Stanisława (1862–1923) i Józefy z d. Kaźmierskiej.

Stanisław
Sobański

Miał braci Władysława (1888–1957, powstańca wielkopolskiego), Czesława (1896–1958, powstańca wielkopolskiego), Michała (1893–1979, powstańca wielkopolskiego) i Franciszka oraz siostrę Józefę. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. Studiował metalurgię na Politechnice w Mittwaid (Saksonia) uzyskując tytuł inżyniera. Wszedł w skład jutrosińskiej Rady Ludowej utworzonej 11 listopada 1918 r. jako zastępcą przewodniczącego. Uczestniczył w spotkaniach konspiracyjnych, brał udział w przygotowaniach do powstania. 7 stycznia 1919 r. brał udział w zajęciu magistratu jutrosińskiego, a następnie dowodził oddziałem, który zajął komisariat obwodowy w Jutrosinie. Został wyznaczony wraz z Janem Durskim do nadzorowania dotychczasowych pracowników Urzędu Pocztowo-Telegraficznego. Po zajęciu Jutrosina przez powstańców, wraz z Bronisławem Bobkiewiczem wywiesił flagę polską w oknie ratusza. Brał udział w rozbrajaniu kolonistów niemieckich w rejonie Jutrosina. W okresie Powstania Wielkopolskiego wraz z rodziną zajmował się aprowizacją powstańców batalionu jutrosińskiego oraz ich rodzin. W okresie dwudziestolecia międzywojennego zajmował się handlem bydłem. Podczas okupacji hitlerowskiej ukrywał się w Jutrosinie. Wobec zagrożenia aresztowaniem przedostał się do Tarnowa, gdzie mieszkał u siostry Józefy. W latach powojennych do 1954 r. pracował w Fabryce Kontaktów w Świebodzicach. Brał udział w życiu społecznym, zasiadając w różnych komisjach w Miejskiej Radzie Narodowej oraz w Komisji Przesiedleńców w Świebodzicach. W 1955 r. przeprowadził się do Olkusza, gdzie podjął pracę inżyniera działu technicznego w Fabryce Naczyń Emaliowanych. W 1964 r. przeszedł na emeryturę,

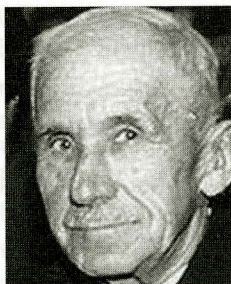
angażując się w życie społeczne. Był prezesem Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów w Olkuszu. Należał do ZBoWiD – Koło w Olkuszu. Zmarł bezdzietnie w 1972 r. w Olkuszu i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Związek małżeński zawarł z Pelagią Mayer. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972) oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1973).

Informacje oraz materiały przekazane przez rodzinę powstańca Michała Sobańskiego; S. Kaminiarz–Rostocki, Odcinek Jutrosiński w Powstaniu Wielkopolskim, (w:) Rocznik Leszczyński, T. IV, Leszno 1984, s. 296, 301–302; Opis Powstania Wielkopolskiego, Jutrosin 30.07.1927, s. 2; Kurier Poznański, Poznań Nr 269 z dnia 23 listopada 1919 r.; L. Rządkowski, Wielkopolska pod władzą Rad Robotników i Żołnierzy oraz Naczelnej Rady Ludowej w roku 1918/19, Środa 1934 r., s. 60; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odnaczeniowy Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Sygn. 1536/71, wniosek odnaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 907/71; Uchwała Rady Państwa z dnia 13 stycznia 1972 r. Nr 0/27, s. 77; Uchwała Rady Państwa z dnia 5 marca 1973 r. Nr 0–177, s. 3, Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1,

Jutrosin 2012, s. 100–101; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 115/2010, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. X, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Sobierajski Stanisław (1898–1976), urodził się 5 maja 1898 r. w Perkowie (pow. babimojski) w rodzinie Jakuba i Weroniki z Jęsków. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej wyuczył się zawodu kołodzieja. W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim we Francji. Po powrocie z wojny w grudniu 1918 r., na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego udał się z grupą kolegów do Wolsztyna i wstąpił do kompanii powstańczej ppor. Stanisława Siudy, pochodzącego z Błotnicy. Brał udział w oswobodzeniu Wolsztyna 5 stycznia 1919 r., a potem pod dowództwem ppor. Wojciecha Eckerta uczestniczył w kolejnych walkach zbrojnych o Kopanicę, Kargowę, Grójec i Babimost. Po zakończeniu walk powstańczych wcielony został do 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej. Walczył m. in. pod Połockiem, Bobrujskiem i w przeprawie przez rzekę Breżynę. Następnie w czasie odwrotu naszych wojsk przed atakującymi bolszewikami, w sierpniu tegoż roku był obrońcą Warszawy. Po zakończeniu działań wojennych powrócił z pułkiem do Śremu – miejsca stałego postoju i pełnił nadal swą służbę wojskową do 24 lipca 1921 r. Zdemobilizowany z wojska przybył do rodzinnego Perkowa, w którym utrzymywał się z warsztatu kołodziejskiego i gospodarstwa małorolnego. Zmarł 13 kwiet-

Stanisław
Sobierajski

nia 1976 r. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1959). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim minowano go podporucznikiem WP (1972). Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, a od 1958 r. był członkiem ZBoWiD – u. Żonaty od 1923 r. z Agnieszką Kicińską, miał dzieci: Lucjana (1924–1994), Gabriełę (1926–1997, zamężną Piotrowską), Praksedę (1928–1988, zamężną Bartz) oraz Marię (ur. 1935, zamężną Kliem).

Siuda S., Zarys historii wojennej 56. Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Krotoszyn 1932, s. 15 – 16; Kruszyński S., Powstańczy rodowód 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (w:) Powstaniec Wielkopolski 1918 – 1919, Poznań Rok 1999, s. 17 – 21; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD – u w Wolsztynie z lat 1970 – 1975; Książeczka wojskowa nr 349 PKU Kościan z dnia 20 czerwca 1933; Głos Wolsztyński z 1968, nr 193, s. 3. Informacje córki Marii Kliem z Perkowa.

Antoni Fornalski

Socha Władysław (1897–1979), urodził się 18 maja 1897 roku w Pigłowicach (dawny powiat średzki, obecnie poznański), w województwie wielkopolskim. Rodzice jego Kazimierz i Agniesz-

Władysław
Socha

ka z domu Jurgasińska mieszkali w Markowicach w gminie Kleszczewo i prowadzili gospodarstwo rolne. Miał sześcioro rodzeństwa: Wincentego, Maksymiliana, Leona, Czesława i dwie siostry. Uczęszczał do niemieckiej szkoły powszechnej ucząc się obowiązkowo języka niemieckiego. W pierwszych dniach Powstania Wielkopolskiego wstąpił jako ochotnik do oddziałów powstańczych. Brał udział w rozbrajaniu Niemców w Żninie. 8 lutego 1919 roku jako ochotnik wstąpił do regularnego Wojsk Wielkopolskich i został przydzielony do 15 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej. Od 16 czerwca 1919 roku do 12 lipca 1921 roku odbywał służbę w 1 Dywizji 15 Pułku Artylerii Ciężkiej pod dowództwem majora Biskupskiego, pełniąc funkcję ogniomistrza. Brał udział w wyprawie lwowskiej, w walkach na Ukrainie i nad Berezyną oraz w odwrocie pod Warszawą. Po zwolnieniu do rezerwy, wrócił do domu rodzinnego do Markowic i pracował razem z rodzicami w gospodarstwie rolnym. W uznaniu zasług wojennych otrzymał prawo do kupna poniemieckiego gospodarstwa we wsi Gowarzewo w gminie Kleszczewo, w powiecie średzkim. W 1925 roku zamieszkał tam i prowadził samodzielnie gospodarstwo. W latach 1936 – 1939 pełnił funkcję zastępcy sołtysa Gowarzewa. W czasie II wojny światowej od 3 lipca 1943 roku do 30 czerwca 1945 roku ukrywał się i pracował w Niemczech, w Kolonii pod zmienionym nazwiskiem – Sochaczski Wladislaus z Ukrainy. 30 września 1945 roku Państwowy Urząd Repatriacyjny poświadczył jego przybycie do Polski. Przez władze PRL był represjonowany – skierowany przymusowo do pracy w kopalni węgla, gdzie uległ wypadkowi (uszkodzenie miednicy). Był członkiem Związku Represjonowanych Żołnierzy – Górników (po jego śmierci,

żona jest członkiem tego Związku). Został odznaczony Krzyżem Walecznych 2x (1921). 2 lutego 1930 roku zawarł związek małżeński z Marią Sznurą. Wspólnie wychowali czworo dzieci: Halinę (1931–2010), Henryka (1933–1989), Krystynę (1946–1972). Wszyscy mieszkali w Gowarzewie i spoczywają na cmentarzu parafialnym w Tulcach. Córka Zofia (ur. 1935), mieszka w Poznaniu. Władysław Socha zmarł 6 czerwca 1979 roku w Gowarzewie. Spoczywa z żoną Marią (1906–1989) na cmentarzu parafialnym w Tulcach, w sektorze D. Na nagrobku widnieje napis: *Powstaniec Wielkopolski 1918/19*. W listopadzie 2010 roku grób oznakowano biało – czerwonym proporczykiem. Na tablicy pamiątkowej *Powstańcy Wielkopolscy 1918/19* umieszczono Jego nazwisko (18 czerwca 2011).

H. Kowalewska, K. Krawiarz, H. Stachowiak, *Powstańcy Wielkopolscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011*, s. 39–40; *Akta parafii pod wezwaniem Narodzenia NMP w Tulcach, Księga zmarłych nr 1979/12; Legitymacja nr 847 w ewidencji S–110 Janiny Sochy członka Związku Represjonowanych Żołnierzy – Górników – 19.06.2001 r.; Informacje i dokumenty z archiwum rodzinnego synowej Janiny Sochy z Gowarzewa.*

Halina Kowalewska

Stachecki Andrzej (1899–1945), Powstaniec Wielkopolski urodzony w Podmoklach Małych 19 listopada 1899 roku, syn Józefa Stacheckiego i Zofii z domu Wojtek. Pod koniec I wojny światowej został wcielony do wojska pruskiego, walczył na froncie zachodnim. Po powrocie z wojny wstąpił wraz z ojcem Józefem do tworzącego się w rodzinnej wsi

oddziału powstańczego. Walczył o utrzymanie Babimostu, pod Nowym Kramskiem, Wielkim Grójcem i Kargową. Po zakończeniu działań powstańczych pozostał w rodzinnej wsi. Podmokle Małe wraz z innymi miejscowościami Babimojszczyzny pozostały po stronie Niemiec. Byli powstańcy zostali poddawani licznym prześladowaniom. Jednak kulturowanie tradycji narodowych w domu rodzinnym zaowocowało właściwą postawą. Andrzej wstąpił do Związku Polaków w Niemczech RODŁO i prowadzi działalność na rzecz zachowania tradycji polskich na ziemi Babimojskiej. Zawarł związek małżeński z Leokadią Modrzyk i przeprowadza się do Nowego Kramska, silnego ośrodka polskiego na terenie Rzeszy niemieckiej. Miał pięcioro dzieci, dwóch synów i 3 córki. Po napaści Niemiec na Polskę wszystkie organizacje Polskie na terenie III Rzeszy zostały rozwiązane, a działacze byli poddawani licznym szykanom. W roku 1939 Andrzej Stachecki został wcielony do Wehrmachtu, nigdy nie zapomniano mu jego powstańczej działalności. Na tym jednak nie kończyły się szykany pod jego adresem. 28 czerwca 1943 roku, kiedy był w stanie czynnej służby w wojsku niemieckim dostał pismo o konfiskacie całego swojego majątku. Jego rodzina została wysiedlona w głąb Niemiec. Andrzej Stachecki zginął w wyniku działań wojennych w kwietniu 1945, a jego miejsce wiecznego spoczynku jest nieznane.

Pismo z rejencji Frankfurckiej z dnia 28 czerwca 1943 roku w oryginalnym brzmieniu: / In der anlage übersende ich eine Ausfertigung einer Anordnung durch die ich auf Grund des Gesetzes über die Einziehung volks – und staatsfeindlichen Vermögens Ihr gesamtes bewegliches und unbewegliches Vermögen zugunsten

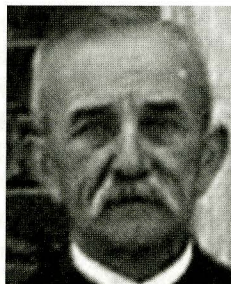
des Deutschen Reiches eingezogen habe. Die Einziehung wird mit Zustellung dieses Schreibens rechtswirksam. Rechtsmittel sind gegen die anordnung nicht gegeben. Sie haben sich infolgedessen jeder weiteren Verfügung über alle bisher in Ihrem Eigentum befindlichen Gegenstände und Recht zu enthalten. / Beglaubigt / (L. S.) (–) Korner / Reg. Assistent / In Vertretung / Gez. Graf Hue de Grais / Frankfurt a. Oder, den 28 Juni 1943 / Der Regierungspräsident / Nr. 05.01. Nr. 27/10.9 / Herrn / Andreas Stachecki / in Kleistdorf /; Tłumaczenie: W załączeniu przesyłam sporządzony nakaz, na podstawie którego, w myśl ustawy dot. pozbawienia własności jednostek wrogich narodowi i państwu, konfiskuje się cały majątek, tak ruchomy, jak i nie ruchomy, na korzyść państwa niemieckiego. Rozporządzenie to staje się prawomocne z chwilą doręczenia niniejszego pisma. Środki prawne przeciw temu rozporządzeniu nie istnieją. Wobec powyższego nie ma pan prawa dalszego rozporządzania mieniem, które było dotychczas jego własnością; Zientarska–Małewska Maria, Płonące krzaki nad Obrą, PAX 1961; Leher Helena, Osmańczyk, Polacy spod znaku Rodła, MON 1972; Przekazy i dokumenty rodzinne.

Piotr Stachecki

Stachecki Józef (1873–1964), Powstaniec Wielkopolski, rolnik i działacz społeczny. Urodzony 22 lutego 1873 roku w Chrośnicy pod Zbąszyniem. Ojciec Franciszek Stachecki – rolnik, matka Elżbieta z domu Karcz. Józef ożenił się Zofią Wojtek i osiadł w Podmoklach Małych powiat Babimost pracując na roli w swoim gospodarstwie. Miał dwanaścioro dzieci. W styczniu 1919 roku wstąpił wraz ze swoim synem Andrzejem

do tworzącego się oddziału powstańczego. Brał udział w walkach o Babimost, Nowe Kramsko i Kargowę. 12 lutego wojska niemieckie zaatakowały broniony przez powstańców Babimost, zginęło wielu polskich ochotników, niestety miasta nie udało się utrzymać. Ostatnie walki powstańców na ziemi Babimojskiej zostały stoczone 15 lutego 1919 roku pod Wielkim Grójcem, pomimo przegranej i dużych strat po stronie polskiej Niemcom nie udało się przerwać frontu. Ogólnie, Powstanie Wielkopolskie zakończyło się zwycięstwem, to jednak nie wszystkie ziemie zamieszkałe w głównej mierze przez rdzennych mieszkańców zostały przez powstańców opanowane i utrzymane. Miejscowi Polacy dzielnie i bohatersko walczyli pod Babimostem, Kargową, Nowym Kramskiem i Wielkim Grójcem, lecz siły ich nie były wystarczające, aby oprzeć się przewadze wojsk niemieckich. 16 lutego 1919 roku zawarty został rozejm między Koalicją a Niemcami, na tej podstawie dowództwo Armii Wielkopolskiej wydało rozkaz o zaniechaniu dalszych walk z Niemcami. Ziemia Babimojska znalazła się w granicach państwa Niemieckiego, a mieszkający tam powstańcy zostali poddani licznym prześladowaniom. Józef Stachecki za działalność w okresie powstania został aresztowany i skazany na półtora roku twierdzy w Havelbergu. Po paru miesiącach został zwolniony na podstawie

Józef
Stachecki

amnestii. Po powrocie do Podmokła udzielał się w licznych polskich organizacjach społecznych, pracował na rzecz utrzymania polskości i języka narodowego. Należy do Związku Polaków w Niemczech RODŁO. Od 1928 roku działał w Polsko – Katolickim Towarzystwie Szkolnym, którego głównym celem było utworzenie polskiej szkoły dla miejscowych dzieci. Już 11 czerwca 1929 roku odbyło się otwarcie polskiej szkoły w Podmokłach Małych. Do polskiej szkoły zgłosiło się 70 dzieci, a w niemieckiej pozostało tylko troje, była to manifestacja uczuć polskich. Jednak stopniowo nasilały się prześladowania Polaków i Niemcy rozpoczęli walkę z polską szkołą wypowiadając jedną z dwóch wynajmowanych sal lekcyjnych. Gospodarz Józef Stachecki ofiarował wówczas szkole największą izbę w swoim domu. W Podmokłach Małych szkoła polska do roku 1939, tj do czasu jej likwidacji przez władze niemieckie była w domu Józefa Stacheckiego. Za swą działalność patriotyczną w roku 1939 został skazany i osadzony w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen, po pewnym czasie został zwolniony, a jego dwaj synowie przymusowo wcieleni do Wehrmachtu. Jednak hitlerowcy na tym nie poprzestają, w roku 1943 on jak i jego dziesięcioro dzieci wraz z rodzinami zostają pozbawieni mienia na korzyść państwa niemieckiego. Dwaj synowie Stacheckiego, Andrzej i Feliks odbywali w tym czasie służbę w Wehrmachcie. I ich nie oszczędziła okrutna ustawa. Trudno uwierzyć, że człowieka, którego zaciągnięto do Whermachtu i zmuszano do walki za sprawę niemiecką, w tym czasie pozbawiono wszelkiej własności, tego co sobie zarobił ciężką pracą: skromnego urządzenia mieszkania, ubrań, bielizny, nawet narzędzi – dlatego

tylko że był Polakiem. Wyzwolenie Ziemi Lubuskiej na przełomie stycznia i lutego 1945 roku położyło kres cierpieniom ludności autochtonicznej. Józef Stachecki odzyskał swoje gospodarstwo rolne i stał się przykładem pracowitości i zaradności dla ludności napływowej. Działał w Regionalnym Zespole Pieśni i Tańca, gdzie grał na koźle, kultywując regionalne tradycje. Zmarł w roku 1964 w swoim rodzinnym domu, do końca życia był aktywny społecznie.

Oto przetłumaczony nakaz wysiedlenia, pismo z rejencji Frankfurckiej z dnia 28 czerwca 1943 roku: NAKAZ WYSIEDLENIA / Na podstawie ustawy o konfiskacie własności jednostek wrogich ludowi i państwu z dnia 14.7.1933 (RGBI. I S 479) w połączeniu z dekretem Führera i kanclerza państwa z 29.5.1941 (RGBI. I S 303) niniejszym całe mienie ruchome i nieruchome / rolnika Józefa Stacheckiego, ur. 22.2.1873 w Krośnicy, zamieszkałego w Małych Podmokłach, i jego dzieci / Andrzeja Stacheckiego ur. 19.11.1899 w m. Podmokłach, zamieszkałego w Nowym Kramsku, obecnie w Wehrmachcie Art. Ers. Abtl. 3 Frankfurt/Oder Hindenburgstr. 35 / Nikodema Stacheckiego ur. 20.8.1902 w M. Podmokłach, zam. W Sonnenburg b. Bad Freienwalde / Agnieszki Breszelińskiej, z domu Stacheckiej, ur. 13.12.1906 w Małych Podmokłach, zam. w Waltersdorf; Kreis Luckau / Wiktorii Stacheckiej, ur. 7.2.1911 w Małych Podmokłach, zam. w Małych Podmokłach, Małych Podmokłach / Romana Stacheckiego ur. 7.2.1911 w Małych Podmokłach zam. Wartenstadt Dickhoflager über Braunschweig / Pelagii Stacheckiej ur. 3.12. 1912 w Małych Podmokłach zam. Sonnenburg b. Bad Freienwalde / Jadwigi Stacheckiej ur. 23.8.1914 w Małych Podmokłach

zam. Sonnenburg b. Bad Freienwalde / Elżbiety Pelińskiej z domu Stacheckiej ur. 25.10.1916 w Małych Podmoklach zam. w Hohensaaten, Werksiedlung nr 8 Post Oderberg in der Mark / Franciszki Stacheckiej ur. 16.4.1914 w Małych Podmoklach zam. w Podmoklach u rolnika Hermanna Rüdiger / Feliksa Stacheckiego ur. 17.9.1921 w Małych Podmoklach czasowo w Wehrmachcie, Feldpost Nr. 40988 D. / konfiskuje się na korzyść Państwa Niemieckiego, ponieważ służy ono dążeniom lub uznane jest podług stwierdzeń ministra spraw wewnętrznych za wroga ludowi i państwu. / Prezydent Rejencji / w zastępstwie / (–) Graf Hue de Grais / (Pieczęć okrągła) I A O 5.01 Nr. 27/10.9 / Frankfurt a. Oder dnia 28 czerwca 1943.; Zientarska–Malewska Maria, Płonące krzaki nad Obrą, PAX 1961, str. 68–70; Wielkopolskie Spotkania Budowniczych Dud i koźłów, Muzeum Narodowe w Poznaniu 1999; Informacje z Izby Pamięci ze szkoły w Małych Podmoklach; Sauter Wiesław, Ludność rodzima Ziemi Lubuskiej: folklor, R. 1970; Przekazy i dokumenty rodzinne.

Piotr Stachecki

Stachowiak Wiktor (1900–1987), urodził się 14 kwietnia 1900 roku w Grochowiskach Szlacheckich, pow. Żnin. Syn Marcina i Teofilii Wawrzynkowskiej. Szkołę powszechną ukończył w latach 1913/1914 w Samostrzelu. Następnie uczył się zawodu kołodzieja i w 1919 roku uzyskał świadectwo rzemieślnicze w tym zakresie. Podczas I wojny światowej, po ukończeniu 18 lat został zmobilizowany do armii pruskiej. W okresie od 5 lipca do 11 listopada 1918 roku służył w pruskiej artylerii. Do oddziałów Powstania Wielkopolskiego

wstąpił 1 stycznia 1919 roku w Samostrzelu i walczył w tym rejonie, będąc przez jakiś czas dowódcą małego oddziału powstańczego. Po zakończeniu walk powstańczych służył w 3 Pułku Ułanów. Służbę w Wojsku Polskim zakończył 20 listopada 1922 roku w stopniu kaprała. Od 1 lipca 1923 roku pracował na PKP w Bydgoszczy. W 1938 roku złożył zawodowy egzamin z budowy nawierzchni i hamulcowego. W okresie okupacji pracował w Warsztatach Kolejowych w Bydgoszczy przy ul. Grunwaldzkiej 97. W okresie od 1940 do 1941 został zesłany przez hitlerowców do Karnego Obozu Pracy w Seerapen (Prusy Wschodnie) jako podejrzany o branie udziału w Powstaniu Wielkopolskim. Wg kart prac ZNTK został w 1944 roku wywieziony na roboty przymusowe. Do stycznia 1945 roku przebywał w obozie pracy w rejonie Królewca. Po wyzwoleniu ponownie podjął pracę na PKP w Bydgoszczy, gdzie pracował od 4 lutego do 27 kwietnia 1945 roku. W dniu tym został przeniesiony do pracy w Warsztatach Kolejowych w Pile. Tam pracował nieprzerwanie do przejścia na emeryturę. W 1948 roku zdał egzamin na kierownika robót naprawczych wagonów. Kolejno awansował na stanowiska: kierownika robót, mistrza, starszego technika i mistrza transportu. 31 lipca 1960 roku przeszedł na emeryturę, po przepracowaniu w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile 15 lat, 5 miesięcy i 27 dni. 13 października 1923 roku zawarł w Poznaniu związek małżeński z Heleną Ratajczak (31 lipca 1897–6 czerwca 1986). Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację Koło przy Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile (leg. nr 270269, nr ewid. 207611). Odznaczony: Brązowym Krzyżem Zasługi

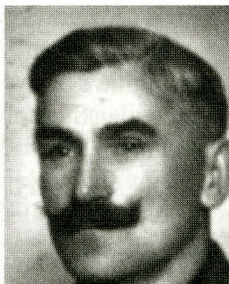
(przed 1939), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (23 listopada 1928). Mieszkał w Pile przy ul. Wincentego Pola 15/3. Zmarł 17 grudnia 1987 r. w Wieleniu. Pochowany wspólnie z żoną Heleną na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 6/A–21–10.

Urząd Stanu Cywilnego Rogowo, Akt urodzenia 48/1900; Spółka Auditor w Pile, Teczka akt osobowych nr 7879; Archiwum Prezydenta RP, Wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy.

Wojciech Kicman

Starzak Jan (1892–1972), urodził się 21 kwietnia 1892 r. w Kwilczu (pow. międzychodzki). Ojciec Wawrzyn Starzak posiadał gospodarstwo rolne w Kwilczu, a matka Marianna zd. Stańko była gospodynią domową. Miał liczne rodzeństwo – 4 siostry: Wiktorię, Paulinę, Mariannę i Jadwigę oraz 4 braci: Stefana, Floriana, Stanisława i Feliksa. Szkołę powszechną ukończył w rodzinnym Kwilczu. Następnie zdobył zawód rzeźnika, który wykonywał do poboru wojskowego w 1912 r. Został wcielony do armii pruskiej, służył w 2 pułku artylerii. Pod koniec I wojny światowej dzięki przepustce na święta, w grudniu 1918 r. dotarł do Kwilcza. Na wieść o wybuchu powstania w Poznaniu zdecy-

dował już nie wracać do zaborczej armii i tak, jak wielu ochotników postanowił walczyć o wolność swoich rodzinnych stron. Sygnałem do działania dla powstańców z Kwilcza były ulotki Naczelnej Rady Ludowej z Poznania, które w poniedziałek 6 stycznia 1919 roku w dniu Święta Trzech Króli, tuż po wyjściu ludzi z kościoła około godz. 16, rozdał Ludwik Karczmarek. Swoim wystąpieniem zgromadził chętnych do udziału w powstaniu. Ochotnicy pod dowództwem marynarza bosmana Stanisława Binkowskiego odbyli naradę w pałacu i przystąpili do działania. Ubrani byli w pruskie mundury, na których znajdowały się polskie dystynkcje, a na czapkach mieli czerwone wypustki. Później powstańcy posiadali rogatywki z przypiętymi na boku biało-czerwonymi rozetkami. Kwileccy ochotnicy byli słabo uzbrojeni, na każdego przypadało zaledwie po kilka sztuk amunicji. Posiadali karabiny przywiezione z wojska pruskiego, a także broń ukrytą wcześniej u kwileckiego fryzjera Jana Brzóska, którą odebrano niemieckim gospodarzom tj. pistolety, bagnety i dubeltówki. W trakcie swoich działań i walk uzupełniali uzbrojenie. Magazyn broni znajdował się w domu powstańca Bolesława Mizery. Po zorganizowaniu się w oddział nazywany „drużyną wolności” powstańcy ruszyli do działania. Najpierw opanowali dworzec kolejowy, z którego usunęli zawiadowcę – Niemca Apelta i jego zastępcę Strumera. Przy telefonie dyżur pełnił Kazimierz Sarbak, a telegraf obsługiwał Jan Starzak, który najlepiej znał alfabet Morse’a. Jednocześnie powstańcy opanowali pocztę, która mieściła się w budynku obok dworca. Do aresztu trafił niemiecki naczelnik Kubsch, a urząd obsadzono polskim personelem. Tego samego dnia rozbrojono i aresztowano Niemca

Jan
Starzak

Klima – miejscowego żandarma, którego pod eskortą odwieziono do Sierakowa. Na posterunku żandarmerii w Orzeszkowie znaleziono karabin, pistolet i kilka granatów, ukrytych pod parapetem okiennym. W ten sposób usunięta została pruska administracja i Kwilcz został wyzwolony. Jan Starzak początkowo w kwileckiej kompanii ochotniczej, znalazł się następnie w I Batalionie Grupy Zachodniej dowodzonym przez por. Konstantego Chłapowskiego, który walczył na odcinku Kolno, Kamionna, Gralowo, Mnichy. Od lutego 1919 r. w 3 kompanii I Batalionu Pułku Zapasowego G. Z., który był załącznikiem 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 pp) pełniącego służbę na obszarze powiatu międzychodzkiego. 28 maja mianowany kapralem. Zwolniony ze służby wojskowej 20 grudnia 1919 r., wrócił do Kwilcza. W 1920 r. ożenił się z córką krawca Wincentego Rosolskiego i Katarzyny zd. Paluch – Wincentyną pochodzącą z Rakoniewic, z którą miał pięcioro dzieci – syna Józefa Franciszka i 4 córki: Janinę Marię zamężną Lehmann, Stefanę Jadwigę zamężną Frajtag, Celinę Katarzynę zamężną Kowalkę i Teresę Wincentynę zamężną Musiałską. W okresie międzywojennym pracował na stacji kolejowej w Kwilczu. Był członkiem Związku Zawodowego Kolejarzy oraz Towarzystwa Powstańców i Wojaków Wituchowo. W 1939 r. stanął do walki z wojskami hitlerowskimi. Rozkaz mobilizacyjny skierował go pod Warszawę. W wyniku przegranej kampanii wrześniowej został zdemobilizowany i powrócił do Kwilcza, skąd w czasie okupacji hitlerowskiej został wywieziony na prace przymusowe do Austrii – dworzec kolejowy Wiedeń. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do rodzinnego Kwilcza, gdzie do roku 1957 pracował jako kolejarz. Przecho-

dząc na emeryturę otrzymał odznakę „Przodujący Kolejarz”, nadaną przez Dyрекcję Okręgową Kolei Państwowych w Poznaniu. Od roku 1957 członek ZBoWiD. Otrzymał Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–21. W 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a w 1971 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. 24 lutego 1972 r. uchwały Rady Państwa został awansowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 1 grudnia 1972 r. w Kwilczu i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Książeczka wojskowa z 1919 r.; Zaświadczenie Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VII – Referat Historyczny, Nr 276-I/20139/38 z 1939 r.; Arkusz ewidencyjny członka ZBoWiD Nr 7/KP Kwilcz z 1957 r.; Akt mianowania na stopień podporucznika z 1972 r.; M. Lehmann, Wspomnienie – Jan Starzak (1892–1972) (w:) Gazeta Wyborcza Nr 94.4002 z 22.04.2002; M. Pestka-Lehmann, M. Lehmann, Ochotnicy z Ziemi Kwileckiej w Powstaniu Wielkopolskim (w:) Tydzień międzychodzko-sierakowski, Nr 17, z 15.12.2010, s. 8–9; Kronika rodzinna, pamiątki i wspomnienia córek oraz wnuków.

*Monika Pestka-Lehmann
Marcin Lehmann*

Stencel Jan (1894–1987), urodził się 30 września 1894 roku w Józefowie, pow. Grodzisk. Syn Antoniego i Anny. Jego ojciec Antoni, trzykrotnie żonaty, miał dziewiętnaścioro dzieci. Jan Stencel ukończył szkołę powszechną w Józefowie. W dniu wybuchu I wojny światowej został razem z pięcioma braćmi zmobilizowany do armii pruskiej. Początkowo walczył na froncie zachodnim, gdzie zo-

stał ranny. Po wyleczeniu rany został wysłany na front karpacki. Tam dostał się do rosyjskiej niewoli (przeszedł na stronę rosyjską). Był przetrzymywany ponad dwa lata w Irkucku. Po podpisaniu porozumienia przez Lenina z Niemcami, w marcu 1918 roku o wstrzymaniu walk na froncie wschodnim, powrócił do Niemiec i w rejonie Hanoweru przechodził rekonwalescencję. Awansował do stopnia starszego szeregowego. Na początku grudnia 1918 roku otrzymał dwutygodniowy urlop. Wracając z urlopu, 24 grudnia 1918 roku zatrzymał się w Poznaniu i wstąpił do Straży Ludowej. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego walczył od 3 stycznia 1919 roku na Froncie Zachodnim w rejonie Zbąszynia, a następnie na froncie północnym w rejonie Szubina. Był świadkiem brania do niewoli pruskiego majora, byłego dowódcy jego batalionu z okresu I wojny światowej. W 1920 roku w szeregach 2 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułk Piechoty) uczestniczył w walkach na froncie wschodnim i dotarł do Kijowa. 25 listopada 1920 roku zdemobilizowany w stopniu starszego strzelca i wrócił do Ostrowa, gdzie mieszkała jego żona. W Ostrowie pracował nieprzerwanie do 1945 roku w tartaku. W 1946 roku wyjechał do pracy w Pile, a w 1948 roku sprowadził swoją rodzinę. Przez kilka lat pracował w pilskim tartaku, a następnie w Okręgowym Przedsiębiorstwie Handlu Opalem jako wagowy, do przejścia na emeryturę. Mieszkał w Pile przy ul. Świerkowej 50. Przed 1939 rokiem należał do Polskiej Partii Socjalistycznej, a po 1945 roku do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 216654, nr ewid. 213073). Po 1956 roku został awansowany do stopnia podporucznika WP i odznaczony Krzyżem Kawalerskim

Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczy. Był dwukrotnie żonaty i miał sześcioro dzieci. W 1976 roku wyjechał do córki do Poznania. Zmarł 30 września 1987 roku w Domu Weterana w Poznaniu. Został pochowany na Cmentarzu Junikowo w kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Brat Józefa Stencła Paweł (16 grudnia 1899–21 stycznia 1928) służył jako porucznik pilot w Wojsku Polskim. Zginął śmiercią lotnika i został pochowany na Wileńskiej Rossie.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta R. P., Wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Informacje uzyskanych od syna Kazimierza.

Wojciech Kicman

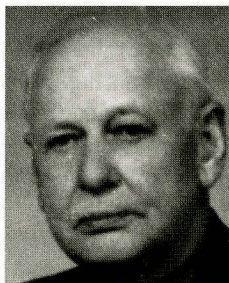
Stepczyński Jan (1900–?), urodził się 27 grudnia 1900 r. w Budzynie pow. Chodzież, w rodzinie rolnika Stanisława Stepczyńskiego i Katarzyny Daktera. Miał siedem siostr: Martę, Feliksę, Marianę, Pelagię, Helenę, Kazimierę, Jadwigę i trzech braci: Michała, Edmunda i Leona. Ukończył szkołę powszechną w Budzynie. Zgłosił się jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego i został wcielony do 7 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Walczył pod dowództwem ppor. Wegnera w bitwie o Chodzież, pod Radwankami, Szubinem i Rynarzewem. Brał udział przy zdobyciu 6 lutego 1919 r. niemieckiego samochodu pancernego pod Budzyniem. W wojnie z Rosją Sowiecką przeszedł szlak bojowy 58 pułku piechoty aż nad rzekę Bereżynę. Po walkach odwrotowych na Białorusi uczestniczył w Bitwie Warszawskiej. Po II wojnie światowej należał do ZBoWiD w Budzynie. Odznaczony został m. in. Medalem Niepodległości

oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstań-
czym (22 grudnia 1969).

*Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii
Prezydenta RP; W. Janiszewski; Informa-
cje rodzinne.*

Ewa Kabat

Stepczyński Jan (1902–1997), uro-
dził się 1 kwietnia 1902 r. w Budzynie
pow. Chodzież w rodzinie rolnika Jana
Stepczyńskiego i Augusty Podach. Miał
siedmioro rodzeństwa, dwie siostry Wła-
dysławę i Joannę oraz pięciu braci Leona,
Mariana, Józefa, Zygmunta, Kazimierza.
Dwóch starszych braci – Leon i Marian
również brało udział w Powstaniu Wiel-
kopolskim. Po ukończeniu szkoły po-
wszechnej w Budzynie rozpoczął naukę
w Gimnazjum im. Przemysława w Ro-
goźnie Wlkp. Jako uczeń szkoły średniej
należał do Towarzystwa Tomasza Zana –
tajnego stowarzyszenia w zaborze pru-
skim. Pod koniec I wojny światowej To-
warzystwo to przystąpiło do Polskiej Or-
ganizacji Wojskowej i w ramach tej or-
ganizacji odbył ćwiczenia wojskowe w la-
sach pod Siernikami. Uczestniczył
w zbiórce i przechowywaniu broni
i amunicji porzucanej przez wycofujące
się oddziały niemieckie. W czasie Po-
wstania Wielkopolskiego brał czynny
udział w zajmowaniu głównych budyn-
ków urzędowych i dworca kolejowego

Jan
Stepczyński

w Rogoźnie Wlkp. Pełnił służbę wartow-
niczą przy zabezpieczeniu mostu kolejow-
ego i drogowego nad rzeką Welną oraz
służbę patrolową w okolicach Rogoźna
Wlkp. Brał czynny udział przy oswobo-
dzeniu Budzyna pow. Chodzież. W 1919
r. powołany został do służby wojskowej
w Śremie, a następnie odkomenderowa-
ny na kurs oficerski w Korpusie Kadetów
w Bydgoszczy. W tym czasie wraz z in-
nymi kompletował urządzenia sanitarne
dla prowizorycznego szpitala w Budzy-
niu, dokąd przywożono rannych z frontu
chodzieskiego. Po walkach pod Podani-
nem i bitwie o Chodzież uczestniczył
w transportowaniu rannych do szpitali
w Poznaniu. Ze względu na młody wiek,
powrócił do gimnazjum w Rogoźnie
Wlkp., które ukończył w 1922 r. Po jego
ukończeniu rozpoczął pracę w szkole
podstawowej i średniej w Poznaniu oraz
Miejskim Gimnazjum w Żninie. Jedno-
cześnie rozpoczął studia na Uniwersyte-
cie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
które ukończył w 1929 r. i objął posadę
w Miejskim Gimnazjum w Żninie, a na-
stępnie w Państwowym Gimnazjum im.
Jana Kantego w Poznaniu. Organizował
kółka krajoznawcze i oddziały Polskiego
Towarzystwa Geograficznego. Był rów-
nież sekretarzem Związku Zachodniego.
29 marca 1932 r. w Poznaniu, w kościele
św. Jana zawarł związek małżeński z na-
uczycielką języka francuskiego i nie-
mieckiego w szkołach średnich Klarą
Skrzypczak (ur. 15 listopada 1901 r.
w Bremie). Małżonkowie zamieszkali
w Inowrocławiu. Jan podjął pracę w Pań-
stwowym Gimnazjum im. Jana Kaspro-
wicza i Miejskim Gimnazjum i Liceum
Handlowym. Tam urodziły się dwie cór-
ki: Elżbieta (ur. 1933 r., prawnik) i Alek-
sandra (ur. 1937 r., inż. budownictwa ląd-
owego, zamężna Samulska). Jan podej-
mował szereg prac społecznych. Prowa-

dził Koło Krajoznawcze (wzmianka z fotografią znajduje się w książce „Historia Gimnazjum i Liceum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu”), aktywnie działał w Związku Nauczycielstwa Polskiego. Z tego powodu znalazł się na liście do aresztowania przez Niemców w 1939 r., o czym dowiedział się przypadkowo. Udało mu się wyjechać z całą rodziną do Buska Zdroju, gdzie trudno byłoby Niemcom skojarzyć to nazwisko z poszukiwanym profesorem. Pozostał tam do końca 1944 r., kiedy zmarła mu żona. W tym czasie podjął pracę w tajnym zorganizowanym nauczaniu w Gimnazjum i Liceum w Busku Zdroju, jako korepetytor oraz członek tajnej komisji egzaminacyjnej. Pracował w Powiatowym Zarządzie Dróg jako tłumacz, gdzie czynił bezinteresowne starania w Urzędzie Pośrednictwa Pracy o zwolnienie pracowników wyznaczonych do wyjazdu na przymusowe roboty do Niemiec. Po powrocie z Generalnej Guberni córki zostawił u rodziców i od lutego 1945 r. organizował naukę w szkole podstawowej w Budzynie, a od marca 1945 r. szkołę średnią w Chodzieży, której krótko był dyrektorem. Pod koniec 1945 r. wrócił do Poznania i objął posadę w szkole średniej ogólnokształcącej, a od 1947 r. w Państwowym Koedukacyjnym Gimnazjum Handlowym i Państwowym Zakładzie Kształcenia Administracyjno-Handlowego. W 1950 r. ożenił się z Pelagią Stroińską – lektorem języka angielskiego na Uniwersytecie Poznańskim. W latach 1962–1963 prowadzi lektorat języka niemieckiego na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza i Akademii Medycznej w Poznaniu. W 1963 r. przeszedł na emeryturę. Od 1965 r. był członkiem ZBoWiD. Zmarł 7 listopada 1997 r. w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu górczyńskim przy ul. Ściegiennego. Odzna-

czony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (10 stycznia 1970), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (18 grudnia 1968), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (12 sierpnia 1980). Otrzymał również Medal 10-lecia Polski Ludowej (22 lipca 1955), medal 50-rocznicy, 55-rocznicy, 75-rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego.

Dokumenty, pamiątki i informacje córek – Aleksandry Samulskiej i Elżbiety Stepczyńskiej.

Ewa Kabat

Stepczyński Marian (1899–1979), urodził się 15 lipca 1899 r. w Budzynie pow. Chodzież, w rodzinie rolnika Jana Stepczyńskiego i Augusty Podach. Miał dwie siostry: Władysławę i Joannę oraz pięciu braci – Leona, Jana, Józefa, Zygmunta, Kazimierza. Bracia Leon i Jan również walczyli w Powstaniu Wielkopolskim. Uczył się w szkole w Budzynie i uczestniczył w strajku szkolnym w latach 1906–1907. Podczas I wojny światowej – w marcu 1918 r. – zmobilizowany do armii pruskiej. Służył w pułku kawalerii do końca 1918 r. Po powrocie do domu ochotniczo zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Walczył od 6 stycznia 1919 r. pod dowództwem ppor. Skotarczaka na odcinku Budzyń – Chodzież. 20 stycznia 1919 r. wstąpił do 3 pułku

Marian
Stepczyński

ułanów (późniejszy 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich) w Gnieźnie. Walczył w szeregach Wojska Polskiego na froncie wschodnim. Brał udział w wyprawie na Kijów pod dowództwem marszałka Piłsudskiego. Tam został ranny, po długiej chorobie wrócił do Budzyna. Zdemobilizowany w stopniu kaprała 27 grudnia 1921 r. Od 1923 r. członek istniejącego w Budzynie Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Po powrocie do domu pracował w gospodarstwie rolnym rodziców, następnie od 1925 r. jako urzędnik w majątku w Prośnie pow. Chodzież. Zawarł związek małżeński z urodzoną w 1909 r. Marią Repczyńską. Z małżeństwa tego urodziło się im sześć córek: Stefania (ur. 1930, zamężna Duda), Halina (ur. 1937, zamężna Mądra), Maria (1938–1991, zamężna Kicerman), Jolanta (ur. 1941, zamężna Skoczyńska), Gertruda (ur. 1946, zamężna Zając, Janina (ur. 1950). W czasie okupacji niemieckiej pracował jako robotnik w niemieckiej spółdzielni skupu żywca. Po wyzwoleniu od 1945 r. do czasu przejścia na emeryturę zatrudniony był jako pracownik skupu żywca i kontraktacji w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Budzynie. Był członkiem ZBoWiD od 1950 r. Zmarł 2 kwietnia 1979 roku w Budzynie i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (21 grudnia

1972) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; K. Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzyna; D. Dudziak, Strajk szkolny w Budzynie w latach 1906–1907; Informacje córki Haliny Mądrej.

Ewa Kabat

Sterna Jan (1890–1942), właściciel sprzętu rybackiego i dzierżawca jeziora w Strykowie. Urodził się 27 maja 1890 roku w Dłużynie, w rodzinie rybaka Józefa i Marianny z domu Marciniak. 30 grudnia 1918 roku wstąpił do oddziału powstańczego w Śmiglu, którego dowódcą był porucznik Okomski. Brał udział w walkach pod Lesznem, Jabłoną i Włoszakowicami. Brał udział w wojnie 1920 roku. Po demobilizacji, wrócił do domu i do chwili aresztowania przez Niemców prowadził połowy ryb z pomocą jednego pracownika. Po wybuchu II wojny światowej przystąpił do ruchu oporu, działającego na terenie gminy Stęszew. Na skutek donosu, w lutym 1942 roku aresztowano członków tajnej organizacji, z czego pięciu zostało zgilotynowanych 21 sierpnia 1942 roku w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. W grupie tej był również Jan Sterna. W 1922 roku zawarł związek małżeński z Marią Dodot. Z tego związku urodziły się dzieci: Janina (ur. 1922), Marian (ur. 1924), Emilia (ur. 1926), Edmund (7 listopada 1928–21 listopada 1952), za działalność niepodległościową w Polskiej Organizacji Podziemnej *Wolność*, wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Gdańsku skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie; wyrok wykonano w więzieniu w Gdańsku; pochowany

Jan
Sterna

prawdopodobnie na Cmentarzu Komunalnym Srebrzysko w Gdańsku; zrehabilitowany 19 grudnia 1991 roku wyrokiem Sądu Pomorskiego Okręgu Wojewódzkiego w Bydgoszczy; Halina (ur. 1930) i Jan (ur. 1933). Żona zmarła 28 stycznia 1987 roku w Strykowie, pochowana została na miejscowym cmentarzu parafialnym.

*Informacje i pamiątki rodziny; Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział Edukacji Publicznej w Gdańsku, Indeks represjonowanych w PRL z powodów politycznych, Kwestionariusz osoby represjonowanej nr Gd/WSR/0170; Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Słeszewie; zbiory Muzeum Regionalnego w Słeszewie; Semków Piotr, Marynarze w powojennej konspiracji. Polska Organizacja Podziemna „Wolność” (kopia artykułu w zbiorach autora); Igor, Edmund Sterna (1928–1952), (w:) *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, przewodniczący Komitetu Redakcyjnego, Tom II, Instytut Pamięci Narodowej–Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Kraków–Warszawa–Wrocław 2004, s. 499–500, tu fotografia; Czerwiński Bogdan, Sterna Jan (1890–1942), (w:) *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczest-**

ników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919. Redakcja naukowa Bogusław Polak, Tom II, Poznań 2006, s. 191.

Bogdan Czerwiński

Struta Józef (1874–1948), urodził się 8 października 1874 r. w Nowej Wsi Wyszynskiej. Jego rodzicami byli Antoni Struta i Anna Zalewska. Szkołę powszechną ukończył w Wyszynach. W latach 1894–1896 odbył obowiązkową służbę w armii pruskiej. Zawarł związek małżeński z Wandą Król. Z małżeństwa tego urodziło się siedmioro dzieci: Waleria zamężna Kruk, Leokadia zamężna Pacholczak, Bronisława zamężna Buchwald, Władysława zamężna Tabaka, Jan (1903–1966, mieszkał we Wrześni), Stanisława i Maria zamężna Bura. Podczas I wojny światowej walczył na froncie zachodnim. Po demobilizacji wrócił do domu i ochotniczo zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Brał udział w walkach o Chodzież i pod Budzynie. Należał do istniejącego przed wojną w Budzynie, założonego w 1923 roku, Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Był sztandarowym Towarzystwa. Zmarł 31 maja 1948 r. w Budzynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział mąż córki Leokadii – Franciszek Pacholczak.

Józef
Struta

Edward
Sucharski

K. Kościelna, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzynia*; W. Janiszewski; *Informacje prawnuczki Marii Tomaszewskiej*.

Ewa Kabat

Sucharski Edward (1872–1935), ksiądz, działacz społeczny. Urodzony 13 października 1872 r. w Jaksicach na Kujawach. Naukę w szkole powszechnej pobierał w rodzinnej wsi, zaś gimnazjalną w Inowrocławiu i Chełmnie, gdzie 9 marca 1896 r. złożył egzamin maturalny. Studia teologiczne odbywał w seminariach duchownych w Poznaniu i Gnieźnie. Świecenia kapłańskie otrzymał 12 listopada 1899 r. Pierwszą jego placówką wikariuszowską na rok była Pogorzela, następną do 1902 r. Zielonawieś w pow. rawickim. Po trzech latach kapłaństwa został administratorem parafii Słupia k. Kępna, zaś od 1910 r. do końca życia był proboszczem w Grabowie n. Prosną. W czasie zaborów w swoim środowisku podtrzymywał ducha narodowego, udzielając się w różnych towarzystwach i instytucjach, choć równocześnie starał się utrzymywać dobre stosunki z kolatorami miejscowego kościoła pofranciszkańskiego. Chętnie zajmował się kółkiem rolniczym, a także Bankiem Ludowym w Grabowie. Nadto pracował w towarzystwach: robotników, młodzieży oraz śpiewaczym. W czasie powstania wielkopolskiego opowiedział się po stronie powstańców w Ostrzeszowskim, odbierał przysięgę kompanii grabowskiej. Mimo powszechnej akceptacji, kilka razy bezskutecznie prosił władzę duchowną o przeniesienie go na inną parafię, m. in. do Bnina, a nawet do Jarocina i Ostrowa Wlkp. W 1923 r. mianowany dziekanem dekanatu ostrzeszowskiego, a sześć lat później inspekto-

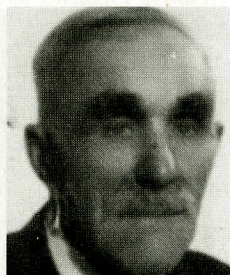
rem nauki religii szkół powszechnych pow. ostrzeszowskiego. Zmarł 24 listopada 1935 r. w Grabowie, spoczywa na cmentarzu parafialnym.

AAP, KA 1121; *Miesięcznik Kościelny dla Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej*. 1936 nr 3, s. 98; *Elenchus Cleri Archidioecesis Posnaniensis* (z l. 1899–1929); *Rocznik Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej* (od 1930 do 1936 r.); E. Nawrot, *Duchowieństwo dekanatu ostrzeszowskiego w latach 1821–1945*. (w:) *Ecclesia Posnaniensis*. T. 1. Poznań 1998 s. 168 n; Grabów, *passim*; *Dzieje Jarocina*, Poznań 1998, s. 168.

Edward Nawrot

Sutkiewicz Bonifacy (1885–1975), urodził się 9 czerwca 1885 r. w Danieliszkach na terenie zaboru rosyjskiego. Jego rodzicami byli Julian i Ludwika. Zawarł związek małżeński z Ewą Szczerbińską, której ojciec był leśniczym. Jako młodzi ludzie ok. 1905 r. przybyli z Litwy do Wielkopolski. Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro dzieci, córka i czterech synów: Paweł, Leon (1912–1976), Władysław (ur. 1916), Jadwiga (ur. 1918), Bolesław (ur. 1922). Do Powstania Wielkopolskiego zgłosił się jako ochotnik i walczył w 7 kompanii budzyńskiej w drugim batalionie pod dowództwem kapitana Ignacego Wegnera. Brał udział w walkach pod

Bonifacy
Sutkiewicz

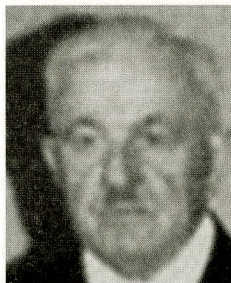

Budzyniem, Chodzieżą i Radwankami. Po powstaniu pracował jako robotnik rolny, a od 1934 r. na własnym gospodarstwie w Wyszynach pow. Chodzież, do czasu przejścia na emeryturę w 1961 r. Gospodarstwo rolne przekazał swojemu synowi. Zmarł 12 maja 1975 r. w Wyszynach i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Był członkiem ZBoWiD. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika WP (9 listopada 1974). Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (18 grudnia 1974).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; Pamiątki i informacje rodzinne.

Ewa Kabat

Swoboda Jan (1900–1978), urodził się 20 grudnia 1900 roku w Kaźmierzu koło Szamotuł, jako syn Antoniego i Cecylii z domu Stróżyk. W dniu 2 stycznia 1919 roku wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych w Poznaniu i brał udział w walkach ulicznych. Następnie został wcielony do 1 Pułku Artylerii Polowej w Poznaniu. Walczył w Chrośnicy, Czarnkowie, Bzowie, Goraju i Chodzieży. Jego dowódcami byli: kapitan Dochałka i kapitan Bembiński. Walczył także w wojnie z Rosjanami w 1920 roku, podczas której dostał się do niewoli.

Jan
Swoboda

Zbiegł z placu wroga w listopadzie 1920 roku. Po odzyskaniu niepodległości pobierał naukę w zawodzie leśnika w lasach stanowiących dobro hrabiego Niegolewskiego w Bytniu, powiat szamotulski. Dnia 3 maja 1924 roku ożenił się z Cecylią z domu Nowaczyk i objął leśniczówkę w Kobylnicy koło Poznania. Wiosną 1926 roku przeniósł się do Tuszyńska powiat Tuszyn koło Łodzi. Pełnił tam dozór nad lasami stanowiącymi własność Sanatorium Przeciwgruźliczego. Pracował tam do jesieni 1936 roku. Następnie przeniósł się w okolice Goleniowa w Szczecińskim, gdzie objął leśniczówkę. Pracował tam do 1965 roku i po przejściu na emeryturę, wrócił do rodzinnego Kaźmierza. Zmarł 17 lipca 1978 roku. Pochowano go tam wraz z żoną na miejscowym cmentarzu. Miał dwoje dzieci: Karola, wieloletni dyrektor Parków Narodowych w Ministerstwie Rolnictwa oraz Irenę (1933–2008). Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem powstańczym i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921.

Wykaz Powstańców Wielkopolskich 1918 1919 z gminy Kaźmierz sporządzonym w 1973 roku przez mjr rez. Franciszka Jaskułę; Wypisy z dokumentów Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, koło Kaźmierz, obecnie w posiadaniu

Bartłomiej
Szajkowski

Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Kaźmierzu; Kopie dokumentów z Izby Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Kaźmierzu; Dorota Jaskuła, Gmina Kaźmierz i jej mieszkańcy w walce o wolność 1918 r., (maszynopis); Obserwator Kaźmierski, listopad–grudzień 2011 rok z listą Powstańców Wielkopolskich autorstwa Urszuli Kowzan.

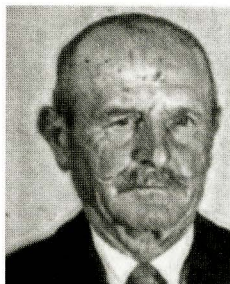
Edmund Oses

Szajkowski Bartłomiej (1877–1967), członek Powiatowej Rady Ludowej w Poznaniu. Urodził się 27 sierpnia 1877 roku w Konarzewie (gmina Dopiewo, powiat poznański), w rodzinie rolnika Józefa i Elżbiety z domu Matuszewska. Ukończył szkołę powszechną w Konarzewie. W latach 1895–1897 odbywał służbę wojskową w armii pruskiej. Po powrocie z wojska wyjechał do Berlina, gdzie pracował jako tramwajarz. W 1906 roku wrócił do Konarzewa na wezwanie ojca, który przekazał mu swoje gospodarstwo. Był współzałożycielem Kółka Rolniczego w Konarzewie. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do wojska pruskiego i brał udział w działaniach wojennych początkowo na froncie wschodnim, później na froncie zachodnim we Francji. 12 listopada 1918 roku został wybrany w skład Powiatowej Rady Ludowej w Poznaniu. Z okręgu Dopiewo w skład Rady weszli jeszcze: Piotr Strzykała z Więckowic, Andrzej Kopa z Trzcielina, ksiądz Stanisław Kozierowski ze Skórzewa, Jan Szymański z Dopiewa oraz Aleksander Jordan z Chomęcic. W okresie międzywojennym pracował w swoim gospodarstwie rolnym i udzielał się społecznie. Podczas okupacji hitlerowskiej, wraz z rodziną został wysiedlony ze swojego gospodar-

stwa i początkowo zamieszkał w Pawłównku (gmina Buk), później w Dopiewie. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Konarzewa i wzorowo prowadził swoje gospodarstwo rolne, do chwili przekazania go synowi Leonowi w 1949 roku. Zmarł 24 lutego 1967 roku w Konarzewie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym (grób zachował się). W 1907 roku w kościele parafialnym w Komornikach zawarł związek małżeński z Marianną z domu Kurkowiak, córką rolnika z Plewisk. Żona zmarła 21 lutego 1967 roku. Pogrzeb obojga małżonków odbył się tego samego dnia na cmentarzu parafialnym w Konarzewie. Z małżeństwa Mariany i Bartłomieja urodziło się siedmioro dzieci: Cecylia (1908–1944); Bartłomiej Leon (1910–?), rolnik następca Bartłomieja (seniora); Stanisław (1911–1946); Władysław (1911–?), rzeźnik, pracował w Poznaniu; Jan (1918–?), inżynier, nauczyciel Technikum Budowlanego w Iławie; Maria (ur. 1919), ma 92 lata i mieszka w Poznaniu (lipiec 2012); Marian (1923–?), pracownik PKP w Poznaniu. Brak informacji na temat posiadanych odznaczeń.

Kopa A., Udział powiatu zachodniopoznańskiego w Powstaniu Wielkopolskim w roku 1918/1919, Poznań 1928; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Słownik Biograficzny,

Franciszek
Szalewski

Dopiewo 2010; dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny.

Marianna Wojtasz

Szalewski Franciszek (1891–1977), urodził się 7 października 1891 r. w Barchlinie (daw. pow. śmigieński) w rodzinie rolnika Andrzeja i Heleny z domu Kaźmierczak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości, pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W wieku 18 lat wyemigrował do Westfalii w poszukiwaniu pracy i został górnikiem w jednej z kopalń węgla. W 1912 r. powołano go do odbycia obowiązkowej służby wojskowej w armii niemieckiej. W sierpniu 1914 r. został skierowany na front zachodni do Francji, na którym przebywał do zakończenia I wojny światowej. Po zakończeniu działań wojennych w listopadzie 1919 r., wrócił do domu rodzinnego. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do oddziału powstańczego – „Śmigieńskiej Kompanii Ochotników”, i służył w plutonie plutonowego Józefa Czajki. Brał udział w potyczkach zbrojnych na froncie południowo – zachodnim powstania Grupa Leszno pod Bukówcem, Gołanicami, Krzyciem, Mórkwem i Lipnem. 14 stycznia 1919 r. z powodu choroby został zwolniony z oddziału powstańczego. W 1920 r. powołano go do odbycia zasadniczej służby wojskowej w Poznaniu. Po jej zakończeniu zamieszkał w Przedmieściu i prowadził gospodarstwo rolne z nowo poślubioną małżonką. Uczestniczył w wojnie obronnej 1939 r., walcząc m. in. nad Bzurą. 11 listopada 1940 r. został wysiedlony z rodziną do Zakrzewa (pow. łukowski, woj. Lubelskie). W marcu 1945 r. powrócił z wygnania do swojej miejscowości i zajął się dalej pracą w rolnictwie. Zmarł 11 kwietnia 1977 r.

Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemyścu. Został odznaczony Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 r., Medalem Zwycięstwa i Wolności oraz Odznaką Grunwaldzką. Za udział w Powstaniu mianowany podporucznikiem WP. Żonaty od 1930 r. z Marianną Przybylską, miał czworo dzieci: Jadwigę (ur. 1922), Jana (ur. 1926), Stanisława (1928–1997) oraz Marię (ur. 1932).

Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 4068; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1959 i 1972; Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/19, Śmigiel 1988/89, s. 7–9; Głos Wolsztyński z 1959 r., nr 4, s. 5; Informacje wnuczki Ireny Piotrowskiej oraz pamiątki rodzinne praprawnuka Daniela Piotrowskiego z Przemyścu.

Antoni Fornalski

Szała Józef (1890–1954), urodził się 17 marca 1893 roku Januszewicach w rodzinie rolnika Jakuba i Konstancji z domu Michalska. Szkołę na poziomie elementarnym ukończył w pobliskiej Słupi. Do czasu zakończenia I wojny światowej pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. Po zakończeniu działań wojennych na apel Józefa Choj-

Józef
Szała

nackiego z Kąkolewa wstąpił w szeregi powstańcze. Grupa ochotników zebrała się w Granowie i podążyła do Zbąszynia. Po zakończeniu walk wrócił do rodzinnych Januszewic, gdzie dał się poznać jako działacz kółka rolniczego i Rady Parafialnej w Słupi. 1 czerwca 1920 r. zawarł związek małżeński z wdową Pelagią Balcerek–Stróżyńską z Januszewic. Z tego związku urodziły się dzieci: Krystyna Stanisława (ur. 19 października 1921), Kazimierz Franciszek (29 stycznia 1923 – 22 grudnia 1925), Stanisław Izydor (ur. 10 maja 1924), Franciszek Augustyn (ur. 8 maja 1926), Roman Mateusz (ur. 9 sierpnia 1927), Julian Janusz (ur. 28 grudnia 1928), Teresa Maria (28 października 1930–14 lipca 1976), Janina Kazimiera (ur. 26 stycznia 1933), Helena Irena (ur. 26 stycznia 1933), Katarzyna Zofia (ur. 17 kwietnia 1938). Z pierwszego małżeństwa Pelagia miała dwoje dzieci: Władysława (ur. 18 maja 1918) i Marię Stefanię (ur. 14 sierpnia 1919) Balcerków. W czasie okupacji hitlerowskiej (1 września 1941) ludność Januszewic została deportowana i wysiedlona do Generalnej Guberni. Rodzina Pelagii i Józefa Szałów została wysiedlona do Kępy Radwankowskiej, gdzie przebywała do końca wojny. Po zakończeniu działań wojennych wrócili do rodzinnych Januszewic. Żona Pelagia zmarła 25 sierpnia 1952 r., a Józef Szała zmarł 15 czerwca 1954 r. Małżonkowie zostali pochowani na cmentarzu parafialnym w Słupi.

Informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Szczepaniak Tomasz (1889–1944), powstaniec wielkopolski, żołnierz wojny z bolszewikami w 1920 roku. Syn Toma-

sza, urodził się w Brodnicy (pow. Śrem) 17 listopada 1889 roku. Pochodził z licznej rodziny chłopskiej, ojciec gospodarował na 50 hektarowym gospodarstwie w Sulejewie. W roku 1920 ożenił się z Agnieszką Mężydło; gdy pierwsza żona zmarła 2 lata później podczas porodu, wziął za żonę jej siostrę Annę Mężydło. Syn z pierwszego małżeństwa Tadeusz zmarł w 1923 roku. Z Anną miał jednego syna – Zefiryndę. W 1911 roku został jako poborowy powołany do armii pruskiej i wcielony 1 Pułku Ułanów w Miliczu. W armii niemieckiej służył od 3 października 1911 roku do 11 listopada 1918 roku. Służbę miał zakończyć latem 1914 roku, ale przeszkodził temu wybuch I wojny światowej. Walczył na frontach wschodnim i zachodnim we Francji, brał udział w bitwie pod Verdun (był w zwiadzie). Dosłużył się stopnia kaprała, był odznaczony Krzyżem Żelaznym II klasy. Pod koniec 1918 roku uciekł z wojska, wrócił do domu i ukrywał się przez 2 miesiące w Sulejewie i w Orkowie – u siostry. Gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie, ochotniczo wstąpił do powstańczego Batalionu Śremskiego. Wg dokumentu (książeczki wojskowej) od 8 stycznia 1919 r. był w 3 szwadronie kulomiotów (ckm) 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszy 15 Pułk Ułanów Poznańskich, później przeniesiony do szwadronu zapasowego (10 września 1919 roku). Zwolniony ze służby woj-

Tomasz
Szczepaniak

skowej 25 września 1919 roku. Jako ochotnik walczył w Powstaniu Wielkopolskim w okresie od 8 stycznia 1919 roku do 25 września 1919 roku. Wg zeznań świadków: brał udział jako plutonowy, potem sierżant w Powstaniu Wielkopolskim pod dowództwem porucznika Kazimierza Ciążyńskiego od 8 stycznia 1919 roku do 1 lutego 1919 roku. Brał udział w bitwach pod Czarnkowem, Szubinem, Nakłem, Wronkami (wg pisemnego oświadczenia dowódcy plutonu w 4 szwadronie I Pułku Ułanów Wlkp. ppor. Adama Sicińskiego, który znał Tomasza Szczepaniaka osobiście oraz Wojciecha Grocholskiego, towarzysza z Batalionu Śremskiego). Jako ochotnik brał też udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1921 r. – prawdopodobnie wstąpił do macierzystej jednostki 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Jak wspominał syn Zefiryn, przeganiał Rosjan na wschód i pod dowództwem Piłsudskiego był pod Kijowem. Niestety regulacje rządowe likwidujące ubezpieczenia dla żołnierzy ochotników spowodowały bardzo duży odpływ ochotników z powrotem do domów. Do domu wrócił również Tomasz Szczepaniak. Gdy Rosjanie zaczęli kontratakować z sukcesem i dotarli pod Warszawę, Tomasz ochotniczo zaciągnął się ponownie. Wtedy brał udział w bitwie pod Radzyminem 13–15 sierpnia 1920 r. Do domu wrócił wiosną 1921 roku. W sumie spędził w wojsku 10 lat, udało mu się nie odnieść żadnych ran, za wyjątkiem choroby na tyfus. Po powrocie do domu gospodarował na roli, aż do 1939 r. Po wybuchu II wojny światowej próbował ponownie wstąpić do wojska, ale miał już 50 lat i wg przepisów był za stary. W czasie okupacji hitlerowskiej działał w powstałej w połowie 1940 r. w Mośninie komórce ZWZ – pod kierownictwem dr Czesława Skibińskiego, m. in.

kolportując gazetki. Komórka przygotowana była w razie wybuchu powstania na wystawienie kompani żołnierzy w pełni uzbrojonej i wyposażonej. Grupa na skutek denuncjacji została w większości aresztowana między grudniem 1942 roku, a marcem 1943 roku. Tomasz Szczepaniak został aresztowany 9 kwietnia 1943 roku i wywieziony do Domu Żołnierza w Poznaniu (ówczesnej siedziby Gestapo), potem przeniesiony do Fortu VII, na koniec do obozu w Żabikowie. Kolejno przewieziony do obozu koncentracyjnego w Auschwitz, następnie przeniesiony 3 września 1943 roku do Mauthausen. Zginął w obozie koncentracyjnym Mauthausen w Austrii 11 lipca 1944 roku.

Informacje syna Zefiryna i wnuka Augustyna Szczepaniaka.

Bogusław Kuik

Szczepanowski Tadeusz (1894–1922), porucznik WP. Urodził się 22 października 1894 roku w Inowrocławiu, gdzie ukończył 9 klas gimnazjum. 1 października 1916 roku powołany do armii niemieckiej i wcielony do 29 batalionu saperów w Poznaniu, skąd po przeszkoleniu na 8 tygodniowym kursie jednorocznych został przeniesiony do 2 batalionu saperów w Berlinie. Po ukończeniu 8 tygodniowego kursu jednorocznych w specjalności ogniomiotaczy w lipcu 1916 roku został skierowany na Front Zachodni we Francji. W marcu 1918 roku awansowany na st. sapera, a w maju t. r. na podoficera. 3 października 1918 roku ranny trafił do szpitala. Po zakończeniu leczenia otrzymał urlop i wstąpił do tajnej organizacji wojskowej, brał udział w rozbrajaniu Niemców. Włączył się w formowanie I Baonu Saperów Wlkp.

Do Wojska Polskiego wstąpił 21 stycznia 1919 r. 7 lutego 1919 roku awansowany na podporucznika, został przeniesiony do I Baonu Saperów Wlkp. (później przemianowanego na XV Batalion Saperów Wlkp.), gdzie pełnił czasowo funkcję dowódcy 2 kompanii. W kwietniu 1919 roku przydzielony do tworzącego się II Baonu Saperów Wlkp. (później przemianowanego na XIV Batalion Saperów Wlkp.) jako adiutant d–cy batalionu kpt. Szymańskiego, na tym stanowisku pozostał do końca lipca t. r. Następnie wraca do I Baonu na stanowisko młodszego oficera w 1 kompanii, z którym brał udział w walkach na froncie wielkopolskim. 2 marca 1920 roku mianowany d–cą 1 kompanii wyjechał na front ukraiński, brał udział min. w walkach o Kijów, gdzie wykazał się wielką odwagą i poświęceniem dla dobra służby. Następnie zastał skierowany na front litewsko – białoruski. O jego wielkiej odwadze napisano we wniosku na odznaczenie Orderem *Virtuti Militari*: *Idąc z saperami w pierwszej linii z piechotą dnia 19.8.1920 wszedł do Łomży gdzie natychmiast udał się do gaszenia podpalonych przez nieprzyjaciela mostów. Pod silnym ogniem nieprzyjacielskim w odległości 800 metrów z narażeniem własnego życia zdołał pożył zlokalizować, tak że mostu została ocalona. Jednocześnie nie bacząc na silny ogień nieprzyjacielski zdołał zbudować w przeciagu 35–ciu minut kładkę przez rzekę Narew dla piechoty, której ułatwił przeprawę na drugą stronę i wyreperował most żelazny”. Po zakończeniu wojny wrócił do Poznania i objął stanowisko d–cy szpitala koni przy 7 Pułku Saperów Wlkp., po likwidacji szpitala ponownie został dowódcą 1 kompanii XV Baonu Saperów Wlkp. 30 kwietnia 1921 roku awansowany na stopień porucznika. 1 marca 1922 r. bę-*

*dad uczestnikiem kursu uzupełniającego dla oficerów saperów w Bydgoszczy podczas ćwiczeń w rzucaniu granatem ręcznym, został ciężko ranny odłamkiem granatu w głowę. W wyniku odniesionej rany zmarł w szpitalu garnizonowym 30 marca 1922 roku i 4 kwietnia t. r. został pochowany w Bydgoszczy. Odznaczony: Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari* i Krzyżem Walecznych.*

*Witold Mańkowski, Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918–1920, 7 Pułk Saperów Wielkopolskich str. 10, Warszawa 1934; Aleksander Gawdia, Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918–1920, 8 Pułk Saperów, str. 7 i 49, Warszawa 1931; Jednodniówka Na Uroczysty Dzień Święta Pułkowego 8–Pułku Saperów str. 52 i 53, Toruń, 17. VIII. 1924r.; Wniosek na odznaczenie orderem *Virtuti Militari* p. por. Szczepanowskiego Tadeusza z dnia 8.9.1920 r.; Saper i Inżynier Wojskowy nr 4 rok I (1922 r.), Wspomnienie Pośmiertne o śp. Tadeuszu Szczepanowskim.*

Włodzimierz Becker

Szefner Wincenty (1899–1986), żołnierz kompanii kórnickiej. Urodził się 23 grudnia 1899 r. w Kórniku, jako syn rodziny Wojciecha i Józefy z Czachlewskich. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Kórniku, a po jej ukończeniu uczył się zawodu blacharza u mistrza Majewskiego. Z pewnością odbył przeszkolenie wojskowe w pruskiej armii, w kawalerii. Wymienia bowiem swój stopień wojskowy ułana. W grudniu 1918 r. przebywał w Kórniku i brał udział w działaniach kompanii kórnickiej. Stanisław Tłok z Dębca, jego współtowarzysz broni stwierdza, że Szefner brał udział w walkach ulicznych w Poznaniu 27 grudnia

oraz w zajęciu dworca kolejowego dnia 28 grudnia. W styczniu 1919 r. uczestniczył w walkach pod Zbąszyniem, a w lutym 1919 r. pod Rawiczem w okolicy Miejskiej Górki, gdzie kwaterowano w miejscowości Stwolno. Uczestniczyli oni w walkach na froncie południowym pod Kępem, Ostrzeszowem i wymienia on takie miejscowości jak: Słupia pod Bralinem, Korzeń. Szlak bojowy Wincentego Szeffnera nie jest w pełni znany gdyż nie zachowała się jego książeczka wojskowa. Po zakończeniu walk o niepodległość wrócił na krótko do Kórnik. Z braku perspektyw pracy wyjechał do Bydgoszczy. 4 marca 1924 r. ożenił się z Leokadią Masłowską. W 1924 r. urodził się ich syn Zbigniew. Córka Bożena urodziła się trzy lata później. 17 października 1938 r. został przyjęty do Koła Związku Weteranów Powstań Narodowych w Bydgoszczy pod numerem 95. Okupację spędził z rodziną w Bydgoszczy. Jedynie syn Zbigniew, z zawodu, elektryk został w 1940 r. wywieziony na roboty do Rzeszy. We wrześniu 1950 r. syn Zbigniew ożenił się z binią Wandą Niemierówną i w grudniu 1954 r. podjął pracę w Zakładzie Dendrologii i Pomologii PAN, od 1975 r. Instytut Dendrologii PAN. Wincenty Szeffner zmarł w 1986 r. i jest pochowany na cmentarzu komunalnym w Bydgoszczy.

Dokumentacja osobista w posiadaniu Michała Plócieniaka.

Kazimierz Krawiarz

Sznura Leon (1900–1919), urodził się 23 marca 1900 roku w Poznaniu. Rodzice Stanisław i Jadwiga mieli trzy córki i trzech synów. Wszyscy mieszkali w Robakowie, w gminie Kórnik (dawny powiat śremski, obecnie poznański). Był najstarszym dzieckiem w rodzinie. Do

oddziałów powstańczych zgłosił się ochotniczo, jako osiemnastolatek. Został przydzielony do 2-go plutonu piechoty, którego dowódcą był rolnik Stanisław Walkowiak z Robakowa. Drugi pluton piechoty w późniejszym okresie wszedł w skład 4 Kompanii Batalionu Śremskiego. Batalion składał się z chłopów i robotników rolnych, głównie ze wsi Robakowo, Dachowa, Gądk. 4 Batalion Śremski walczył na odcinku zbąszyńskim frontu zachodniego, pod Zbąszyniem, Miejską Górką, Leszmem, a nawet Kępem. 4 Kompania Batalionu Śremskiego, (zwana Kórnicką) w wyniku reorganizacji weszła później w skład 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Leon Sznura został ranny w walkach pod Zbąszyniem. Zmarł 13 stycznia 1919 roku, świadectwo zgonu wystawił szpital w Poznaniu z datą 14 stycznia 1919 roku. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Tulcach, w sektorze D. Na nagrobku umieszczono napis: *Poległ w obronie Ojczyzny*. W listopadzie 2010 r. grób oznaczono biało-czerwonym porczykiem. Na tablicy pamiątkowej *Powstańcy Wielkopolscy 1918/19*, wymienione jest Jego nazwisko (18 czerwca 2011). W 90 rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego burmistrz Miasta i Gminy Kórnik, wręczył rodzinie Medal Pamiątkowy (27 grudnia 2008) i Pamiątkowy Krzyż Powstańczy (9 grudnia 2010).

Leon
Sznura

K. Krawiarz, *Mieszkańcy Robakowa i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919*, Wydano z okazji nadania imienia Powstańcy Wielkopolski Szkoły i Gimnazjum w Robakowie w 2008 roku; W. Olszewski, Ł. Jastrzęb, *Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 r. do 8.03.1920 r.*, Seria Monografie Politechniki Koszalińskiej nr 157, Koszalin 2009, s. 353, poz. 1897; *Zwycięscy bohaterowie Powstania Wielkopolskiego, najnowsza lista ofiar*, pod red. L. Adamczewskiego i S. Kmiećka, Tom. II, Poznań 2010, s. 106, poz. 1915; H. Kowalewska, K. Krawiarz, H. Stachowiak, *Powstańcy wielkopolski gminy Kleszczewo*, Kleszczewo 2011, s. 41–42; *Akta zgonów parafii pod wezwaniem Narodzenia NMP w Tulcach*, Księga nr 1919/3; *Informacje bratanka Stanisława Szynury z Robakowa*.

Halina Kowalewska

Szwalek Franciszek (1900–1963), urodził się 27 sierpnia 1900 r. w Essen w Niemczech w rodzinie Józefa i Franciszki z domu Czarnuszka. Ukończył 7 – klasową szkołę powszechną i kilka kursów dokształcających. Wziął udział w Powstaniu Wielkopolskim z Baonem Koźmińskim, za które został odznaczony w okresie międzywojennym Medalem Niepodległości. Był członkiem polskiego Związku Zachodniego do wybuchu II wojny światowej. W latach 1920 – 1939 pracował jako urzędnik państwowy w charakterze nadzorcy dróg. Tuż przed wybuchem II wojny światowej został zmobilizowany i od 30 sierpnia do 14 września 1939 r. walczył w składzie 2-go batalionu zapasowego morskiego na stanowisku starszego sierżanta, jako szef 7 kompanii przeciw Niemcom na Pomorzu na odcinku Sie-

rakowice – Kartuzy – Wejherowo – Gdynia. W listopadzie 1939 r. został zwolniony z niewoli i wrócił do miejsca zamieszkania w Staniewie gmina Koźmin Wlkp. powiat krotoszyński. Krótka po powrocie z niewoli nawiązał kontakt z porucznikiem rezerwy Januszem Podlewskim, komendantem placówki Koźmin pseud. „Kalina” lub „Kasztor”. Na jego polecenie zbierał dane dotyczące spisu rezerwistów i jednocześnie dokonywał jego aktualizacji. Od 1943 r. z polecenia J. Podlewskiego skontaktował się z innymi członkami organizacji podziemnej na terenie powiatu krotoszyńskiego tj. z Walentym Kempą, i Ludwikiem Berusem z Koźmina, Stefanem Aleksandrakiem z Wrotkowa oraz Sylwestrem Cierpką z Wyrębina. Jego zadaniem było zbieranie materiału dla wywiadu oraz prowadzenie propagandy w miejscowościach: Staniew, Gałązki, Borzęciczki, Walerianów, Wałków, Borzęcice, Galew, Dobrzyca i Polskie Oleńdry. W każdej z tych miejscowości posiadał współpracowników. Jego udział w konspiracji w latach 1943 – 1945 potwierdził komendant podobwołu Koźmin por. rezerwy J. Podlewski pseud. „Kalina”. Po II wojnie światowej pracował jako drogomistrz, aż do przejścia na emeryturę. Był członkiem Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację Zarządu Powiatowego w Koźminie. Ożenił się z Franciszką z domu Pabich (1901–1989) z którą doczekał się 2 synów: Leona (ur. 1924) oraz Tadeusza (1929–1950). Zmarł w 1963 r. i pochowany został na cmentarzu św. w Koźminie Wlkp.

Wykaz Powstańców Wielkopolskich z Koźmina z 1957 r.; Deklaracja przystąpienia do Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokra-

*cję Zarządu Powiatowego w Koźminie –
ze zbiorów Muzeum Ziemi Koźmińskiej.*

Michał Pietrowski

Szydłowski Walenty (1894–1966), powstaniec wielkopolski kompanii jutrosińskiej, krawiec. Urodził się 12 lutego 1894 r. w Jutrosinie. Syn rolnika Antoniego (1844–1915) i Tekli z d. Pawlak (1853–1927). Miał pięciu braci: Romana, Telesfora, Marcina, Hieronima (1885–1944, powstańca wielkopolskiego) i Jana oraz dwie siostry: Antoninę i Marię. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Jutrosinie. Po jej ukończeniu podjął naukę zawodu krawieckiego, u rawickiego rzemieślnika Szymkowiaka. Odbił służbę wojskową w armii niemieckiej. Po powrocie do Jutrosina podjął pracę w jutrosińskim Urzędzie Pocztowym jako listonosz. Brał udział w I wojnie światowej na froncie zachodnim. Podczas walk został zatruty gazem bojowym. Leczył się w szpitalu polowym, po czym został zwolniony ze służby do domu. Wszedł w skład jutrosińskiej Rady Żołnierskiej, utworzonej 11 listopada 1918 r. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 3 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi oddziału Straży Ludowej w Jutrosinie, późniejszej kompanii jutrosińskiej, wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego 1 Pułku Piechoty na powiat rawicki. Brał udział w powstaniu na odcinku jutrosińskim

oraz w walkach o Rawicz. Dalszą służbę kontynuował w szeregach 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich, biorąc udział w wojnie polsko – bolszewickiej. Zdemonilizowany w 1921 r. Po zawarciu związku małżeńskiego podjął pracę w zawodzie krawieckim u Antoniego Burczyńskiego w Jutrosinie. W kolejnych latach pracował dorywczo w zawodzie krawieckim. Należał do Towarzystwa Powstańców i Wojaków, Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919, Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin oraz Ochotniczej Straży Pożarnej w Jutrosinie jako sanitariusz. W okresie II wojny światowej ukrywał powstańczą przeszłość, w związku z którą był szykanowany przez Niemca Waltera Hupe, mieszkańca Jutrosina. W latach 1939 – 1943 pracował w zakładzie krawieckim u Niemca Herberta Ferabenda. W kolejnych latach do końca wojny został przeniesiony do pracy przymusowej w swoim zawodzie do Wąsosz. Do prac przymusowych podczas II wojny światowej zostały skierowane również dzieci Walentego: Stefania, Leon, Władysław i Stanisław. W latach powojennych wraz z synem Władysławem otworzył warsztat krawiecki w Jutrosinie przy ulicy Wrocławskiej. W 1952 r. przeprowadził się do córki Stefani do Golejewka, gdzie mieszkał do 1964 r. Kolejne lata przebywał u rodziny w Kobylinie. Zmarł 23 lutego 1966 r. w Kobylinie i spoczywa na miejscowym cmentarzu. 24 czerwca 1921 r. związek małżeński zawarł z Różą Kolańczyk (1894–1951). Miał trzech synów: Władysława (1921–2008), Leona (ur. 1923) i Stanisława (ur. 1929) oraz cztery córki: Helenę, Marię, Stefanię (ur. 1927) i Teresę (1930–1930).

Walenty
Szydłowski

Materiały oraz informacje przekazane przez córkę powstańca Stefanię Bor-

czykowską, APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229 s. 3; L. Rządowski, *Wielkopolska pod władzą Rad Robotników i Żołnierzy oraz Naczelnej Rady Ludowej w roku 1918/19*, Środa 1934 r., s. 60; *Kurier Poznański*, Nr 269 z dnia 23 listopada 1919 r.; Krzyżosiak R., *Początki Straży Pożarnej w Jutrosinie i jej działalność do roku 1939*, (w:) *Wiadomości Jutrosińskie*, Nr 119/2011 s. 10–11; Grzelak A., *Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne*, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 102–104; *Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe*, t. X, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

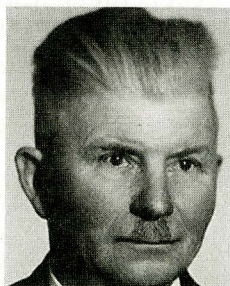
Śmieczak Antoni (1893–1934), urodzony 10 grudnia 1893 r. w Starym Bełecinie syn chałupnika Stanisława i Marianny z domu Maćkowiak. W czasie I wojny światowej służył w wojsku niemieckim. Po powrocie z wojny wstąpił do oddziału powstańczego i od 13 stycznia 1919 r. walczył jako szeregowiec w powstaniu wielopolskim w szeregach Grupy „Leszno” na odcinkach „Pawłowice” i „Osieczna” – oddział sierz. Koteckiego. Po utworzeniu 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej) znalazł się w jego składzie. Wraz z I batalionem 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich, skierowany po 27 sierpnia 1919 r. pod Zbąszyń, gdzie odniósł ciężkie rany. Zdemonilizowany z wojska 24 kwietnia 1922 r. wrócił do Starego Bełęcina. W 1924 r. zawarł związek małżeński Anną Urbaniak z Łęki Wielkiej i osiedlił się w Krzemieniewie, gdzie założył i prowadził zakład krawiecki. Miał czworo dzieci: Teresę (ur. 1925), Urszulę (ur. 1927), Albina (ur.

1930), Kazimierę (ur. 1933). Zmarł, w wyniku odniesionych w powstaniu ran, 17 lipca 1934 r. w Okręgowym Szpitalu Wojskowym nr VII w Poznaniu. Pochowany w Drobinie. Zweryfikowany jako Powstańca Wielkopolski 30 maja 1934 r. pod numerem 3055.

J. Wawrzyniak, *Pawłowice i Gmina Krzemieniewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Krzemieniewo–Leszno 2007*, s. 120 (nota biograficzna); B. Smoleń, *Zarys Historii Wojennej 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, Warszawa 1930.

Bogumiła Urbaniak

Świtalski Jan (1901–1977), urodzony 9 czerwca 1901 roku we wsi Sławoszewo pow. Jarocin. Syn Józefa Świtalskiego (1867–1929) i Marianny z d. Spychaj (1879–1966). Jan był drugim dzieckiem z czternaścioro rodzeństwa. Wraz z rodzicami mieszkał w gospodarstwie rolnym u dziadków ze strony matki Marianny. Ukończył cztery klasy pruskiej szkoły powszechnej, pobierając naukę w języku niemieckim. Pogarszające się warunki życia zmusiły ojca Jana Świtalskiego do poszukiwania pracy poza granicami Polski i wyemigrował do Niemiec. Pracował w kopalni, dorobił się, powrócił do kraju i we wsi Młodzikowo pow. Środa kupił małe gospodarstwo rol-

Jan
Świtalski

ne, do którego przeniósł się ze swoją żoną i dziećmi. Jan, jako młody chłopak, nie mając skończonych osiemnastu lat ochotniczo zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Służył następnie w 15 Pułku Ułanów Poznańskich, brał udział w wojnie polsko bolszewickiej na froncie wschodnim. Po 6 latach służby wojskowej zwolniony został do rezerwy w stopniu kaprała. W nagrodę otrzymał przydział na kupno 11 ha ziemi z parcelacji wsi Trzebisławki pow. Środa. W 1924 roku ojciec Jana kupił piętnasto hektarowe gospodarstwo rolne we wsi Orzeszkowo pow. Środa, do którego wrócił po zwolnieniu z wojska. W 1928r osiedlił się w Trzebisławkach, w 1929 zawarł związek małżeński z Teresą Siejak z Radzewa, z którą miał pięcioro dzieci: Eugenię (ur. 1930), Bożenę (1931–1937), Kaziemierę (1934–1994), Januarego (1935–2010). 1 września 1939 roku Niemcy rozpoczęli bombardowanie dworca w Pierzchni i w Środzie. Zmobilizowany dojechał do Gniezna, nie zastał dowództwa, podróżował dalej do Kutna gdzie również nie znalazł jednostki, do której był skierowany. Wrócił po dwóch tygodniach, rowerem do Trzebisławek. Jan Świtalski wstąpił w szeregi Armii Krajowej. W jego gospodarstwie umieszczono zbiegłego z obozu Anglika Ronni Cloka, który ukrywał się od wiosny do września 1941 roku, przez 200 dni. Kryjówka znajdowała się w dole w stodole. Jedzenie nosiła Anglikowi Teresa żona Jana w koszach z siewką. Anglik nie rozumiał po polsku, kryjówkę opuszczał tylko nocą. Nie miał kontaktu z rodziną, do której tęsknił, a szczególnie do swojej trzyletniej córeczki. Pozostawił list zapakowany w butelce i kiedy wojna się skończyła list został wysłany pod wskazany adres. Przesyłka wróciła z adnotacją: „adresat nie zamieszkuje pod tym adre-

sem”. Anglik pewnego dnia kryjówkę opuścił i nikt nie wiedział, dokąd poszedł. W latach 1941–1942 latem w stodole, zimą w kuchni w domu Jana Świtalskiego drukowano powielaczem polską gazetkę „Dla Ciebie Polsko”. Gazetkę kolportowała żona Jana Teresa udając ciężarną kobietę. Drukowana gazetka przekazywała informacje o aktualnej sytuacji na froncie uzyskiwane z ukrytego w mieszkaniu nauczyciela Konrada Latanowicza zamieszkałego w Pierzchni radia. Podnosiła na duchu i mobilizowała innych. Na każdym egzemplarzu gazetki było zaznaczone: po przeczytaniu spal. O drukowaniu i rozpowszechnianiu gazetki ktoś doniósł Niemcom. Nastąpiły aresztowania. Cały dzień Niemcy czekali na Jana Świtalskiego w jego gospodarstwie. Świtalski w tym dniu wyjechał rowerem do Kórnik, gdzie został ostrzeżony i ukrył się w gospodarstwie teściów pod lasem w Radzewie. Dom w Trzebisławkach był pod ciągłą obserwacją. Jan ukrywał się w Radzewie do lipca 1944 roku wraz z niemieckim dezertorem. Obu znalazł w zbożu zarządca majątku. Janowi i dezertrowi udało się uciec, a w Radzewie Niemcy zarządzili obławę. Po spędzeniu paru nocy w lesie Jan wrócił do Trzebisławek i tam od lipca 1944 roku do stycznia 1945 roku ukrywał się w dole w stodole w kryjówce opuszczonej wcześniej przez Anglika. Po wyzwoleniu, które nastąpiło 14 stycznia 1945 roku zmuszony był ukrywać najstarszą córkę Eugenię. Po wojnie w 1947 roku wybudował duży okazały dom, w który obecnie zamieszkuje wnuk Szczepan. Kolejną inwestycją była stodoła. Od 1948 roku rozpoczął działalność społeczną. Był współzałożycielem Koła Łowieckiego „Szarak” w Środzie do którego sam produkował amunicję do broni myśliwskiej, przez wiele lat był sołtysem

wsi Trzebisławki, był członkiem Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Środzie, Kółka Rolniczego i Ochotniczej Straży Pożarnej. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (18 czerwca 1975), Krzyżem Walecznych (1 lipca 1921), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (7 maja 1975), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (leg. 1 sierpnia 1922) i Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko-Białoruskiego (20 maja 1924). Zmarł 15 listopada 1977 roku w Trzebisławkach. Spoczywa wraz z żoną Teresą na cmentarzu parafialnym w Kórniku. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918–1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. w grudniu 2005; na tablicy odsłoniętej we wsi Trzebisławki 9 maja 2006 roku, V Placówki Średzkiego Inspektoratu Rejonowego Armii Krajowej; w : Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918–1919 Janusza Karwata, s. 212, lp. 606.

Dokumenty, pamiątki i wspomnienia rodzinne.

Bożena Sęk, Małgorzata Sęk, Maria Mielcarzewicz

Thiel Stanisław Lucjan (1881–1943), ziemianin, powstaniec wielkopolski, pułkownik WP, konspirator niepodległościowy. Urodzony 20 października 1881 r. we Wrocławiu, był synem radcy sądowego i ziemianina Kazimierza T. i Józefy z Frezerów. W rodzinnym mieście ukończył gimnazjum, następnie od 1 kwietnia 1902 r. do 30 września 1903 r. odbywał praktyki rolnicze na Śląsku i Pomorzu. Od 1 października 1903 r. do 31 marca 1906 r. studiował na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu we Wrocławiu.

W międzyczasie od 1 listopada 1905 r. objął rodzinny majątek w Doruchowie k. Ostrzeszowa. Od 1 kwietnia 1901 r. do 31 marca 1902 r. służył w 6 p. artylerii polowej we Wrocławiu, w latach 1903–1905 odbywał ćwiczenia wojskowe, we wrześniu 1905 r. zdał egzamin na oficera. 3 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do zapasowego szwadronu trenów (taborów) w Poznaniu. Od 11 września 1914 r. do 16 lutego 1916 r. służył w 5 baonie pionierów, jako dowódca oddziału pontonowego. Następnie do 12 listopada 1918 r. był w sztabie 119 Dywizji Piechoty, na stanowisku oficera do zleceń, później szefa wydziału I b. 4 grudnia 1914 r. mianowany podporucznikiem. Był na froncie we Francji i w Rosji. Od 16 października 1918 r. urlopowany, powrócił do Ostrzeszowa. 6 stycznia 1919 r. Powiatowa Rada Ludowa w Ostrzeszowie wyznaczyła T. na stanowisko dowódcy oddziałów powstańczych na tym terenie; formalnie rozkazem dowództwa okręgu wojskowego w Ostrowie Wlkp. został mianowany dowódcą powiatu ostrzeszowskiego, od 9 stycznia 1919 r. Wkrótce stanął na czele utworzonego przez siebie batalionu ostrzeszowskiego, z którym ubezpieczał odcinek od Wieruszowa – Podzamcza do Czarnego Lasu k. Odolanowa. Organizacyjnie T. podlegał wówczas dowództwu frontu południowego, ale zachował dużą swobodę działania. Wkrótce ujawnił swe

Stanisław Lucjan Thiel

uzdolnienia taktyczne i doświadczenie sztabowe. Stał się znany także po przeciwnej stronie frontu: 9 stycznia żołnierze Grenzschutzu dokonali odwetowej, rabunkowej wyprawy na Doruchów. 14 – 15 stycznia 1919 r., podczas walk o Ligo-tę T. był w Ostrzeszowie, wraz z szefem sztabu frontu, Zygmuntem Wieliczką, ale w boju wtedy nie dowodził. 17 stycznia, w imieniu Komendy Ostrzeszowskiej żegnał powracających do Pleszewa żołnierzy kompanii Feliksa Pamina. Ponadto żołnierze batalionu brali udział w walkach o Rogaszyce, Parzynów (19 stycznia) i Torzeniec (29 stycznia). W czasie tzw. ofensywy kępińskiej 18 stycznia 1919 T. dowodził w potyczce pod Korzeniem k. Kępna. Działania, którymi wówczas kierował, cechowały systematyczność i brak ryzykownych decyzji, co wydaje się uzasadnione wobec przewagi liczebnej przeciwnika i ważności powierzonego odcinka. Gdy 30 stycznia 1919 r. przystąpiono do tworzenia 12 pułku strzelców wielkopolskich, T. objął dowództwo III batalionu w tym oddziale. 2 sierpnia 1919 r. mianowany dowódcą 11 pułku strzelców wlkp. (późn. 69 pp. wlkp), dowodził tym oddziałem do 10 kwietnia 1920 r., a 17 stycznia t. r. na jego czele uroczyście wkroczył do rewindykowanego Kępna. 13 kwietnia 1919 r. mianowany porucznikiem, tegoż dnia kapitanem, ze starszeństwem od 1 marca 1916 r. (6 czerwca 1919 r. starszeństwo przesunięto na 1 lipca 1914 r.). 6 czerwca 1919 r. dekretem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej nr 134 mianowany majorem, ze starszeństwem od 1 marca 1918 r. 10 kwietnia 1920 r. przeniesiony do Ministerstwa Spraw Wojskowych, na stanowisko zastępcy szefa Departamentu I. Tegoż dnia dekretem Naczelnego Wodza nr 2140 mianowany pułkownikiem (z pominięciem stopnia podpułkownika).

3 czerwca 1920 r. na własną prośbę przeszedł do służby liniowej, powrócił na stanowisko dowódcy 69 pp, a od 10 lipca 1920 do 18 lutego 1921 r. dowodził 33 Brygadą Piechoty. Na czele tej jednostki (67 i 68 pp, w składzie 17 Dywizji Piechoty) uczestniczył w walkach frontowych; był wielokrotnie wyróżniany przez przełożonych, lubiany i szanowany przez żołnierzy. Od 28 lutego 1921 r. do 15 maja t. r. odbył przeszkolenie na kursie wyższych dowódców w Poznaniu. Od 14 lipca do 11 sierpnia 1921 r. pełnił funkcję dowódcy 17 DP, następnie powrócił na stanowisko dowódcy 33 BP. 1 października 1921 r. objął stanowisko zastępcy dowódcy piechoty dywizyjnej 17 DP. 13 grudnia t. r. został przewodniczącym komisji weryfikacyjnej dla oficerów z b. armii niemieckiej. Został zwolniony do rezerwy na własną prośbę, 13 maja 1922 r. Czynn timer w wojsku odtąd już nie służył, choć jako oficer rezerwy miał przydział mobilizacyjny do 69 pp. 22 lutego 1932 r. przeniesiony do pospolitego ruszenia, 21 marca 1933 r. został włączony w skład oficerskiej kadry Okręgu Korpusu nr VII. Po zwolnieniu z wojska, aż do września 1939 r. zarządzał swym majątkiem w Doruchowie. Bardzo aktywny społecznie, pełnił funkcje prezesa: Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków, Kółek Rolniczych, Mleczarni Spółdzielczej w Kępnie, rad nadzorczych: Polskiej Spółki Nasiennej w Poznaniu, Zjednoczonych Cukrowni Witaszyce – Zduny, wchodził w skład Rady Koła Związku Inwalidów Wojennych RP w Ostrzeszowie. W 1929 r. był współorganizatorem ostrzeszowskiej Wystawy Przemysłowej. Pełnił też funkcję radcy Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego. 17 czerwca 1923 r. mianowany Honorowym Obywatel em Miasta Ostrzeszowa. We wrześniu 1939 r. został aresztowany

i osadzony w więzieniu w Ostrzeszowie. Według rodzinnej tradycji uniknął nieuchronnego wyroku śmierci i egzekucji wskutek interwencji dawnego przełożonego z I wojny światowej, Waltera von Reichenau. Następnie został przewieziony do więzienia w Forcie VII w Poznaniu. Zwolniony w 1940 r. pod zmienionym nazwiskiem wyjechał do Warszawy, a potem pracował jako kierownik cegielni Dąbrówka koło Pyr. Należał do Narodowej Organizacji Wojskowej, był dowódcą Inspektoratu Ziemi Zachodnich z siedzibą w Warszawie, używał pseudonimu „Przemysław”. Zmarł w Warszawie 9 października 1943 r., w wyniku szoku spowodowanego widokiem zmarłej córki Katarzyny i choroby nabytej w Forcie VII. Pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Pośmiertnie 1 stycznia 1944 r. (rozkazem Dowódcy Narodowych Sił Zbrojnych nr L. 1/44) mianowany generałem brygady; jednak awans ten dotąd nie został zweryfikowany. Staraniem syna T. został ekshumowany i 18 listopada 1965 r. złożony w grobowcu rodzinnym w Doruchowie. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari 5 kl., Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), francuskim Orderem Legii Honorowej, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Za Waleczność NRL, Pruskim Krzyżem Żelaznym 1 kl. oraz szeregiem medali. W 1918 r. zawarł związek małżeński z kuzynką, Marią Thiel (1886 – 1940). Dzieci: Stanisław (1920 – 1945, żołnierz AK, zginął przypuszczalnie w Radogoszczu), Katarzyna (1920–1943), Krystyna (1922–1944, sanitariuszka, poległa w powstaniu warszawskim), Kazimierz (ur. 1924, profesor budownictwa lądowego). Żona Maria, aresztowana podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy Rzeszy i GG, zmarła w szpitalu więziennym w Łodzi. Tablice pamiątkowe: na budyn-

ku w Ostrzeszowie, z którego wyruszyła do walki kompania powstańcza dowodzona przez T., epitafium na grobie rodzinnym w Doruchowie.

Powstańcy wielkopolscy..., t. 1, s. 66–69; Centralne Archiwum Wojskowe, akta personalne 1889, Virtuti Militari 15 – 910, Krzyż Walecznych 125 (T – 302); Biblioteka Kórnicka PAN: I. Kurbel: Wspomnienia z okresu powstania wielkopolskiego, rkp. 12 157; TU NRL nr 8 z 15 IV 1919 r., s. 30 – 31, nr 23 z 24 VI 1919 r., s. 117, 119 (dekrety KNRL nr 41 p. 90, nr 42, nr 131, nr 134); Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r., Warszawa 1921, s. 195, 1918; ROfic.: 1923 s. 466, 524, 1924, s. 286. 494; WSB, s. 764 (S. Nawrocki); Śl. Biogr. Wlkp. P– Wsch., s. 280 – 281 (M. Rezler); Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939 – 1945, Poznań 1998, s. 581 (R. Sierchuła); Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny. Cz. 5, Warszawa 2000, s. 167 – 169 (K. Thiel); Wierusz: Z dziejów (1947), s. 38, 43; Wojskowe aspekty powstania wielkopolskiego 1918 – 1919, Poznań 1985, s. 47, 53, 210, 211; A. Dembińska: Pułk. Stanisław Thiel (w:) tamże, s. 77 – 80, 144 – 145 (fot.); Udział społeczeństwa Ziemi Kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919, pod red. A. Czubińskiego, Kalisz 1978; Wieliczka, passim; Grabowa, passim; Czubiński, Grot, Miśkiewicz: Powstanie..., passim.; Czubiński: Powstanie... passim; Grot, Pawłowski, Pirko: Wielkopolska, passim; Powstanie wielkopolskie 1918 – 1919 (1968), passim; Łukomski, B. Polak: Powstanie wielkopolskie 1918 – 1919, Koszalin – Warszawa 1995; L. Gomolec: Powstanie wielkopolskie 1918 – 1919, Poznań 1957, s. 62; M. Olszewski: Powstanie wielkopolskie 1918 – 1919, Poznań 1978, s. 100 (fot.); B. Polak: Wojsko

Wielkopolskie 1918 – 1920, Koszalin 1990, s. 137, 228; tegoż: *Kadra dowódcza powstania wielkopolskiego i Wojsk Wielkopolskich* (w:) *Biografistyka powstania wielkopolskiego 1918 – 1919*, Koszalin 1985, s. 29; M. Rezler: *Ogólny zarys...*, s. 164 – 189; tegoż: *Pułkownik Stanisław Thiel (1881 – 1943)*, „*Południowa Wielkopolska*” 1988 nr 11, s. 3 (fot.); Z. Gnat – Wieteska: *General „Przemysław” – Stanisław Lucjan Thiel*, „*Polska Zbrojna*” 1994 nr 202 (fot.); S. Żochowski: *O Narodowych Siłach Zbrojnych*, Lublin 1994, s. 65, 311 – 315, 351; *Księga pamiątkowa Związku Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1931, s. 268 – 269; B. Hulewicz: *Wielkie wczoraj w małym kręgu*, Warszawa 1973, s. 129, 162, 168; J. Kurzawa, S. Nawrocki: *Dzieje Kępna*, Warszawa – Poznań 1978, s. 106; J. Filary: *Zarys historii wojennej 69 pułku piechoty*, Warszawa 1928; J. Englicht: *Zarys historii wojennej 70-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1929; *Zaranie 70-go pułku piechoty (12 pułku strz. wielkopolskich)* – „*Junak*” 1930, nr 31, s. 3535 – 356; L. Prauziński, A. Ulrich: *W marszu i w bitwie 1914 – 1919*, Poznań 1958, s. 302 (il.); *Dzieje Ostrzeszowa*, *passim*; T. Bartkowiak: *Dokumenty na miarę epoki*, „*Gazeta Zachodnia*” 1970 nr 292, s. 1, 3 (fot.); *Udział społeczeństwa...*, s. 131 i nas.; *Honorowi obywatele miasta Ostrzeszowa*, „*Czas Ostrzeszowski*” 19 VI 1998, s. 14; P. Anders: *Województwo kaliskie. Szkic monograficzny*, Warszawa – Poznań 1982, s. 156; *Jednodniówka 70 pp.* *passim*; W. Graf: *Nikt im iść nie kazał... Ostrzeszów 1999*, tegoż: *Ostrzeszów – honorowi obywatele okresu międzywojennego*, Ostrzeszów 1993, s. 16 – 25; *Dzieje Pleszewa*. Oprac. zbior. pod red. M. Drozdowskiego, Kalisz 1989, s. 157 i nast.; *Towarzystwo Przyjaciół Zie-*

mi Ostrzeszowskiej na tle przeszłości i teraźniejszości Ostrzeszowa. Praca zbior. pod red. W. Grafta, Ostrzeszów 1996, s. 11; *Powstanie wielkopolskie 1918 – 1919 na ziemi ostrzeszowskiej*. *Wspomnienia*, Ostrzeszów 1998, *passim*; *Informacje Zbigniewa Gnat – Wieteski oraz syna, Kazimierza Thiela*.

Marek Rezler

Toboła Ignacy (1885–1947), urodził się 25 lipca 1885 roku w Pierzchnie, w gminie Kórnik, powiat śremski. Rodzice Jan i Wiktoria z domu Rybak mieszkali i prowadzili gospodarstwo rolne w Pierzchnie, a potem w Robakowie w gminie Kórnik. Szkołę powszechną ukończył w Kórniku. Zawodu wyuczonego nie miał, pracował na 120 morgowym gospodarstwie z rodzicami w Robakowie. Powołany do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. W grudniu 1918 roku ochotniczo zgłosił się do szeregów powstańczych, zostawiając w domu troje małych dzieci. Przydzielony został do 2 Powstańczej Kompanii Kórnickiej (później 6 Pułk Strzelców Wielkopolskich), którą dowodził Marian J. Brochwicz-Trawiński. Brał udział w walkach o oswobodzenie Poznania i Śremu oraz w walkach frontowych pod Zbąszyniem, Leszmem, Miejską Górką, Kępnem. Po zakończeniu Powstania wrócił do domu rodzinnego do

Ignacy
Toboła

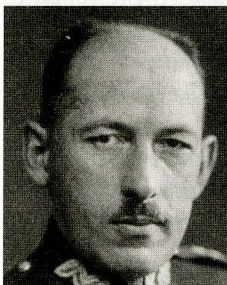

Robakowa. W czasie II wojny światowej nie walczył z bronią w ręku. W obronie syna Józefa – wojskowego, przyjął na siebie, iż działał w konspiracji w Dziećmierowie, w leśniczówce Drapałka *Topola i Smoła*, roznosząc gazetki. Senat Karne Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu, na rozprawie głównej w dniu 9 lipca 1943 roku odbytej w Rawiczu, oskarżył go za czytanie i rozpowszechnianie gazet antyniemieckich. Skazany został na trzy lata obozu karnego jako więzień polityczny. Początkowo osadzony w Poznaniu w Forcie VII, a następnie w obozie w Dachau. Centralna Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu uchyliła niesprawiedliwe wyroki w odniesieniu do wszystkich skazanych w dniu 9 lipca 1943 roku. (2 OJs. 168./42 (18) – Rawicz. Zakończenie II wojny światowej skróciło czas odbywania kary, jednak pobyt w obozie wywołał nieodwracalne zmiany w stanie zdrowia. W 1911 roku ożenił się ze Stanisławą Ratajczak z Krzyżownik. Małżonkowie wychowywali dziewięcioro dzieci: Czesławę (ur. 1912), Pelagię (ur. 1914), Stanisławę (ur. 1917), Józefę (ur. 1920), Jana (ur. 1921), Bolesława (1922–1983) Marię (ur. 1925), Marianę (ur. 1927) i Jadwigę (ur. 1929). Ignacy Tobała zmarł 23 grudnia 1947 roku w Robakowie. Spoczywa z żoną Stanisławą (1890–1953) i z synem Bolesławem (1922–1983) na cmentarzu w Tulcach, w sektorze F. W listopadzie 2010 roku grób oznaczono biało-czerwonym proporczykiem i tabliczką *Powstaniec Wlkp. 1918–19*. Na tablicy pamiątkowej *Powstańcy Wielkopolscy 1918/19* umieszczone jest Jego nazwisko (18 czerwca 2011). Burmistrz Miasta i Gminy Kórnik przekazał rodzinie Medal Pamiątkowy (27 grudnia 2008) i Pamiątkowy Krzyż Powstańczy (9 grudnia 2010).

K. Krawiarz, *Mieszkańcy Robakowa i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 19128 – 1919*, Wydano z okazji nadania imienia Powstańców Wielkopolskich Szkole Podstawowej i Gimnazjum w Robakowie w 2008 roku; H. Kowalewska, K. Krawiarz, H. Stachowiak, *Powstańcy Wielkopolscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011*, s. 42–43; Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie, *Akt oskarżenia D, 2Ojs. 168/48 (18) oraz Uchylenie niesprawiedliwych wyroków narodowosocjalistycznych w odniesieniu do wszystkich skazanych w dniu 9 lipca 1943 roku; Akta parafii pod wezwaniem Narodzenia NMP w Tulcach, Księga zmarłych nr 1947/39; Dokumenty i pamiątki z archiwum rodzinnego synowej Teresy Tobały i wnuczki Aliny Jachnik zamieszczonych w Robakowie.*

Halina Kowalewska

Tułodziecki Alfred Stanisław (1898–1940), urodził się 17 maja 1898 roku w Rabinie w pow. kościańskim, w rodzinie Apolinarego, administratora tego folwarku, należącego do dóbr turowskich spadkobierców Chłapowskich i Kazimierzy Niedźwiedzińskiej. Uczeń gimnazjum śremskiego w roku szkolnym 1908–1909, w dalszych latach uczeń i absolwent gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1918), członek Tow. Tomasza Zana. 11 lipca 1917 roku

Alfred Stanisław
Tułodziecki

powołany do służby w armii niemieckiej, po rozejmie przyjechał do Kokosowa w pow. gostyńskim, gdzie wówczas mieszkali jego rodzice i 1 stycznia 1919 roku zgłosił się do oddziału ponieckiego, który 7 stycznia na wezwanie Powiatowej Rady Ludowej przybył do Gostynia. Zebrało się tam około 500 ochotników, którzy po sformowaniu trzech kompanii obsadzili 8–9 stycznia odcinek kształtującego się frontu południowego od Ponieca do Osiecznej, sztab odcinka „Poniec” mieścił się w Poniecu, zaś oddział poniecki stanowił odwód dowódcy tej części frontu i osłaniał miasteczko przed atakami z Rawicza, Bojanowa i Rydzyny. Od 8 stycznia do 2 marca uczestniczył w obsadzaniu okolicznych wsi, dochodziło przy tym do starć i potyczek z patrolami i placówkami niemieckimi, załogi polskie utrzymywały się w zajętych wsiach a po 10 stycznia Poniec był atakowany jedynie ostrzałem artylerii. 3 marca 1919 roku wycofany z frontu i skierowany do Wielkopolskiej Szkoły Podoficerów Piechoty w Biedrusku, 15 maja 1919 roku ukończył kurs, mianowany kapralem. Od 16 maja 1919 roku do 2 sierpnia 1920 roku służył w sztabie 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (od stycznia 1920 – 60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej), pełnił obowiązki oficera informacyjnego i wywiadu na froncie. Od początku lipca 1919 roku pułk przesunięto do rejonu Kościan–Śmigiel, od 27 sierpnia do rejonu Nowy Tomysł–Pniewy jako odwód Dowództwa Głównego. Niebawem przetransportowany na front północny do rejonu Żnina, tam prowadzono zajęcia szkoleniowe, w styczniu i lutym 1920 roku uczestniczył w objęciu terenów północnej Wielkopolski i Pomorza przyznanych Polsce traktatem wersalskim. 1 marca 1920 sierżant

Tułodziecki został mianowany podporucznikiem, został wycofany z frontu i odesłany do Wolsztyna, do batalionu zapasowego pułku, gdzie był dowódcą plutonu i dowódcą kompanii ozdrowieńców. W okresie 10 października – 21 listopada 1920 roku ponownie na froncie w 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich, jako oficer informacyjny i w zastępstwie adiutanta (oficer operacyjny) pułku. 23 listopada przesunięty do sztabu 29 brygady piech., pełnił w zastępstwie obowiązki adiutanta; od 11 grudnia 1920 roku do 15 marca 1921 roku ponownie pełnił obowiązki oficera informacyjnego i w zastępstwie adiutanta pułku; od 21 lutego do 26 marca 1921 roku na kursie dla dowódców batalionu i adiutantów; od 1 grudnia 1921 roku do 6 maja 1922 roku na kursie dla adiutantów przy Dowództwie Okręgu Generalnego Poznań. W 60 p. p. służył do 13 lutego 1923 roku, od 7 maja 1922 roku na stanowisku adiutanta pułku, 19 lutego 1923 roku mianowany porucznikiem ze starszeństwem od 1 czerwca 1920 roku, po 1934 (data nieznana) awansowany na stopień kapitana. 14 lutego 1923 roku przeniesiony do sztabu DOK VII na stanowisko referenta w Referacie Służby Poborowej. W okresie od 1 grudnia 1924 roku do 29 września 1926 roku przydzielony do Powiatowej Komendy Uzupełnień Poznań–powiat na stanowisko oficera ewidencji i referenta do spraw inwalidów. Od 30 września 1926 roku w sztabie DOK VII w Referacie Uzupełnień. Informacji, dotyczących służby kpt. Tułodzieckiego w latach 1927–1939 brak. Odznaczony Medalem Niepodległości (1932) „za waleczność okazaną w bojach powstańczych w pow. Leszno”, Srebrnym Krzyżem Zasługi, posiadał też Odznakę Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. 21 kwietnia

1932 roku ożenił się z Julią Heleną Ży-
czyńską, córką Jana, kupca w Jekatery-
nodarze (Rosja), po rewolucji właści-
ciela, antykwariatu w Poznaniu, i Anto-
niny z Krasilnickich. Miał syna Andrze-
ja (ur. 28 grudnia 1932). We wrześniu
1939 w nieznanych okolicznościach do-
stał się do niewoli sowieckiej i był prze-
trzymywany w obozie w Starobielsku,
skąd wiosną 1940 przesłał telegram
w języku rosyjskim (bardzo słabo czy-
telny) do Ważyńskiego w Brześciu nad
Bugiem, w którym prosi o przesłanie
mu adresu żony. Na liście NKWD ofi-
cerów, którzy opuścili obóz oznaczony
numerem 3288. Wiosną 1940 wywie-
ziony z obozu do Charkowa, zastrzelo-
ny w więzieniu wewnętrznym
UNKWD zaś jego zwłoki wrzucono do
zbiorowego dołu w podmiejskim lesie.

*CAW, Ap. 2086; KKiMN 26 lipca
1932; A. Moszyński, Lista katyńska.
Londyn 1982, s. 328; J. Tucholski,
Mord w Katyniu, Warszawa 1991, s.
504; A. Białobłocki, Absolwenci Gim-
nazjum i Liceum św. Marii Magdaleny,
Poznań 1995, s. 135; T. Kryśka-Karski,
Straty korpusu oficerskiego, Londyn
1996, s. 447; Księga pochowanych żoł-
nierzy, Pruszków 1996, s. 377; Roz-
strzelani w Charkowie. Warszawa
1996, s. 204; A. Białobłocki: Lista pole-
głych, zamordowanych i zaginionych.
(w:) Szkoła św. Marii Magdaleny w Po-
znaniu. Poznań 2002, s. 282; Charków,
Księga cmentarna. Warszawa 2003, s.
568.*

Wojciech Śmigieński

Tyrakowski Jan (1895–1975), uro-
dził się 25 listopada 1895 r. w Koźminie
Wlkp. w rodzinie Stefana i Rozalii z do-
mu Jakubowska. Rodzice zajmowali się

Jan
Tyrakowski

rolnictwem. Po ukończeniu szkoły po-
wszechnej został przez rodziców odda-
ny na naukę rzemiosła – został kowa-
lem. W 1914 r. mając 19 lat powołany
został do odbycia służby wojskowej
w armii niemieckiej w Erst Bath.
Landw. Infanterie Regiment Nr 20.
W okresie I wojny światowej brał
udział ze swą jednostką w walkach na
froncie zachodnim w rejonie Verdun
i Fort Duomont. W 1917 r. z powodu
odniesionych ran został zwolniony z ar-
mii niemieckiej i wrócił do Koźmina.
Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopol-
skie zgłosił się do formujących się
kompanii Baonu Koźmińskiego, które-
go dowódca był ppor. Józef Modlibow-
ski. Po II wojnie światowej pracował
w cukrowni w Witaszyczach. I stamtąd
odszedł na emeryturę. Ożenił się z Zo-
fią z domu Pisarek i miał czworo dzie-
ci: Tadeusza, Mariana, Irenę i Teresę.
Odnaczony został m. in. Krzyżem Ka-
walerskim Orderu Odrodzenia Polski,
Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym
i Medalem Za Warszawę. Zmarł
3 września 1975 r. i został pochowany
na cmentarzu parafialnym w Jarocinie.

*Niemiecka książeczka wojskowa, le-
gitymacje: pracownicza i inwalidzka,
Informacje uzyskane od córek Ireny Ró-
żańskiej i Teresy i Romana Przybylskich.*

Michał Pietrowski

Urbaniak Ignacy (1893–1955), urodzony 24 lipca 1893 r. w Łęce Wielkiej pow. gostyński w rodzinie Melchiora i Franciszki z domu Ratajczak. W 1914 r. wcielony do armii pruskiej, walczył pod Verdun, a następnie przeniesiony na front do Macedonii. Jesienią 1918 r. przyjechał na urlop do rodziców zamieszkujących we wsi Łęka Wielka. Członek gostyńskiej Rady Robotniczej i Żołnierskiej, która skupiała obywateli miasta i okolicy (12 listopada 1918 r.); reprezentował sferę robotniczą. 6 stycznia 1919 r. zgłosił się do formujących się oddziałów powstańczych w Gostyniu. Walczył pod dowództwem Marcina Talarczyka (kompania piaskowska) na odcinku „Pawłowice” w stopniu szeregowca. Po zakończeniu powstania powołany do służby wojсковej i skierowany na front wschodni, gdzie odniósł ciężkie rany. Po demobilizacji wrócił do domu, zdobył uprawnienia mistrzowskie w zawodzie piekarz. Kupił gospodarstwo rolne i wybudował piekarnię w Michałowie pow. Gostyń. W 1923 r. w Oporowie zawarł związek małżeński z Marianną Kruk. Członek Związku Powstańców Wielkopolskich w Piaskach. Od września 1939 r. represjonowany przez okupantów, aresztowany jako zakładnik wśród 40 mieszkańców Gostynia i okolicy a następnie wyznaczony do egzekucji na 21 października 1939 r. Cudownym zbiegiem okoliczności uniknął śmierci (znalazł się w ostatniej dziesiątce, która została zwolniona) lecz szykany nie ustały i 6 grudnia 1939 r. z ciężarną żoną i pięciorgiem dzieci został wywieziony w okolice Rawy Mazowieckiej. Wrócił w marcu 1945 r. i objął swoje gospodarstwo oraz odbudował zrujnowaną piekarnię. Zmarł 20 lipca 1955 r. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski 6 lutego 1934 r. pod numerem 2778.

APP, Służba Bezpieczeństwa SS w Rzeszy – Poznań, 53–305–59, s. 167, 173; S. Jankowiak, P. Bauer, Ziemia gostyńska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Gostyń 1989, s. 31–32; J. Wawrzyniak, Pawłowice i Gmina Krzemieniewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Krzemieniewo– Leszno 2007, s. 31; Nowa Gazeta Gostyńska, Wydarzenia gostyńskie we wrześniu i październiku 1939 roku cz. 1 nr 41/11, s. 12.

Bogumiła Urbaniak

Urbańska Pelagia (1875–1951), kupiec, modystka, w 1919 r. działaczka społeczna, ochotniczka w służbie pomocniczej pielęgniarstwo-sanitarnej. Urodzona 15 grudnia 1875 r. w Ostrzeszowie, rodzice: Jan U. i Marianna z Ochmanów. Ukończyła niemiecką szkołę powszechną w Ostrzeszowie, ucząc się jednocześnie języka polskiego i historii na prywatnych kursach. Historia Polski i powszechna, a także literatura polska, były przedmiotami jej szczególnego zainteresowania do końca życia. Po ukończeniu szkoły pobierała naukę w zawodzie modystki i kupieckim. Otworzyła, wraz z młodszą siostrą Katarzyną, pracownię kapeluszy i sklep tej specjalności, działający przy ostrzeszowskim rynku, aż do wybuchu II wojny światowej. Aktywna społecznie, zajmowała się m. in. organizowaniem polskich przedstawień teatralnych. Podczas powstania wielkopolskiego działała w rodzinnym mieście ochotniczo jako sanitariuszka, pielęgniarka i opiekunka rannych przebywających w organizowanych doraźnie punktach pomocy medycznej. W czasie okupacji hitlerowskiej była wysiedlona z własnego domu, do którego wróciła po wojnie. Zmarła

w Ostrzeszowie 1 października 1951 r., spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Powstańcy wielkopolscy..... t. 2, s. 37; Dzieje Ostrzeszowa; dokumentacja rodzinna.

Marek Rezler

Ustasiak Jan (1897–?), kawaler Krzyża Srebrnego Orderu Wojennego Virtuti Militari. Urodził się 29 października 1897 roku w Bonikowie, pow. Kościan. Syn Jana i Marii Stróżyńskiej. Ukończył szkołę powszechną, a następnie zdobył średnie wykształcenie w zakresie akcyz i monopolu państwowych. Uczestnik I wojny światowej w szeregach armii pruskiej. Oficer rezerwy. W dniu 30 grudnia 1918 roku wstąpił do szeregów powstańczych. Został dowódcą plutonu 1 kompanii I Ochotniczego Batalionu Kościańskiego. Brał udział w walkach w rejonie Świętuchowicy. Z zawodu był księgowym. Po 1945 roku pracował w Zakładach Mleczarskich w Pile. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 207615). Za Zasługi w walce o niepodległość Polski został odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Krzyżem Zasługi. Żonaty z Mieczysławą Mikołajewską, urodzoną 23 września 1908 roku w Ujeźdźcu pow. Grodzisk. Do 1944 roku małżonkowie mieszkali w Miasteczku Krajeńskim, a następnie w Pile, przy ul. Marchlewskiego 6 (brak kontaktu pod tym adresem). Brak nagrobka w Pile.

Archiwum Prezydenta RP, wniosek

o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Utecht Leon (1900–1987), urodził się 15 kwietnia 1900 roku w Gromadnie koło Wyrzyska. Syn Marcina i Franciszki z domu Szłapa. W dzień po urodzeniu (16 kwietnia) został ochrzczony w kościele parafialnym w Gromadnie. Leon Utecht miał siedmioro braci (m.in. Marcina, Pawła i Bernarda) oraz siostrę Annę. Rodzina Utechtów do 1936 roku zamieszkiwała w Gromadnie, po czym przeprowadziła się do Nieżychowa. Leon od młodości pracował w majatku w Nieżychowie jako kowal (do 1919 roku). Będąc gorącym patriotą natychmiast po wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się do powstańczych szeregów. Uczestniczył w walkach powstańczych na froncie północnym w rejonie Noteci. Po 1919 roku służył w plutonie technicznym 59 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. W 1928 roku odbył ćwiczenia wojskowe w pułku ułanów. Awansował do stopnia starszego szeregowego. Po zakończeniu działań wojennych 1920 roku pracował jako kowal, w Nieżychowie oraz na Wyrzyskiej Kolei Wąskotorowej, nieprzerwanie do 1954 roku. W okresie okupacji nie był prześladowany. Po 1954 roku zamieszkał w Pile, początkowo u córki

Leon
Utecht

na ul. Lelewela 8, a następnie na ul. Lutyckiej. Był zatrudniony jako mistrz kowalski w Fabryce Maszyn Rolniczych, a po jej likwidacji jako palacz w Szkole Milicji, skąd przeszedł na emeryturę. Po 1956 roku należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Został mianowany podporucznikiem Wojska Polskiego i odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Pierwszy związek małżeński zawarł 7 lipca 1922 roku z Elżbietą Klimczak (ur. 15 września 1899). Był ojcem syna Bogdana (18 grudnia 1926–30 sierpnia 2006) i córki Leonory. Drugi związek małżeński zawarł 23 października 1971 roku z Anną Lubczyńską z domu Liekwa. Leon Utecht zmarł w Pile 16 listopada 1987 roku i został pochowany w mundurze powstańca wielkopolskiego, w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Komunalny w Pile, kwat. 8/B–7–6. Tam również pochowano jego żonę Elżbietę i syna Bogdana. Na nagrobku widnieje napis: POR. POWSTANIEC WIELKOPOLSKI z wizerunkiem Krzyża Powstańców Wielkopolskich. Syn Bogdan został w 1943 roku wcielony do armii niemieckiej. Jako kowal z zawodu, przeszedł przeszkolenie saperskie w Austrii i na Węgrzech, skąd został skierowany na front wschodni. Tam dostał się do sowieckiej niewoli. Przez jakiś czas przebywał w obozie w Irkucku, gdzie odzyskał swobodę poruszania się dzięki kowalskim umiejętnościom. Do Polski wrócił w 1946 roku. Żył i zmarł w Pile. Nazwisko Utechtów wywodzi się z XVII wieku z holenderskiego miasta Utrecht.

Na podstawie dokumentów i informacji uzyskanych od wnuka Józefa Utechta, m. in.: Świadectwa Moralności Leona Utechta z 13 XI 1946 r. wystawione przez

Urząd Gminy Białosłowie, a podpisane przez świadków p. Komorskiego i Michałka; Dokumentu ślubu nr 99 wystawiony w Inowrocławiu w dn. 29 VII 1922 r.; Świadectwa chrztu wystawione w Grodninie w dniu 23 maja 1922 r.

Wojciech Kicman

Walczak Franciszek (1897–1993), urodzony 3 grudnia 1897 roku w Romanowie pow. Środa Wlkp, jako dwunaste (najmłodsze, z bratem bliźniakiem) dziecko w rodzinie. Jego rodzice: Franciszek i Marianna z domu Dembińska, posiadali tam gospodarstwo rolne. Uczęszczał do pruskiej szkoły powszechnej, naukę pobierał w języku niemieckim. W latach 1914–1918 służył w armii pruskiej. 27 grudnia 1918 roku, jako ochotnik zgłosił się do oddziału kawalerii powstańczej w Śremie i brał czynny udział w zdobywaniu koszar wojskowych. 30 stycznia 1919 roku przydzielony do 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, brał udział w walkach pod Kcynią, Szubinem i Rynarzewem, a następnie pod Zbąszyniem. Od początku sierpnia 1919 roku walczył w 1 pułku ułanów pod dowództwem ppłk Władysława Andersa oraz por. por. Morawskiego i Zapolskiego w walkach na froncie wschodnim. Brał udział w walkach pod Mołodecznem, Mińskiem i Bobrujskiem oraz w licznych mniejszych miejscowościach na froncie wschodnim.

Franciszek
Walczak

Na początku 1920 roku w ciągłych walkach, wycofując się i wracając z oddziałem dotarł w bitwie pod Mińsk Mazowiecki, Łomżę, Zambrów, Nieświerz, aby 17 października 1920 roku dotrzeć do Stołpców. Od początku stycznia 1921 roku walczył, jako starszy ułan 15 Pułku Ułanów Wielkopolskich po czym wrócił do koszar i 20 lutego 1923 roku został zdemobilizowany. Po powrocie z wojska rozpoczął pracę w kuźni Sylwestra Preissa w Środzie Wlkp., początkowo jako pomocnik, a później jako kowal. Pracował tam przez 12 lat. Bezrobocie lat przedwojennych skłoniło Preissa do zwolnienia kowala w 1935 roku. Franciszek zatrudnił się w majątku ziemskim Śnieciska, zarządzanym przez niemiecką rodzinę Sarazzinów, a dzierżawioną przez Wacława Poplińskiego. Jako kowal pracował tam do końca II wojny światowej. W 1945 roku założył własny zakład kowalski we wsi Śnieciska, który przez lata wspomagał pracę okolicznych rolników. W 1960 roku, kuźnię przekazał zięciowi, z powodu niezdolności do pracy. Uchwałą Rady Państwa z dnia 24 lutego 1972 roku nadano mu stopień podporucznika. W dniu 4 października 1990 roku w związku z obchodami kolejnej rocznicy Odzyskania Niepodległości, rozkazem nr 161 został mianowany na stopień porucznika. Franciszek Walczak był dwukrotnie żonaty. Pierwsza żona Stanisława, z tego związku, urodziła się córka Halina (ur. 1923), jej matka młodo zmarła. Druga żona Józefa z domu Jabłońska, z tego związku urodził się syn Wacław (ur. 1927) i córka Elżbieta (ur. 1941). 30 maja 1958 roku został członkiem ZBoWiD, nr legitymacji 289353, nr weryfikacji 212144. Był odznaczony: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (legitymacja nr 3738–88–51 z 26 października 1988), Krzyż Kawalerski Orderu Odro-

dzenia Polski (legitymacja nr 2815–76–88, z 16 grudnia 1976), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1958), Krzyż za udział w wojnie 1918–1920 (1990), Odznakę Honorową Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego (legitymacja nr 000–3340, 4 lutego 1988), oraz dyplom nr 11801 wydany przez Zarząd Główny Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 stwierdzający, że Franciszek Walczak został na podstawie orzeczenia komisji weryfikacyjnej, uznany jako weteran Powstania Wielkopolskiego, wciągnięty do kartoteki Archiwum Referatu Historycznego przy D. O. K. VII pod nr 19249. Dokument wydany w dniu 3 września 1936 roku. Zmarł 9 sierpnia 1993 roku, mając prawie 96 lat. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Śnieciskach.

Archiwum Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

Elżbieta Mandziak, Maria Mielcarzewicz

Walkowiak Cezary (1897–1976), urodził się 28 sierpnia 1897 r. w Prośnie pow. Chodzież, jako syn Wawrzyńca i Marii Cebulskiej. Ojciec jego pracował jako górnik w Westfalii, a później nabył gospodarstwo w Prośnie. Miał sześciu braci i dwie siostry. Ukończył naukę w szkole powszechnej w Prośnie, a na-

Cezary
Walkowiak

stepnie zdobył zawód rzeźnika, pobierając nauki w Pile i w Poznaniu. W 1916 r. wcielony do armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej, walczył na froncie bałkańskim i francuskim. Po zawieszeniu broni, zdemobilizowany wrócił do rodzinnej Prosnicy. W grudniu 1918 r. włączył się w działalność Rady Robotniczo-Żołnierskiej, a 6 stycznia 1919 r. kompanii powstańczej organizowanej w Budzynie. Brał udział w walkach o Chodzież, Radwanice i pod Łabiszynie. W wojnie polsko-sowieckiej walczył w 7 kompanii 58 pp. pod dowództwem kpt. Wegnera. Po wojnie służył w Wojsku Polskim do 13 lipca 1921 r., kiedy to w stopniu kaprała został przeniesiony do rezerwy. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski pod numerem 5956. Początkowo pracował jako czeladnik rzeźniczy, ale na skutek braku pracy w 1923 r. wyemigrował do Francji. Wśród Polonii polskiej na obczyźnie kontaktował się organizacjami lewicowymi i wstąpił do polskiej organizacji w Paryżu zrzeszającej kombatantów I wojny światowej. Po sześciu latach wrócił do kraju i pracował u ojca w gospodarstwie rolnym. W Wyszynach 12 lipca 1932 r. zawarł związek małżeński z urodzoną 29 lipca 1894 r. Leokadią Wojczyńską i osiedlił się na dwuhektarowym gospodarstwie w Wyszynach. Z małżeństwa tego urodziło się dwóch synów: Eugeniusz (ur. 1933) i Edmund (1935–2012). Po wybuchu II wojny światowej został z rodziną wysiedlony na przymusowe roboty w głąb Niemiec. Po wyzwoleniu w 1945 r. wrócił na swoje gospodarstwo w Wyszynach. W 1971 r. przekazał gospodarstwo rolne synowi Eugeniuszowi. Należał do koła ZBOWiD w Wyszynach. Zmarł 8 listopada 1976 roku w Wieleniu i pochowany został na cmentarzu parafialnym

w Wyszynach. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (7 grudnia 1972) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; K. Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzyna; Informacje wnuka Grzegorza Walkowiaka.

Ewa Kabat

Walkowiak Franciszek (1897–1961), urodził się 11 września 1897 r. w Kębłowie (daw. pow. babimojski) jako syn Teodora i Apolonii Szymańskiej. Miał dwie siostry i dwóch braci. Jego rodzice przywędrowali z dziećmi do Kaszczoru i otrzymali mieszkanie folwarczne u właściciela miejscowej gorzelni. Ojciec Teodor, będąc robotnikiem tej gorzelni, uległ śmiertelnemu wypadkowi podczas pracy, mając 36 lat. Jego żona-wdowa z 5 małych dzieci, została wyeksmitowana z mieszkania służbowego na ulicę z powodu nieopłacania czynszu. Nad losem tej biednej rodziny zlitowała się miejscowa Żydówka Krystela, która przygarnęła ich na stałe do swego domu. Franciszek, po ukończeniu szkoły powszechnej, pracował dorywczo u miejscowych gospodarzy. W I wojnie światowej nie brał udziału. Na apel przemęckiego wikariusza ks. Stanisława Kuliszaka został współorga-

Franciszek
Walkowiak

nizatorem drużyny powstańczej w Kaszczorze, której zadaniem było pilnowanie tej miejscowości przed wkroczeniem oddziału Grenzschutzu z sąsiednich Łupic. Po przyjeździe z odsieczą 7 lutego 1919 r. kompanii przemęckiej pod dowództwem ppor. Stanisława Michalskiego uczestniczył w wystawianiu posterunków powstańczych w stronę Śmieszkowa, Spokojnej i Łupic oraz w przejściu miejscowej poczty przez telefonistki z Błotnicy. W marcu tego roku brał udział w potyczkach zbrojnych pod Wijewem, Brennem, Klonówcem, Bukówcem Górnym i Robaczyskiem. Po zakończeniu walk powstańczych wrócił do rodziny. Otrzymał zatrudnienie na poczcie kaszczorskiej. W czasie okupacji hitlerowskiej został wywieziony w głąb Niemiec, na roboty przymusowe. Po powrocie do Kaszczoru otrzymał rentę oraz prowadził rodzinne gospodarstwo rolne. Ponadto przez kilka lat pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Kaszczorze. Zmarł 28 października 1961 r. Spoczywa na miejscowym cmentarzu. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty z Anną Walkowiak, miał córkę Gertrudę (ur. 1924).

Muzeum Regionalne im. M. Rożka w Wolsztynie, Wykaz Powstańców Wielkopolskich walczących o Wolsztyn i okolice; Smoluchowski Z., Powstańczy patent Augusta Frąka, Panorama Leszczyńska z 1989 r., nr 1; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 67 – 69; Księga zmarłych Parafii Kaszczor, nr 17 aktu zgonu z 1961; Informacje wnuka Adama Piestrzeniewicza z Garzyna i Emilii Walkowiak z Kaszczoru.

Antoni Fornalski

Waškowiak Jan (1903–1939), urodził się 20 marca 1903 roku w miejscowości Mylin, gmina Chrzypsko Wielkie, pow. Międzychód. Syn Wojciecha i Katarzyny Bartkowiak. Ojciec zginął w 1914 roku podczas działań wojennych I wojny światowej. Jego mogiła znajduje się w Baranowicach (obecnie Białoruś). Rodzice pracowali w prywatnym majątku w Mylinie. Jan Waškowiak uczęszczał do szkoły powszechnej w Mylinie. W Powstaniu Wielkopolskim walczył na froncie zachodnim, m. in. 6 stycznia 1919 roku pod Kamionną k/Międzychodu. Później służył w 59 Wielkopolskim Pułku Piechoty, gdzie awansował do stopnia plutonowego. Otrzymał dyplom weterana Powstania Wielkopolskiego. W latach 1934–1939 pracował jako listonosz na poczcie w Chrzypsku Wielki. Aktywnie udzielał się w organizacjach kombatanckich. Prowadził ćwiczenia z młodzieżą w ramach Przysposobienia Wojskowego. W 1934 r. zawarł związek małżeński z Moniką Grzesik, urodzoną 5 grudnia 1906 roku w Łęczeczkach, gmina Chrzypsko Wielkie. Monika Waškowiak w Łęczeczkach skończyła szkołę powszechną i pracowała w kuchni, w prywatnym majątku ziemskim. (zmarła w Pile 10 stycznia 1987 roku i tam została pochowana). Monika i Jan Waškowiakowie mieli dwóch synów: Stanisława i Bolesława. Syn Stanisław urodził się 19 stycznia 1935 roku. Z zawodu lekarz medycyny, absolwent Wojskowej Akademii Medycznej. Przez wiele lat pracował w Pile jako specjalista chorób wewnętrznych. Obecnie na emeryturze. Jest pułkownikiem w st. spoczynku Wojska Polskiego. Zamieszkuje w Pile przy ul. Tucholskiej. Syn Bolesław urodził się 8 stycznia 1936 roku. Ukończył Technikum Leśne w Rogozińcu. Pracował jako leśnik. Zmarł 11 stycznia 2005 roku. Został pochowany na

Cmentarzu Parafialnym w Kątach koło Murowanej Gośliny. Jan Waškowiak zmarł 20 grudnia 1939 roku. Został pochowany na Cmentarzu Parafialnym w Chrzypsku Wielkim. Jego prochy zostały w latach 90-tych XX wieku przeniesione na Cmentarz Komunalny w Pile i złożone w grobie, obok żony Moniki, kwat. 8/B-7-6. W grobie tym spoczywa również Maria Sidorow. Na pomniku błędnie wyryto daty urodzenia i śmierci Jana Waškowiaka. W Kościele Parafialnym w Chrzypsku Wielkim znajduje się tablica pamiątkowa mieszkańców poległych w latach I wojny światowej. Na tablicy tej widnieje nazwisko Wojciecha Waškowiaka, ojca plutonowego Jana Waškowiaka.

Na podstawie informacji uzyskanych od płk lek. med. Stanisława Waškowiaka opracował

Wojciech Kicman

Watszon Paweł (1885–1965), porucznik W. P. Urodził się 28 listopada 1885 roku w Poznaniu w rodzinie Karola i Katarzyny z domu Romanowskiej. W październiku 1918 roku – dzięki tajnym zabiegom działaczy Sokoła gnieźnieńskiego – będąc sierżantem rezerwy służył w wojsku niemieckim w kompani garnizonowej w Gnieźnie i został wyznaczony na stanowisko podoficera składnicy broni 49 pułku piechoty. Tam w kon-

Paweł
Watszon

spiracji ukrył około 300 karabinów dla przyszłych powstańców. 11 listopada 1918 roku na podstawie denuncjacji został aresztowany i osadzony w areszcie pułkowym pod zarzutem zdrady państwa i skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie. Dzięki interwencji druhów Sokoła oraz wybitnych obywateli Gniezna u niemieckiego dowódcy batalionu sprawę skierowano do niemieckiego Sądu Wojskowego w Szczecinie, gdzie została umorzona. Na początku grudnia 1918 r. został z wojska zwolniony. Uzyskał jednak zezwolenie na noszenie munduru do końca roku 1918, tym samym zapewnił sobie wstęp na teren koszar. W swoich wspomnieniach P. Watszon pisze: 27. XII. 1918 r. w przeddzień zajęcia koszar; udało mi się z drh. Ostrowskim – marynarzem – do koszar – by go zorientować o położeniu budynków koszarowych, magazynów itp. Wstąpiliśmy w pierwszym rzędzie do składnicy broni – gdzie mój następca niemiecki sierżant Gotschling ładował broń i amunicję dla Grunzschutzu. Po zapoznaniu go z drh. Ostrowskim – jako mego kuzyna – wprowadził nas – nie przeczuwając niczego – do magazynu amunicji i do składnicy broni. Druh Ostrowski – wykorzystując nieuwagę sierżanta – odhaczył od wewnątrz jedno okno w magazynie i dwa okna w składnicy broni – po czym żeśmy się pożegnali – dumni z wykonania tak ryzykownego czynu. 28 grudnia 1918 r. bez jednego wystrzału zdobyto koszary i jak pisze P. Watszon: Druhowie udali się na stanowiska poprzednio dla nich wyznaczone. Nasza grupa udała się natychmiast do składnicy broni. Jedno szarpnięcie okiennicą – okna się otworzyły i rozpoczęło się wydawanie broni. Zdarzały się wypadki – że nieraz karabin dostał się w nieodpowiednie ręce – lecz trudno – nie można było temu zapobiec. Brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej.

W 1933 roku będąc w stanie spoczynku w stopniu porucznika saperów przynależał ewidencyjnie do Oficerskiej Kadry Okręgu Nr VII w Poznaniu. We wrześniu 1939 roku przekroczył granicę z Rumunią i 20 września w ambasadzie Polskiej otrzymał 8000 zł. tytułem zaliczki na pobory. 2 maja 1940 r. przebywał jeszcze w Polskim Obozie Internowanych Oficerów w Targu-Jui w Rumuni. Następnie walczył w Polskich Siłach Zbrojnych na zachodzie. 9 lipca 1947 roku wrócił do kraju. Zmarł 16 czerwca 1965 roku w Poznaniu i tu został pochowany na cmentarzu na Górczynie przy ul. Ściegiennego. Był żonaty z Franciszką Jakrzewską, z którą miał syna Janusza (1920–2002). Odznaczenia: Krzyż Niepodległości, Krzyż Walecznych, Srebrny Krzyż Zasługi, Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowy Medal za Długoletnią Służbę.

Watszon Paweł, Fragmenty z Powstania Wielkopolskiego rok 1918/1919 w szczególności z okresu oswobodzenia miasta Gniezna – 28. XII 1918 r. spisane w Poznaniu 1958 r.; Legitymacja służbowa Watszona Pawła wystawiona 20 maja 1933 r.; Karta mobilizacyjna wystawiona 2 czerwca 1939 r.; Przepustka nr 873972 Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Legnicy z dnia 9 lipca 1946 r.; Legitymacja nadania Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego nr D-76280 z dnia 24 grudnia 1959 r.; Pismo z dnia 2 maja 1940 r. komendanta Polskiego Obozu Internowany Oficerów w Targu-Jiu w Rumunii; Sprawozdanie z organizacji działalności organów technicznych przy DOK Poznań – CAW sygn. I. 400.1077.

Włodzimierz Becker

Wawrzyniak Stanisław (1901–1995), urodził się 11 września 1901 roku w Robakowie. Rodzice Andrzej i matka Katarzyna z domu Aniōła mieszkali w Robakowie w gminie Kórnik, w powiecie śremskim. Miał trzech braci: Nikodema, Józefa i Andrzeja oraz trzy siostry: Katarzynę, Marię i Annę. W dniu wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się ochotniczo wraz z rolnikami ze wsi Robakowo i okolic, aby brać czynny udział w działaniach powstańczych. Ochotnicy załadowali się na wozy drabiniaste, wyruszyli drogą przez Dziećmierowo, Drapałkę i Gądkę do Poznania. Na przejeździe kolejowym w Gądkach oddział wartowniczy zameldował, że droga do Poznania jest bezpieczna. Posterunek wartowniczy pełnili miejscowi ochotnicy. Na spotkaniu z młodzieżą szkolną w Robakowie w 1990 roku relacjonował: „*jako 17-letni młodzieniec wyruszyłem na pomoc powstańcom wielkopolskim. Dnia 27 grudnia 1918 roku wraz z ojcem i sąsiadami, z bronią w rękę, wyruszyliśmy na spotkanie z Kompanią Kórnicką udającą się do Poznania. Spotkaliśmy się w Gądkach na przejeździe kolejowym i otrzymaliśmy zadanie wystawienia posterunków na stacji kolejowej Gądky*”. Do lutego 1919 roku codziennie pełnił służbę ochronną na posterunkach kolejowych w Gądkach i stacji Dachowo (bo tak nazywała się wtedy stacja kolejowa Kórnik). Brał udział także w 1920 roku w wojnie polsko – bolszewickiej. Po zakończeniu wojny, wrócił do Robakowa i pracował na 30-hektarowym gospodarstwie z ojcem i bratem Nikodemem. Obaj bracia byli kawalerami. Według relacji bratanicy, u której mieszkał miał odznaczenia państwowe, ale włożono mu je do trumny, jako że były jego własnością. Zmarł 6 września 1995 roku w Robakowie. Po-

chowany został z bratem Nikodemem (1906–1989) na cmentarzu parafialnym w Tulcach, w sektorze G. W 2010 roku grób oznaczono biało-czerwonym proporczykiem. Na tablicy pamiątkowej *Powstańcy Wielkopolscy 1918/19* umieszczono Jego nazwisko (18 czerwca 2011).

M. Murdza, Konkurs o Powstaniu Wielkopolskim (w:) Kórniczanie nr 20/352, Dwutygodnik, listopad 2010, s. 10; H. Kowalewska, K. Krawiarz, Powstańcy Wielkopolscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011, s. 44–45; Akta parafii pod wezwaniem Narodzenia NMP w Tulcach, Księga zmarłych nr 199/31; Informacje bratanicy Elżbiety Ratajczak z Robakowa i bratanka Andrzeja Wawrzyniaka z Poznania.

Halina Kowalewska

Wawrzyniak Wacław (1891–1950), degustator win, powstaniec wielkopolski. Urodzony 28 września 1891 r. w Poznaniu, syn kupca Antoniego Wawrzyniaka i Marii z Lindeckich. Ukończył szkołę powszechną, następnie uczył się zawodu kiper. W czasie wojny 1914r. jako poborowy został wcielony do w armii pruskiej i w 1915r. skierowany na front wschodni. Uczestniczył w powstaniu wlkp., o czym świadczyły dokumenty istniejące w rodzinie do stycznia 1945 r. W okresie międzywojennym pracował w Poznaniu jako

kiper w poznańskiej wytwórni win Hartwiga Kantorowicza w latach 1920–1923. Od roku 1923 do 1931 był magazynierem – ekspedientem w sklepach meblowych I. Linke oraz J. Baranowski. Bez pracy 5 lat; w 1936 r. został stróżem nocnym. Aresztowany w 1941 roku za słuchanie radia. Jako więzień polityczny skazany na 7 lat K. L., przebywał w więzieniu w Rawiczu, nast. w obozach koncentracyjnych w Mauthausen i Sachsenhausen, Nordhausen (Mittelbau Dora). Uwolniony w 1945 r., przez wojska amer., był przewieziony na leczenie do Szwecji. Po powrocie w 1946 r. do Poznania pracował w Zjedn. Przemysłu Ziemniaczanego w administracji. Był członkiem Polskiego Zw. Byłych Więźniów Politycznych. Zmarł 22 lutego 1950 roku, spoczywa na Cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu. W 1914 r. poślubił Bronisławę Kawicką (1889–1973), gospodynię. Dzieci: Władysław (1915–1945), Alfred (1916–1997), Antoni (1924–2006), Krystyna zam. Medycka (ur. 1928).

APP, Akta personalne więzienia w Rawiczu, 1941–1942, 1224; „Posener Tageblatt” 22 XII 1941 r.; dokumentacja rodzinna: Krystyna Medycka: Wacław Wawrzyniak, wróg III Rzeszy, Poznań 2005; informacje córki, Krystyny Medyckiej.

Marek Rezler

Wacław
Wawrzyniak

Welnicki Kazimierz (1901–1978), urodził się 22 lutego 1901 roku w Parkowie koło Gołańczy. Syn Wojciecha i Anny Ryterskiej. Ukończył szkołę powszechną. Mieszkając nad Notecią wyuczył się zawodu związanego z łakarstwem. 1 stycznia 1919 roku zgłosił się do tworzącego się oddziału powstańcze-

go w Kcyni. W ramach 2 kompanii powstańczej brał udział w wyzwolaniu miejscowości na linii: Smogulec – Mieczkowo – Laskownica – Kowalewko. Jego bezpośrednim dowódcą był sierż. Książkiewicz, a dowódca oddziału ppor./ppłk Jan Sławiński. W szeregach powstańczych pozostał do 20 marca 1919 roku, a następnie służył w Wojsku Polskim do września 1920 roku. Po 1920 r. osiadł w Osieku nad Notecią i pracował nieprzerwanie w łąkarstwie, ostatnio na stanowisku starszego nadzorcy łąkarskiego. Z tego stanowiska przeszedł w 1966 roku na emeryturę. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł 1 grudnia 1978 roku. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Osieku. W 1982 pochowano tam również jego żonę Annę (13 sierpnia 1909–17 stycznia 1982). Nazwisko Kazimierza Welnickiego widnieje na obelisku Powstańców Wielkopolskich w Wyrzysku.

Archiwum Prezydenta RP, wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

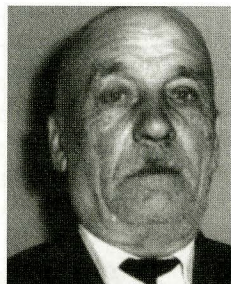
Wendland Władysław (1897–1976), urodził się 21 maja 1887 r. w Poznaniu, jako syn Kazimierza, kupca. Uczęszczał do Gimnazjum Św. Marii Magdaleny, gdzie był członkiem Koła Mariackiego (1905). Maturę zdał w Gimnazjum Augusty Wiktorii w Poznaniu w 1907 r. W latach 1907–1911 studiował prawo na uniwersytetach w Monachium, Wrocławiu, Berlinie Getyndze. Doktorat z prawa uzyskał na uniwersytecie w Würzburgu w 1917 r. W 1919 r. był tłumaczem w Naczelnej Radzie Ludowej w Poznaniu, potem radcą przy Dyrekcji Cef. Następnie prowadził kancelarię adwokacką

w Poznaniu, a co najmniej od roku 1935 r. do wybuchu wojny w Lesznie. Po wybuchu wojny wysiedlony do Krakowa. Po wyzwoleniu był adwokatem w Bytomiu. Zmarł 17 lutego 1976 r. w Bytomiu. M. Paluszkiewicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850–1918. Poznań 2000, s. 214; Spis adwokatów i sądów w obwodzie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu według stanu w dniu 30 września 1935 roku. s. 61, 69; Spis adwokatów i sądów w obwodzie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu według stanu w dniu 1 kwietnia 1939 roku. s. 8.

Zenon Józwiak

Werno Jan (1896–1977), powstaniec wielkopolski kompanii dubińskiej, pracownik rolny. Urodził się 6 lipca 1896 r. w Osieku. Syn Józefa i Katarzyny z d. Bastej. Miał dwóch braci: Franciszka i Walerego oraz siostrę Marię. Od 6 do 14 roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej w Golejewku. Po jej ukończeniu pracował w ogrodnictwie. Podczas I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej i służył w szeregach 12 Batalionu Saperów z Pirna. Wraz z tym oddziałem brał udział w walkach na froncie zachodnim oraz wschodnim. Ze służby zwolniony 2 stycznia 1919 r. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego

Jan
Werno

8 stycznia 1919 r. wstąpił do tworzącego się oddziału Straży Ludowej w Dubinie, przekształconego w kompanię dubińską wchodzącą w skład batalionu jutrosińskiego 1 Pułku Piechoty na powiat rawicki. Pod dowództwem Franciszka Ciesielskiego brał udział w walkach pod Rawiczem od 4 do 10 lutego 1919 r. Ze służby zwolniony 20 lutego 1919 r. w stopniu szeregowego. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego podjął pracę w dubińskim majątku, gdzie pracował do 1 kwietnia 1931 r. W kolejnych latach zatrudniony dorywczo jako robotnik rolny. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 oraz do Związku Powstańców Wielkopolskich. W okresie okupacji hitlerowskiej nie był represjonowany. Przez władze niemieckie został skierowany do pracy w Miliżu. Od 20 stycznia 1945 r. pracował w dubińskiej gorzelni. Należał do ZBoWiD. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika WP. Ze względu na zły stan zdrowia przebywał pod opieką córki. Zmarł 19 lutego 1977 r. w Dubinie. Spoczywa na cmentarzu w Borku koło Dubina. 4 września 1917 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Stelmach (1891–1962). Miał dziewięcioro dzieci: Cecylię (ur. 1919), Marię (ur. 1922), Pelagię (ur. 1923), Michała (1924), Wacława (ur. 1925), Teodora (ur. 1927), Helenę (ur. 1929), Kazimierza (ur. 1931) i Ludwikę (ur. 1934). Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Materiały oraz informacje przekazane przez wnuczkę powstańca Ewę Plucińską: APL – ZBoWiD – Teczka personalna Jana Werno, Sygn. 6347; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1,

Jutrosin 2012, s. 107–108; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. X, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 115/2010, s. 7.

Adam Grzelak

Wierusz Ignacy (1896–1968), adwokat, adiutant 11 pułku strzelców wielkopolskich w 1919 r. Urodził się 1 sierpnia 1896 r. w Sobótce k. Ostrowa Wlkp., w rodzinie rolnika Wojciecha W. i Antoniny z Lewickich. Ukończył 6 klas szkoły podstawowej w Sobótce, następnie pobierał naukę prywatnie. W 1910 roku wstąpił do 3 klasy gimnazjum humanistycznego w Ostrowie Wlkp. Tam, kontynuując rodzinne tradycje patriotyczne (według nich dziadek W. uczestniczył w powstaniu styczniowym), należał do zakonspirowanego Towarzystwa Tomaszka Zana i do skautingu, był aktywnym członkiem zarządu szkolnego klubu sportowego „Venetia”. 10 października 1915 r. zmobilizowany, aż do listopada 1918 r. służył w artylerii, walczył na froncie zachodnim. Po zawarciu rozejmu w stopniu ogniomistrza wrócił do południowej Wielkopolski, zaangażował się w pracę konspiracyjną, kierował ochotników do polskiego oddziału tworzonego w Szczypiornie. Z chwilą ogłoszenia w Kępińskim wybuchu powstania,

Ignacy
Wierusz

6 stycznia 1919 r. wstąpił do nowo formującego się batalionu ostrzeszowskiego. 18 lutego t. r. objął funkcję adiutanta baonu, po wziętym do niewoli W. Prusinkiewiczu; był bliskim współpracownikiem S. Thiela. Następnie pełnił funkcję adiutanta 11 p. strz. wlkp. i przez dwa lata był dowódcą III baonu 12 p. strz. wlkp. (służył tam wraz z bratem Stefanem, również powstańcem, późniejszym lotnikiem), na którego czele uczestniczył w wojnie 1920 roku; był ranny. 1 czerwca 1919 r. mianowany podporucznikiem, ze starszeństwem od 18 marca t. r. 21 stycznia 1921 r. mianowany porucznikiem. Wyżej nie awansował. 15 marca 1921 r. na własną prośbę zwolniony z wojska. W okresie międzywojennym posiadał przydział do 7 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu, w oddziale tym odbywał też ćwiczenia rezerwy. Po zwolnieniu z wojska rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. W 1924 r. naukę ukończył i rozpoczął aplikację sądową w Sądzie Apelacyjnym w Katowicach. W styczniu 1926 r. w Poznaniu złożył egzamin sędziowski, a następnie został mianowany asesorem w Sądzie Grodzkim w Królewskiej Hucie (Chorzowie). Pełnił tam funkcje sędziowskie do maja 1926 r., po czym przeniósł się do Poznania, gdzie objął stanowisko referendarza Prokuratury Generalnej R. P. Oddział w Poznaniu, a później zastępował jednego z adwokatów. W październiku 1927 r. został wpisany na listę adwokatów; praktykę kontynuował aż do wybuchu wojny. Był aktywny społecznie, m. in. w Związku Weteranów Powstań Narodowych RP i w Związku Powstańców Wielkopolskich. Politycznie był niezależny, sprzyjał endecji. W 1935 roku opublikował tekst swojej prelekcji pt. „Z dziejów walk na odcinku kępińsko – ostrzeszowskim” (przedrukowanej w opraco-

waniu Powstanie wielkopolskie 1918–1919 na ziemi ostrzeszowskiej. Wspomnienia, Ostrzeszów 1998, s. 46 – 66, a w zmienionej wersji wydanej także w 1947 roku w I tomie „*Rocznika Dziejów Powstania Wielkopolskiego 1918/19*”). 31 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do Wojskowej Prokuratury Sądu Okręgowego OK V, do Łodzi, w charakterze audytora. W czasie działań wojennych zachorował i w szpitalu w Hrubieszowie dostał się do niewoli niemieckiej. Próbował wrócić w rodzinne strony, ale ujęty, został osadzony w więzieniu w Kielcach; później przebywał w obozach jenieckich XI B (Brunszwik) i II C (Dobiegniew). W trakcie zbliżania się frontu był ewakuowany wraz z innymi jeńcami. 25 kwietnia 1945 r. został w Prenzlau wyzwolony przez Armię Czerwoną. Do kraju powrócił 16 maja t. r. Ponieważ w czasie okupacji rodzina W. została wysiedlona z Poznania, wraz z rodziną żony zamieszkał w Ostrzeszowie. Pracował tam jako adwokat i radca prawny, aż do przejścia na emeryturę. Był członkiem Rady Adwokackiej w Poznaniu. Po wojnie pełnił szereg funkcji społecznych, m. in. w reaktywowanym Związku Powstańców Wielkopolskich 1918–1919 (współzałożyciel i członek zarządu koła w Ostrzeszowie), Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (delegat na kongres w Warszawie), należał do Koła Przyjaciół Harcerstwa i Rady Parafialnej przy kościele paraf. w Ostrzeszowie, był aktywnym działaczem regionalnym. Odznaczony m. in. Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Krzyżem Zasługi (przed wojną), pruskim Krzyżem Żelaznym 1 kl., Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego. Zmarł 21 lutego 1968 r. w Poznaniu, spoczywa na cmentarzu junikowskim.

W 1926 r. zawarł związek małżeński z Marią Stawską (1900–1968). Dzieci: Anna (ur. 1928, zam. Pankowska, urzędniczka), Zygmunt (ur. 1929, inżynier budownictwa lądowego), Barbara (ur. 1933, prawnik).

Powstańcy wielkopolscy..., t. 1, s. 71–72; AKWPWłkp.; Wieliczka, s. 174 (fot.); Wojsko Wielkopolskie 1919 r. Wybór dokumentów wojskowych. Cz. 1, Koszalin 1985, s. 45; Udział społeczeństwa..., passim; Rezler: Ogólny zarys..., s. 188 – 189; Tegoż: Żołnierz i adiutant: Ignacy Wierusz (1896 – 1968). „Półdniowa Wielkopolska” 1988 nr 12, s. 3, fot.; Powstanie wielkopolskie 1918 – 1919 (1968), s. 25, 245, 291; Jednostki 70 pp; Ku czci poległych lotników. Księga pamiątkowa. Warszawa 1933, s. 381 (biogram brata, Stefana); Z. Grot: Kierunki i stan badań nad dziejami powstania wielkopolskiego, „Novum” 1971 nr 12, s. 18; Alma Mater Ostroviensis, Księga Pamięci, z. 4, Ostrów Włkp. 1998, s. 36; Czubiński, Grot, Miśkiewicz: Powstanie..., s. 32, 299, 462; Grot, Pawłowski, Pirko: Wielkopolska..., s. 143, 184; Udział społeczeństwa..., s. 138; Słownik biograficzny WP–Wsch., s. 288 – 289; Paluszkiwicz, Szews: Słownik..., s. 216 – 217; I. Wierusz: Z dziejów walk...; Tegoż: Z dziejów walk...(1947); W. Graf: Nikt im iść nie kazał..., Ostrzeszów 1999, passim; akta Zarządu Okręgu ZBoWiD w Poznaniu i koła w Ostrzeszowie; dokumenty osobiste w posiadaniu rodziny; relacja syna.

Marek Rezler

Wierusz Stefan (1900–1933), lotnik, powstaniec wielkopolski z ziemi ostrzeszowskiej. Urodzony 15 sierpnia 1900 r. w Sobótce w pow. pleszewskim, w rodzi-

nie Wojciecha W., i Antoniny z Lewickich. Uczył się w szkole powszechnej w Sobótce, a nast. w Gimnazjum Męskim w Ostrowie Włkp. W listopadzie 1918 r. przerwał naukę i wstąpił do oddziałów powstańczych w Ostrzeszowskiem, uczestniczył tam w walkach, a później ochotniczo wstąpił do 12 p. strz. włkp. W maju 1919 r. skierowany na front pod Lwów, był tam ranny. Zwolniony na czas uzyskania świadectwa dojrzałości, ukończył naukę we Lwowie, a nast. wrócił do macierzystego oddziału. Pod koniec 1920 r. ukończył Wielkopolską Oficerską Szkołę Piechoty i jako podporucznik otrzymał skierowanie do 42, potem do 70 pułku piechoty (Pleszew), a nast. do 68 pp. w Wrześni. Ochotniczo zgłosił się na przeszkolenie lotnicze, ukończył Szkołę Pilotów w Bydgoszczy, a 25 września 1924 r. – Wyższą Szkołę Pilotażu w Grudziądzu. Jako wyróżniający się pilot skorzystał z prawa wyboru jednostki i został skierowany do 3 pułku lotniczego w Poznaniu. Otrzymał przydział do 10 Eskadry Wywiadowczej. Od 1925 r. w 32 eskadrze liniowej, najpierw jako dowódca I dywizjonu, potem oficer broni, wreszcie dowódca eskadry, w stopniu porucznika. W kwietniu 1933 r. przeniesiony na stanowisko oficera ewidencji 3 pułku lotniczego. Zginął śmiercią lotnika 13 lipca 1933 r. pod Murowaną Gośliną, w wyniku wypadku. Spoczywa w kwatery lotników cmentarza garnizonowego na stokach poznańskiej Cytadeli. Był bratem Ignacego Wierusza, adiutanta batalionu ostrzeszowskiego w 1919 r.

Ku czci poległych lotników. Księga pamiątkowa. Warszawa 1933; Powstańcy wielkopolscy..., t. 2, s. 35; „Alma Mater Ostroviensis” Księga Pamięci nr 14, Jubileusz 100–lecia Szkolnego Klubu Sportowego Venetia 1908 – 2008, Ostrów

Wlkp. 2008, informacje Zygmunta Wierusza (bratanka).

Marek Rezler

Wilke Benjamin (1877–1919), urodził się 8 stycznia 1877 roku w Kleszczewie, w powiecie poznańskim (dawniej średzkim), w rodzinie Jakuba i Anny z Wróblewskich. Mieszkał w Szczepicach, w gminie Kcynia, w powiecie nakielskim, województwie kujawsko-pomorskim. Założył rodzinę, ożenił się z Marianną z domu Mularską. Pracował jako leśnik w lasach koło Szubina. Ochotniczo walczył w Powstaniu Wielkopolskim jako strzelec (brak danych w jakim oddziale). Powstania nie przeżył. Zmarł w Poznaniu 10 lutego 1919 roku z powodu ran odniesionych w bitwie o Szubin. Miejsce pochowania nie jest znane. Kontakt z rodziną nie udało się nawiązać.

W. Olszewski, Ł. Jastrząb, Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 r. do 8.03.1920 r., Seria: Monografie Politechniki Koszalińskiej nr 157, Koszalin 2009, s. 368, poz. 2127; USC; BK 12180; Zwycięzcy bohaterowie Powstania Wielkopolskiego, najnowsza lista strat pod red. L. Adamczewskiego i S. Kmiecika, Tom II, Poznań 2008, s. 113, poz. 2152; Wielkopolski Powstaniec 1918–1919, Rocznik Oświatowo-Historyczny nr 17 Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, s. 16.

Halina Kowalewska

Winkler Wincenty (1899–1940), urodził się 1 kwietnia 1899 w Wilster, Kr. Steinburg, w Holsztynie (północne

Niemcy), w rodzinie Władysława i Władysławy z Zielińskich. W 1913 roku absolwent szkoły elementarnej w Strzałkowie, w pow. wrzesińskim. 26 listopada 1917 roku zmobilizowany i wcielony do pułku artylerii polowej w miejscowości Sprottau (obecnie Szprotawa w woj. dolnośląskim). Od 14 sierpnia 1918 roku na froncie zachodnim, ranny na terenie Flandrii, leczony w szpitalu wojskowym. Pod koniec 1918 roku wrócił do Strzałkowa, członek Rady Robotniczo-Żołnierskiej, w grudniu 1918 roku wstąpił do kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa (kompania strzałkowska w batalionie wrzesińskim SSiB), uczestniczył w utarczkach z Grenzschutzem na pograniczu, zwłaszcza w oswobodzeniu Witkowa 29 grudnia 1919 roku. W połowie stycznia 1919 roku zgłosił się do oddziału artylerii w Poznaniu, 6 lutego wcielony do 7 baterii 3 dywizjonu artylerii polowej w Sołaczu (od 21 września 1919 roku 1 Pułk Artylerii Polowej Wielopolskiej), walczył na froncie zachodnim pod Kcynią, Szubinem i Łabiszynem (1–3 lutego) i na froncie południowym, pod Krotoszynem i Zdunami (6–10 lutego). 20 października 1919 roku skierowany do Szkoły Podoficerów Artylerii w Poznaniu, maja 1920 roku mianowany kapralem i odesłany do pułku (od stycznia 1920 roku – 15 Wielkopolski Pułk Artylerii Lekkiej) na froncie litewskim, uczestniczył w operacji kijowskiej, od końca maja 1920 roku na froncie litewsko-białoruskim walczył w wojnie polsko-rosyjskiej. Od 2 grudnia 1920 roku w stałym garnizonie w Bydgoszczy. 1 kwietnia 1921 roku mianowany plutonowym, 1 grudnia 1921 roku ogniomistrzem, szef kancelarii Centralnego Obozu Szkolnego Artylerii w Toruniu. 30 grudnia 1921 roku zwolniony do rezerwy. 15 marca 1922 roku powołany przez

Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego na stanowisko sekretarza Państwowej Szkoły Budownictwa Mierniczo-Melioracyjnej, pełnił też obowiązki księgowego, równocześnie rozpoczął naukę w Szkole na wydziale budownictwa drogowo-wodnego. 28 czerwca 1927 roku zdał państwowy egzamin końcowy i uzyskał tytuł i uprawnienia technika drogowo-wodnego. Od 1 sierpnia 1928 roku do 31 lipca 1930 roku pracował na stanowisku technika budowlanego w Fabryce Wapna i Cementu *Piechcin* w Piechcinie w pow. szubińskim. 15 września 1931 roku podjął pracę w Zarządzie Miejskim w Poznaniu, początkowo jako kontraktowy pomocnik biurowy w biurze meldunkowym, a od 2 stycznia 1933 roku rozpoczął pracę na umowie na czas nieokreślony i zapoznawał się z przebiegiem czynności w kolejnych wydziałach Zarządu. Od 1 października 1936 roku do września 1939 roku pracował w Wydziale Opieki Społecznej. Powoływany na ćwiczenia w rezerwie do 7 Pułku Artylerii Ciężkiej (1925) i 8 Pułku Artylerii Ciężkiej w Toruniu (1930). Po kursie w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Grudziądzu 29 sierpnia 1931 roku mianowany podporucznikiem rezerwy i przydzielony do 65 p. p. w Grudziądzu. 3 marca 1933 roku przeniesiony do korpusu oficerów uzbrojenia i przydzielony do kadry 10 oddziału służby uzbrojenia w Przemyśle. W 1938 roku odbył ćwiczenia w Głównej Składnicy Uzbrojenia w Stawach koło Dębina. Był członkiem Związku Oficerów Rezerwy, Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich 1918/19, Związku Weteranów Powstań Narodowych, Ligi Morskiej i Kolonialnej. Odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921. Żonaty od 18 lipca 1927 roku z Pelagią Skwarczyńską, miał jedno dziecko.

Mieszkał w Poznaniu przy ul. Smolnej 12b m. 14, następnie przy ul. Kolskiej 12 m. 2. We wrześniu 1939 roku w nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej i był przetrzymywany w obozie w Kozielsku. Wywieziony z obozu na podstawie listy NKWD nr 029/2 poz. 26 z 13 kwietnia 1940 roku i zastrzelony w lesie katyńskim. Jego zwłoki wrzucono do dołu oznaczonego później nr 1. W kwietniu 1943 roku pracownicy niemieckiej ekspedycji ekshumacyjnej wydobyli jego zwłoki z dołu, zidentyfikowali je, oznaczyli nr AM 31 i pochowali w pierwszej bratniej mogile. Znalaziono przy nich kartkę z adresem w Poznaniu i świadectwo szczepienia w obozie.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: Akta osobowe pracowników Zarządu stoł. m. Poznania 1918–1939, sygn. 3309; Amtliches Material, s. 167; A. Moszyński, Lista katyńska, Londyn 1982, s. 204; J. Tucholski, Mord w Katyniu, Warszawa 1991, s. 245; Wojskowy Przegląd Historyczny, R. 1991, nr 3/4, s. 515–516; Rozstrzelani w Katyniu, Warszawa 1995, s. 263; Księga pochowanych żołnierzy, Pruszków 1996, s. 392; Katyń, Księga cmentarna, Warszawa 2000, s. 688 (fot.); Księga adresowa miasta Poznania, Poznań 2001 (prwdruk 1933), s. II 270; W. Śmigieński, Wincenty Winkler (w:) Rodowód, R. 2004, nr 6, s. 17 (fot.), 19.

Wojciech Śmigieński

Winkowski Henryk (1897–1940), urodził się 24 stycznia 1897 roku w Grudzielcu, w pow. pleszewski, w rodzinie młynarza Juliana i Marii z Wyrembelskich. 23 stycznia 1917 roku absolwent gimnazjum w Ostrowie, członek tajnej

organizacji uczniowskiej, przekształconej w Towarzystwo Tomasza Zana, od 1915 roku członek zarządu, członek TG *Sokół*, wśród młodzieży prowadził pracę oświatową i narodowościową, członek gimnazjalnego klubu sportowego *Venetia*, skupiającego uczniów Polaków, należał do sekcji piłkarskiej. W styczniu 1917 roku powołany do armii, wcielony do oddziału zapasowego łączności w Hanowerze, szkolony na telegrafistę, uczestniczył w walkach na froncie zachodnim. Na początku listopada 1918 roku zdezerterował z wojska i przyjechał do domu. Z końcem listopada 1918 roku wstąpił do oddziału poznańskiego kaliskiego pułku okręgowego (od 8 grudnia 1918 – 1 batalion pograniczny), uczestniczył w objęciu obozu jeńców rosyjskich, magazynów wojskowych i koszar celnych w Szczypiornie (2 grudnia) i zajęciu dworca, koszar straży granicznej, żandarmerii i plutonu ułanów w Skalmierzycach (30–31 grudnia) oraz z pomocą miejscowej kompanii Straży Ludowej wsi Skalmierzyce i okolicznych miejscowości. Pełnił służbę garnizonową w batalionie zapasowym 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich w Szczypiornie (poprzednio 1 batalion pograniczny}, przeniesiony do komendy obwodu w Odolanowie z zadaniem wybudowania sieci łączności dla oddziałów powstańczych na tym odcinku. W marcu 1919 roku przydzielony do 1 batalionu 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich, 26 listopada 1919 roku przeniesiony do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (10 grudnia – 69 p. p.), pełnił obowiązki dowódcy kompanii łączności. Od lutego 1920 roku walczył na froncie litewsko-białoruskim w rejonie Lidy. 11 listopada 1920 zdemobilizowany. Podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Podczas studiów należał

do grona założycieli Akademickiego Związku Sportowego, grał w meczach piłkarskich. 27 czerwca 1922 roku ukończył studia, otrzymał dyplom nauk prawnych i rozpoczął aplikację. Równocześnie pracował w Wielkopolskiej Izbie Skarbowej. 3 sierpnia 1924 roku po zdaniu egzaminu przed komisją powołana przez prezesa Sądu Apelacyjnego został adwokatem. Zamieszkał w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie otworzył kancelarię adwokacką. Od 1929 roku do września 1939 roku był prezesem klubu sportowego *Ostrowia*. W 1926 roku mianowany podporucznikiem rez. I przydzielony do m60 p. p. W 1928 roku na kursie w Szkole Podchorążych Piechoty nr 5 w Krakowie. W 1931 roku odbył ćwiczenia w swoim pułku, szkolony na dowódcę plutonu, a w czasie wojny na dowódcę kompanii. W 1932 roku na kursie obrony przeciwgazowej, szkolony na oficera gazowego. 19 marca 1939 roku mianowany porucznikiem piechoty rezerwy. Odznaczony Medalem Niepodległości (1933), Srebrnym Krzyżem Zasługi i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921. Ożenił się z Gustawą ze Sowrońskich, miał syna Jana (ur. 1927). We wrześniu 1939 roku w nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli niemieckiej w rejonie między Brześciem nad Bugiem a Włodawą, osadzony w cytaдели brzeskiej, z której załoga polska wycofała się 16 września 1939 roku wieczorem. Zgodnie z traktatem niemiecko-sowieckim z 23 sierpnia 1939 roku pododdziały niemieckiego XIX korpusu pancernego opuściły 22 września 1939 roku opuściły miasto i twierdzę, a zajęła je sowiecka 29 brygada pancerna. Wszyscy jeńcy niemieccy i ranni w szpitalu zostali przekazani Sowietom. Porucznik Winkowski został osadzony w obozie w Kozielsku, skąd do żony doszło kilka

listów. Wywieziony z obozu na podstawie listy NKWD nr 052/1 poz. 8 z 29 kwietnia 1940 roku i zastrzelony w lesie katyńskim. Podczas ekshumacji w 1943 roku zidentyfikowany, oznaczony nr AM 347 i pochowany w bratniej mogile przypuszczalnie pierwszej, na nowo zbudowanym cmentarzu. Przy zwłokach znaleziono dowód osobisty, wizytówkę i dwa listy.

Amtliches Material, s. 174; *Wielkopolska szkoła edukacji narodowej*, Wrocław 1970, s. 132, 144; A. Moszyński, *Lista katyńska*, Londyn 1982, s. 204; W. Śmigielski, *Lista katyńska*, Ostrów, Ostrzeszów, Kępno (w:) *Gazeta Ostrowska*, R. 1991, nr 23, s. 4; J. Tucholski, *Mord w Katyniu*, Warszawa 1991, s. 245; R. Wryk, *Straty osobowe Akademickiego Związku Sportowego*, Poznań 1991, s. 89; B. Tuszyński, *Przerwany bieg*, Warszawa b. r. w. (ok. 1993), s. 162–163; *Wojskowy Przegląd Historyczny*, R. 1993, nr 2, s. 379–380 (foto.); *Rozstrzelani w Katyniu*, Warszawa 1995, s. 265; *Księga pochowanych żołnierzy, Pruszków* 1996, s. 392; B. Tuszyński, *Księga sportowców polskich*, Warszawa 1999, s. 309–310 (foto., bibliografia); *Katyń, Księga cmentarna*, Warszawa 2000, s. 688 (foto.); M. Paluszkiwicz, J. Szews, *Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych*, Poznań 2001, s. 218.

Wojciech Śmigielski

Wiśniewski Stanisław (1898–1940), urodził się 27 września 1898 roku w Jełeniu w pow. wągrowieckim, w rodzinie gajowego Jana i Rozalii z Kiepińskich. Po czterech latach nauki w szkole elementarnej w Smogulcu podjął naukę w szkole leśniczych w Czesławicach

w pow. wągrowieckim. 15 września 1916 roku wcielony do armii, od grudnia na froncie zachodnim we Flandrii, walczył pod Arras i Reims. 18 czerwca 1918 roku ranny, po wyleczeniu wrócił na front pod Verdun, gdzie przebywał aż do zawieszenia broni. W grudniu 1918 roku wrócił do domu; w styczniu 1919 roku wstąpił do lokalnego oddziału ochotniczego, z którym od stycznia do marca 1919 roku walczył na froncie północnym wzdłuż Note-ci, na linii od Szamocina do Ujścia nad Notecią, pod Jaktorowem, Nowym Dworem, Smogulcem, Nowąwsią Notecką, Mieczkowem, Ludwikowem, Gromadnem i Lipą. 15 marca 1919 roku odkomenderowany do Wielkopolskiej Szkoły Podoficerów Piechoty w Biedrusku. 20 kwietnia mianowany kapralem i instruktorem w Szkole. 14 sierpnia 1919 roku przeniesiony do lotniczego dywizjonu uzupełnień w Warszawie, w stopniu plutonowego był instruktorem w szkole podoficerskiej. 10 lutego 1920 roku awansowany na stopień sierżanta, od 25maja 1920 roku w kadrze pociągów pancernych przy 2 Pułku Wojsk Kolejowych w Legionowie. W sierpniu 1920 roku na front południowy jako szef pociągu pancernego *Zawisza Czarny* i dowódca plutonu karabinów maszynowych; walczył w bitwie nad Bugiem (4 sierpnia – 7 września 1920) i w ofensywie znad Bugu (10–12 września) na linii kolejowej od Kamionki Strumiłowej przez Włodzimierz Wołyński i Kowel do Brześcia nad Bugiem. 23 grudnia 1920 roku wrócił do dywizjonu (od maja 1921–1pułk lotniczy), pełnił w nim rozmaite funkcje: szefa kompanii, dowódcy plutonu, dowódcy kompanii rekrutów, instruktora i wykładowcy w szkole podoficerów rezerwy. 1 marca 1921 roku mianowany chorążym, 17 listopada 1926 roku – podporucznikiem, a 30 lip-

ca 1927 roku porucznikiem. W pułku pełnił funkcje: zastępcy oficera materiałowego i oficera materiałowego, od 1 lutego 1933 roku – kierownika biura administracyjno-rachunkowego parku pułkowego. Mianowany kapitanem w korpusie oficerów lotnictwa ze starszeństwem od 1 stycznia 1936 roku. 4 września 1936 roku przeniesiony z pułku do Kierownictwa Zaopatrzenia Lotnictwa w Warszawie na stanowisko kierownika referatu materiałów nielotniczych, następnie do września 1939 roku – kierownika referatu uzbrojenia. Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi i medalami: Niepodległości, Za Wojnę 1918–1921, Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i brązowym Za Długoletnią Służbę. Żonaty z Bolesławą Sobolewską, miał synów: Edmunda, Konstantego i Zbigniewa. 24 sierpnia 1939 roku zmobilizowany przez swój pułk i przekazany do 1 bazy lotniczej, która wycofywała się na wschód, 17 września 1939 roku pod Darachowem koło Trembowli dostał się do niewoli sowieckiej i został osadzony w obozie w Kozielsku. Wywieziony na podstawie listy NKWD nr 036/4 poz. 12 z 16 kwietnia 1940 roku i zastrzelony w lesie katyńskim. Podczas ekshumacji w 1943 zidentyfikowany, oznaczony nr PGK 0884 (WO 884) i pochowany w bratniej mogile, prawdopodobnie drugiej na nowo zbudowanym cmentarzu. Przy zwłokach znaleziono dowód wpłaty Poczтовой Kasy Oszczędności, odznakę pułku lotniczego i kłuczyk.

Archiwum Zarządu Wojewódzkiego PCK w Lublinie, Lista PCK ofiar pomordowanych w Katyniu spisywana po ekshumacji. Lublin 1943, s. 43; A. Moszyński, Lista katyńska, Londyn 1982, s. 205; J. Tucholski, Mord w Katyniu, War-

szawa 1991, s. 246; Wojskowy Przegląd Historyczny, R. 1993, nr 1, s. 383–384 (fot.); J. Pawlak, Ostatnie lądowanie, Warszawa 1994, s. 76 (fot.); Rozstrzelani w Katyniu, Warszawa 1995, s. 254; Księga pochowanych żołnierzy, Pruszków 1996, s. 394; Katyń, Księga cmentarna, Warszawa 2000, s. 691 (fot.).

Wojciech Śmigieński

Witaszyk Tomasz (1897–1977), urodził się 3 grudnia 1897 roku w Tulcach, w gminie Kleszczewo (obecny powiat poznański, wcześniej średzki). Rodzice Jan i Agnieszka z domu Andrzejewska mieli pięcioro dzieci: Tomasza, Ignacego, Wincentego, Anastazję i Józefa. Szkołę powszechną skończył w Tulcach. Zawodu wyuczonego nie miał, pracował z rodzicami na roli. W Powstaniu Wielkopolskim brał udział od 8 lutego 1919 roku do 18 lutego 1919 roku jako ochotnik. Znajduje się w wykazie osób uczestników Powstania Wielkopolskiego na Ziemi Średzkiej pod numerem 637. Walczył w okolicach Poznania. Brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej, walcząc na froncie wschodnim z Rosjanami. Dostał się do niewoli i przez dwa lata pracował w fabryce konserw rybnych w Odessie na Ukrainie. Z niewoli wrócił do Tulec i zamieszkał z rodzicami, pracując w gospodarstwie rolnym. Od 1976 roku należał do ZBoWiD-u w Poznaniu.

Tomasz
Witaszyk

Odnaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). W dowód uznania dla Tomasza Witaszka w dziele odzyskania niepodległości jego rodzina otrzymała Medal Pamiątkowy (Kórnik 2008). W styczniu 1923 roku zawarł związek małżeński z Magdaleną Gościńską. Zamieszkał z żoną w Gułtowach w gminie Kostrzyn Wlkp., w powiecie poznańskim, w województwie wielkopolskim. Miał dwóch synów: Romana (1924–2008), w czasie okupacji przymusowo wywieziony do Czechosłowacji, pracował u Niemca w gospodarstwie, w 1947 roku wyjechał do Stanów Zjednoczonych i Bolesława (1926–1989) mieszkał w Tulcach, a później w Poznaniu oraz córkę Leokadię (ur. 23 czerwca 1931), która mieszka z córkami w Tulcach. Od 1931 roku mieszkał z rodziną w Tulcach. Zmarł 9 grudnia 1977 roku w Tulcach. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Tulcach, w sektorze G, w grobowcu rodzinnym, w którym spoczywają: ojciec Jan (1873–1943), matka Agnieszka (1871–1946), żona Magdalena (1900–1984). Na nagrobku widnieje napis: *Powstaniec Wielkopolski*. W 2010 roku grób oznaczono biało-czerwonym proporczykiem. Na Tablicy Pamiątkowej *Powstańcy Wielkopolscy 1918/19*, odsłoniętej 18 czerwca 2011 roku na cmentarzu w Tulcach, umieszczone jest Jego nazwisko.

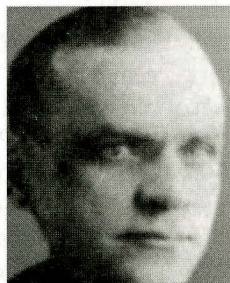
Ziemia Średzka w dobie Powstania wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod red. J. Karwata, Środa Wielkopolska 2009, s. 212; H. Kowalewska, K. Krawiarz, Powstańcy Wielkopolscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011, s. 45–47; Akta parafii pod wezwaniem Narodzenia NMP w Tulcach, Księga zgonów nr 1977/36; Informacje i dokumenty udo-

stępnione przez córkę Leokadię Kulikowską z Tulec.

Halina Kowalewska

Witkowiak Wojciech (1898–1940), urodził się 9 kwietnia 1898 roku w Lipowce koło Dolska w pow. śremskim, w rodzinie rolnika Wojciecha i Marii z Talarczyków. Absolwent szkoły ludowej w pobliskiej Studziannie (1907), uczeń gimnazjum w Śremie, od 1909 roku członek Towarzystwa Tomasza Zana, usunięty z gimnazjum za prowadzenie zajęć ideowo-patriotycznych, w 1910 roku pracował w domu handlowym we Wrocławiu, następnie uczeń gimnazjum w Berlinie. 4 sierpnia 1914 roku wcielony do pruskiego pułku artylerii polowej, od listopada 1914 roku walczył na froncie zachodnim nad Marną, pod Lille, Reims i Verdun. 11 marca 1917 roku ranny w nogę, do czerwca 1918 roku w szpitalach w fortacy w Metz i w Berlinie. Po wyleczeniu skierowany do baterii artylerii przeciwlotniczej w Wiesbaden, 30 października 1918 roku zwolniony z wojska przez miejscową Radę Robotniczo-Żołnierską. Po powrocie do domu wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego i organizował w Dolsku i w okolicznych wsiach ochotnicze drużyny Straży Ludowej, później Służbę Straży i Bezpieczeństwa. Na wieść o wybuchu 27 grudnia 1918 roku

Wojciech
Witkowiak

starć w Poznaniu z tych drużyn sformowano oddział wojskowy, który 31 grudnia 1918 roku wkroczył do Sremu aby pomóc miejscowej kompanii w zajęciu koszar 2 batalionu 47 pułku piechoty pruskiej, lecz tymczasem garnizon niemiecki już koszarę opuścił. Zmilitaryzowana kompania dolska (3 komp. batalionu śremskiego), w której służyli ochotnicy z Dolska i okolicznych wsi, 6 stycznia 1919 roku została skierowana na odcinek zbąszyński frontu zachodniego, do 17 stycznia brała udział w walkach o Zbąszyń (11 stycznia) i pod Kopanicą i Łomnicą; następnie odesłana do Biedruska dla ochrony składnic broni i wyposażenia. Wojciech Witkowiak został przeniesiony z kompanii do kierownictwa transportów wojskowych w Poznaniu, następnie służył w baterii artylerii na froncie. W czerwcu 1919 roku mianowany komendantem dworca w Poznaniu, w grudniu 1919 roku przeniesiony do oddziału kierowania transportami wojskowymi na stanowisko podoficera kancelaryjnego, zdał egzamin na aspiranta oficerskiego i 21 czerwca 1920 roku został mianowany sierżantem sztabowym. W czerwcu 1921 roku przeniesiony do Referatu Wojsk Kolejowych Dowództwa OG Poznań, w październiku 1921 roku do 3 pułku wojsk kolejowych w Poznaniu; pracował w warsztatach i w parku pułkowym. 1 marca 1924 roku zweryfikowany w stopniu porucznika ze starszeństwem od 1 grudnia 1920 roku, objął funkcję oficera technicznego pułku. Od 22 listopada 1924 roku dowódca kompanii sanitarno-technicznej w 7 batalionie sanitarnym, od 16 stycznia 1925 roku kierownik kancelarii 14 Dyw. Piech. W okresie od 27 czerwca 1926 roku do września 1939 roku w 3 Pułku Lotniczym w Ławicy koło Poznania, służył na stanowiskach: kierownika biura i oficera administracyj-

no-materiałowego, oficera żywnościowego, ostatnio oficera ewidencji personalnej. Awansowany na stopień kapitana w korpusie oficerów intendentów ze starszeństwem od 19 marca 1939 roku. Odznaczony medalami: Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i brązowym Za Długoletnią Służbę oraz Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Żonaty z Haliną Beszterda, miał syna Jerzego, mieszkał przy ul. Górna Wilda 13 m. 15. Po ogłoszeniu 30 sierpnia 1939 roku mobilizacji powszechnej, eskadry bojowe odesłano na lotniska polowe, a pułk został przeformowany na bazę lotniczą nr 3 z miejscem postoju w Lublinie. Transporty bazy dotarły do Lublina 5–8 września 1939 roku, stąd skierowane do Łucka (10 września) i 12–14 września do Tarnopola. Komenda bazy, w której służył kpt. Witkowiak została umieszczona w Zwiniaczach, kompanie rozłokowano w okolicznych wsiach. 17 września 1939 roku na wieść o wkroczeniu armii sowieckiej w granice Polski, komendant bazy wydał rozkaz natychmiastowego odjazdu do Kołomyi, jednak pododdziały nie zdołały się wyewakuować, oficerowie komendy dostali się do niewoli w Zwiniaczach, pododdziały bazy w rejonach postoju między Trembowłą i Kopyczyńcami. Oficerowie przekroczyli granicę w Husiatynie, przez obóz przejściowy w Szepietówce zostali przewiezieni do Kozielska i Starobielska. Kpt. Witkowiak został osadzony w obozie w Kozielsku, z niego wywieziony na podstawie listy PKWD nr 029/1 poz. 70 z 13 kwietnia 1940 roku i zastrzelony w lesie katyńskim. Podczas ekshumacji w 1943 roku zidentyfikowany, oznaczony nr AM 1811 i pochowany w bratniej mogile, prawdopodobnie trzeciej na nowo zbudowanym cmentarzu. Przy za-

włokach znaleziono legitymację członkowską PCK, legitymację odznaczenia, papierośnicę, list, kartę pocztową i medalik na łańcuszku.

Amtliches Material, s. 216; A. Mo-
szyński, *Lista katyńska*, Londyn 1982. s.
206; J. Pawlak, *Dzieje bazy lotniczej nr
3 (w:) Przegląd Wojsk Lotniczych i Obro-
ny Krajowej*, R. 1991, nr 12, s. 71, 82; J.
Tucholski, *Mord w Katyniu*, Warszawa
1991, s. 246; *Wojskowy Przegląd Histo-
ryczny*, R. 1992, nr 4, s. 396–337 (foto.);
J. Pawlak, *Ostatnie lądowanie*, Warsza-
wa 1994, s. 76–77 (foto); *Rozstrzelani
w Katyniu*, Warszawa 1995, s. 205; *Księ-
ga pochowanych żołnierzy, Pruszków
1996*, s. 395; W. Śmigielski, *Śremska lista
katyńska (w:) Gazeta Śremska*, R. 1999,
nr 5, s. 10; *Katyń, Księga cmentarna*,
Warszawa 2000, s. 693 (foto).

Wojciech Śmigielski

Wojciechowski Antoni (1899–1969), urodził się 11 stycznia 1899 r. w miejscowości Mełpin w pow. śremski, jako syn Stanisława i Weroniki z domu Walczak. W latach 1906–1914 uczęszczał do szkoły powszechnej w Dolsku. Następnie pobierał nauki kowalstwa w Piaskach w pow. gostyńskim. Po egzaminie czeladniczym, w lipcu 1917 r. został wcielony do 7 dywizjonu lotniczego uzupełnień (Fliegerersatz Abteilung Nr 7 – FEA 7) w Brunszwiku w Dolnej Saksonii, prawdopodobnie jako członek obsługi naziemnej. 16 listopada 1918 r. opuścił wojsko niemieckie i powrócił do Dolska. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił ochotniczo w szeregi III kompanii śremskiej i został pochwycony przez Niemców. Po powrocie z niewoli 15 sierpnia 1919 r. został wcielony do 3 pułku lotniczego w Poznaniu, w ra-

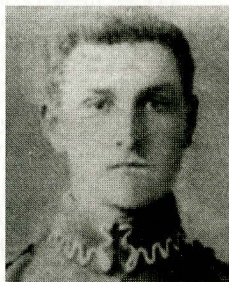
mach którego walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Zwolniony z wojska 14 grudnia 1921 r. powrócił do Dolska, skąd po roku przeprowadził się do Łuszkowa w pow. kościańskim, gdzie nadal wykonywał zawód kowala. W 1939 r. ewakuował się przez Rumunię. Dotarł do Wielkiej Brytanii. Tam został wcielony do służby pomocniczej w 305 Dywizjone Bombowym Ziemi Wielkopolskiej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Do Polski wrócił przez Gdańsk 27 października 1947 r. Zamieszkał w Starym Bojanowie, gdzie zmarł w 1969 r. i tam został pochowany. Żonaty z Konstancją z domu Kubiak. Z tego związku urodzili się dzieci: Kazimiera (ur. 1924), Marian (ur. 1927), Stanisława (ur. 1928), Kazimierz (ur. 1931), Cecylia Aniela (ur. 1933).

Dokumenty rodzinne: Włodarczaków, Markowiaków i Wojciechowskich.

Rafał Kościański

Wojtkiewicz Franciszek (1900–1977), urodził się 13 listopada 1900 roku w Krerowie w gminie Kleszczewo (województwo wielkopolskie), jako syn Stanisław i Jadwigi z domu Kuźma. Miał dziewięcioro rodzeństwa, cztery siostry: Konstancję, Cecylię, Mariannę, Eleonorę i pięciu braci: Stanisława, Jana, Stefana, Ludwika i Leona. Do szkoły powszechnej chodził w Krerowie, ukończył cztery

Franciszek
Wojtkiewicz

klasy w obowiązującym języku niemieckim. W chwili wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się ochotniczo do tworzących się oddziałów powstańczych w Środzie Wlkp. Walczył na froncie północnym pod Nakłem. W 1920 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, między Kijowem a Warszawą. Pełnił funkcję łącznika w stopniu szeregowca. Pod koniec wojny zachorował na tyfus. Leczony był w szpitalu polowym – po wyzdrowieniu pracował tam jako sanitariusz. Po zakończeniu wojny, przez rok był adiutantem oficera – lekarza wojskowego w Poznaniu. W czasie II wojny światowej ukrywał się początkowo w Pętkowie, a następnie w Środzie Wlkp. (w rodzinie Dydymskich). W 1940 roku otrzymał pracę w cukrowni w Środzie Wlkp., później pracował na lotnisku w Krzesinach w Zakładach wojskowych przy montażu końcowym samolotu myśliwskiego Focke-Wulf Fw 190 (produkowane były w obiektach Międzynarodowych Targów Poznańskich, a montaż końcowy odbywał się w podpoznańskich Krzesinach). Żona Janina była wysłana na roboty przymusowe koło Inowrocławia do kopania rowów przeciwczołgowych. W ich gospodarstwie w Krerowie zamieszkał Niemiec Kramer, który uciekając przed Rosjanami w 1945 roku podpalił kościół i chciał również podpalić gospodarstwo (ale ze względu na zbyt krótki czas przed ucieczką i interwencją Leona (brata ojca) udaremniony został jego zamiar). Po wypędzeniu Niemców, z rodziną wrócił do Krerowa. Prowadził 33 hektarowe gospodarstwo rolne. W 1950 roku został aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa pod zarzutem, wroga władzy ludowej (słuchał radia Wolna Europa i BBC oraz odmówił wstąpienia do spółdzielni rolniczej). W więzieniu przebywał sześć miesięcy,

w areszcie w Środzie Wlkp. W 1954 roku jego syn Kazimierz, jako syn kulaka, pracował przez dwa lata w kopalni węgla na Śląsku w Jaworznie. W 1932 roku ożenił się z Janiną Lesińską z Pętkowa koło Środy, z którą miał czworo dzieci: Kazimierza (ur. 1934), Urszulę (ur. 1936), Mirosławę (ur. 1938) i Bożenę (ur. 1946). Zmarł 16 czerwca 1977 roku w Krerowie i pochowany został wraz z żoną Janiną (13 grudnia 1913–29 grudnia 1976)) na cmentarzu parafialnym w Krerowie. W 2011 roku grób został oznaczony biało-czerwonym proporczykiem i tabliczką z napisem *Powstaniec Wielkopolski 1918–19*.

Życiorys (maszynopis), napisany przez wnuka Ireneusza Wojtkiewicza; Liśta meldunkowa (w jęz. niemieckim), Stadt-Schroda (24 okt. 1941); Informacje Kazimierza i Haliny Wojtkiewiczów z Krerowa.

Halina Kowalewska

Wolny Teodor (1901–1979), ochotnik kompanii wolsztyńskiej. Urodził się 27 października 1901 r. w Opalenicy (powiat nowotomyski) w wielodzietnej rodzinie właściciela firmy transportowej Mikołaja i Marianny z domu Spychała. Szkołę powszechną ukończył w Opalenicy. Od 1916 r. uczył się w zawodzie rzeźnickim u mistrza Franciszka Śmiałka w Wolsztynie. Tam też zastał go wy-

Teodor
Wolny

buch Powstania Wielkopolskiego. W czasie zajęcia Wolsztyna ochotniczo przyłączył się do powstania (5 styczeń 1919 r.). W składzie tworzonej kompanii wolsztyńskiej brał udział z bronią w rękę w wyzwoleniu miasta i okolicy. Ponadto pełnił służbę wartowniczą w ochronie mostów i obiektów strategicznych oraz przygotowywaniu posiłków. Od czerwca 1919 r. w 3 kompanii baonu zapasowego 2 Pułk Strzelców Wielkopolskich, następnie przemianowanego na 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej, pod dowództwem d-cy kompanii Stanisława Piweckiego. Na początku 1920 r. ukończył szkołę podoficerką w Szamotułach (1 grudnia 1919–1 lutego 1920). Następnie na froncie wojny polsko-bolszewickiej, na szlaku bitewnym: nad Dźwiną, Ptyczą, Berezyną, w wypadku na Żłobin, w walkach odwrotowych, w Bitwie Warszawskiej, w walkach nad Bugiem, Szczarą i o Baranowicze, gdzie został lekko ranny w prawe ramię. Po krótkim pobycie w szpitalu mokotowskim powrócił do pułku. 8 grudnia 1920 r. uczestniczył wraz z pułkiem w Zelwie w uroczystości dekoracji chorągwi pułkowych 14 DP Orderem Virtuti Militari. W wigilię, 24 grudnia 1920 r. wyruszył z pułkiem do Wielkopolski. 7 marca 1921 r. został przeniesiony do kompanii broni specjalnej 74 pułku piechoty, gdzie w rejonie Kępna pełnił ochronę granicy z Niemcami. Po włączeniu części Górnego Śląska do Polski brał udział w składzie 74 pułku piechoty w zajęciu Lublińca. 20 kwietnia 1922 r. mianowany st. szeregowym. W 1923 r. zwolniony do rezerwy. Pracował jako czeladnik rzeźnicki w Opalenicy u mistrzów: Józefa Adamczewskiego i Maksymiliana Witajewskiego. Od 1925 r. prowadził własny warsztat rzeźnicki, który w okresie II wojny światowej zo-

stał zamknięty i skonfiskowany przez niemieckiego okupanta. W tym okresie pracował jako robotnik w firmie „*Georg Korn Nutzvieh-Pferdehandel Neutomschel*” filia Opalenica oraz w opalenickiej cukrowni. Jesienią 1944 r. wywieziony na roboty przymusowe do kopania rowów przeciwczołgowych w okolicach Włocławka. Wobec zbliżającego się w styczniu 1945 r. frontu niemiecko – sowieckiego zbiegł do rodziny w Opalenicy. Po przejściu frontu na nowo otworzył warsztat rzeźnicki przy ulicy Wyzwolenia nr 85. Po zamknięciu zakładu (w końcu 1951 r.), prowadził 6-cio morgowe gospodarstwo rolne w mieście Opalenica. Od 1 sierpnia 1972 r. należał jako powstaniec wielkopolski do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. W 1932 r. wstąpił w związek małżeński z Kazimierą z domu Stelmaszyk (18 stycznia 1907–22 czerwca 1985). Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: Felicja (ur. 25 października 1933), Zdzisława (ur. 22 listopada 1944), Janina (2 kwietnia 1942–19 listopada 2004), Konrad (1939–1940). Teodor Wolny zmarł 29 sierpnia 1979 r. w Opalenicy i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1975), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 (1935), Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty (1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich–nr 4457).

Archiwum rodziny Wolnych: Dokumenty i legitymacje m. in. Dyplom Odznaki Pamiątkowej 14 DP (1 DSWlkp.) z dnia 26.3.1938 r. z podpisem dowódcy dywizji-gen. bryg. Franciszka Włada, zaświadczenia z lat 1969–1972 o udziale w Powstaniu Twydanie przez dr. Czesława Śmiałka z Wolsztyna, Józefa Fenglera

z Buku, Józefa Zygmantowskiego z Wolsztyna, Wiktora Przymuszałę z Wolsztyna, Stanisława Kominowskiego z Rakoniewic; Relacja córek: Felicji Gołąbek i Zdzisławy Dembieckiej.

Zdzisław Kościński

Woźniak Józef (1897–1986), urodził się 10 kwietnia 1897 roku w Skalmierzycach Starych (pow. Ostrów Wlkp.), w rodzinie rolnika Jana i Marianny z domu Wasiak. Ukończył szkołę powszechną w Skalmierzycach Starych i szkołę handlową w Lesznie. Po ukończeniu szkoły handlowej odbywał praktyki w biurze spedytorskim w Skalmierzycach Nowych. W grudniu 1914 roku otrzymał pracę w dużej firmie handlowej w Szczecinie, która współpracowała z licznymi firmami w całej Europie. Później został przeniesiony do pracy w Stargardzie. Powołany do armii pruskiej, w okresie rekruckim służył w gwardii w Berlinie. Następnie został przeniesiony do sekcji telefonistów w artylerii. Za udział w I wojnie światowej odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Korzystając z urlopu przybył do rodzinnych Skalmierzyc, w nocy z 22 na 23 grudnia 1918 roku. Tego samego dnia zgłosił się do organizującej się w Skalmierzycach Nowych, grupy powstańców. 27 grudnia 1918 roku został przyjęty w szeregi powstańców. Podczas działań bojowych, jego oddział powstańczy, liczący ok. 40 ochotników obsadził magazyny wojskowe i kolejowe, rozbrajając około 200 żołnierzy niemieckich. 28 grudnia 1918 roku, wraz z Franciszkiem Chlastą i Tomaszem Dłubkiem wywiesił polską flagę na szczycie wieży dworcowej w Skalmierzycach Nowych. 29 grudnia 1918 roku dowództwo oddziału powstańczego powierzono podporucznikowi Józefowi Idziorowi i zastęp-

cy Adamskiemu. Józef Woźniak, jako telegrafista, wraz z kolegą Stasiakiem z Leżnicy pełnił służbę kontroli wojskowej na odcinku Skalmierzyce–Kalisz i Skalmierzyce–Ostrów przez okres 14 dni, czyli do czasu przejęcia stanowisk przez kolejarzy Polaków. 12 stycznia oddział powstańczy ze Skalmierzyc wyruszył w okolice Kobylej Góry i Ostrzeszowa, gdzie w potyczce z Niemcami zginął Stanisław Bąk. Józef Woźniak 20 stycznia 1919 roku poprosił o zwolnienie, by 21 stycznia 1919 roku zgłosić się ochotniczo do tworzącego się 2 Batalionu Łączności na Cytadeli w Poznaniu. W niedzielę 25 stycznia 1919 roku 1919 roku uczestniczył w przysiędze wojskowej na Placu Wolności w Poznaniu, składanej przed Naczelną Radą Ludową z Wojciechem Korfąntym na czele. Jako telegrafista w stopniu Kaprała, w czerwcu 1919 roku pełnił służbę w centrali telefonicznej na Zamku w Poznaniu, podczas wizyty Komisji Alianckiej. 2 sierpnia 1919 roku został odkomenderowany do I Batalionu Łączności w Warszawie, a następnie do V Batalionu Łączności w Krakowie. W marcu 1920 roku otrzymał nominację na sierżanta sztabowego. 21 lipca 1921 roku został zwolniony ze służby wojskowej. W okresie powojennym był członkiem organizacji kombatanckiej. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim, 26 kwietnia 1922 roku awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (16 grudnia 1976) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 marca 1974). Zmarł 2 czerwca 1986 roku i został pochowany na cmentarzu w Rawiczu.

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny.

Jerzy Woźniak

Wrombel Antoni (1902–1976), urodził się 11 stycznia 1902 roku w Budzynie pow. Chodzież jako syn Jana i Katarzyny Trafarskiej. Jego ojciec był młynarzem, budował też wiatraki. Miał sześcioro rodzeństwa: dwie siostry i czterech braci. Uczęszczał do szkoły powszechnej i ukończył siedem klas. Do powstania zgłosił się 5 stycznia 1919 roku. Służył w Straży Ludowej, po przeszkoleniu wojskowym w plutonie dowodzonym przez sierż. Edmunda Hamlinga walczył w potyczkach o Radwanki, Podstolice i Trzydomy. Później odesłany na przeszkolenie do Poznania. Walczył pod dowództwem kapitana Andrzeja Kopy o Szubin i pod Rynarzewem. W składzie 10 Pułku Strzelców Wlkp. (późniejszy 68 pp) walczył w obronie Lwowa. Od 15 maja do 5 grudnia 1921 roku pełnił służbę w 70 pp, a od 3 stycznia 1922 roku do 31 grudnia 1937 r. w 7 Baonie Saperów w Poznaniu jako podoficer zawodowy. Na skutek nieszczęśliwego wypadku w czasie ćwiczeń został na podstawie orzeczenia Wojskowej Lekarskiej Komisji Rew. uznany inwalidą wojskowym i z dniem 31 grudnia 1937 r. zwolniony z wojska. Jako niezdolny do służby wojskowej nie brał czynnego udziału w kampanii wrześniowej 1939 roku. Podczas okupacji niemieckiej pracował jako robotnik w paczkarni Urzędu Pocztowego Nr 3 w Poznaniu, aż do czasu wyzwolenia. Po wyzwoleniu pracował jako pracownik umysłowy w Miejskim Wydziale

Antoni
Wrombel

Weterynarii w Poznaniu. Muzykalny jak cała rodzina, grał w orkiestrach wojskowych na saksofonie i klawnie. Po wojnie również koncertował z orkiestrami. Związek małżeński zawarł z Ireną Łagodzińska (zm. 2002). Z małżeństwa tego urodziła się córka Hanna, zamężna Wołochowicz. Zmarł 6 grudnia 1976 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie w Poznaniu (pole 28, kwatera 2, rząd 10, grób nr 365). Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (1928) i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928). W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego ojciec Jan Wrombel.

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; W. Janiszewski, nekrolog z gazety; informacje rodziny – Maria Szczotka.

Ewa Kabat

Wronka Andrzej (1897–1974), działacz niepodległościowy, biskup. Urodzony 21 października 1897 r. w Biskupicach Zabarycznych w pow. ostrowskim w rodzinie chłopskiej, Józefa i Marii z Poterów. Po ukończeniu szkoły powszechnej, naukę w gimnazjum pobierał w Ostrowie Wlkp. i Kępnie. W lipcu 1917 r. powołany do 27 pułku landwery w Ostrzeszowie. Pomoc dr K. Michalskiego uchroniła go przed wyjazdem na front. Nowy rok szkolny rozpoczął w Kępnie, gdzie w 1918 r. złożył egzamin maturalny. W czasie nauki gimnazjalnej był aktywistą tajnego Towarzystwa T. Zana – w Ostrowie w latach 1916–17 jako wiceprezes,

a w Kępnie jego założyciel i prezes. Czynnie również działał w ostrowskim Szkolnym Klubie Sportowym *Venetia*. Po zdaniu matury władze niemieckie wysłały go na przymusowe prace rolnicze do pow. namysłowskiego. Z chwilą wybuchu rewolucji w Niemczech W. powrócił w ojczyste strony, by przyłączyć się do ruchu niepodległościowego. Wkrótce objął funkcję drugiego sekretarza Powiatowej Rady Ludowej w Ostrzeszowie. W momencie wybuchu powstania wielkopolskiego ochotniczo wstąpił do ostrzeszowskiego batalionu Stanisława Thiela. Walczył w pododdziale łączności na froncie południowym (Ligota k. Kobylej Góry, Korzeń k. Kępna i in.). Udział w walce powstańczej w stopniu kaprała zakończył w maju 1919 r. W tym samym roku rozpoczął przygotowanie do posługi kapłańskiej. Studia teologiczne odbył w seminariach duchownych – wpraw w Poznaniu, a następnie w Gnieźnie. Przygotowanie do kapłaństwa przerwał na pięć miesięcy w 1920 r., aby wziąć udział w akcji plebiscytowej w Strzelcach Wielkich. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1923 r. Jego posady wikariuszowskie to kolejno: Bydgoszcz (parafia Św. Trójcy), Gniewków i Inowrocław. Dalsze studia kontynuował od 1924 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego, specjalizował się w orientalistyce, uzyskując w 1927 r. doktorat. Swoją wiedzę wykorzystywał jako profesor (wykładał języki biblijne, wstęp do Pisma św. i liturgikę) seminariów duchownych w Poznaniu oraz Gnieźnie (także jako wicerektor od 1927 r.). Z biegiem lat zasłynął jako wybitny teolog oraz jako pionier odrodzenia liturgii. Na rok przed wybuchem II wojny światowej został rektorem Pańskiego Kolegium Polskiego w Rzy-

mie. Niewykluczone, że ta ostatnia nominacja pozwoliła mu podczas okupacji hitlerowskiej uniknąć obozu koncentracyjnego lub innego rodzaju represji, a przeżyć ją w Gnieźnie, gdzie utrzymywał się z pracy jako urzędnik bankowy. Od władz jednak nie otrzymał zgody na sprawowanie funkcji kapłańskich. W tej sytuacji w konspiracji pełnił posługę duszpasterską i powierniczą wobec ks. Edwarda van Blericq'a, wikariusza generalnego archidiecezji gnieźnieńskiej. Po zakończeniu wojny był proboszczem gnieźnieńskiej fary, faktycznie zarządzał archidiecezją. Kard. A. Hlond mianował go administratorem diecezji chełmińskiej (1945–46) oraz diecezji gdańskiej (1945–51), skąd został usunięty przez władze państwowe w 1951 r. Zamieszkał w Poznaniu, był m. in. wykładowcą Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Chrystusowego. W okresie odwilży ideologicznej, w 1957 r. został biskupem tytularnym Vatarby oraz sufraganiem i wikariuszem generalnym we Wrocławiu. W mieście tym zmarł 29 sierpnia 1974 r., został pochowany na cmentarzu św. Wawrzyńca.

Powstańcy wielkopolscy..., t. 1, s. 74–75; J. Nowacki, Dzieje Archidiecezji Poznańskiej. T. 2. Poznań 1964 s. 722; J. Pietrzak, Na polskich szlakach kościelnej władzy (Andrzej Wronka 1897 – 1974). [w:] Byli wśród nas. Poznań 1978 s. 415 – 429; J. Pietrzak, Wronka Andrzej. W: WSB s. 845; J. Mandziuk, Wronka Andrzej W: Słownik Polskich Teologów Katolickich. T. 7. s. 448 – 451; Non omnis moriar. Księga pamięci, Cz. 4, Ostrów Wlkp. 1999, s. 37, cz. 5, Ostrzeszów 1999, s. 29 – 33; Paluszkievicz, Szewc: Słownik..., s. 222.

Edward Nawrot

Wrzaliński Stanisław (1882–1950), pułkownik Wojska Polskiego, dowódca wojskowy (m. in. 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich–późn. 59 Pułku Piechoty; XXIX Brygady Piechoty). Urodził się 3 września 1882 r. w Płocku jako syn Emilii Wrzalińskiej i Mikołaja Szestowa. Ojciec był kupcem pochodzenia rosyjskiego od wielu lat mieszkającym na ziemiach Królestwa Polskiego, matka Emilia Wrzalińska była Polką z mazowieckiej części rodziny Wrzalińskich. Od 1894 r. po śmierci obojga rodziców, adoptowany i wychowywany był przez ciotkę Marię Wrzalińską z. d. Gizińską i wujka Aleksandra Wrzalińskiego, uczęszczał do płockiego gimnazjum, które ukończył w 1900 roku. Następnie wstąpił do Armii Imperium Rosyjskiego, służąc m. in. na Dalekim Wschodzie Rosji, gdzie brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej. W 1914 r. wraz z jednostkami Syberyjskimi został skierowany do Europy. Uczestniczył w walkach z Niemcami na terenie Królestwa Polskiego, Ukrainy i Białorusi. Brał udział w kilkunastu największych bitwach I wojny światowej na froncie wschodnim w tym w kilku stoczonych na ziemiach polskich m. in. pod Warszawą (28 września–8 listopada 1914), Łodzią (11 listopada–6 grudnia 1914) czy Przasnyszem (18 lutego–26 marca 1915). Stanisław Wrzaliński podczas walk w czasie I wojny światowej w Armii Rosyjskiej wyka-

Stanisław
Wrzaliński

zywał się niezwykle odwagą był też kilkukrotnie ranny. Za niezwykle męstwo i odwagę został odznaczony szeregiem orderów Armii Rosyjskiej m. in. Złotą Szablą św. Jerzego Orderem św. Jerzego, Orderami św. Anny, Orderami św. Stanisława oraz Orderem św. Włodzimierza. W czasie I wojny światowej Stanisław Wrzaliński awansował do rangi kapitana, zaś wiosną 1917 r. został przedstawiony do zatwierdzenia jako pułkownik. Po wybuchu rewolucji lutowej i tworzeniu przez żołnierzy polskich służących w Armii Rosyjskiej jednostek polskich, Stanisław Wrzaliński w stopniu kapitana w sierpniu 1917 roku wstąpił jako ochotnik do I Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. Józefa Dowbora Muśnickiego. Decyzją jaką podjął w tym czasie poddyktowana była przede wszystkim, głębokim poczuciem patriotyzmu, który pomimo długiej służby w Armii Rosyjskiej na Dalekim Wschodzie Rosji pozostał żywy u kapitana Wrzalińskiego. Przejście do I Korpusu Polskiego wiązało się z ryzykiem zaprzepaszczenia kariery, a nawet możliwego uznania za zdrajcę, zarówno przez białych jak i czerwonych Rosjan. Ryzyka tego Wrzaliński nie bał się jednak podjąć. W I Korpusie Polskim pełnił kolejno stanowiska szefa sztabu 1 Dywizji Polskiej, a po krótkim czasie na własną prośbę został skierowany do oddziałów liniowych 1 Dywizji Polskiej toczących w tym czasie pierwsze walki z bolszewikami. Wrzaliński dowodził pododdziałami 1 Dywizji m. in. pod Rohaczewem i Bobrujskiem. Następnie był dowódcą I Legii Oficerskiej i I Batalionu Legii Rycerskiej w I Korpusie Polskim, gdzie był jednym z najwierniejszych żołnierzy gen. Józefa Dowbora Muśnickiego. Po kapitulacji I Korpusu Polskiego powrócił do Warszawy, gdzie organizował oddziały polskie oraz na czele grup

bojowych złożonych z Dowborczyków i mieszkańców stolicy rozbrajał oddziały niemieckie. W listopadzie 1918 roku oficjalnie wstąpił do odradzającego się Wojska Polskiego. W tym czasie był jednym z głównych organizatorów 21 Pułku Piechoty Dzieci Warszawy. Po organizacji wojska w Warszawie na początku 1919 roku na własną prośbę został skierowany do Wielkopolski, śladem dawnego dowódcy gen. Józefa Dowbora – Muśnickiego. W Wielkopolsce u boku głównodowodzącego powstaniem gen. Józefa Dowbora – Muśnickiego, Wrzaliński uczestniczył w walkach z Niemcami podczas Powstania Wielkopolskiego. 23 marca 1919 przejął dowództwo 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (17 stycznia 1920 przemianowanego na 59 Pułk Piechoty). 25 maja 1919 został wyznaczony na stanowisko szefa sztabu Dowództwa Frontu Północnego. W czerwcu 1919 r. powrócił jednak do 59 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Również w Wielkopolsce Wrzaliński rozbudowywał i organizował oddziały polskie na bazie 59 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Praktycznie wśród ciągłych walk zreorganizował pułk tworząc pełne 12 kompanii strzeleckich i 3 kompanie karabinów maszynowych. Dodatkowo podobnie jak w 1 Dywizji Polskiej w Rosji utworzył przy 59 Pułku szkołę podoficerską. W styczniu 1920 r. uczestniczył w obsadzaniu Pomorza, maszerując wraz z swymi oddziałami kolejno przez: Żnin, Szubin, Nakło nad Notecią (21 stycznia), Mrocze (22 stycznia), Więcbork (24 stycznia), Sępólno Krajeńskie (24 stycznia), Kamień Krajeński (28 stycznia), Chojnice (31 stycznia), Tucholę i Puck. Doskonale zorganizowane, składające się z karnych i doświadczonych żołnierzy oraz byłych powstańców oddziały wielkopolskie były pilnie potrzebne na wschodzie kraju, gdzie wojna

polsko-bolszewicka wkraczała w decydującą fazę. Z Tucholi na czele 59 Pułku Piechoty wyruszył na front polsko-bolszewicki na Ukrainie w międzyczasie awansując w maju 1919 roku do stopnia pułkownika. Wrzaliński uczestniczył w walkach z bolszewikami w czasie wyprawy kijowskiej. Dowodzony przez Wrzalińskiego pułk walczył przyczynił się do przełamania frontu bolszewickiego przechodząc aż 6 kolejnych linii obronnych nieprzyjaciela. Następnie w wyniku ofensywy radzieckiej wojska wielkopolskie przerzucono nad Berezynę, skąd powstrzymywały marsz sowietów na Warszawę. W tym miejscu należy zaznaczyć, że dowodzony przez Wrzalińskiego 59 Pułk Piechoty ani razu nie zaznał porażki, co zostało odnotowane w dokumentach wojskowych. Wycofywanie się oddziałów wielkopolskich pod dowództwem Wrzalińskiego do Warszawy następowało głównie z powodów ogólnej sytuacji strategicznej na froncie polsko-bolszewickim. Podczas bitwy warszawskiej pułkownik Wrzaliński objął dowództwo nad utworzoną XXIX Brygadą Piechoty w składzie 59 i 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Grupa pułkownika Wrzalińskiego wchodząca w skład 15 Dywizji Wielkopolskiej gen. Junga miała za zadanie bronić południowych przedmieść Warszawy. Wielkopolskie oddziały Wrzalińskiego odparły natarcia radzieckie na południowe dzielnice Warszawy, zaś rano 17 sierpnia grupa operacyjna płk Wrzalińskiego składająca się z XXIX Brygady Piechoty oraz przydzielonych do niej grupy czołgów i 3 pociągów pancernych, współdziałając z lotnictwem przeszła do kontrofensywy i przełamała front polsko-radziecki zajmując m. in. Mińsk Mazowiecki. Następnie oddziały płk Wrzalińskiego ścigały bolszewików do granicy z Niemcami w Pru-

sach oraz uczestniczyły w bitwie nad Niemnem. Bitwa grupy płk Wrzalińskiego o Mińsk Mazowiecki jest jednym z pierwszych przykładów zastosowania przez Wojsko Polskie skoordynowanego ataku piechoty, lotnictwa i broni pancernej. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że płk Wrzaliński był pierwszym polskim dowódcą, którego oddziały zastosowały taktykę podobną do późniejszego „Blitzkriegu”. Dokument przechowywany w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie, sporządzony w 1921 r. wspomina się o „niezliczonej ilości” czynów bojowych Wrzalińskiego. Podczas jednej z bitew, Wrzaliński dzięki własnemu męstwu zatrzymał siły wroga umożliwiając wycofanie sztabu brygady w bezpieczne miejsce. Charakteryzowany był jako oficer wyróżniający się walczącością, poświęceniem i olbrzymią wręcz odwagą. Niejednokrotnie w swoim postępowaniu dawał wzór do naśladowania swym podkomendnym. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej pułkownik Wrzaliński pełnił szereg ważnych funkcji w Wojsku Polskim. Był m. in. dowódcą piechoty dywizyjnej, a zarazem zastępcą dowódcy 11 Dywizji Piechoty, zaś w 1925 roku został pierwszym dowódcą 5 Brygady Ochrony Pogranicza (Polesie). 28 maja 1926 roku został przeniesiony z KOP i przydzielony do dyspozycji dowódcy Okręgu Korpusu Nr IX w Brześciu. W lipcu 1928 roku wyznaczony został na stanowisko szefa Biura Uzupełnień Ministerstwa Spraw Wojskowych. Pełniąc służbę w Stanisławowie i Warszawie pozostawał oficerem nadetatowym 49 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych. 8 października 1929 roku wyznaczony został na stanowisko dowódcy 30 Dywizji Piechoty w Kobryniu. 13 października 1931 roku zwolniony został ze stanowiska dowódcy dywizji,

a 31 grudnia 1931 roku przeniesiony został w stan spoczynku. Decyzją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych został mianowany na stanowisko Prezydenta Gniezna, którą to funkcję pełnił w latach 1934–1936. Podczas wybuchu II wojny światowej udał się na Polesie. Próbował dotrzeć do ośrodka zapasowego 30 Dywizji Piechoty, a po wkroczeniu Sowieców dołączyć do walczących z nimi oddziałów KOP. Następnie ukrywał się przed bolszewikami w radzieckiej strefie okupacyjnej. W tym czasie Wrzaliński musiał spalić dużą część dokumentów osobistych i pamiątek, cały czas ukrywając się przed ścigającymi go bolszewikami. Był to jeden z najgorszych okresów w życiu pułkownika Wrzalińskiego, skazanego na życie w ukryciu w radzieckiej strefie okupacyjnej. Po wybuchu walk niemiecko-radzieckich i odkryciu przez Niemców grobów zamordowanych przez NKWD oficerów polskich w Katyniu, pod wpływem emocji, prawdopodobnie nie znając dokładnie skali niemieckiego okrucieństwa w okupowanej Polsce 2 lipca 1943 wysłał z Wrocławia list do Himmlera, w którym zgłaszał się „wraz ze swoimi ludźmi” (... mit meinen Landsleute Polen) do walki z bolszewizmem. Jego pismo pozostało bez odpowiedzi. Wrzaliński jak później tłumaczył, wobec zbliżającej się klęski Niemiec, za ich aprobatą chciał zorganizować oddziały polskie, podobnie jak czyniono to w końcówce I wojny światowej, aby w odpowiednim momencie wystąpić przeciwko głównym jego zdaniem wrogom Polski – bolszewikom. Nie bez znaczenia było zapewne długie ukrywanie się Wrzalińskiego w radzieckiej strefie okupacyjnej, a przede wszystkim zamordowanie w Katyniu przez bolszewików wielu przyjaciół pułkownika z polskiego korpusu oficerskiego. Realia II wojny świa-

towej były jednak zupełnie inne, a podjęta pod wpływem emocji, oburzenia i awersji do komunizmu decyzja była wyjątkowo niefortunna i przyniosła Wrzalińskiemu wyłącznie problemy. Pułkownik Wrzaliński został aresztowany, następnie był przesłuchiwany przez Niemców, którzy uznali, że pomimo zaawansowanego wieku jest dla nich zagrożeniem i do końca wojny należy go przetrzymywać w obozie jenieckim. Wrzalińskiego osadzono w obozie dla polskich oficerów Oflagu VII A w Murnau am Staffelsee. Dzieci pułkownika wysłano na roboty przymusowe. Po zakończeniu II wojny światowej, wobec niezrealizowania planów organizacji jednostek polskich, uświadomieniu sobie zbrodni dokonanych przez Niemców na Polakach i dostaniu się Polski w strefę kontroli Związku Radzieckiego, nie mogąc wrócić do opanowanego przez komunistów kraju 4 stycznia 1950 r. popełnił samobójstwo w obozie przejściowym dla ludności polskiej w Wentorf. Żonaty z Bronisławą Wrzalińską z domu Pomorską, miał dwóch synów Stanisława i Jerzego. W czasie swojej służby w Armii Polskiej został odznaczony wieloma orderami i odznaczeniami m. in. Orderem Virtutii Militarii, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości, zaś za wyjątkowe zasługi w organizacji wojska polskiego – Złotym Krzyżem Zasługi. W zasadzie w większości dokumentów archiwalnych podkreślano wyjątkową odwagę pułkownika Wrzalińskiego, którego oddziały na polu bitwy w zasadzie nigdy nie zasnęły porażki, a pułkownik Wrzaliński pod względem stricte wojskowym nie zawodził nigdy. Wrzaliński był też bardzo dobrym i skutecznym organizatorem wojska zarówno w Korpusie Polskim na Wschodzie jak i w odrodzonym Wojsku Polskim. Nale-

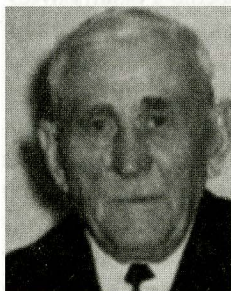
ży zaznaczyć, że płk Wrzalińskiego pomimo piastowania wysokich stanowisk w Armii Polskiej na poziomie generała brygady i generała dywizji głównie z przyczyn politycznych nigdy nie awansowano do stopnia generalskiego.

Dokumenty z Archiwum Rodzinnego Stanisława, Jerzego i Aleksandra Wrzalińskich w posiadaniu autora (niepublikowane legitymacje, rękopisy, listy, fotografie, wspomnienia członków rodziny Wrzalińskich); CAW. Akta Personalne dot. St. Wrzalińskiego; Dzienniki Personalne Ministra Spraw Wojskowych z lat 1922–1931; Roczniki oficerskie z 1923, 1924 i 1928, Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, zespół archiwalny nr 171; Instytutu Piłsudskiego, Jednodniówka w 10 rocznicę istnienia 58 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Inowrocław 1929; Jarosław Gdański: Na progu kolaboracji. Mieli walczyć za III Rzeszę, (w:) Polityka nr 34 (2617), Polityka. Pomocnik Historyczny nr 3 (8), s. 3–10; Marcin Synak: Pułkownik Stanisław Mikołaj Wrzaliński – zarys biografii wojskowej, 2010 (mps niepublikowany); Encyklopedia Gniezna i Ziemi Gnieźnieńskiej, Towarzystwo Miłośników Gniezna, Gniezno 2011; Bolesław Waligóra: Bój na przedmościu Warszawy w sierpniu 1920 r., Warszawa 1934.

Piotr Hojka

Wrzesiński Michał (1889–1974), urodził się 26 września 1889 roku w Robakowie w gminie Kórnik, w powiecie poznańskim (dawny śremski), w rodzinie Michała i Katarzyny z domu Kozak. Miał brata Michała i siostry Celinę i Marię oraz przyrodnie rodzeństwo: Stefana, Julię i Ksawerę. Szkołę powszechną ukończył w Robakowie. Zawodu wyuczonego

nie posiadał. Cały czas mieszkał w Robakowie. W grudniu 1918 roku z przyrod-nim bratem Stefanem ochotniczo zgłosił się do powstającego oddziału powstań-czego w Robakowie, który wszedł w skład 2 Kompanii Kórnickiej, dowo-dzonej przez Mariana J. Brochwicz–Tra-wińskiego (później 6 Pułk Strzelców Wielkopolskich). Brał udział w wyzwa-laniu Poznania i Śremu oraz w walkach frontowych: pod Rawiczem, Miejską Górką, Lesznem i Zbąszyniem. Po za-kończeniu powstania brał udział w woj-nie polsko–bolszewickiej. Po wojnie wy-jechał do Francji i Belgii. W 1922 roku wrócił do Robakowa, pracował w 42 hektarowym gospodarstwie z rodzicami. W II wojnie światowej nie brał czynnego udziału. Oskarżony został o działalność konspiracyjną, za czytanie i rozpo-wszechnianie gazetek antyniemieckich. Senat Karny Sądu Krajowego w Pozna-niu w dniu 9 lipca 1943 roku na rozpra-wie głównej, odbytej w Rawiczu skazał go na trzy lata obozu karnego. Początko-wo był więziony w Poznaniu w Forcie VII, a następnie w Rawiczu. Centralna Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu uchylili niespra-wiedliwe wyroki w odniesieniu do wszystkich skazanych w dniu 9 lipca 1943 roku. Zakończenie II wojny świato-wej skróciło czas odbywania kary, mimo to pobyt w obozie wywołał nieodwracal-ne zmiany w stanie jego zdrowia. Jego

Michał
Wrzesiński

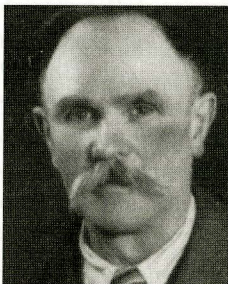
brat Stefan w czasie II wojny światowej zginął w obozie w Dachau. 30 stycznia 1922 roku ożenił się z Pelagią Kropacz z Robakowa, z którą miał pięcioro dzieci: Marię (1922–2008) pochowana w Kórni-ku, Zofię (ur. 1923) pochowana w Swa-rzędzu, Kazimierza (1924–1981r) pocho-wany w Robakowie, Reginę (ur. 1927) mieszka w Śremie i Mieczysława (ur. 1932) mieszka w Bydgoszczy. W 1972 r. małżonkowie obchodzili jubileusz 50 – lecia ślubu. Michał Wrzesiński zmarł w Robakowie 23 marca 1974 roku i po-chowany został na cmentarzu parafial-nym w Tulcach. W 2008 roku ekshumo-wany na cmentarz do Robakowa, gdzie spoczywa w rodzinnym grobowcu z żoną i z synem Kazimierzem. W dowód uzna-nia za zasługi w dziele odzyskania nie-podległości, burmistrz Miasta i Gminy przekazał rodzinie Michała Wrzesińskie-go Medal Pamiątkowy (2008) i Pamiąt-kowy Krzyż Powstańcy (2010).

K. Krawiarz, Mieszkańcy Robakowa i okolic w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Wydano z okazji nadania imienia Powstańców Wielkopolskich Szkole Podstawowej i Gimnazjum w Ro-bakowie, R. 2008, s. 3; Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie, Akt oskarżenia D 2OJs, 168/42 (18)–Rawicz, Karta nr 51, s. nr 1, poz. 42, karta nr 52, s. nr 3, karta nr 56, s. 1. i Centralna Komisja Ści-gania Zbrodni przeciwko Narodowi Pol-skiemu. Uchylenie niesprawiedliwych wyroków narodowosocjalistycznych w odniesieniu do wszystkich skazanych w dniu 9 lipca 1943, 2r./2 OJs. 168/42 (18)–Rawicz, Sygnatura akt 26 AR 873/09, Warszawa 19.11.2009; H. Kowa-lewska, K. Krawiarz, Powstańcy Wielko-polscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011, s. 47–48; Akta parafii pod wezwaniem Narodzenia NMP w Tulcach, Księ-

ga zgonów nr 1974/3; Dokumenty i informacje synowej Leokadii Wrzesińskiej z Robakowa.

Halina Kowalewska

Wrzeszcz Kazimierz (1888–1964), powstaniec wielkopolski kompanii jutrosińskiej, sołtys oraz rolnik z Śląskowa, działacz społeczny. Urodził się 4 marca 1888 r. w Śląskowie. Syn Jana i Antoniny. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany 13 listopada 1914 r. do 24 Pułku Artylerii. Brał udział w walkach na froncie zachodnim od marca 1915 r., między innymi w bitwie pod Verdun oraz Loretto. Służbę zakończył 18 grudnia 1918 r. w stopniu starszego szeregowego. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 5 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do oddziału Straży Ludowej w Jutrosinie. Został przydzielony do kompanii jutrosińskiej dowodzonej przez Marcelego Szymanowskiego. Brał udział w akcji rozbrajania kolonistów niemieckich w Śląskowie oraz Płaczkowie. Brał udział w powstaniu na terenie powiatu rawickiego. Ze służby zwolniony 18 lutego 1919 r. Prowadził gospodarstwo rolne w Śląskowie, które przejął po ojcu. Przez całe życie brał czynny udział w życiu społecznym. Przez 25 lat był sołtysem Śląskowa. Inicjatorem i założycielem, a następnie prezesem miejscowej Ochotniczej Straży Pożarnej. Po spłonięciu drewnianego kościoła w Dubinie w 1936

Kazimierz
Wrzeszcz

r., czynnie angażował się w budowę nowego. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło Jutrosin. Podczas okupacji hitlerowskiej został wysiedlony wraz z rodziną do oddalonych o kilkanaście kilometrów Sów, gdzie przebywał do zakończenia wojny. W 1945 r. wrócił na swoje gospodarstwo, obejmując ponownie funkcję sołtysa. Był jednym z inicjatorów i budowniczych Pomnika Wdzięczności Za Opiekę Matki Boskiej w Śląskowie. Pomnik wzniesiono jako podziękowanie za szczęśliwy powrót żołnierzy biorących udział w II wojnie światowej oraz rodzin wysiedlonych przez władze okupacyjne w okresie wojny. W kolejnych latach był represjonowany przez ówczesne władze w związku ze sprzeciwem wobec prowadzonej polityki rolnej, w tym zakładaniu Spółdzielni Produkcyjnych. Wielokrotnie wzywany i przetrzymywany przez Urząd Bezpieczeństwa. Należał do ZBoWiD. Zmarł 23 lutego 1964 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Borku koło Dubina. 5 lutego 1919 r. zawarł związek małżeński z Anną Wachowiak (1889–1965). Miał cztery córki: Zofię (ur. 1922), Kazimierę (ur. 1928), Jadwigę (ur. 1929) i Teresę (ur. 1932) oraz sześciu synów: Kazimierza (ur. 1919), Tadeusza (1921–1971), Ludwika (ur. 1923), Antoniego (ur. 1924), Henryka (ur. 1925) i Józefa (ur. 1927). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1958).

Materiały oraz informacje przekazanych przez syna powstańca Henryka Wrzeszcza oraz wnuka Krzysztofa Wrzeszcza; APP – Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, ewidencja członków Związku Weteranów Powstań

Narodowych R. P., Sygn. 45; Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek odznaczeniowy Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Sygn. 850/58; Uchwała Rady Państwa z dnia 18 grudnia 1958 r. Nr 0/1054, s. 9; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej 1918 – 1919. Zeszyty Historyczne, cz. 1, Jutrosin 2012, s. 110–111; Grzelak A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 116/2010, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. X, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Wstawski Józef (1900–1938), urodził się 27 lutego 1900 w Gommern w Niemczech. Świadcstwo dojrzałości uzyskał w Gimnazjum w Krotoszynie w 1919 r. W latach 1919–1920 jako ochotnik brał udział w Powstaniu Wielkopolskim na froncie północnym oraz w wojnie polsko-bolszewickiej. Działal też w Komitecie Plebiscytowym na Warmii i Mazurach w 1920 r. oraz brał udział w pracach Centralnego Komitetu Wyborczego Sejmu Wileńskiego. W latach 1919–1923 studiował prawo na Uniwersytecie Poznańskim. Od 1921 r. był członkiem korporacji akademickiej „Magna-Polonia”. Był też członkiem zarządu Młodzieży Wszechpolskiej w latach 1922–1923 oraz Obozu Wielkiej Polski. Co najmniej od 1928 r. był adwokatem w Lesznie. Aktywnie działał w Stronnictwie Narodowym w Lesznie (Prezes Koła w 1930), był członkiem Sejmiku Powiatowego i Rady Miejskiej, wiceprezesem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, prezesem Związku Obrońców. Kresów Zachodnich, wiceprezesem Towarzystwa Powstańców i Wojaków, działaczem OWP w Wielkopolsce. W 1930 r.

z ramienia Narodowej Demokracji kandydował do sejmu; mandatu nie zdobył. Zmarł prawdopodobnie 1932/33. A. Podsiadły podaje błędną informację, iż zmarł 1938 r. w Poznaniu.

K. Krasowski, Wydział..., s. 265; „Wiadomości miasta Leszna” z 15 X 1929, Nr 36, s. 1; A. Posiadły, biogram [w:] Słownik biograficzny Leszna. Pod red. B. Głowinkowska, A. Konior, Leszno 2004, s. 494–495; Uczczenie pamięci ś. p. mec. Józefa Wstawskiego, (w:) „Głos Leszczyński” R. 1938, nr 36, s. 5.

Zenon Józwiak

Wyborski Feliks (1891–1940), urodził się 29 października 1891 roku w Ba-chorcach w pow. strzelińskim, w rodzinie stelmacha Antoniego i Anny z domu Szwarz. Od 20 kwietnia 1898 roku do 23 września 1905 roku uczęszczał do szkoły ludowej w Woli Wapowskiej, następnie wyjechał do Westfalii i terminował w sklepie spożywczym i w drogerii w Habinghorst, równocześnie uczył się w szkole handlowej. Po jej ukończeniu pracował jako sprzedawca w sklepach w Herne i Hamm, był członkiem Stowarzyszenia Gimnastycznego „Sokół”, które dążyło do podtrzymywania ducha narodowego wśród polskiej emigracji zarobkowej. 15 października 1912 roku powołany do armii pruskiej i wcielony do

Feliks
Wyborski

13 pułku artylerii ciężkiej w Badenii, od 1 maja 1913 roku w szkole podoficerskiej artylerii w Jüteborgu pod Berlinem; po jej ukończeniu mianowany starszym kanonierem i od 1 maja 1914 roku służył w tym samym pułku. Od początku I wojny światowej w ofensywie na froncie zachodnim, w 1915 roku na froncie wschodnim w Małopolsce, następnie, aż do końca wojny, na froncie zachodnim. W 1915 roku mianowany kapralem, 1917 roku plutonowym. Odznaczony Pruskim Krzyżem Żelaznym II kl. Po demobilizacji wrócił 25 listopada 1918 roku do domu, wstąpił do tajnego komitetu w Kruszwicy i zajął się organizacją grup rolników w Bachorach i w sąsiednich wsiach w celu przygotowania do wyzwolenia tych terenów. Pod koniec grudnia, gdy rozeszła się wiadomość o walkach w Poznaniu, z taką grupą młodych chłopów, uzbrojonych jedynie w siekiery, rozbroił niemieckie posterunki graniczne i celne w Woli Wapowskiej, Paprosie i Pieraniu. 1 stycznia 1919 roku wstąpił do plutonu żandarmerii polowej komendy placu w Kruszwicy, zaś 5–6 stycznia 1919 roku, w grupie sierż. Ignacego Nowaka, brał udział w walkach i wyzwoleniu Inowrocławia. Pozostał w wojsku i wstąpił do 1 Pułku Grenadierów Kujawskich (5 Pułk Strzelców Wielkopolskich), z którym uczestniczył w potyczkach z Niemcami na froncie północnym, pod Jaksicami, Złotnikami i Nową Wsią. Następnie przeniesiony do batalionu wartowniczego w Inowrocławiu, od 1 sierpnia 1919 roku jako szef 4 kompanii tego batalionu pełnił służbę na linii demarkacyjnej nad Notecią w Czarnkowie. 27 lipca 1919 roku mianowany sierżantem sztabowym, 15 listopada 1919 roku został szefem kancelarii komendy placu w Inowrocławiu. 1 lutego 1920 roku skierowany do Wielkopolskiej Szkoły Podoficerskiej w Poznaniu i Byd-

goszczy. 1 sierpnia 1920 roku mianowany podchorążym, 7 sierpnia skierowany do Okręgowej Szkoły Piechoty nr 5 przy DOG w Krakowie, pełnił służbę instruktora. 15 stycznia 1921 roku mianowany na stopień podporucznika piechoty ze starszeństwem od 1 sierpnia 1920 roku. 11 listopada 1921 roku przeniesiony do Centralnej Szkoły Podoficerów Piechoty nr 2 w Grudziądzu, był w niej kolejno: instruktorem, dowódcą oddziału sztabowego (1922–1923), kwatermistrzem i adiutantem Szkoły. 15 lutego 1923 roku awansowany na stopień porucznika w korpusie osobowym oficerów piechoty. W sierpniu 1928 roku przeniesiony z macierzystego 59 p. p. do 54 p. p. w Tarnopolu, gdzie pełnił kolejno służbę: młodszego oficera kompanii, oficera służb taborowych, dowódcy kompanii administracyjnej oraz dowódcy kompanii. 4 lipca 1933 roku wyznaczony powiatowym komendantem przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego. Na tym stanowisku uzyskał doskonałe wyniki w pracy z młodzieżą szkolną, dużą uwagę poświęcał zwłaszcza wychowaniu obywatelskiemu młodzieży wiejskiej. Awansowany na stopień kapitana w korpusie osobowym oficerów piechoty. Odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym i Srebrnym Medalami za Długoletnią Służbę i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. W 1920 roku ożenił się z Władysławą Benedykcińską z Inowrocławia, córką kupca i miał dwoje dzieci: Stefanię (ur. 1922) i Henryka (ur. 1925). Losy kapitana Wyborskiego we wrześniu 1939 roku są niejasne. Wg relacji córki walczył w okolicach Przemyśla, co jest możliwe, ale nie poparte konkretnymi informacjami. 12 Dyw. Piech. w skład

której wchodził 54 p. p. miała być mobilizowana w składzie grupy operacyjnej „Prusy”, w jej południowej części (Grupa Operacyjna gen. Stanisława Skwarczyńskiego), która miała być ześrodkowana w rejonie Końskich, Kielc i Radomia. Do rejonu koncentracji w okolicach Skarżyska–Kamiennej 6/7 września 1939 roku dotarł jedynie 3 batalion 54 p. p., ponieważ wieczorem 6 września Naczelne Dowództwo wstrzymało transporty 12 Dyw. Piech. jadące przez Sandomierz na zachód, gdyż bardzo silne bombardowania nie tylko rujnowały linie kolejowe, ale ponadto powodowały znaczne zniszczenia i straty w ludziach i sprzęcie. Wobec tego pozostałe bataliony 54 p. p. wyładowały się 1 września w rejonie Jarosławia i Rozwadowa i zostały włączone do Grupy Operacyjnej „Sandomierz”, której zadaniem było dozorowanie i obrona mostów początkowo na Wiśle, następnie na Sanie. 9 września 1939 roku przybył z Jarosławia do Kuryłówki koło Leżajska nad Sanem 1 batalion 54 p. p. Następnego dnia na przyczółku obronnym ubezpieczał przejście rozproszonych oddziałów 21 Dyw. Piech. przez most i jej zbiórkę w lasach ok. 5 km na wschód od rzeki, w nocy 10/11 września bronił przeprawy po przeprowadzeniu się głównych sił Armii „Kraków”, jeszcze 12 września 1939 roku dozorował brzeg Sanu. 2 batalion w ramach 164 p. p. rez. stanowił odwód grupy w rejonie Mokrzyszowa w pobliżu Tarnobrzega nad Wisłą. Od 8/9 września do 12 września pułk bronił Wisły, 12 września 1939 roku walczył w odwrocie grupy za San, 14 września był już w rejonie Janowa Lubelskiego, 16–17 września w rejonie Frampola, 18–19 września toczył zacięty bój pod Tomaszowem; wobec okrażenia pod Majdanem oddziały zostały rozwiązane.

W myśl rozkazu Naczelnego Wodza z 11 września 1939 roku wszystkie jednostki miały się kierować do obszaru koncentracji we wschodniej Małopolsce. Nie wiadomo, w którym batalionie 54 p. p. walczył kpt. Wyborski oraz kiedy i z jakim pododdziałem przedostał się do rejonu Przemyśla. Przemyśl był broniący 14 września, zaś w nocy 14/15 września oddziały obrony zostały wycofane w kierunku Mościsk. Po zakończeniu walk jakiś oddział, lub może tylko grupa oficerów i żołnierzy (w niej – wg relacji syna jednego z tych oficerów – był też kpt. Wyborski) starała się przedostać na Węgry w okolicach Rafajłowej; nie wiadomo, jaką drogą i kiedy przeszli ponad 300 km z okolic Przemyśla aż tam. Gdy przejście przez góry nie doszło do skutku, kpt. Wyborski wrócił do Tarnopola, zatrzymał się na przedmieściach w Zagrobeli i prosił żonę o dostarczenie cywilnego ubrania. Jednak tego samego dnia został aresztowany; widziano go w mundurze prowadzonego do więzienia w Tarnopolu. Został z niego wywieziony w początkach października i osadzony w więzieniu UNKWD nr 2 we Lwowie, na ul. Zamarstynowskiej, wywieziony z niego z końcem kwietnia, lub na początku maja 1940 roku do więzienia NKWD w Kijowie, Charkowie lub Chersoniu i zastrzelony latem, najpewniej w więzieniu, w którym był osadzony. Miejsce pochowania jego zwłok jest nieznane. Powstaje jeszcze kwestia, czy kapitana Wyborskiego przewieziono z Tarnopola bezpośrednio do Lwowa, bowiem na liście jeńców obozów rosyjskich sporządzonej przez Biuro Opieki nad Rodzinami Woskowych Dowództwa Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS, która stała się podstawą listy katyńskiej Adama Moszyńskiego, jest wymieniony por. Wyborski, bez imienia, wśród jeńców obozu

w Kozielsku. Za Moszyńskim powtórzyli tę informację J. Tucholski oraz autor noty biograficznej zamieszczonej w „Wojskowym Przeglądzie Historycznym”. Z innej informacji córki wynika, że kpt. Wyborskiego miano widzieć w obozie w Starobielsku. Wartość tych przekazów jest wątpliwa, gdyż – jak wiadomo – w obozach w Kozielsku i Starobielsku przetrzymywano oficerów wziętych do niewoli w drugiej połowie września lub na początku października, natomiast oficerowie i policjanci aresztowani w miejscu zamieszkania lub służby byli początkowo osadzani w miejscowych więzieniach, a późną wiosną lub latem 1940 z nich wywożeni na wschód, zgodnie z rozkazem Ł. Berii z 22 marca 1940 roku.” Nie wiadomo, czy kiedykolwiek uda się wyjaśnić losy kpt. Wyborskiego od chwili uwięzienia do zastrzelenia. Są one drobną częścią szerszej problematyki, która dotychczas – z braku źródeł – pozostaje nierozwiązana.

A. Moszyński, Lista katyńska, Londyn 1982, s. 211; J. Tucholski, Mord w Katyniu, Warszawa 1991, s. 252; Wojskowy Przegląd Historyczny, R. 1993, nr 4, s. 382; Z. Gajowniczek, Ukraiński ślad Katynia, Warszawa 1995, s. 11 (tutaj mylnie podano datę i miejsce urodzenia: – 4 X 1891 w Woli Wapowskiej), fot. 52; W. Jastrzębski, D. Rumfeld, K. Sidorkiewicz, Katyń 1940, Bydgoszcz 1995, s. 111 (fot.); Księga pochowanych żołnierzy, Pruszków 1996, s. 405 (mylna inf.!); Aresztowani w rejonie Lwowa i Drohobycza, Warszawa 1998, s. 352; Z. Gajowniczek, Śladem zbrodni katyńskiej, Warszawa 1998, s. 235, fot. 6; Rodowód, R. 2000, nr 10, s. 16 (fot.); Informacje córki, Stefanii Szydłowskiej z Inowrocławia.

Wojciech Śmigielski

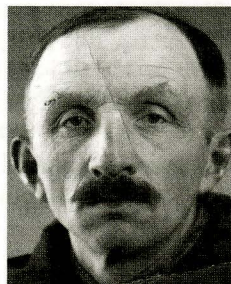
Zalewski Tomasz (1880–1962), urodził się 5 września 1880 roku w Hersztowie, w powiecie leszczyńskim, w województwie wielkopolskim, jako syn Ignacego i Katarzyny z domu Dworczak. Miał jednego brata Ignacego i trzy siostry: Marię, Rozalię i Helenę. Szkołę powszechną skończył w Bieganowie. Pracował w gospodarstwie rolnym wraz z rodzicami. W 1905 roku zamieszkał w Markowicach w gminie Kleszczewo (w dawnym powiecie średzkim) obecnie poznańskim. W 1914 roku został powołany do armii pruskiej i brał udział w I wojnie światowej. Po 2 latach pobytu na froncie, został ranny w głowę i znalazł się w szpitalu wojskowym w Niemczech. Został urlopowany. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego, zgłosił się ochotniczo do powstających szeregów powstańczych w Kórniku. Według relacji córki Stanisławy, ojciec opowiadał, *jak rozkręcał szyny kolejowe w okolicy Lipna, aby uniemożliwić przewóz pociągów z bronią z Niemiec do Wielkopolski*. Brał udział w największej bitwie stoczonej 23 stycznia 1919 roku z niemieckimi pociągami pancernymi przed stacją kolejową Lipno. Walczył (prawdopodobnie) w 2 Kompanii Kórnickiej. W 1940 roku, po przeprowadzaniu rewizji w domu, Niemcy zniszczyli pamiątki rodzinne, zdjęcia, dokumenty i wysiedlili całą rodzinę z Markowic do Łodzi do obozu przejściowego. Z Łodzi przemieszczeni zostali do miejscowości Choszczów w gminie Kurów w powiecie puławskim, w województwie lubelskim. W marcu 1945 roku wrócił do domu rodzinnego w Markowicach. Prowadził nadal gospodarstwo rolne. W 1905 roku zawarł związek małżeński z Marią Grządzielewską, z którą zamieszkał w Markowicach. Miał dwanaścioro dzieci: Weronikę (ur. 1906), Czesława (ur. 1909), Franciszka (ur.

1914), Stanisława (ur. 1921), Jana (ur. 1924), Stanisława (1926–2011)), Kazimierza (ur. 1928), Bronisława (ur. 1931). Czworo dzieci zmarło w wieku niemowlęcym. Żyje syn Kazimierz (ur. 1928) i mieszka w Tychach. W 1955 roku małżonkowie obchodzili 50 rocznicę pożycia małżeńskiego. Zmarł nagle 31 grudnia 1962 roku w Robakowie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Krowie wraz żoną Marią (1887–1965). W 2010 roku z inicjatywy Koła TPPW, grób oznakowano biało-czerwonym proporczykiem oraz tabliczką z napisem *Tomasz Zalewski Powstaniec Wielkopolski 1918/19*.

K. Krawiarz, Mieszkańcy Robakowa i okolic w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Wydano z okazji nadania imienia Powstańców Wielkopolskich Szkole Podstawowej i Gimnazjum w Robakowie, R. 2008, s. 6; H. Kowalewska, K. Krawiarz. Powstańcy Wielkopolscy gminy Kleszczewo, Kleszczewo 2011, s. 49–50; Urząd Stanu Cywilnego w Kleszczewie, Księga zgonów nr 1/63: Informacje córki Stanisławy Szydłowskiej i wnuka Pawła Zalewskiego z Markowic.

Halina Kowalewska

Ziała Franciszek (1895–1965), urodził się w 16 października 1895 r. Prośnie pow. Chodzież. Rodzicami jego byli robotnik Stanisław Ziała i Katarzyna z domu Bejenka. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Wyszynach. Po ukończeniu szkoły od 1909 r. pomagał w pracy rodzicom. Podczas I wojny światowej powołany został w 1915 r. do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej. Po przeszkoleniu w Niemczech skierowany został na front zachodni i walczył m. in. pod Verdun. Po załamaniu się frontu i odwro-

Franciszek
Ziała

cie z prowincji Nadrenii–Westfalii z początkiem listopada 1918 r. zdemobilizowany wrócił do domu rodzinnego. W mundurze żołnierskim zgłosił się jako ochotnik w dniu 6 stycznia 1919 r. do Powstania Wielkopolskiego. Włączony został do 7 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich pod dowództwem najpierw ppor. Wegnera, a następnie ppor. Kruczkowskiego. Z kompanią tą walczył pod Radwankami i Margoninem. Uczestniczył w potyczce z patrolem Grenzschtzu pod folwarkiem Jeleń koło Gołańczy. Następnie służył w Wojsku Polskim do czasu demobilizacji i przeniesienia do rezerwy w 1921 r. Po powrocie z wojska pracował jako robotnik rolny na różnych majątkach. W 1925 r. zawarł związek małżeński z urodzoną 6 kwietnia 1897 r. Władysławą Sroka. Z małżeństwa tego urodził się syn Adam (1935–1989). W czasie II wojny światowej pracował jako robotnik rolny w majątku Nowe Budy k/Budzynia, a następnie również jako robotnik do czasu osiągnięcia wieku emerytalnego. Zmarł 5 maja 1965 r. i pochowany został na cmentarzu w Budzynie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; Urząd Stanu Cywilnego Budzyna; pamiątki i informacje rodziny.

Ewa Kabat

ANEKS

Spis biogramów zamieszczonych w: **„Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”**, tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008; tom V, Poznań 2008; tom VI, Poznań 2009; tom VII, Poznań 2010; tom VIII, Poznań 2011 i tom IX, Poznań 2012.

A.

Adam Stanisław (1901–?), T. VII, s. 9
 Adamczak Ignacy (1878–1967), T. III, s. 9
 Adamczak Ignacy (1897–1985), T. I, s. 12
 Adamczak Jan (1899–?), T. VII, s. 9
 Adamczak Ludwik (1878–1947), T. VIII, s. 11
 Adamczak Maciej (1883–1966), T. II, s. 8
 Adamczak Wincenty (1899–1988), T. IX, s. 11
 Adamczewski Hubert (1898–1965), T. V, s. 9
 Adamczewski Tadeusz (1902–1979), T. I, s. 12
 Adamczewski Tomasz Jan (1884–1939), T. II, s. 8
 Adamczewski Walenty (1877–1967), T. V, s. 10
 Adamczewski Wincenty (1869–1939), T. VI, s. 9
 Adamkiewicz Sylwester (1900–1986), T. IV, s. 9
 Adamski Stanisław Marcin (1895–1975), T. VI, s. 9
 Adamski Stefan (1899–1975), T. IV, s. 9
 Adamski Wojciech (ur. 1877, data śmierci nieznana), T. I, s. 13
 Agaciak Jakub (1893–?), T. VII, s. 10
 Ajtner Edmund (1902–1984), T. V, s. 11
 Ajtner Marian (1899–1983), T. V, s. 12
 Alejski Bronisław (1900–1942), T. I, s. 13
 Alejski Franciszek (1902–1992), T. I, s. 14
 Aleksander Franciszek (1893–1975), T. III, s. 9; T. V, s. 12; T. IX, s. 11
 Alkiewicz Jan Feliks (1896–1979), T. IV, s. 10
 Alwin Franciszek (1879–1961), T. IV, s. 11
 Ambroży Leon (1898–1992), T. V, s. 15
 Anasiewicz Hieronim (1894–1971), T. IV, s. 13
 Anders Władysław (1892–1970), T. III, s. 11
 Andrychowski Ludwik (1900–1986), T. IX, s. 13

Andrys Stanisław (1890–1972), T. VIII, s. 12
 Andrzejewski Franciszek (1895–?), T. VIII, s. 13
 Andrzejewski Michał (1896–?), T. VII, s. 10
 Andrzejewski Stanisław (1900–1982), T. VI, s. 11
 Andrzejewski Stanisław (1901–1985), T. VIII, s. 14; T. IX, s. 14
 Andrzejewski Stanisław (1902–1941), T. II, s. 9
 Andrzejewski Stefan Marian (1899–1996), T. III, s. 21
 Angierska Zofia, z domu Bogacka (1896–1987), T. II, s. 10
 Anioła Wawrzyniec (1881–1956), T. VIII, s. 15
 Antczak Nepomucen Jan (1893–1968), T. IV, s. 13
 Antkowiak Teofil (1895–1947), T. VI, s. 12
 Antoniewicz Adam (1888–1944), T. II, s. 10
 Apolinarz Albin (1898 – 1992), T. VI, s. 13
 Apolinarz Franciszek (1900–?), T. VII, s. 10
 Arudianow Jan (1889–1983), T. I, s. 14
 Augustyniak Franciszek (1881–1975), T. II, s. 12; T. VI, s. 14
 Augustyniak Stanisław (1895–1929), T. VI, s. 14
 Augustyniak Szczepan (1896–1975), T. VI, s. 15
 Augustyniak Wojciech (1882–?), T. VII, s. 11

B.

Bacik Kazimierz (1903–1977), T. I, s. 15
 Baczewska Pelagia Marianna (1887–1970), T. V, s. 15
 Badke Jan (1896–po 1976), T. VII, s. 11
 Bagniewski Józef (1897–1981), T. IX, s. 16–17
 Bagrowski Franciszek (1901–1984), T. V, s. 16

- Bajon Józef (1900–1977), T. IV, s. 14
 Bajoński Jarosław (1887–1950), T. I, s. 15
 Balcerek Walenty (1899–1966), T. IV, s. 15; T. VIII, s. 17
 Balcerkiewicz Stanisław (1901–1991), T. I, s. 16
 Balcerzak Józef Franciszek (1898–1919), T. III, s. 22
 Balcerzak Stanisław (1874–1933), T. III, s. 23
 Balski Marian (1899–1919), T. V, s. 17
 Bałka Kazimierz (1885–1963), T. VI, s. 16
 Banach Stanisław (1898–1987), T. VII, s. 12
 Banachowicz Wojciech (1900–1979), T. III, s. 25
 Banasiak Antoni (1895–1954), T. V, s. 19
 Banasiak Jan (1897–1972), T. I, s. 17; T. V, s. 19
 Banaszak Edward (1892–1977), T. VIII, s. 18
 Banaszak Jan (1899–1986), T. IV, s. 15
 Banaszak Józef (1897–1920), T. II, s. 12
 Baraniecki Kazimierz (1900–1940), T. IV, s. 16
 Baraniecki Ludwik (1897–1920), T. IV, s. 17
 Baranowski Edmund (1886–1939), T. I, s. 17
 Barczak Jan (1890–1961), T. VI, s. 17; T. VIII, s. 20
 Barełkowski Stanisław (1893–1964), T. VI, s. 18
 Barłóg Władysław (1897–1985), T. I, s. 18
 Bartkiewicz Bernard (1869–?), T. IX, s. 17
 Bartkiewicz Stanisław Bernard (1891–1966), T. IX, s. 17
 Bartkowiak Antoni (1897–1922), T. I, s. 19
 Bartkowiak Antoni (1900–1985), T. III, s. 25
 Bartkowiak Franciszek (1894–1958), T. II, s. 13
 Bartkowiak Franciszek (1900–1989), T. V, s. 20
 Bartkowiak Franciszek (1901–1989), T. III, s. 26
 Bartkowiak Jan (1882–po 1969), T. VII, s. 13
 Bartkowiak Józef (1895–1942), T. II, s. 13
 Bartkowiak Józef (1895–1980), T. IX, s. 17
 Bartkowiak Stanisław (1895–1956), T. VIII, s. 21
 Bartkowiak Władysław (1900–1920), T. I, s. 20
 Bartkowiak Wojciech (1895–?), T. IX, s. 18
 Bartkowski Edmund (1894–1939), T. III, s. 27
 Bartkowski Marcin (1900–1955), T. VI, s. 19
 Bartol Józef (1889–1939), T. VII, s. 13
 Basiński Franciszek (1858–1942), T. II, s. 14
 Baszkiewicz Franciszek (1887–1980), T. VI, s. 20
 Baś Jan (1894–1978), T. VIII, s. 22
 Baum Antoni (1892–1982), T. VII, s. 16
 Baum Jan (1896–?), T. VII, s. 17
 Bauza Andrzej (1896–1948), T. I, s. 20
 Bazyli Franciszek (1892–1972), T. VII, s. 18
 Bączkowski Edward (1886–1944), T. VI, s. 21
 Bąk Alojzy (1897–1940), T. IX, s. 19
 Bąk Jan (1894–1983), T. VI, s. 22
 Bąk Leon (1892–1948), T. IX, s. 20
 Bąk Tomasz (1897–1973), T. II, s. 16
 Bąkowski Stanisław (1894–?), T. VII, s. 18
 Bąkowski Wawrzyn (1889–1981), T. II, s. 17
 Bednarski Franciszek (1894–1965), T. II, s. 17
 Bednarski Bogdan (1890–1975), T. VIII, s. 22
 Beisert Jan Chrzyciel (1866–1923), T. II, s. 18
 Belzerowski Piotr (1895–1980), T. III, s. 28
 Bengsch Jan (1880–1962), T. VII, s. 19
 Benkel Maksymilian (1884–1940), T. I, s. 21
 Berger Marcin (1896–1966), T. III, s. 31
 Berski Stefan (1901–?), T. V, s. 21
 Berus Ludwik (1902–1945), T. VI, s. 23; T. VIII, s. 24
 Bessert Roman (1888–1946), T. VII, s. 19
 Bessert Telesfor (1893–1951), T. VII, s. 21
 Beszterda Antoni (1895–1971), T. IV, s. 18; T. VIII, s. 25
 Białas Michał (1898–1959), T. II, s. 19
 Białasik Teodor (1898–1959), T. III, s. 31
 Białęski Leon (1896–1940), T. IX, s. 20
 Białożyński Jan (1901–1966), T. I, s. 22
 Biały Kazimierz (1888–1943), T. I, s. 22, T. II, s. 19
 Biczkowski Szczepan (1894–1973), T. III, s. 31
 Biegała Antoni (1899–1979), T. III, s. 33
 Biegański Bolesław (1898–po 1989), T. VII, s. 21
 Biegański Jan (1896–1973), T. VI, s. 24
 Biegański Kazimierz (1902–1963), T. I, s. 22
 Bielawski Stefan (1896–1990), T. IX, s. 23
 Bielecki Julian (1902–1986), T. IX, s. 24
 Bielicki Paweł (1899–?), T. VIII, s. 26
 Bigoński Edmund (1891–1937), T. VIII, s. 27

- Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893–1923), T. I, s. 23; T. VIII, s. 28
- Bilski Józef (1880–1958), T. VIII, s. 29
- Biniaś Józef (1888–1940), T. IX, s. 25
- Biskupski Antoni (1890–1930), T. IV, s. 19
- Biskupski Jan (1881–1959), T. VI, s. 25
- Blachnierek Józef (1897–1979), T. VI, s. 26
- Bloch Ryszard (1900–1980), T. IV, s. 20
- Błaszczuk Czesław (1896–1955), T. V, s. 21
- Błaszczczyńska Klara z d. Chojnacka (1891–?), T. III, s. 33
- Błażejczyk Tomasz (1869–1940), T. III, s. 34
- Błażyński Alojzy (1898–1934), T. III, s. 35
- Błoch Franciszek (1894–1974), T. I, s. 23
- Bober Piotr (1899–1978), T. VII, s. 22
- Bobkiewicz Stanisław (1886–1938), T. IV, s. 21
- Bobrowski Antoni (1902–1983), T. IV, s. 22
- Bocian Jan (1895–1919), T. V, s. 22
- Bocian Michał (1885–?), T. I, s. 24
- Bociański Ludwik (1892–1970), T. I, s. 24
- Bogdański Józef (1898–1941), T. VII, s. 23
- Bogucki Franciszek (ok. 1892–1919), T. III, s. 36
- Bogusławski Edmund (1880–1940), T. IV, s. 23
- Boiński Jakub (1890–1960), T. IX, s. 26
- Bojanowski Teofil (1889–?), T. I, s. 25
- Bonowski Jan Niepomucen (1900–1971), T. III, s. 37
- Borczyński Stanisław (1896–1951), T. V, s. 23
- Borczyński Stefan (1864–1949), T. I, s. 26
- Boroch Franciszek (1899–1979), T. I, s. 26
- Borowczak Leon (1900–1981), T. VI, s. 26
- Borowski Walenty (1865–1939), T. VI, s. 28
- Borysiak Józef (1900–1974), T. II, s. 20; T. IX, s. 27
- Borzych Franciszek (1890–1924), T. III, s. 37
- Brandeki Michał (1887–1971), T. I, s. 26
- Bratborski Jan (1895–1973), T. IV, s. 24
- Braun Augustyn Marian (1885–1951), T. VII, s. 24
- Braun Józef Tomasz (1869–1938), T. IX, s. 28
- Brembor Teodor (1890–1939), T. III, s. 39
- Brenienek Stefan (1888–1968), T. IV, s. 25
- Brett Andrzej (1898–1971), T. VI, s. 28
- Breza Alfons (1891–1934), T. VI, s. 30
- Breza Gustaw Henryk Donat (1880–1945), T. VI, s. 31
- Brojewski Kazimierz (1898–1969), T. III, s. 40
- Bromberek Jan (1896–1919), T. II, s. 21
- Brona Roman (1894–1961), T. V, s. 24, T. VI, s. 31
- Bross Janina (1896–1983), T. IV, s. 26
- Bross Kazimierz (1894–1939?), T. IV, s. 27
- Brożyński Franciszek (1866–1946), T. III, s. 40
- Bródka Antoni (1900–1974), T. II, s. 22
- Brust Piotr (1871–1937), T. III, s. 40
- Brychczyński Jan (1902–1984), T. IV, s. 28
- Brylak Antoni (1889–1949), T. I, s. 27
- Brzeziński Michał (1894–1981), T. IV, s. 30
- Bubacz Piotr (1896–?), T. VII, s. 25
- Buchwald Stanisław (1890–1977), T. III, s. 41
- Bucholz Edmund (1899–1981), T. VI, s. 32
- Buczkowski Stanisław (1884–1969), T. III, s. 42
- Budnowski Józef (1873–1958), T. IX, s. 29
- Budziński Józef (1898–1980), T. VIII, s. 31
- Budzisz Jan (1898–1973), T. VII, s. 26
- Budzyński Feliks (1901–1978), T. VI, s. 33
- Budzyński Franciszek (1875–1958), T. II, s. 22
- Bujewski Michał (1891–1949), T. IV, s. 30
- Bukolt Antoni (1887–1938), T. III, s. 42
- Buławski Mieczysław (1885–1949), T. I, s. 28, T. II, s. 24
- Bureta Stanisław (1876–1964), T. IX, s. 31
- Burian Zbigniew Stanisław (1895–1976), T. II, s. 24
- Burzyński Franciszek (1895–1980), T. IV, s. 31
- Buschke Mikołaj (1901–1982), T. II, s. 25
- Busza Ignacy (1880–1920), T. VII, s. 28
- Buszkiewicz Irena z domu Szadkowska (1901–1999), T. II, s. 26
- Butler Witold (1889 – po 1929), T. VI, s. 33
- Büeler Leokadia Barbara (1888–1982), T. III, s. 43
- Bydałek Teresa (1900–1978), T. V, s. 25
- Byliński Feliks (1898–1969), T. VIII, s. 32
- Bystrzyński Franciszek Ksawery (1891–1947), T. VIII, s. 32
- Bździel Czesław (1899–1984), T. IX, s. 31
- C.
- Cegielka Marcin (ur. 1879), T. I, s. 31; T. V, s. 25

- Ceglarek Jan (1891–?), T. VII, s. 31
 Ceglarek Michał (1899–1981), T. VII, s. 31
 Cepa Heliodor (1895–1974), T. VIII, s. 33
 Cerkaski Walerian (1887–1939), T. IV, s. 32
 Chałupka Antoni (1898–1976), T. VI, s. 34
 Chałupka Józef (1894–1919), T. VI, s. 35
 Chatliński Józefat (1883–1965), T. II, s. 26
 Chatliński Roman (1875–1965), T. II, s. 27
 Chełmiński Teofil (1900–1979), T. VI, s. 36
 Chlebowski Klemens Andrzej (1898 – 1976),
 T. II, s. 28; T. V, s. 25
 Chłapowski Konstanty Kazimierz
 (1883–1939), T. IX, s. 32
 Chmielewski–Wieniawa Jerzy (1891 – 1945),
 T. II, s. 28
 Chocieszyński Kazimierz (1891–1919), T. IX,
 s. 33
 Chojnacki Ignacy (1885–1944), T. III, s. 43
 Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn
 (1889–1954), T. V, s. 26; T. VIII, s. 36
 Chowański Wojciech (1898–1975), T. II, s. 29
 Chrościnski Władysław (1894–1978), T. VI, s.
 37
 Chrzanowski Leon (1894–?), T. II, s. 30
 Chudzicki Franciszek (1890–1973), T. VII, s.
 32
 Chudziński Mieczysław (1875–1936), T. II, s.
 30
 Chwalisz Jan (1897–1980), T. II, s. 31
 Chylewski Jan Władysław (1891–1940), T.
 VIII, s. 37
 Chytrowski Stanisław (1882–1940), T. I, s. 31
 Cibail Ludwik (1897–1964), T. I, s. 31
 Cichowski Julian (1870–1948), T. IX, s. 34
 Cichowski Wincenty Ludwik (1869–1921), T.
 IX, s. 35
 Cichowski Władysław (1879–1940), T. IX, s.
 36
 Cielewicz Maksymilian (1894–?), T. VII, s. 33
 Ciesielski Edward (1890–1960), T. III, s. 44
 Ciesielski Franciszek (1889–1946), T. VIII, s.
 39
 Ciesielski Jan (1900–1940), T. IX, s. 36
 Ciesielski Stanisław (1887–1972), T. III, s. 45
 Ciesielski Teofil (1901–1977), T. VIII, s. 41
 Cieślak Antoni (1882–?), T. VIII, s. 43
 Cieślak Antoni (1900–1961), T. VII, s. 33
 Cieślak Ignacy (1900–1964), T. VIII, s. 43
 Cieślak Stanisław (1899–?), T. VIII, s. 45
 Cieślewicz Michał (1881–?), T. I, s. 32
 Cieszyński Stefan (1899–1986), T. III, s. 46
 Ciszewski Józef (1901–?), T. IV, s. 34
 Cofta Jan (1900–1961), T. I, s. 33
 Cugeher (Zugehör) Marian (1897–1967), T.
 I, s. 33
 Cwojdzinski Ignacy (1890–?), T. VII, s. 34
 Cykowiak Andrzej (1897–1978), T. VII, s. 34
 Cymś Leon (1885–1931), T. IV, s. 35
 Cyranowska Waleria z domu Cylińska
 (1891–?), T. III, s. 47
 Czabański Bronisław (1888–1940), T. III, s.
 47
 Czajkowski Florian (1899–?), T. IV, s. 36
 Czapczyk Antoni (1880–1955), T. VII, s. 35
 Czapczyk Ignacy (1891–?), T. VIII, s. 46
 Czapczyk Jan (1896–?), T. VIII, s. 46
 Czapczyk Stanisław (1895–?), T. VIII, s. 47
 Czarliński Lech Leon, ps. „Lech z kropką”
 (1899–po 1939), T. II, s. 32
 Czarnecki Antoni (1891–1939), T. VIII, s. 48
 Czarnecki Michał (1900–1979), T. VII, s. 36
 Czarnyszka Józef (1900–1987), T. II, s. 33
 Czechowski Ignacy (1877–1941), T. II, s. 34
 Czekala Franciszek (1895–1977), T. IV, s. 37
 Czepczyński Tadeusz (1899–1985), T. II, s. 35
 Czerniak Walerian Józef (1896–1972), T. I, s.
 34; T. VIII, s. 50
 Czerwiński Bronisław (1877–1966), T. I, s. 35
 Czub Antoni (1900–?), T. VIII, s. 51
 Czub Jan (1892–1961), T. IV, s. 38; T. VIII, s.
 52
 Czub Stanisław (1895–?), T. VIII, s. 52
 Czub Stanisław (1898–1980), T. VII, s. 37
 Czubala Jakub (1893–1972), T. IV, s. 38
 Czwordon Władysław (1898–1978), T. I, s. 37
 Czyż Kazimierz (1891–1954), T. I, s. 38, T. II,
 s. 36
 Czyż Ludwik (1897–1966), T. I, s. 38
 Czyż Walenty (1899–1978), T. VII, s. 37
 Czyż Władysław (1888–?), T. VII, s. 38
- D.**
 Dadaczyński Roman (1899–1940), T. VII, s.
 39
 Dahlke Stanisław (1895–1979), T. III, s. 48
 Danielak Jan (1882–?), T. VII, s. 40

- Darcz Stanisław (1898–?), T. VII, s. 40
Darnowski Jan (1879–1920), T. I, s. 38
Daroń Edward (1899–1982), T. III, s. 49
Dawid Jan (1894–1940), T. I, s. 39
Dawidziński Walerian (1895–1957), T. VI, s. 38
Dąbrowicz Leon (1901–1955), T. IV, s. 39
Dąbrowski Jan (1879–1962), T. I, s. 39
Dąbrowski Józef (1896–1980), T. I, s. 40
Dąbrowski Józef (1899–1982), T. V, s. 27
Dąbrowski Marcin (1901–1955), T. I, s. 40
Dąbrowski Stanisław (1900–1945), T. I, s. 41
Dąbrowski Szczepan (1897–1925), T. I, s. 42
Degórska Leokadia z domu Raczkowska (1898–?), T. II, s. 37
Dembiński Wincenty (1846–1921), T. VIII, s. 53
Dembski Jan (1891–1942), T. V, s. 28
Depta Jan (1897–1948), T. IX, s. 37
Dera Stanisław (1901–1980), T. I, s. 43
Derczyński Stanisław (1899–1940), T. VI, s. 39
Derwich Stanisław (1895–1976), T. II, s. 37
Dębicki Bolesław (1901–1978), T. VII, s. 41
Dębicki Jan (1899–1970), T. VII, s. 41
Dębiec Helena z domu Vollmüller (1897–1990), T. III, s. 52
Dębowski Bolesław (1894–?), T. I, s. 44
Dirbach Józef (1872–1940), T. IV, s. 39
Derczyński Stanisław (1899–1940), T. VI, s. 39
Diering Franciszek (1890–1981), T. VI, s. 40
Diering Maksymilian (1891–1928), T. VI, s. 41
Diering Paweł Piotr (1893–1976), T. VI, s. 41
Dirska Jan (1854–1941), T. I, s. 44
Dirska Stanisław (1898–1944), T. V, s. 28
Dirska Wacław (1888–1972), T. I, s. 45
Długaszewski Stanisław Florian (1892–1974), T. V, s. 29
Dmowski Roman Stanisław (1864–1939), T. V, s. 29
Dobiegała Franciszek (1903–1977), T. VIII, s. 54
Dobiegała Jan (1887–1966), T. VIII, s. 54
Dobiegała Józef (1900–1953), T. VIII, s. 55
Dobiegała Wojciech (1898–1983), T. VIII, s. 56
Dobrowolski Stanisław (1893–1958), T. VI, s. 42
Dobry Jan (1896–1971), T. VII, s. 42
Doktorczyk Franciszek (1900–1975), T. VI, s. 43
Doktór Edmund (1893–1971), T. I, s. 45
Dolaciński Wojciech (1901–1986), T. VI, s. 44
Dolata Stanisław (1896–1919), T. IV, s. 40
Dolniak Walenty (1895–1967), T. VI, s. 45
Dolny Antoni (1901–1978), T. IX, s. 38
Domagalski Stefan (1897–1971), T. I, s. 46
Domicz Władysław (1899–1961), T. VIII, s. 57
Dominiak Jan (1893–1947), T. I, s. 46; T. VIII, s. 58
Dominiak Michał (1895–1966), T. IX, s. 39
Dominiczak Leonard (1897–1971), T. VII, s. 43
Dominiczak Wacław (1901–1920), T. VII, s. 44
Dominiczak Walenty Józef (1893–1960), T. VII, s. 45
Dotka Jan (1897–1980), T. III, s. 53
Dowbor Muśnicki Józef (1867–1937), T. V, s. 31
Dratwiński Kazimierz Józef (1893–1920), T. II, s. 38
Drażkiewicz Kazimierz (1899–1992), T. II, s. 39
Drecki Jan (1888–1970), T. IV, s. 41
Drewnik Cecylia (1891–1983), T. IV, s. 42
Drewnik Ignacy (1896–1983), T. IV, s. 42
Drewnik Stefan (1899–1974), T. IV, s. 44
Dreżewski Antoni (1899–1975), T. IV, s. 44; T. IX, s. 39
Drożdżyński Stanisław (1894–1965), T. IV, s. 45
Drygas Bronisław (1884–?), T. II, s. 40
Drzewiecki Feliks (1902–1963), T. IX, s. 40
Dubicki Jan (1900–1988), T. VIII, s. 59
Dubisz Franciszek (1899–1980), T. VI, s. 45
Duchalski Antoni (1900–1987), T. I, s. 47
Duczmał Stanisław (1899–1985), T. IV, s. 46
Duda Stanisław (1901–1974), T. IV, s. 47
Dudarski Antoni (1881–1942), T. IX, s. 41
Dudek Stanisław (1892–1940), T. I, s. 47
Dudkówna Elżbieta (1898–?), T. II, s. 40
Dudziak Ignacy (1892–1980), T. IX, s. 42
Durczyński Franciszek (1899–1991), T. IX, s. 43
Dutkiewicz Norbert (1898–1943), T. I, s. 48

Dutkiewicz Wojciecha (1896–1990), T. I, s. 49
 Dworczak Ludwik (1901–1980), T. V, s. 38
 Dwornicki Walenty (1881–1942), T. IV, s. 48
 Dwornik Antoni (1898–1979), T. II, s. 41
 Dybała Stanisław (1895–1963), T. IX, s. 44
 Dybiona Ignacy (1897–1986), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 60
 Dybiona Marcin (1891–1971), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 61
 Dybizbański Edward (1899–1919), T. VI, s. 47
 Dykczak Nikodem (1877–1958), T. V, s. 38
 Dykier Andrzej (1885–1966), T. IX, s. 45
 Dylewski Czesław (1892–1981), T. VIII, s. 62
 Dypczyński Karol (1897–1963), T. VII, s. 48
 Dypczyński Walenty (1886–1959), T. III, s. 54
 Dyzert Stanisław (1897–1977), T. VII, s. 49
 Działak Ignacy (1896–1971), T. I, s. 50; T. V, s. 40
 Dzidek Marian Stanisław (1891–1938), T. II, s. 42
 Dziegiecki Marian (1886–?), T. III, s. 57
 Dziekan Józef (1896–1962), T. I, s. 50
 Dziembowski Jerzy Adam (1892–1958), T. IV, s. 49
 Dziembowski Kazimierz Feliks (1860–1920), T. V, s. 40
 Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888–1963), T. V, s. 41
 Dziembowski Leon (1903–1975), T. III, s. 58
 Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868–1939), T. V, s. 42
 Dziembowski Stefan (1898–1968), T. V, s. 43
 Dziembowski Walenty (1870–1933), T. IV, s. 50
 Dziembowski Władysław (1902–1975), T. IV, s. 51
 Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888–1945), T. V, s. 44
 Dzierzgowski Michał (1902–1940), T. I, s. 51; T. VIII, s. 62
 Dzierżykraj–Lipowicz Stanisław (1905–1967), T. VI, s. 48
 Dzieciół Alfons (1897–1973), T. III, s. 59
 Dzióbkowski Wincenty (1884–1979), T. I, s. 52

E.

Ebel Kazimierz (1876–1967), T. IV, s. 51

Eichstaedt Sylwester (1878–1961), T. III, s. 60
 Eliaasz Antni (1897–1983), T. IX, s. 46
 Eliaasz Jan (1893–1977), T. IX, s. 47
 Eliaasz Marcin (1892–1963), T. VI, s. 49
 Eliaasz Walenty (1888–1932), T. IX, s. 48
 Elmanowicz Stanisław (1900–1975), T. II, s. 43
 Erdmann Florian (1894–?), T. IV, s. 53

F.

Fabiś Franciszek (1889–1972), T. VII, s. 50
 Fabrowski Zygmunt (1893–1940), T. I, s. 52
 Fałszewicz Walenty (1895–1974), T. I, s. 53
 Fankidejski Władysław (1890–1939), T. I, s. 54
 Feifer Franciszek (1901–1977), T. VIII, s. 63
 Feige Szczepan (1877–1958), T. V, s. 45
 Felcyn Stanisław (1899–1980), T. VI, s. 50
 Feldamnn Franciszek (1894–1956), T. II, s. 44
 Feldmann Roman (1898–1939), T. I, s. 55
 Felich Jan (1898–1976), T. III, s. 61
 Felsman Stanisław (1901–1978), T. II, s. 44
 Fengler Antoni (1893–1982), T. I, s. 56
 Fengler Józef (1894–1960), T. II, s. 45
 Figas Franciszek (1895–1983), T. VI, s. 51
 Figaszewski Franciszek (1880–1957), T. IV, s. 54
 Filipiak Jan (1881–1946), T. III, s. 61
 Filipowski Bolesław (1884–1969), T. I, s. 57
 Filozof Stanisław (1901–1980), T. VII, s. 51
 Fiołka Fryderyk (1870–1942), T. I, s. 58; T. V, s. 46
 Firlej Antoni (1886–1976), T. III, s. 62
 Firlej Walenty (1884–1973), T. VI, s. 54; T. VII, s. 52
 Flach Julian (1872–1941), T. IX, s. 49
 Flaczyński Stanisław (1893–1975), T. IV, s. 55
 Fliciński Ludwik (1900–1972), T. VII, s. 53
 Florczak Stefan Szczepan (1894–1978), T. VII, s. 54
 Florkowski Antoni (1901–1975), T. II, s. 46
 Folaron Julian (1901–1981), T. III, s. 63
 Forecki Franciszek (1891–1972), T. VIII, s. 64
 Frmanowicz Józef Gabryel (1885–1970), T. IX, s. 51
 Fórmanowicz Kwiryn (1881–1928), T. VIII, s. 65
 Fórmanowicz Ludwik (1875–1940), T. VIII, s. 66

Fórmanowicz Walenty (1879–1948), T. VIII, s. 66
 Franek Franciszek (1892–1973), T. VI, s. 55
 Franikowski Józef (1899–1959), T. I, s. 58
 Frankowski Józef (1896–1973), T. IV, s. 55
 Frankowski Tadeusz (1897–1966), T. VI, s. 56
 Frąckowiak Antoni (1898–1984), T. V, s. 46, T. VI, s. 58
 Frąckowiak Jan (1898–1970), T. I, s. 59
 Frąckowiak Józef (1898–1978), T. IX, s. 52
 Frak Augustyn (1892–1975), T. V, s. 47
 Frąszczak Antoni (1898–1969), T. VI, s. 58
 Frątczak Antoni (1898–1969), T. V, s. 48
 Fryder Stanisław Bolesław (1887–1920), T. IX, s. 53
 Frydrych Bolesław (1900–1990), T. IV, s. 56
 Frykowski Roch (1880–1958), T. I, s. 59
 Furman Kazimierz (1899–1952), T. VIII, s. 67
 Furmaniak Wacław (1899–1940), T. IX, s. 55

G.

Gabler Władysław (1890–1973), T. V, s. 49
 Gabryś Edmund (1905–1944), T. V, s. 53
 Gabryś Idzi (1877–1957), T. V, s. 53
 Gajdecki Roman (1898–1985), T. III, s. 64
 Gajska Ludwik (1893–1939), T. V, s. 53
 Galant Franciszek (1900–1972), T. I, s. 59
 Galasiński Piotr (1899–?), T. IV, s. 58
 Galon Jan (1873–1964), T. I, s. 60
 Galon Stanisław (1895–1974), T. III, s. 65
 Galon Stanisław (1899–1977), T. II, s. 47
 Gałęcki Stanisław (1896–1952), T. V, s. 54
 Garstecki Roman (1894–1977), T. II, s. 48
 Gapiński Stanisław (1899–1977), T. IX, s. 56
 Garbarczyk Antoni (1896–1966), T. IX, s. 57
 Garstecki Wincenty (1892–1973), T. I, s. 61
 Gasiński Franciszek (1884–?), T. VIII, s. 68
 Gawel Kazimierz (1900–1969), T. VIII, s. 69
 Gawel Stanisław (1895–1981), T. VIII, s. 69
 Gawron Ignacy (1902–1982), T. VII, s. 54
 Gawroński Antoni (1901–1984), T. III, s. 66
 Gawroński Franciszek (1890–1979), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1894–1950), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1898–1978), T. VII, s. 55
 Gertych (Gertig) Józef (1874–1935), T. II, s. 48
 Gębaczka Józef (1891–?), T. VII, s. 56
 Gagorek Kazimierz (1896–1977), T. IX, s. 57

Gebler Walenty (1897–1980), T. IX, s. 58
 Gibasiewicz Stanisław (1904–1986), T. II, s. 49
 Gibasiewicz Telesfor (1889–1981), T. I, s. 62
 Giel Idzi (1900–1943), T. V, s. 55
 Gielnik Antoni (1887–?), T. VIII, s. 71
 Gielnik Marcin (1891–1967), T. VII, s. 56
 Gielnik Wawrzyniec (1894–?), T. VIII, s. 71
 Gieryna Franciszek Ksawery (1889–1976), T. VII, s. 57
 Glinkiewicz Franciszek (1875–1936), T. I, s. 63
 Gładysz Stanisław Kostka (1866–1934), T. II, s. 51
 Gmerek Władysława (1898–1993), T. II, s. 52
 Godek Ludwik (1886–1977), T. I, s. 63
 Golczak Franciszek (1897–1919), T. II, s. 53
 Golczak Józef (1899–1982), T. VII, s. 57
 Goldbeck Leon (1895–1979), T. VI, s. 59
 Golik Leon (1898–1982), T. VIII, s. 72
 Golimowski Franciszek (1890–1979), T. VII, s. 58
 Golus Władysław (1900–1971), T. I, s. 64
 Gomuła Andrzej (1898–1976), T. II, s. 53
 Gorączkowski Kazimierz (1899–1920), T. IX, s. 58
 Gorgolewski Bogusław (1895–1967), T. I, s. 65
 Gorgolewski Franciszek (1901–1976), T. V, s. 56
 Gorodecki Donat (1904–1987), T. IX, s. 60
 Gorzelniak Roman (1900–1946), T. III, s. 68
 Gostyński Franciszek (1889–1967), T. VII, s. 58
 Gościński Jan (1895–1960), T. II, s. 54
 Gośliński Leon (1900–1964), T. VI, s. 60
 Górczak Wojciech (1887–1944), T. VIII, s. 72
 Górecki Bolesław (1897–1971), T. IX, s. 60
 Górecki Florian (1902–1944), T. VI, s. 61
 Górecki Marcelli (1894–1969), T. III, s. 69
 Górka Stefan (1897–1956), T. IX, s. 62
 Górny Mieczysław Wincenty (1885–1927), T. II, s. 55; T. IX, s. 63
 Górski Franciszek (1889–1971), T. VII, s. 59
 Górski Teodor (1876–1938), T. III, s. 70
 Górski Wacław (1895–1983), T. V, s. 56
 Grabarczyk Franciszek (1898–1954), T. I, s. 65
 Grabias Czesław (1900–1985), T. VI, s. 64

Grabias Józef (1886–1968), T. VI, s. 65
 Grabias Stanisław (1895–1978), T. VI, s. 66
 Grabowski Stefan (1900–1992), T. III, s. 73
 Grabowski Wojciech (1867–1934), T. V, s. 57
 Gracyalny Edward (1899–1975), T. VII, s. 60
 Gracz Jan (1901–1989), T. VII, s. 61
 Gracz Michał (1891–1973), T. III, s. 74
 Graczykowski Tomasz (1886–1959), T. V, s. 58; T. VIII, s. 74
 Graf Teofil (1895–1980), T. I, s. 65
 Grafik Stefan (1898–1982), T. V, s. 60
 Graetz Czesław (1894–1940), T. IV, s. 59
 Grajewski Józef (1900–1988), T. VI, s. 67
 Grala Józef (1901–1966), T. IX, s. 65
 Graszyński Alfons (1879–1943), T. II, s. 56
 Gregorowicz Zygmunt (1883–?), T. II, s. 58
 Grembowski Jan (1898–1962), T. IV, s. 60
 Gretkiewicz Stanisław (1897–1982), T. I, s. 66
 Grębowski Stanisław (1902–1977), T. IV, s. 60
 Grobelny Jan Nepomucen (1868–1940), T. II, s. 59
 Grobelny Józef Edward (1873–1949), T. V, s. 61
 Grobelny Józef Kazimierz (1899–1958), T. II, s. 60
 Grochowski Stefan (1899–1945), T. I, s. 67
 Grodziński Jan (1898–1978), T. VIII, s. 76
 Gromadecki Ludwik (1872–1931), T. IX, s. 65
 Gronwald Tadeusz Edward (1890–1942), IX, s. 66
 Grośty Wojciech (1866–1926), T. II, s. 61
 Grubczyński Józef (1895–2001), T. III, s. 74
 Grubczyński Marcin (1889–1920), T. IX, s. 67
 Gruchocki Wincenty (1897–1985), T. V, s. 63
 Grudzielski Kazimierz (1856–1921), T. V, s. 63
 Gruszczyński Antoni (1875–1940), T. IV, s. 61
 Gruszka Michał (1897– po1968), T. I, s. 68
 Gryczyński Stanisław (1892–1974), T. III, s. 75
 Grygiel Albin (1898–1957), T. I, s. 69
 Grygiel Antoni (1900–1992), T. III, s. 75; T. IV, s. 61
 Gryska Kazimierz (1894–1983), T. VII, s. 61; T. IX, s. 68
 Grzeczka Piotr Paweł (1880–1955), T. III, s. 77

Grzelczak Marian (1899–1991), T. I, s. 69
 Grzempa Andrzej (1894–1985), T. II, s. 62; T. III, s. 79
 Grzeszkowiak Roman (1894–?), T. II, s. 63
 Grzeško Jan (1893–1974), T. VIII, s. 76
 Grześkowiak Leon (1900–1975), T. I, s. 70
 Grześkowiak Marcin (1896–?), T. VIII, s. 77
 Grześkowiak Walenty (1901–1989), T. V, s. 65
 Grześkowski Władysław (1890–1973), T. I, s. 71
 Grzęda Jan (1896–1994), T. I, s. 71
 Gucza Bronisław (1887–1939), T. VI, s. 67
 Gucze Franciszek (1892–1979), T. V, s. 67
 Gust Roman (1863–1948), T. II, s. 64
 Gutkowski Apolinary (1868–1955), T. III, s. 79
 Gutkowski Franciszek (1900–1941), T. I, s. 72
 Gutkowski Józef (1901–1983), T. III, s. 80
 Guzik Franciszek (1897–1995), T. IX, s. 69
 Guździoł Wojciech (1899–1962), T. VI, s. 68

H.
 Haber Kazimierz (1872–1933), T. V, s. 68
 Hadrych Wojciech (1890–1942), T. IX, s. 70
 Hałas Franciszek (1898–1989), T. III, s. 81
 Hałas Jakub (1897–1974), T. III, s. 82
 Hałas Piotr (1901–?), Franciszek. IV, s. 62
 Hałas Stanisław (1900–1993), T. IX, s. 71
 Hałas Władysław (1878–1959), T. IX, s. 72
 Hampel Jan (1889–1966), T. VIII, s. 78
 Hanke Edward (1895–1975), T. V, s. 70; T. VIII, s. 79
 Hanke Emilia (1895–1984), T. V, s. 71; T. VIII, s. 80
 Hańczewski Stefan (1899–1973), T. I, s. 73
 Harlos Adam (1896–1970), T. VI, s. 69
 Harlos Maksymilian (1902–1977), T. VI, s. 69
 Harlos Szczepan (1898–1976), T. VI, s. 70
 Hasała Andrzej (1899–1968), T. II, s. 64
 Haupa Wawrzyn (1867–1961), T. II, s. 64
 Hejnowicz Mieczysław (1890–1939), T. I, s. 73; T. II, s. 65
 Heleniak Władysław (1894–1969), T. VII, s. 62
 Herkt Piotr (1897–1969), T. VIII, s. 81
 Herkt Stanisław (1891–?), T. VIII, s. 81
 Herra Franciszek (1900–1986), T. VII, s. 62
 Hetmanowski Józef (1901–1985), T. II, s. 66

Heyn Franciszka (1889–1963), T. VI, s. 70
 Hoffa Stanisław (1896–1960), T. VIII, s. 82
 Hoffmann Ludwik (1893–1978), T. VII, s. 63;
 T. IX, s. 74
 Hoffmann Władysław (1884–1967), T. VII, s.
 64
 Hoppe Janina z domu Przybyszewska
 (1896–1985), T. II, s. 68
 Horowski Czesław (1893–1958), T. I, s. 74
 Hurnik Edmund (1898–1975), T. IX, s. 75

I.

Idaszewski Leon (1878–1956), T. II, s. 69
 Idziak Franciszek (1900–1971), T. IV, s. 63
 Ignaszewski Kazimierz (1894–1959), T. III, s.
 82
 Ignaszewski Władysław (1898–1973), T. III,
 s. 83
 Imbierowicz Michał (1893–1971), T. IV, s. 63
 Inerowicz Władysław (1903–1988), T. I, s. 76
 Insiński Jan (1901–1965), T. III, s. 84
 Insiński Józef (1897–1969), T. III, s. 84

J.

Jabłoński Jakub (1898–1967), T. VII, s. 64; T.
 VIII, s. 83
 Jachmann Jan (1884–1946), T. IV, s. 64
 Jachmann Walenty (1888–1919), T. IV, s. 65
 Jachowski Tadeusz (1893–1966), T. II, s. 72
 Jackowiak Józef (1900–1992), T. IV, s. 66
 Jackowiak Ludwik (1895–1987), T. IV, s. 67
 Jadomski Stefan Roman (1874–1923), T. III,
 s. 85; T. IX, s. 77
 Jagielski Władysław (1901–1994), T. I, s. 76;
 T. IV, s. 67
 Jaguźny Adam (1905–1985), T. I, s. 77
 Jahns Antoni (1883–1960), T. IV, s. 68
 Jakubiak Antoni (1900–1979), T. VI, s. 70
 Jakubowicz Stanisław (1897–1967), T. I, s.
 77; T. II, s. 74
 Jakubowicz Stanisław (1897–1972), T. VIII, s.
 84
 Jakubowski Franciszek (1885–?), T. VII, s. 65
 Jakubowski Stefan (1895–1985), T. V, s. 72; T.
 VIII, s. 86
 Janasik Władysław (1896–1967), T. VI, s. 72
 Janaszewski Tadeusz (1890–1966), T. III, s.
 86
 Janiak Ludwik (1899–1957), T. V, s. 73

Janiak Wawrzyn (1895–1977), T. I, s. 78
 Janiak Wincenty (1891–1979), T. IX, s. 77
 Janiec Władysław (1899–1970), T. VIII, s. 88
 Jankiewicz Marian (1897–1967), T. IV, s. 69
 Jankiewicz Stefan Ludwik (1866–1936), T.
 VIII, s. 88
 Jankowiak Władysław (1897–1966), T. VIII,
 s. 90
 Jankowiak Władysław (1898–1971), T. IX, s.
 78
 Jankowska Aniela z domu Ziółkowska
 (1880–1970), T. III, s. 87
 Jankowska Urszula z domu Toruńska
 (1903–1995), T. VIII, s. 91
 Jankowski Bolesław Kazimierz (1901–1942),
 T. II, s. 75; T. VIII, s. 92
 Jankowski Franciszek (1901–1970), T. IX, s.
 80
 Jankowski Jakub (1900–1979), T. II, s. 75
 Janowicz Leon (1899–?), T. VII, s. 65
 Janus Antoni (1891–1942), T. IV, s. 70
 Janus Józef (1900–1960), T. I, s. 78
 Januszkiewicz Roman (1899–1979), T. VI, s.
 72
 Januszkiewicz Tadeusz (1894–1963), T. VI, s.
 73
 Janyga Władysław (1901–1978), T. VII, s. 66
 Janyszkowiak Jan (1900–1975), T. VII, s. 67
 Jarczewska Jadwiga (1891–1977), T. V, s. 74
 Jarczewski Stanisław (1897–1958), T. III, s.
 88
 Jarecki Józef (1892–1976), T. III, s. 89
 Jarmański Jan (1893–1965), T. III, s. 90
 Jarmużek Walenty (1870–1959), T. IX, s. 81
 Jaros Stanisław (1895–1960), T. IX, s. 82
 Jaroszyński Sylwester (1886–1958), T. IV, s.
 71
 Jasicki Alfons (1898–1975), T. VI, s. 74
 Jasiński Józef (1854–1933), T. I, s. 79
 Jasiński Stefan (1885–1962), T. II, s. 76
 Jaskulski Michał (1901–1982), T. VI, s. 75
 Jastrzab Jan (1893–1981), T. VIII, s. 93
 Jaszyk Ludwik (1898–1978), T. VII, s. 67
 Jaśkiewicz Franciszek (1893–1979), T. VII, s.
 68
 Jaśkowiak Franciszek (1895–1953), T. VI, s.
 76
 Jaśkowiak Józef (1892–1979), T. VII, s. 68
 Jaśkowiak Józef (1900–1965), T. VII, s. 69

- Jaworska Anna (1896–1939), T. IX, s. 83
 Jaworski Wojciech (1893–1971), T. III, s. 91
 Jazdon Hipolit (1884–1957), T. II, s. 77
 Jedwabny Stanisław (1884–1974), T. VI, s. 77
 Jedwabski Franciszek (1895–1975), T. VI, s. 78
 Jerchel Michał (1892–1940), T. I, s. 80
 Jerzak Franciszek (1889–1962), T. III, s. 92
 Jerzyński Bolesław (1898–1975), T. VII, s. 69
 Jesionkowski Franciszek (1901–1981), T. III, s. 93; T. VIII, s. 94
 Jeske Stanisław (1888–1984), T. V, s. 74
 Jeszke Henryk Waław (1884–1955), T. III, s. 94
 Jewiak Piotr (1896–1971), T. VI, s. 80
 Jazierski Józef (1894–1981), T. IX, s. 83
 Jędrzejczak Waław (1900–1990), T. IX, s. 84
 Jędrzejczak Wincenty (1872–1940), T. IX, s. 85
 Jędrzejewski Franciszek (1892–1982), T. I, s. 81
 Jęsieć Walenty (1895–1919), T. IV, s. 71; T. V, s. 76
 Jokiel Józef (1894–1979), T. VII, s. 72
 Joras Franciszek (1882–1930), T. V, s. 77
 Józefowski Józef (1901–1962), T. III, s. 94; T. VII, s. 71
 Józwiak Ignacy (1894–1969), T. VII, s. 73
 Józwiak Józef (1896–1971), T. VI, s. 80
 Józwiak Leon (1890–1953), T. VI, s. 81
 Józwiak Piotr (1895–1984), T. I, s. 81
 Judek Józef (1886–1968), T. VI, s. 81
 Judek Roman (1898–1981), T. I, s. 82
 Jujka Wawrzyn (1896–1949), T. VIII, s. 95
 Juniczak Kazimierz (1900–1997), T. II, s. 77
 Jurczyński Wawrzyn (1891–1977), T. VII, s. 73
 Jurkiewicz Franciszek (1902–1972), T. I, s. 83
 Jurkowski Antoni Alojzy (1885–1952), T. II, s. 80
K.
 Kabat Walenty (1885–1943), T. VI, s. 83
 Kabat Władysław (1891–1967), T. VIII, s. 96
 Kabsch Władysław (1891–1977), T. VIII, s. 97
 Kachlicki Józef (1892–1983), T. VII, s. 75
 Kaczmarek Antoni (1902–1982), T. VII, s. 76; T. VIII, s. 98
 Kaczmarek Franciszek (1887–?), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Franciszek (1895–1937), T. III, s. 96
 Kaczmarek Franciszek (1900–1982), T. IX, s. 86
 Kaczmarek Jan (1880–1939), T. I, s. 83
 Kaczmarek Jan (1899–1919), T. VI, s. 84
 Kaczmarek Maksymilian (1896–1975), T. III, s. 97
 Kaczmarek Marcin (1891–1986), T. VIII, s. 99
 Kaczmarek Stanisław (1888–1969), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Stefan (1897–1953), T. III, s. 97
 Kaczmarek Tadeusz (1897–1974), T. VI, s. 84; T. IX, s. 87
 Kaczmarek Wiktor (1895–1952), T. II, s. 81
 Kaczmarek Władysław (1899–1964), T. VII, s. 78
 Kaczor Jan (1895–1972), T. IV, 72; T. V, s. 77
 Kaczor Jan (1900–1957), T. VII, s. 80
 Kadow Marian (1886–1950), T. I, s. 84
 Kahl Leon Józef (1898–1939), T. VI, s. 85
 Kaiser Franciszek (1902–1969), T. I, s. 84
 Kaiser Józef (1898–1975), T. II, s. 83
 Kaja Władysław (1894–1939), T. III, s. 98
 Kalembe Jan (1899–1989), T. I, s. 85
 Kalembe Józef (1892–1934), T. VII, s. 80
 Kalembe Stanisław (1897–1942), T. VII, s. 81
 Kaletka Zygmunt (1895–1920), T. VIII, s. 100
 Kalinowski Michał (1901–?), T. VI, s. 86
 Kaliszewski Władysław (1886–1964), T. I, s. 85
 Kalkstein–Ośłowski Adam (1892–1984), T. II, s. 83
 Kałek Józef (1899–1987), T. III, s. 100; T. VIII, s. 102
 Kałek Władysław (1897–1984), T. IV, s. 74
 Kałwiński Józef (1892–1969), T. I, s. 86
 Kaminiarczyk Feliks (1900–1989), T. VII, s. 82
 Kaminiarz Izidor (1889–1942), T. VIII, s. 103
 Kamiński Antoni (1897–1966), T. VIII, s. 104
 Kamiński Bolesław Ignacy (1888–1937), T. I, s. 86

- Kamiński Edmund (1903–1939), T. IV, s. 74
 Kamiński Józef (1879–1971), T. IV, s. 75
 Kamiński Ludwik (1899–1974), T. VI, s. 86
 Kamiński Władysław (1892–1971), T. VI, s. 87
 Kamiński Władysław (1901–1982), T. IX, s. 88
 Kandulski Władysław (1900–1971), T. VII, s. 82
 Kantecki Ludwik (1877–1963), T. I, s. 87
 Kapella Kazimierz (1884–zm. po 1933 r.), T. I, s. 88
 Karczewski Roman (1901–1963), T. VI, s. 87
 Karłowski Tadeusz (1893–1936), T. IX, s. 89
 Karolewski (Królewski) Władysław (ur. 1899), T. I, s. 89
 Karpiński Antoni (1855–1945), T. III, s. 100
 Karpiński Stanisław (1888–1976), T. II, s. 85
 Karpiński Władysław (1895–1940), T. I, s. 89
 Karpiński Wojciech (1893–1957), T. VII, s. 83
 Karpiński Zygmunt (1892–1981), T. III, s. 101
 Karwatka Jan (1892–?), T. VII, s. 84
 Kasperski Florian (1880–1960), T. I, s. 90
 Kasproviak Józef (1891–1977), T. IX, s. 91
 Kasproviacz Bolesław Michał (1859–1943), T. II, s. 85
 Kasproviacz Bolesław Piotr (1895–1982), T. III, s. 102
 Kasprzak Jan (1875–1948), T. VI, s. 88
 Kasprzak Marcin (1892–1980), T. IX, s. 91
 Kasprzak Marian (1900–1995), T. VI, s. 89
 Kaszub Ludwik (1898–1981), T. VII, s. 84
 Kawalka Feliks (1901–1983), T. I, s. 90
 Kawczyński Józef (1899–1920), T. I, s. 91
 Kaźmierczak Antoni (1901–1983), T. III, s. 104
 Kaźmierczak Franciszek (1889–1978), T. III, s. 104
 Kaźmierski Bolesław (1879–1945), T. II, s. 87
 Kaźmierczak Jan (1897–1972), T. IV, s. 76
 Kemnitz Michał (1892–1982), T. V, s. 79
 Kempski Józef (1896–przed 1977), T. I, s. 91
 Kędzieja Leon (1884–1958), T. III, s. 105
 Kędziński Anatol (1880–1964), T. V, s. 80
 Kędziński Lucjan (1881–1919), T. V, s. 81
 Kędziora Stanisław (1894–1920), T. I, s. 91
 Kiciński Adam (1900–1977), T. I, s. 92
 Kiebasiewicz Leon (1899–1995), T. I, s. 92
 Kiebasiewicz Stanisław (1897–1959), T. IX, s. 93
 Kielczewski Karol (1899–1978), T. I, s. 93
 Kielczewski Stanisław (1893–1984), T. I, s. 94
 Kielczewski Stefan (1901–1986), T. III, s. 106
 Kierczyński Jan (1879–1927), T. VIII, s. 105
 Kierończyk Szczepan (1901–1963), T. VII, s. 85
 Kierski Witold Paweł (1899–1940), T. IX, s. 93
 Kijak Jan (1886–1968), T. III, s. 106
 Kinecka Jadwiga z domu Ligarzewska (1900–1964), T. VIII, s. 107
 Kitkowski Wincenty (1901–1985), T. VII, s. 86
 Kitkowski Zygfryd (1899–1960), T. VI, s. 90
 Kłaga Ignacy (1894–1972), T. I, s. 95
 Klecha Piotr (1901–1987), T. V, s. 82
 Kledzik Józef (1887–1948), T. II, s. 89
 Klemczak Edmund (1886–1939), T. IV, s. 77
 Klemczyński Andrzej (1887–1970), T. VII, s. 89
 Klepacz Józef (1899–1979), T. I, s. 95
 Klera Jan Nepomucen (1886–1951), T. II, s. 90
 Klewenhagen Brunon (1882–1940), T. I, s. 96
 Klich Edmund (1891–1967), T. III, s. 107
 Klicze (Klitsche) Józef (1898–1920), T. IX, s. 95
 Kliem Michał (1898–1942), T. IV, s. 79
 Klinik Józef (1890–1940), T. IV, s. 80
 Kłerek Antoni (1893–?), T. VII, s. 90
 Kłerek Antoni (1900–1984), T. VII, s. 90
 Kłerek Ludwik (1897–1982), T. III, s. 108; T. VIII, s. 109
 Kłerek Michał (1893–1978), T. VIII, s. 110
 Klucz Antoni (1893–1939), T. IX, s. 95
 Klucz Władysław (1897–1940), T. II, s. 91
 Kluczyński Józef (1893–1961), T. VII, s. 91
 Klaczyński Kazimierz (1882–1941), T. III, s. 108
 Kluczyński Marcin (1901–1984), T. VII, s. 91
 Kluczyński Stanisław (1895–1936), T. IX, s. 98
 Kłosowski Andrzej (1895–1945), T. I, s. 96, T. II, s. 91
 Kłosowski Henryk (1901–1986), T. I, s. 97

- Knajdek Antoni (1897–1975), T. VII, s. 92
- Knast Dionizy (1899–1972), T. II, s. 92; T. IX, s. 99
- Kniat Mikołaj (1879–1956), T. IX, s. 100
- Kobusiński Stefan (1899–1974), T. IV, s. 80
- Kobusiński Wojciech (1897–1982), T. IV, s. 82
- Kociemba Franciszek (?–1919), T. VII, s. 94
- Kocur Adam Bronisław (1894–1965), T. III, s. 109
- Koczorowski Karol hrabia, h. Rogala (1884–1952), T. IV, s. 82
- Koczorowski Maciej h. Rogala (1884–1928), T. IV, s. 84
- Koczorowski Napoleon h. Rogala (1861–1930), T. IV, s. 85
- Kodur Czesław (1896–1966), T. VI, s. 91
- Kokociński Hilary Franciszek (1877–1933), T. IX, s. 101
- Kolasiński Ambroży (1902–1977), T. VIII, s. 111
- Kolasiński Jerzy (1891–1970), T. V, s. 83
- Kolondowicz Wacław (1877–1949), T. III, s. 110
- Kołaczkiewicz Stanisław (1900–?), T. VII, s. 94; T. VIII, s. 111
- Kołodziej Antoni (1896–1970), T. I, s. 98
- Kołodziejski Walenty (1899–1964), T. VIII, s. 112
- Kołpowski Antoni (1880–1957), T. VII, s. 94
- Kołpowski Tadeusz (1899–1978), T. VII, s. 95
- Komasiński Michał (1887–1971), T. III, s. 110
- Kominowski Stanisław (1900–?), T. VII, s. 95
- Komorowski Franciszek (1886–1956), T. V, s. 84
- Konarski Sylwester (ur. 1894), T. I, s. 98
- Konarzowski Daniel (1871–1935), T. V, s. 85
- Konewka Józef (1899–1940), T. II, s. 93
- Konicki Stanisław (1895–1977), T. VI, s. 92
- Konicki Sylwester (1899–1986), T. VI, s. 92
- Konieczny Antoni (1900–1980), T. III, s. 112
- Konieczny Jan (1892–1967), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1878–1946), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1898–1986), T. III, s. 112
- Konopka Józef (1896–?), T. VII, s. 96
- Konwerski Krzysztof Czesław (1896–1959), T. IX, s. 102
- Kończal Franciszek (1894–1940), T. I, s. 98
- Kończal Stanisław (1898–1958), T. IV, s. 86
- Kopa Andrzej (1879–1956), T. II, s. 95
- Kopaszewski Józef (1894–1982), T. VII, s. 96
- Kopczyński Józef (1896–1979), T. IV, s. 87
- Kopliński Władysław (1875–1937), T. V, s. 86
- Korbał Stanisław (1895–?), T. IV, s. 88
- Kornobis Wiesław (1900–1969), T. VI, s. 93
- Kortus Ignacy (1897–1976), T. VII, s. 97
- Kosicki Czesław (1902–1980), T. V, s. 87
- Kosicki Józef (?–?), T. II, s. 98
- Kosicki Kazimierz (1900–1920), T. II, s. 98
- Kosicki Piotr (1896–1961), T. II, s. 99
- Kosicki Stanisław (1898–1949), T. VI, s. 93
- Kosicki Wawrzyn (1887–1955), T. II, s. 99
- Kosiński Feliks (1889–1974), T. V, s. 88
- Kosiński Wojciech (1897–1976), T. II, s. 100
- Kosmala Stanisław (1897–1973), T. II, s. 101
- Kosmowski Antoni (1899–1940), T. I, s. 98
- Kssowski Jan (1898–1919), T. IX, s. 104
- Kossowski Józef (1887–1967), T. V, s. 88
- Kostecki Bronisław (1893–1967), T. IX, s. 104
- Kostrzewa Stanisław (1896–1976), T. VI, s. 94
- Kostrzewski Józef (1892–1978), T. VII, s. 98
- Koszewski Stanisław (1895–1970), T. I, s. 99
- Koszuński (Leszczyc–Koszuński) Konstanty Albin (1882–1939), T. I, s. 99
- Kośmider Stanisław (1889–1958), T. I, s. 101
- Kotlarek Walenty (1897–1979), T. VII, s. 98
- Kowalczyk Adam (1894–1940), T. I, s. 101
- Kowalczyk Adam Stefan (1896–1978), T. IX, s. 105
- Kowalczyk Franciszek (1890–1961), T. II, s. 102
- Kowalczyk Jan (1889–1942), T. VII, s. 99
- Kowalczyk Marcin (1899–1994), T. III, s. 113; T. VIII, s. 112
- Kowalczyk Stefan (1898–1955), T. I, s. 102
- Kowalewski Sylwester (1899–1985), T. VI, s. 95
- Kowalewski Zygmunt (1897–1944), T. VI, s. 95
- Kowski Franciszek (1875–1946), T. VII, s. 100
- Kowski Franciszek (1900–1920), T. I, s. 102
- Kowski Kazimierz Józef (1896–1972), T. V, s. 89
- Kwalski Wierusz Ignacy (1872–1932), T. IX, s. 107
- Koza Franciszek (1893–?), T. VII, s. 101

- Koza Stanisław III (1882–1960), T. II, s. 103
 Kozak Antoni (1898–1919), T. V, s. 90
 Koziczyński Andrzej (1890–1974), T. VI, s. 96
 Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga
 Łasczka Kozierowski, Kozierowski ze Skó-
 rzewa (1874–1949), T. VI, s. 97
 Kozłowski Jan (1894–1974), T. VI, s. 99
 Kozłowski Marian (1895–1974), T. VII, s. 101
 Kozłowski Stanisław (1903–1990), T. I, s. 102
 Krajewski Andrzej (1891–1982), T. I, s. 103
 Krajewski Stanisław (1896–1981), T. IX, s. 108
 Kramarczyk Leon (1896–1984), T. I, s. 104
 Kramer Franciszek (1899–1946), T. II, s. 103
 Kramer Ludwik (1900–1972), T. II, s. 104
 Kramski Walenty (1899–?), T. VII, s. 102
 Kranz Józef (1884–1939), T. IV, s. 90
 Kraska Alojzy (1893–1970), T. IX, s. 109
 Krawczyński Franciszek (1894–1976), T. II, s. 104
 Krawiec Michał (1899–1943?), T. VIII, s. 113
 Krenz Paweł (1896–1955), T. II, s. 105
 Kręczyński Franciszek (1885–1961), T. IV, s. 90
 Kroll Jan (1898–1996), T. IV, s. 91
 Kroma Jan (1886–1964), T. IX, s. 109
 Król Bolesław (1898–1942), T. II, s. 106
 Król Ignacy (1891–1962), T. III, s. 113
 Król Władysław (1896–1945), T. III, s. 115
 Króliczak Wojciech (1893–1976), T. V, s. 91
 Królikowski Józef (1890–1968), T. VIII, s. 114; T. IX, s. 110
 Kruk Antoni (1896–1949), T. VI, s. 100
 Kruk Franciszek (1891–1964), T. VI, s. 101
 Krukowski Albin (1902–1982), T. III, s. 116
 Krumrey Franciszek (1902–1974), T. VI, s. 102
 Krupplik Edmund (1890–1944), T. VIII, s. 114
 Krupka Franciszek (1895–1967), T. VII, s. 103
 Krupka Franciszek (1902–1987), T. VII, s. 103
 Kruszką Leon (1897–1960), T. IV, s. 92; T. VII, s. 104
 Kryger Marian (1901–1982), T. V, s. 92
 Kryjon Franciszek (1901–1987), T. V, s. 94
 Krysmann Stanisław (1902–?), T. VII, s. 105
 Kryszak Walenty (1897–1920), T. I, s. 104
 Krzeński Stefan (1897–1960), T. I, s. 105
 Krzewina Zygmunt (1898–1976), T. I, s. 105; T. II, s. 107
 Krzykała Florian (1901–1941), T. V, s. 95
 Krzykała Wawrzyn (1871–1941), T. I, s. 107
 Krzyżankiewicz Mieczysław (1882–1952), T. III, s. 117
 Krzyżanowski Franciszek (1861–1947), T. VII, s. 106
 Krzyżosiak Antni (1895–1950), T. IX, s. 111–112
 Księżniakiewicz Walenty (1892–1970), T. IV, s. 93
 Ksycki Bronisław (1901–1974), T. VIII, s. 115
 Kubacki Antoni (1880–1956), T. I, s. 108
 Kubala Marcin (1885–1972), T. VII, s. 108
 Kubera Czesław Antoni (1894–1965), T. I, s. 108
 Kubiak Maksymilian (1891–1970), T. VII, s. 108
 Kubiak Stefan (1898–1974), T. IX, s. 112–113
 Kubiak Władysław (1878–?), T. VII, s. 109
 Kubicki Kazimierz (1869–1945), T. VI, s. 103
 Kubicki Leon (1871–1961), T. VII, s. 109
 Kubski Stanisław (1876–1942), T. IX, s. 113
 Kucal Czesław (1903–1973), T. III, s. 120
 Kuczkowski Władysław (1898–1942), T. II, s. 109; T. III, s. 121
 Kudlaszyk Józef (1891–1977), T. VII, s. 110
 Kudliński Stanisław (1897–1982), T. IX, s. 115
 Kufel Józef (1897–1976), T. VIII, s. 116
 Kuffel Walenty (1880–?), T. VIII, s. 116
 Kuik Jan (1895–1970), T. VII, s. 111
 Kuik Józef (1897–1969), T. VI, s. 104
 Kuik Józef (1899–1977), T. VII, s. 111
 Kuik Stanisław (1898–1951), T. VII, s. 113
 Kujawa Franciszek (1893–1976), T. I, s. 108
 Kujawa Ludwik (1900–1966), T. II, s. 110
 Kukawka Wojciech (1895–1990), T. IX, s. 115
 Kukielka Stanisław (1894–1974), T. VI, s. 106
 Kulas Jakub (1899–1962), T. VIII, s. 117
 Kulawski Teofil (1894–1960), T. IX, s. 116
 Kulczyński Władysław (1898–?), T. IV, s. 93
 Kuliński Franciszek (1899–1981), T. VI, s. 107
 Kuliszak Stanisław (1882–1939), T. IV, s. 95
 Kulka Wincenty (1897–1963), T. IX, s. 117
 Kulse Leonard (1893–1940), T. VI, s. 108

Kupka Sylwester (1897–1969), T. IV, s. 96
 Kurczewski Piotr (1890–1983), T. I, s. 109
 Kurczewski Władysław (1898–1979), T. II, s. 111
 Kurkowiak Piotr (1900–1964), T. IV, s. 97; T. VIII, s. 117
 Kurnatowska Maria z domu Mielżyńska (1869–1925), T. II, s. 112
 Kuroszczyk Piotr (1879–1947), T. I, s. 109
 Kurowski Aleksander (1879–1958), T. I, s. 110; T. VIII, s. 118
 Kurpisz Leon (1900–1919), T. V, s. 95
 Kurzawski Józef (1870–1925), T. I, s. 110
 Kusz Józef (1896–1919), T. II, s. 113
 Kuśnierczak Jan (1893–1977), T. IV, s. 97
 Kutznier (Kucner) Jan (1900–1973), T. VII, s. 113
 Kwasek Jerzy (1900–1994), T. III, s. 122
 Kwiatkowski Stanisław (1890–1976), T. VI, s. 109
 Kwiatkowski Wiktor (1901–1978), T. V, s. 95
 Kwiatkowski Wojciech (1893–1919), T. VI, s. 110
 Kycler Stanisław (1897–1982), T. IX, s. 118–119

L.

Lakner (Lackner) Marian (1880–1936), T. III, s. 126
 Landzwojczak Jan (1893–1979), T. VIII, s. 119
 Lange Julian Bolesław (1873–1954), T. V, s. 96
 Lange Marian Józef (1901–1943), T. I, s. 112, T. II, s. 114
 Langowicz Ludwik (1897–1974), T. IX, s. 119
 Lasik Stanisław (1897–1963), T. IV, s. 98
 Laskowski Jan (1872–1939), T. VI, s. 110
 Latanowicz Marcin (1897–1985), T. III, s. 127
 Latosiński Stanisław (1893–1942), T. IV, s. 99
 Lechna Andrzej (1894–1943), T. III, s. 127
 Lechna Antoni (1890–?), T. VII, s. 114
 Lechna Bartłomiej (1895–?), T. VII, s. 114
 Lechna Jan (1879–1945), T. VII, s. 115
 Lechna Wiktor (1898–1971), T. II, s. 115
 Lechna Wojciech (1856–1920), T. VII, s. 115
 Lehmann Michał (1900–1956), T. VII, s. 116
 Lehmann Wincenty (1898–1982), T. VII, s. 116
 Lemański Piotr (1892–1970), T. VII, s. 117

Lemański Walenty (1900–1919), T. VI, s. 111
 Leopold Wincenty (1891–1974), T. III, s. 128
 Leporowski Piotr (1898–1966), T. VIII, s. 121
 Lester Władysław (1898–1941), T. II, s. 116
 Leszczyński Leon (1880–1950), T. I, s. 112
 Leśny Stanisław (1894–1977), T. III, s. 129
 Lewandowski Ignacy (1895–1982), T. IV, s. 100
 Lewandowski Zenon Eugeniusz (1859–1927), T. I, s. 113
 Ligarzewski Apoloniusz (1895–1921), T. VIII, s. 122
 Ligarzewski Mieczysław (1891–1939), T. VIII, s. 123
 Ligarzewski Zygmunt (1893–1957), T. VIII, s. 125

Linke Antoni (1902–1982), T. VI, s. 112
 Lipiński Walenty (1897–1978), T. V, s. 98
 Lis Idzi (1883–1969), T. VII, s. 117
 Lis Wincenty (1890–1944), T. IV, s. 101
 Lis Władysław (1900–1980), T. III, s. 129
 Lisiak Marcin (1898–1954), T. VIII, s. 129
 Lisiak Walenty (1900–1976), T. VII, s. 118
 Lisiecki Bolesław (1885–1954), T. I, s. 114
 Lisiecki Franciszek (1899–1986), T. IX, s. 120
 Lisiecki Hieronim (1899–1980), T. VI, s. 113
 Lissowski Antoni (1889–1977), T. III, s. 130
 Litwiński Wiktor (1873–1952), T. III, s. 130
 Liwerski Edward (1895–1972), T. VI, s. 115
 Londońska Maria Tekla z d. Dutkiewicz (1892–1978), T. I, s. 115
 Lorenz Antoni (1893–1974), T. VII, s. 119
 Lorkiewicz Michał (1897–1991), T. V, s. 99; T. IX, s. 122

Lose Stanisław (1899–1970), T. V, s. 101
 Lowak Henryk (1885–1958), T. I, s. 116
 Lubryka Władysław (1900–1979), T. V, s. 105
 Lucińska Monika (1900–1988), T. IX, s. 124
 Ludwiczak Antoni (1901–1958), T. I, s. 116
 Lulczyński Jan (1886–1919), T. II, s. 116
 Luliński Teodor (1884–1968), T. VII, s. 120
 Lupa Franciszek (1896–1972), T. IX, s. 125

Ł.

Łamaszewski Franciszek Adam (1894–1981), T. IV, s. 102
 Łapacz Józef (1899–?), T. IV, s. 103
 Łaszczyński Walenty (1896–1975), T. III, s. 132

- Łaszczyński Wojciech (1897–1961), T. II, s. 116
- Łacki–Korzbok Stanisław (1866–1937), T. IV, s. 105
- Łobza Wacław (1900–1968), T. VI, s. 116
- Łojek Józef (1893–1981), T. IV, s. 107
- Łozowski Franciszek (1901–1932), T. IX, s. 126
- Łożyński Józef (1878–1965), T. IX, s. 128
- Łuczak Józef (1898–1975), T. III, s. 132
- Łuczak Walenty (1898–1983), T. V, s. 105
- Łuczewski Bernard (1903–1989), T. V, s. 109
- Łuczka Wojciech (1895–1949), T. VIII, s. 130
- Łukaszewski Franciszek (1894–1948), T. VI, s. 116
- Łukaszewski Franciszek (1898–1968), T. VII, s. 120
- Łukaszewski Paweł (1900–1967), T. VII, s. 121
- Łukowicz Stefan Szczepan (1894–1941), T. IV, s. 107
- Łusiewicz Stefan (1888–1958), T. IV, s. 108
- Łuś Franciszek (1885–?), T. I, s. 116
- M.**
- Machaj Józef (1903–1988), T. I, s. 117
- Machajewski Franciszek (1897–1970), T. IV, s. 109
- Machajewski Marian (1899–1975), T. IV, s. 109
- Machajewski Stanisław (1900–1965), T. IV, s. 111; T. V, s. 111
- Machowiak Franciszek (1890–1975), T. III, s. 133
- Machowiak Jan (1899–1919), T. III, s. 134
- Machowski Jan (1894–1972), T. II, s. 117
- Machoy Hipolit (1893–1970), T. V, s. 113
- Machoy Maria (1894–1951), T. IV, s. 112
- Maciaszek Stanisław (1872–1930), T. II, s. 118
- Maciejewski Antoni (1901–1982), T. IX, s. 129
- Maćkowiak Andrzej (1900–1940), T. VII, s. 121
- Maćkowiak Edmund (1901–1940), T. I, s. 117
- Maćkowiak Stanisław (1891–1971), T. VI, s. 117
- Maeusel Antoni (1883–1947), T. II, s. 119
- Magowski Jan (1899–1951), T. VI, s. 119
- Magowski Mieczysław (1886–1964), T. VI, s. 119
- Magowski Władysław (1890–1961), T. VI, s. 120
- Maik Jan 1892–1967), T. VII, s. 122
- Maik Ludwik (1899–1971), T. IV, s. 113
- Maj Jan Andrzej (1895–1919), T. VI, s. 121
- Majchrzak Józef (1902–1975), T. III, s. 134
- Majchrzak Stanisław (1886–1967), T. VII, s. 122
- Majewicz Feliks (1901–1990), T. III, s. 135; T. V, s. 114
- Majewski Feliks (1890–1919), T. VIII, s. 132
- Majewski Walery (1905–1999), s. T. I, s. 118
- Małagowski Stanisław (1899–2002), T. IX, s. 129–131
- Malicki Tomasz (1901–1980), T. VII, s. 123
- Malicki Jan (1879–1936), T. VIII, s. 133
- Maliński Kazimierz (1872–1928), T. IX, s. 131
- Mallow Bogdan (1902–1944), T. IV, s. 113
- Mallow Wiktor Emanuel (1861–1933), T. IV, s. 114
- Małecki Lucjan (1899–1979), T. I, s. 118
- Małecki Tomasz (1895–1984), T. IV, s. 115
- Małecki Wojciech (1897–1968), T. I, s. 119
- Małek Władysław (1864–1935), T. IV, s. 116
- Małuszek Jan Antoni (1889–1977), T. VI, s. 121
- Mały Stefan (1888–?), T. VII, s. 124
- Małyszczak Ludwik (1898–1983), T. III, s. 135
- Mańczak Józef (1896–1940), T. V, s. 115
- Mańczak Ludwik (1884–1945), T. I, s. 120
- Mańczak Marcin (1892–?), T. VIII, s. 135
- Marchelek Piotr (1900–?), T. VII, s. 125
- Marciniec Józef (1890–1971), T. VII, s. 125
- Marcinkowski Roman (1874–1929), T. I, s. 120
- Marcinkowski Stanisław (1882–1939), T. III, s. 136
- Marczyński Feliks (1895–1940), T. IX, s. 134
- Markwitz Władysław (1897–1992), T. VI, s. 123
- Marosz Władysław (1901–2000), T. III, s. 137
- Marszał Wiesław (1896–1963), T. I, s. 121
- Marszałek Paweł Jan Tymoteusz (1891–1962), T. I, s. 122

- Martenka Wiktor (1900–1985), T. VIII, s. 135
 Maryński Felician (1892–1920), T. I, s. 123
 Marzyński Antoni (1897–1963), T. II, s. 120
 Masiakowski Leon (1892–1939), T. VII, s. 128
 Masłowski Zygmunt (1897–1932), T. IV, s. 116
 Maszek Franciszek (1903–1977), T. VIII, s. 136
 Maszek Teodor (1882–1940), T. VIII, s. 137; T. IX, s. 136
 Mataczyński Roman (1892–1970), T. III, s. 139
 Matuszak Walenty (1887–1971), T. VIII, s. 137
 Matuszek Stanisław (1898–1970), T. V, s. 116; T. VI, s. 124
 Matuszewski Ignacy (1895–1987), T. III, s. 141; T. VIII, s. 138
 Matuszewski Jan (1895–1978), T. VII, s. 132
 Matuszewski Marcin (1900–1995), T. VII, s. 132
 Matuszewski Stanisław (1900–1973), T. VII, s. 133
 Matysiak Bronisław (1899–1973), T. VIII, s. 139
 Matysiak Gracjan (1897–1987), T. IV, s. 117
 Matysiak Szczepan (1880–?), T. VII, s. 134
 Matysik Jan (1897–1973), T. IX, s. 137
 Mausch Kazimierz (1891–1927), T. V, s. 117; T. VI, s. 125
 May Józef (1893–1977), T. IV, s. 118
 May Stefan (1890–1940), T. VIII, s. 140
 Mayer Wacław (1872–1930), T. VIII, s. 142
 Mazurek Józef (1897–1979), T. VIII, s. 144
 Mazurkiewicz Roman (1887–1969), T. VIII, s. 145
 Mąderek Stanisław (1902–1961), T. VI, s. 126
 Mądry Franciszek (1895–1941), T. VIII, s. 146
 Mądry Wincenty (1879–1962), T. II, s. 121
 Mądry Władysław (1900–1969), T. VII, s. 134
 Malerowicz Marian (1899–1952), T. IX, s. 137
 Mellenbrock Edmund Marian (1892–1977), T. VI, s. 127
 Menczyński Michał (1900–1986), T. V, s. 118
 Mende Edmund (1875 – 1933), T. II, s. 122
 Menzel Antoni (1903–1982), T. III, s. 141
 Mertyn Józef (1893–1972), T. IX, s. 138
 Mędlewski Julian (1896–1975), T. III, s. 142
 Mędlewski Wiktor (1861–1924), T. III, s. 143
 Miałkas Wawrzyn (1890–1973), T. VIII, s. 148
 Mickiewicz Wincenty (1867–1940), T. II, s. 130
 Michalak Walenty (1890–1962), T. III, s. 143
 Michalczyk Antoni (1900–1988), T. V, s. 119
 Michalczyk Ignacy (1897–1940), T. VIII, s. 149
 Michalczyk Stanisław (1892–1940), T. VI, s. 128
 Michalski Andrzej Józef (1882–1960), T. I, s. 123
 Michalski Antoni (1885–1965), T. II, s. 123
 Michalski Franciszek (1899–1940), T. VII, s. 134
 Michalski Jakób (1887–1952), T. VIII, s. 150
 Michalski Jan (1886–1949), T. II, s. 123
 Michalski Jan (1899–1945), T. IV, s. 119
 Michalski Józef (1900–1994), T. I, s. 124
 Michalski Kazimierz (1883–1956), T. I, s. 125
 Michalski Piotr (1895–1962), T. I, s. 127
 Michalski Stanisław Leon (1882 – 1953), T. II, s. 124
 Michalski Stefan (1872–1926), T. VI, s. 129
 Michałowski Franciszek (1898–1990), T. II, s. 125; T. VII, s. 136
 Michałowski Ignacy (1871–1945), T. III, s. 144
 Michałowski Nikodem (1896–1987), T. I, s. 127
 Mieczkowski Leon (1871–1931), T. V, s. 120
 Miedziński Stanisław (1894–1945?), T. IV, s. 120
 Mielcarek Antoni (1899–1970), T. II, s. 126
 Mielcarek Jan (1898–1989), T. II, s. 127
 Mielżyński Jan (1900–1986), T. VIII, s. 150
 Mieszala Jan (1897–1948), T. VII, s. 137
 Miękus Józef (1891–1945), T. IV, s. 121
 Migaszewski Antoni (1900–?), T. II, s. 128
 Migdałek Stanisław (1892–1940), T. VIII, s. 151
 Miklaszewski Włodzimierz (1897–1919), T. I, s. 128
 Mikoliński Kazimierz (1894–1965), T. VI, s. 130
 Mikołajczak Ludwik (1898–1979), T. I, s. 128

- Mikołajczak Tomasz (1879–1955), T. V, s. 121; T. VIII, s. 152
- Mikołajczyk Stanisław (1895–1971), T. VI, s. 131
- Mikołajewicz Stanisław (1901–1919), T. IV, s. 122
- Mikołajewski Niepomucen (1877–1962), T. VIII, s. 153
- Milewska Lucyna Józefa Antonina (1889–1920), T. VII, s. 137
- Milewska Sabina (1893–1965), T. VII, s. 138
- Milewski Alfred Witold Teofil (1893–1959), T. VII, s. 138
- Milewski Jan (1893–1971), T. II, s. 128
- Milewski Janusz Witold (1887–1953), T. VII, s. 140
- Milewski Józef (1892–1940), T. VI, s. 131; T. VII, s. 141
- Milewski Ludwik (1869–1940), T. II, s. 129
- Milewski Michał (1875–1935), T. IV, s. 122
- Milewski Witold (1891–1931), T. VII, s. 142
- Minkwitz Maksymilian (1876–1945), T. IX, s. 139
- Miński Stefan (1900–1987), T. V, s. 121
- Mirecki Stanisław Piotr (1895–1940), T. IX, s. 140
- Misiek Stanisław (1901–1998), T. I, s. 129
- Miśkiewicz Antoni (1890–1977), T. IV, s. 123
- Mizera Antoni (1892–1972), T. I, s. 130; T. V, s. 122
- Młynarz Józef (1895–1947), T. V, s. 122
- Mnich Franciszek (1888–1972), T. VII, s. 143
- Mocek Ludwik (1906–1990), T. IV, s. 124
- Mocek Szymon (1888–1960), T. I, s. 130; T. VIII, s. 154
- Moczko Ludwik (1877–1949), T. I, s. 131
- Moder Wojciech (1891–1972), T. III, s. 145
- Modlibowski Józef Walenty (1889–1942), T. III, s. 145; T. VI, s. 132
- Modrak Hieronim (1892–?), T. I, s. 132
- Modrzyk Stanisław (1898–1980), T. II, s. 131
- Molenda Bolesław (1895–1977), T. VII, s. 144
- Molik Jan (1900–1985), T. VII, s. 146
- Mołdrzyk Emil (1900–1961), T. VII, s. 149
- Morawski Czesław (1882–1954), T. III, s. 146
- Morawski Kazimierz (1884–1934), T. III, s. 146
- Mosiewicz Władysław (1880–?), T. III, s. 147
- Moś Ignacy (1872–1959), T. I, s. 132
- Motała Władysław (1886–1974), T. VI, s. 134
- Mroczyk Władysław (1898–1971), T. VIII, s. 154
- Mroczyński Franciszek (1898–1975), T., s. 141
- Mróz Józef (1898–1986), T. VI, s. 135
- Mruk Antoni (1894–1978), T. VIII, s. 155
- Mułtana Ignacy (1897–1984), T. IV, s. 125; T. VIII, s. 157
- Musiał Franciszek (1900–1973), T. II, s. 132,
- Musioł Stefan (1897–1987), T. II, s. 134,
- Muszyński Józef (1899–1978), T. VI, s. 136
- Muszyński Stanisław (1900–1969), T. IX, s. 142
- Muszyński Szczepan (1890–1939), T. I, s. 133,
- Mycielski Wojciech (1892–1940). T. IX, s. 143
- Myssak Stanisław (1897–1966), T. IV, s. 125
- Mytko Józef (1898–1979), T. VII, s. 150
- N.**
- Nadolny Leon (1897–1978), T. V, s. 123
- Najdoch Stanisław (1897–1974), T. VI, s. 137
- Namysł Jan (1882–1942), T. VIII, s. 158
- Namysłowski Czesław (1890–1956), T. VI, s. 137
- Napiecek Leon (1899–1975), T. III, s. 148
- Napieralski Bolesław (1894–1953), T. VII, s. 150
- Napierała Jan (1897–?), T. VIII, s. 159
- Napierała Klemens (1900–1986), T. III, s. 150
- Napierała Roman (1876–1941), T. II, s. 135
- Napierała Stefan (1890–?), T. VIII, s. 160
- Napierała Wacław (1893–1951), T. VII, s. 151
- Narożny Stanisław (1888–1929), T. I, s. 133
- Nawracała Stanisław (1898–1983), T. VI, s. 138
- Nawrocik Franciszek (1901–1920), T. II, s. 136
- Nawrocik Jan (1895–1920), T. I, s. 133
- Nawrocki Ludwik (1893–1964), T. VI, s. 139
- Niebałski Jan (1899–1992), T. VI, s. 140
- Niedziela Jan (1896–1945), T. IX, s. 144
- Niedzielski Ignacy (1890–1969), T. VII, s. 151
- Niedźwiedziński Bronisław (1882–1946), T. III. S. 151

- Niedźwiedziński Ignacy (1873–1941), s. 152
 Niegolewska Wanda (1877–1970), T. I, s. 134
 Niełacny Franciszek (ur. 1899), T. I, s. 136
 Niemier Stanisław (1899–1949), T. V, s. 125
 Niesobski Leon (1897–1967), T. I, s. 136
 Niesobski Władysław (1897–1945), T. V, s. 126
 Nietrzepka Ignacy (1892–1980), T. I, s. 137
 Nietzsche Roman (1876–1947), T. II, s. 136
 Nieznany Powstaniec Wielkopolski – Grób
 Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego
 w Bydgoszczy, T. III, s. 153
 Nieżykowski Kazimierz (1892–1987), T. V, s. 127
 Niklas Jan (1893–1961), T. VI, s. 141
 Nitka Józef (1900–1959), T. VIII, s. 160
 Norkiewicz Andrzej (1899–1974), T. VI, s. 142
 Norkowski Bernard (1901–1975), T. IX, s. 144
 Nowacki Antoni (1900–1994), T. VI, s. 142
 Nowacki Szczepan (1899–1979), T. IX, s. 145
 Nowaczyk Franciszek (1898–1978), T. VII, s. 152
 Nowaczyk Franciszek (1899–1983), T. II, s. 137
 Nowaczyk Ludwik (1902–1940), T. VI, s. 143
 Nowaczyk Władysław (1896–1919), T. II, s. 138
 Nowaczyk Wojciech (1896–1980), T. II, s. 139
 Nowaczyński Wincenty (1883–1940), T. IX, s. 146
 Nowak Antoni (1896–1988), T. II, s. 140
 Nowak Franciszek (1889–1945), T. III, s. 157
 Nowak Franciszek (1900–1974), T. VII, s. 153
 Nowak Ignacy (1891–1940), T. VIII, s. 161
 Nowak Jan (1894 – 1940), T. II, s. 140
 Nowak Jan (1897–1968), T. VIII, s. 162
 Nowak Jan (1899–1977), T. VII, s. 153
 Nowak Jan (1900–1919), T. IX, s. 148
 Nowak Michał (1900–1976), T. VI, s. 144
 Nowak Mikołaj (1889–1972), T. II, s. 141
 Nowak Stanisław (1883–1939), T. III, s. 158
 Nowak Stanisław (1892–?), T. VII, s. 154
 Nowak Stanisław (1895–1982), T. IX, s. 149
 Nowak Tadeusz (1898–1942), T. II, s. 142
 Nowak Teofila z domu Bonia (1902–1984), T. VII, s. 154
 Nowak Walenty (1895–1979), T. IX, s. 149
 Nowak Władysław (1899–?), T. VII, s. 155
 Nowak Władysław (1900–1977), T. IX, s. 151
 Nowakowski Franciszek (1892–1973), T. VI, s. 145
 Nowakowski Jan (1901–1975), T. IX, s. 152
 Nowicki Alojzy (1899–1978), T. VII, s. 156; T. VIII, s. 163
 Nowicki Andrzej (1877–1950), T. II, s. 143
 Nowicki Andrzej (1895–1976), T. VII, s. 156
 Nowicki Edmund (ur. 1891–1969), T. I, s. 137; T. V, s. 128
 Nowicki Ludwik (1885–1978), T. V, s. 129
 Nowicki Roman (1900–1984), T. IX, s. 152
 Nyka Ignacy (1899–1977), T. V, s. 129
 Nykiel Kazimierz (1895–1942), T. II, s. 143
- O.**
 Obrębowicz Mieczysław (1889–1920), T. I, s. 137; T. VIII, s. 163
 Obrębowicz Tadeusz (1885–1940), T. I, s. 138
 Ochocki Stanisław (1897–1981), T. III, s. 158
 Ogrodowicz Antoni (1892–1970), T. I, s. 139
 Ogrodowski Wacław (1903–1969), T. I, s. 140
 Ogurkowski Czesław Bernard (1894–1966), T. IX, s. 153
 Okoniewski Wincenty (1894–1979), T. I, s. 140
 Okoniewski Wojciech (1894–1969), T. II, s. 144
 Okrański Paweł (1893–1971), T. VI, s. 146
 Okupniak Tomasz (1895–?), T. IV, s. 126
 Olejniczak Jan (1887–1973), T. IX, s. 155
 Olejniczak Walenty (1897–?), T. I, s. 141
 Olekszak Stanisław Józef (1900–1933), T. I, s. 142
 Olejniczak Andrzej (1901–1988), T. VI, s. 147
 Olejnik Michał (1895–1984), T. IV, s. 128
 Olejnik Wojciech (1899–1929), T. IV, s. 129
 Olszanowski Ludwik (1899–1995), T. VI, s. 148
 Olszewska Maria (1900–1989), T. III, s. 160
 Olszewski Alfons (1899–1940), T. IX, s. 156
 Olszewski Ludwik (1897–1987), T. II, s. 146
 Olszewski Władysław (1895–1943), T. III, s. 162
 Omiński Stefan (1889–1967), T. I, s. 142
 Opalski Zbigniew (1900–1946), T. IX, s. 157
 Orchołowski Władysław (1895–1987), T. IX, s. 158

- Oreś Michał (1898–1997), T. I, s. 143
 Orłowski Zdzisław (1892–1982), T. III, s. 164
 Orzałkiewicz Józef (1900–1989), T. VII, s. 157
 Orzeł Władysław (1892–1963), T. IV, s. 130
 Osesek Jan (1875–1928), T. IX, s. 159
 Osmański Franciszek (1886–1959), T. I, s. 143
 Osowski Ludwik (1900–?), T. VII, s. 158
 Osowski Tomasz (1899–1986), T. V, s. 131
 Ostroróg–Gorzeński Zbigniew (1869–1926), T. II, s. 147
 Owczarski Józef (1893–1940), T. I, s. 144
 Owczarzak Władysław (1898–1987), T. VIII, s. 164
 Owoc Wincenty (1891–1960), T. I, s. 144
 Ozdyk Franciszek (1897–1919), T. III, s. 166
- P.**
 Pachciarz Franciszek (1899–1976), T. II, s. 149
 Pacholski Andrzej (1897–1930), T. I, s. 145
 Pachura Leon (1895–1967), T. VI, s. 149
 Pacyński Władysław (1895–1980), T. VII, s. 158
 Paderewski Ignacy Jan (1860–1941), T. V, s. 132
 Pajkert Jan (1886–?), T. I, s. 145
 Pajkert Stanisław (1899–1986), T. VI, s. 150
 Pajzderski Antoni (1884–1937), T. III, s. 168
 Palacz Adam (1902–1958), T. I, s. 146
 Paluch Mieczysław (1882–1942), T. V, s. 133
 Panewicz Roman (1874–1945), T. IX, s. 159
 Pardua Czesław (1893–1979), T. IV, s. 131
 Parucki Józef (1900–1988), T. II, s. 150
 Pasiński Franciszek (1902–1975), T. VI, s. 150
 Pasiński Józef (1900–1972), T. VI, s. 152
 Pastecki Ludwik (1892–1980), T. VI, s. 152
 Paszkiewicz Gustaw (1893–1955), T. V, s. 137
 Paszkiewicz Józef (1898–1940), T. IX, s. 161
 Paszyński Alojzy (1900–1968), T. II, s. 151
 Patalas Władysław (1900–1939), T. IV, s. 131
 Pater Ludwik (1899–1958), T. IV, s. 132
 Patera Jan (1901–1976), T. II, s. 152
 Patyk Ludwik (1887–1954), T. II, s. 153
 Paul Władysław (1883–1952), s. T. VI, 153
 Pawełczak Władysław (1889–1954), T. III, s. 170
 Pawlaczyk Stanisław (1900–1958), T. III, s. 171
 Pawlak Józef (1898–1939), T. IX, s. 163
 Pawlak Stefan (ur. 1895), T. I, s. 147
 Pawlęty Franciszek (1899–1977), T. II, s. 154
 Pawłowski Stanisław (1901–1997), T. I, s. 147
 Pawuła Antoni (1891–1989), T. II, s. 155; T. IV, s. 133
 Pazgrat Franciszek (1901–1919), T. II, s. 157
 Pazgrat Walenty (1895–1919), T. II, s. 158
 Pecold Marian (1901–1985), T. V, s. 138
 Peisert Franciszek (1886–1940), T. IX, s. 165
 Peksa Stefan (1897–1973), T. II, s. 158
 Pempera Franciszek (1902–1948), T. II, s. 159
 Pempera Marcin (1886–1980), T. II, s. 160
 Perkielewicz Wincenty (1902–1973), T. V, s. 140
 Perkiewicz Franciszek (1898–1980), T. IV, s. 135
 Perl Franciszek (1897–1957), T. III, s. 172
 Pękała Stanisław (1899–1956), T. III, s. 174
 Piasecki Franciszek (1899–1979), T. IX, s. 167
 Piasecki Ignacy (1901–1956), T. V, s. 140
 Piasecki Jan (1878–1937), T. IV, s. 135
 Piasecki Kazimierz (1890–1940), T. IX, s. 167
 Piasecki Stanisław (1899–1983), T. I, s. 148
 Piasecki Szczepan (1894–1970), T. V, s. 141
 Piątek Andrzej (1901–1950), T. V, s. 141
 Piątkowski Wojciech (1886–1944), T. VI, s. 154
 Piecha Stanisław (1890–1924), T. VIII, s. 165
 Piechocki Edmund (1883–1931), T. I, s. 148
 Piechowiak Józef (1895–?), T. IX, s. 168
 Pieszak Józef (1886–1941), T. IV, s. 136
 Pietraszak Kazimierz (1893–1978), T. III, s. 175
 Pietrykowski Tadeusz (1895–1940?), T. IV, s. 137
 Pietrykowski Wincenty (1898–1940), T. VI, s. 155
 Pietrzyński Bolesław (1897–1974), T. II, s. 160
 Pięta Franciszek (1900–1973), T. VII, s. 159
 Pilaczyński Mieczysław (1883–1943), T. I, s. 149
 Piłsudski Józef Klemens (1867–1935), T. V, s. 142
 Pinczak Jan (1898–1987), T. I, s. 150, T. II, s. 161

- Pinecki Zygmunt (1885–1930), T. III, s. 175
 Pińczak Ignacy (1896–1971), T. I, s. 150
 Pioszczyński Walenty (1896–?), T. I, s. 150
 Piotrowski Stanisław (1887–1967), T. VIII, s. 166
 Piotrowski Walenty (1896–1919), T. VI, s. 156
 Piórek Lucjan (1891–1958), T. II, s. 161
 Pitula Stefan (1890–1957), T. I, s. 151
 Piwecki Wojciech (1901–1994), T. I, s. 152
 Plewka Stanisław (1898–2003), T. I, s. 153
 Pluciak Wawrzyniec (1891–1967), s. T. VI, 156
 Pluciński Jan (1889–1969), T. IV, s. 138
 Płonczyński Władysław (1898–1977), s. T. VI, 157
 Płoszyński Franciszek (1869–1949), T. IV, s. 139
 Plócieniak Bolesław Teofil (1886–1932), T. VIII, s. 167
 Pniwski Wiktor (1891–1974), T. V, s. 145
 Pochanke Józef (1888–1942), T. IV, s. 140
 Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884–1941), T. IV, s. 141
 Pogorzelska Zofia Helena (1899–1987), T. I, s. 154
 Pohl Feliks (1889–1987), T. VI, s. 157
 Polachowski Kazimierz (1893–1941), T. IX, s. 169
 Polowy Florian (1894–1987), T. III, s. 176
 Polus Jan (1898–1973), T. VI, s. 158
 Połomski Andrzej (1898–1987), T. V, s. 147
 Pomorski Konrad (1875–1939), T. I, s. 155
 Popielski Franciszek (?–?), T. III, s. 177
 Popielski Ignacy (1896–?), T. III, s. 177
 Poprawa Wincenty (1889–1960), T. I, s. 156
 Poprawski Franciszek (1893–1970), T. II, s. 162
 Poprawski Jan (1898–1970), T. II, s. 163
 Poprawski Marian (1885–1940), T. II, s. 163; T. IX, s. 170
 Poprawski Stanisław (1894–1969), T. IV, s. 143
 Poprawski Teofil Józef (1876–1938), T. II, s. 164
 Posadny Jan (1895–1969), T. IX, s. 171
 Pospieszalski Antoni (1885–1953), T. IV, s. 144
 Poznań Stanisław (1888–1963), T. II, s. 165
 Poznański Andrzej (1898–1984), T. II, s. 165
 Prałat–Czarnecka Apolonia (1888–1956), T. VI, s. 159
 Prauziński Leon (1895–1940), T. V, s. 147
 Preisler Michał (1880–1975), T. IV, s. 144
 Priebe Henryk (1884–1966), T. VI, s. 160
 Pruchniewski Franciszek (1878–1937), T. II, s. 165
 Prusinowski Czesław (1893–1924), T. VI, s. 162
 Prymas Jan (1899–1919), T. VI, s. 163
 Prymas Kazimierz (1897–1979), T. VI, s. 163
 Przemorski Franciszek (1893–1954), T. VII, s. 160
 Przemorski Kazimierz (1901–1978), T. VII, s. 160
 Przewoźny Jan (1898–1933), T. I, s. 156
 Przeździecki Wacław Jan (1883–1964), T. V, s. 148
 Przybecki Jan (1882–1964), T. VII, s. 162
 Przybylski Adam (1888–?), T. VII, s. 162
 Przybylski Antoni (1905–1966), T. VIII, s. 169
 Przybylski Jan (1897–1945), T. V, s. 150
 Przybylski Józef (1900–1963), T. IV, s. 146
 Przybylski Sylwester (1893–1970), T. III, s. 178
 Przybył Bolesław (1900–1988), T. II, s. 166
 Przybył Franciszek (1900–1940), T. I, s. 157
 Przybył Władysław (1898–1982), T. VIII, s. 171
 Przybyła Marcin (1894–1987), T. VII, s. 163
 Przybyła Wincenty (1890–1974), T. II, s. 167
 Przydanek Antoni (1898–1985), T. II, s. 167
 Przydanek Maksymilian (1900–1974), T. VII, s. 164
 Przydrożny Franciszek (1897–1978), T. VI, s. 164
 Przygoda Jan (1881–1977), T. I, s. 158
 Przykucki Stanisław (1874–1951), T. III, s. 179
 Przyłucki Czesław (1889–1942), T. IV, s. 146
 Przysański Sylwester (1901–1972), T. II, s. 168
 Przywecki Michał (1898–1976), T. II, s. 169
 Psarski Zygmunt (1886–1954), T. VII, s. 164
 Psik Jan (1899–1945), T. II, s. 169
 Pufahl Roman (1894–1940), T. IX, s. 172
 Pytlak Andrzej (1898–1978), T. VII, s. 166

R.

- Rabski Zygmunt (1885–1930), T. VII, s. 166
Raczkowski Benedykt (1897–1968), T. V, s. 151; T. VI, s. 165
Raczkowski Paweł (1901–1972), T. V, s. 152, T. VI, s. 167
Raczkowski Sylwester (1899–1987), T. III, s. 180
Radojewski Andrzej (1895–1983), T. VI, s. 167
Radomski Bogdan Medard (1899–1940), T. IX, s. 174
Radomski Karol (1885–1978), T. VIII, s. 172
Radtke Zygmunt (1902–1944), T. VI, s. 168
Radzicki Antoni (1902–1939), T. VII, s. 167
Radziński Franciszek (1884–1949), T. II, s. 169
Raczkowski Walenty (1892–1947), T. V, s. 153
Rafiński Maksymilian (1893–1949), T. I, s. 158
Rajczak Antoni (1899–1967), T. VI, s. 169; T. VII, s. 168; T. VIII, s. 173
Rajewicz Jan (1900–1992), T. II, s. 170
Rapier Władysław (1900–1978), T. V, s. 153
Rataj Franciszek (1894–1958), T. VIII, s. 173
Ratajczak Aleksander (1894–1983), T. I, s. 158
Ratajczak Franciszek (1896–1966), T. IX, s. 175
Ratajczak Franciszek (1900–1994), T. II, s. 170
Ratajczak Ignacy (1896–1984), T. I, s. 159
Ratajczak Ignacy (1900–1960), T. VII, s. 169
Ratajczak Jan (1896–1954), T. V, s. 153
Ratajczak Józef (1897–1942), T. V, s. 154; T. IX, s. 177
Ratajczak Józef (1900–1979), T. IV, s. 147
Ratajczak Józef (1901–1980), T. VII, s. 170
Ratajczak Stanisław (1892–1957), T. IX, s. 179
Rebelski Franciszek (1899–1919), T. VI, s. 170
Refermat Wacław (1896–1966), T. VI, s. 170
Refermat Wojciech (1899–1966), T. VI, s. 171
Reinholz Józef (1884–1939), T. I, s. 160
Reinke Franciszek (1901–1972), T. IX, s. 180
Reinke Teofil (1890–1962), T. III, s. 181
Reinsch Leon (1901–1984), T. III, s. 182
Rejek Franciszek (1901–1992), T. IX, s. 181
Rembowski Klemens (1893–1959), T. IX, s. 184
Rembowski Stanisław Emil (1885–1920), T. IX, s. 184
Reysowski Maksymilian (1898–1942), T. III, s. 183
Rękosiewicz Hipolit (1901–1943), T. I, s. 160
Rogacz Stanisław (1896–1971), T. II, s. 171
Rogała Wojciech (1899–1994), T. I, s. 162
Rogalczyk Walenty (1901–1940), T. VII, s. 170
Rogalewski Adam (1886–1951), T. II, s. 172
Rogalewski Michał (1888–1953), T. I, s. 162
Rohde Bernard Ludwik (1886–1967), T. II, s. 173
Rohde Jan (1877–1958), T. I, s. 163
Rojda Jan (1895–1983), T. II, s. 174; T. III, s. 184
Rokicki Franciszek (1898–1966), T. I, s. 163
Rolewski Kazimierz (1887–1936), T. VIII, s. 175
Romanowski Józef (1900–1986), T. I, s. 163
Romel Jan (1891–1975), T. III, s. 185
Rosadziński Adam (1900–1923), T. I, s. 165
Rosicka Władysława z domu Chocieszyńska (1884–1962), T. IX, s. 185
Rosik Jan (1894–1981), T. IV, s. 147
Rosochowicz Bonifacy (1869–1946), T. IV, s. 148
Rosolek Franciszek (1874–1951), T. II, s. 174
Rosolek Tomasz (1898–po 1984), T. I, s. 165
Rossa Wiktor (1889–1942), T. III, s. 186
Rost Franciszek (1890–1940), T. IV, s. 151
Roszczak Wacław (1891–1920), T. VI, s. 171
Roszyk Antoni (1892–1964), T. VII, s. 171
Rozmiarek Stanisław (1899–1973), T. VII, s. 172
Rozwalka Jan (1898–1967), T. II, s. 175
Rożek Franciszek (1896–1986), T. II, s. 176
Rożek Jan (1886–1940), T. IV, s. 152
Rożek Marcin (1885–1944), T. V, s. 156
Rubas Jan (1901–1940), T. IV, s. 153; T. IX, s. 186
Rubaszewski Bolesław (1903–1945), T. II, s. 177
Ruciński Stanisław (1896–1977), T. III, s. 188
Rudnicki Adam (1890–1930), T. IV, s. 155
Ruge Tadeusz (1886–1939), T. I, s. 165

- Rum Walenty (1899–1984), T. VI, s. 172
 Runk Alojzy (1898–1971), T. V, s. 157
 Ruta Jan (1885–1965), T. VII, s. 173
 Rutkowski Napoleon h. Pobóg (1868–1931), T. IX, s. 188
 Ryba Wawrzyn (1879–1940), T. VIII, s. 176
 Rybakowski Władysław (1885–1952), T. VIII, s. 177
 Rybarczyk Jan (1896–1979), T. VII, s. 173
 Rybarczyk Piotr (ur. 1894), T. I, s. 166
 Rybarczyk Piotr (1894–1989), T. I, s. 166
 Rybarczyk Stanisław (1901–1976), T. VIII, s. 178
 Rybicki Kazimierz (1897–1985), T. III, s. 189
 Rychlik Stefan (1891–1967), T. IV, s. 155
 Rychłowski Lucjan (1902–1965), T. V, s. 158
 Rynkowski Roman (1890–1971), T. I, s. 167
 Rynkowski Wawrzyniec (1900–1979), T. IV, s. 156
 Rzepa Jan (1899–2005), T. I, s. 168
 Rzyński Andrzej (1888–1954), T. II, s. 178
 Rzyński Karol (1885–1956), T. II, s. 178
 Rzyński Stanisław (1878–1942), T. II, s. 178
 Rzyński Władysław (1880–1926), T. II, s. 179
- S.**
 Saenger Franciszek Teodor (1878–1940), T. IX, s. 190
 Sałata Władysław (1896–1943), T. VII, s. 174
 Samberger Walenty (1877–1935), T. III, s. 194
 Sander Edmund (1901–1988), T. II, s. 179
 Sander Franciszek (1874–1939), T. II, s. 180
 Sass Jan (1898–1971), T. VI, s. 173
 Sauer Reinhold (1900–1940), T. I, s. 169
 Sawala Marcin (1898–1953), T. I, s. 169
 Schmidt Adam (1881–1945), T. II, s. 180
 Schmidt Telesfor (1869–1942), T. VI, s. 173
 Schoen Antoni (1892–1978), T. IX, s. 191
 Sekulski Stefan (1899–1959), T. II, s. 182
 Semba Józef (1898–1984), T. V, s. 158
 Serba Wawrzyn (1900–1968), T. VIII, s. 180
 Serbiak Franciszek (1895–1970), T. VIII, s. 180
 Seyda Antoni Florian (1858–?), T. V, s. 159
 Sękowski Antoni (1861–1940), T. VI, s. 175
 Schwartz Wincenty (1900–po 1970), T. VII, s. 175
 Serek Jan (1898–1987), T. VII, s. 175
 Siciński Adam Julian (1895–1975), T. I, s. 170
 Siciński Zygmunt Bolesław (1899–1940), T. IX, s. 192
 Sieciński Karol (1879–?), T. IV, s. 157
 Siemiątkowski Kazimierz Wojciech (1903–1940), T. IX, s. 194
 Sieradzki Sylwester (1895–1982), T. VI, s. 177
 Sierchuła Tomasz (1896–1930), T. IV, s. 158
 Sierpowski Jan (1890–1980), T. IX, s. 195
 Sikora Stanisław (1896–1920), T. VIII, s. 181
 Sikorska Apolonia z d. Płoszyńska (1875–1951), T. III, s. 194
 Sikorska Janina Władysława (1901–1975), T. V, s. 160
 Sikorski Andrzej (1873–1939), T. III, s. 195
 Sikorski Franciszek (1905–1982), T. III, s. 196
 Sitarz Leon (1900–1989), T. I, s. 170
 Siuda Józef (1878–1921), T. VIII, s. 182
 Siuda Stanisław (1880–1945), T. IV, s. 159
 Skąpski Konstanty Zdźisław (1894–1971), T. III, s. 197; T. VI, s. 177
 Skibiński Stanisław (1892–1975), T. III, s. 199
 Skibiński Wawrzyn (1901–1981), T. III, s. 200
 Skierecki Jan Niepomucen (1895–1968), T. VI, s. 179
 Skonieczny Wincenty (1898–1976), T. III, s. 201
 Skorupka Leon (1901–1940), T. II, s. 183
 Skotarczak Franciszek Ksawery (1901–1980), T. VI, s. 180; T. VII, s. 176
 Skotarczak Ignacy (1890–1919), T. VII, s. 176
 Skowroński Józef (?–1919), T. VI, s. 181
 Skórzewska z Radziwiłłów Maria herbu Trały (1872–1944), T. VIII, s. 183
 Skórzewski Zygmunt Włodzimierz (1894–1974), T. VIII, s. 186
 Skrzydlewski Henryk (1888–1934), T. IX, s. 197
 Skrzydlewski Józef (1896–1952), T. IV, s. 160
 Skrzydlewski Tadeusz Alfons (1897–1970), T. IV, s. 162
 Skrzypczak Franciszek (1900–1955), T. III, s. 202
 Skrzypczak Ignacy (1880–1959), T. IX, s. 198
 Skrzypczak Jan (1886–1947), T. VI, s. 181; T. VIII, s. 193
 Skrzypczak Ludwik (1886–1953), T. IV, s. 163
 Skrzypczak Piotr (1896–1971), T. III, s. 202
 Skrzypczak Stanisław (1900–1920), T. I, s. 171

- Skrzypek Józef (1900–1986), T. II, s. 184
 Sławiński Jan (1893–1919), T. VI, s. 182
 Sławiński Jan Nepomucen (1895–1981), T. I, s. 171
 Sławiński Szczepan (1898–1966), T. VI, s. 183
 Słomiński Franciszek (1884–1932), T. VIII, s. 194
 Słowińska Klara (1907–1999), T. I, s. 172
 Słowiński Józef (1879–1939), T. VIII, s. 195
 Słowiński Marcin (1883–1940), T. I, s. 174
 Smarsz Władysław (1890–1977), T. I, s. 174
 Smektała Jan Stanisław (1890–1959), T. I, s. 175
 Sment Roman (1898–1988), T. I, s. 176
 Smoliński Antoni (1901–1969), T. VII, s. 177; T. VIII, s. 197
 Smukalski Augustyn (1873–1948), T. I, s. 177
 Snadny Feliks (1910–1977), T. III, s. 204
 Sobala Ignacy (1898–1977), T. VII, s. 177
 Sobański Bronisław (1898–1974), T. II, s. 184
 Sobański Franciszek (1894–1970), T. II, s. 186
 Sobczak Władysław (1887–1943), T. I, s. 177
 Sobieński Franciszek (1900–1986), T. III, s. 205
 Sobociński Walenty (1898–1946), T. VII, s. 178
 Sobolewski Józef (1901–1945), T. I, s. 178
 Sokołowski Edmund (1894–1975), T. VI, s. 184
 Soloch Marcin (1897–1939), T. I, s. 179
 Sołtysiak Franciszek (1900–1969), T. VII, s. 179
 Sołtysiak Franciszek (1900–1980), T. IV, s. 164
 Sołtysiński Ludwik (1845–1928), T. V, s. 161
 Sondenhoff Maksymilian (1890–1940?), T. I, s. 179
 Soszyński Jan (1899–1986), T. I, s. 180
 Sowiński Stanisław (?), T. VI, s. 184
 Spojda Marian (1901–1940), T. IX, s. 199
 Sporny Jan (1902–1990), T. III, s. 205
 Springer Ludwik (1897–1973), T. VI, s. 185
 Spychałowicz Wojciech (1882–1928), T. VI, s. 186
 Stachecki Antoni (1899–1973), T. IV, s. 165
 Stachecki Bolesław (1896–1977), T. IV, s. 166
 Stachecki Jan (1896–1920), T. IV, s. 166
 Stachecki Ludwik (1895–?), T. IV, s. 167
 Stachecki Mikołaj (1891–1986), T. III, s. 207
 Stachecki Piotr (1900–1977), T. IV, s. 168
 Stachecki Stanisław (1898–1928), T. II, s. 187
 Stachecki Walerian (1900–1978), T. IV, s. 169
 Stachowiak Adam (1894–1978), T. I, s. 180
 Stachowiak Kazimierz (1887–1942), T. IV, s. 170
 Stachowiak Paweł (1898–1940), T. II, s. 188
 Stahr Władysław (1892–1940), T. IX, s. 201
 Stanisławski Kazimierz (1890–1947), T. VII, s. 180
 Stanisławski Stanisław (1896–1940), T. VII, s. 181
 Stanisławski Bolesław (1880–1942), T. IV, s. 171
 Stankowski Antoni (1898–1989), T. IV, s. 173
 Stankowski Kazimierz Antoni (1878–1929), T. IV, s. 174
 Stanowski Adam (1871–?), T. IV, s. 176
 Stańko Adolf (1883–1939), T. IX, s. 202
 Stark Władysław (1886–1939), T. IV, s. 177
 Starosta Franciszek (1895–1978), T. IV, s. 178
 Starosta Stanisław (1902–1992), T. VII, s. 182; T. VIII, s. 198
 Strybrat Leon (ok. 1890–1920), T. I, s. 181
 Staszewski Leonard Maksymilian (1877–1983), T. III, s. 208
 Stawny Jakub (1899–1977), T. IV, s. 178
 Stawski Jan Paweł (1895–1968), T. I, s. 181
 Stawski Józef (1895–1972), T. VIII, s. 199
 Stawski Stanisław (1891–1966), T. VIII, s. 199
 Stawski Stanisław (1903–1980), T. V, s. 162
 Stawski Walerian (1897–1940?), T. I, s. 182
 Stebner Franciszek (1898–1986), T. VII, s. 183
 Stefaniak Antoni (1899–1985), T. IV, s. 178
 Stefański Franciszek (1893–1976), T. V, s. 162
 Stein Feliks (1888–po 1937 r.), T. I, s. 182
 Stepczyński Cezary (1894–1983), T. III, s. 210
 Stepczyński Kazimierz (1881–1939), T. II, s. 189
 Stepczyński Leon (1893–1981), T. III, s. 210
 Sterna Jan (1890–1942), T. II, s. 191; T. IX, s. 204
 Stęplewski Józef Władysław (1899–1940), T. II, s. 191
 Stęszewski Czesław (1893–1973), T. III, s. 211

- Stolpe Stanisław (1891–1952), T. III, s. 212; T. V, s. 163
- Stołowski Ignacy (1901–2001), T. IX, 204
- Straburzyński Maksymilian (1886–1976), T. I, s. 184
- Stroiński Ludwik Franciszek (1865–1937), T. III, s. 213
- Stroiński Stanisław (1872–1954), T. I, s. 185
- Stróżyk Józef (1890–1951), T. I, s. 186
- Stróżyk Józef (1897–1984), T. II, s. 192
- Stróżyk Julian (1893–1919), T. VII, s. 183
- Stróżyk Walenty (1899–1980), T. VII, s. 184
- Struta Jan (1900–1988), T. II, s. 193
- Stryczyński Jan (1866–1939), T. I, s. 186
- Strzelczyk Józef (1899–1975), T. VIII, s. 200
- Strzelecki Adam (1898–1977), T. I, s. 187
- Strzyżewski Jan (1893–1982), T. III, s. 213
- Strzyżewski Piotr (1899–1977), T. III, s. 215
- Strzyżewski Wiktor (1892–1979), T. IV, s. 180
- Styburski Stanisław (1898–1976), T. IV, s. 181
- Styczyński Tadeusz 1870–1942), T. IV, s. 182
- Styczyński Władysław (1900–1980), T. III, s. 216
- Styperek Jan (1899–?), T. VII, s. 184
- Styperek Maksymilian (1893–1974), T. VII, s. 185
- Styperek Stanisław (1896–1933), T. VII, s. 186
- Stypiński Ignacy (1892–1984), T. V, s. 165
- Stypiński Jan (1897–1984), T. V, s. 165
- Styziński Walenty (1900–1977), T. VII, s. 187
- Suchocki Stanisław Leopold (1855–1927), T. I, s. 188
- Suchora Jakub (1897–1949), T. I, s. 189
- Sulerzyski Józef (1888–1975), T. VIII, s. 201
- Sumiński Leon (1874–1942), T. I, s. 189
- Surdyk Marcei (1901–?), T. III, s. 216
- Susala Kazimierz (1895–1920), T. I, s. 190
- Sutarski Idzi Aegidius (1882–1935), T. VII, s. 187
- Suwaliński Franciszek (1895–?), T. VII, s. 189
- Synoradzki Telesfor Józef (1894–1940), T. VIII, s. 202
- Szadkowski–Rola Jan Kanty (1883–1955), T. II, s. 194
- Szafarkiewicz Stanisław (1888–1919), T. I, s. 193
- Szajkowski Bartłomiej (1877–1967), T. IX, s. 205
- Szała Antoni (1888–1961), T. II, s. 196
- Szała Stanisław (1881–1968), T. I, s. 193, T. II, s. 196
- Szała Stanisław (1895–1977), T. I, s. 194
- Szała Walenty (1897–1987), T. VII, s. 190
- Szałek Stanisław (1885–1955), T. III, s. 217
- Szaroletta Jan (1898–1989), T. VIII, s. 204
- Szatkowski Hipolit (1895–1971), T. I, s. 194
- Szczepaniak Franciszek (1897–1971), T. I, s. 195
- Szczerbicki Alfons (1899–1975), T. IV, s. 187
- Szcześniak Kazimierz (1885–1945), T. IV, s. 188
- Szeszycki Seweryn (1897–1975), T. VII, s. 191
- Szkudlarz Antoni (1900–1980), T. I, s. 195; T. IV, s. 190
- Szmania Szczepan (1897–1982), T. I, s. 196
- Szmatuła Piotr (1892–1959), T. V, s. 166
- Szmyt Józef (1898–1980), T. VIII, s. 204
- Szpręga Augustyn (1896–po 1939), T. II, s. 197; T. IX, s. 206
- Szrant (Schant) Alrksander (Oo. 1880–?), T. IX, s. 207
- Sztukowski Józef (1883–1952), T. VIII, s. 205
- Szukalski Alfons (1890–1942), T. IV, s. 190
- Szukalski Franciszek Ksawery (1878–1956), T. IV, s. 191
- Szulec Anna (1872–1949), T. VII, s. 193
- Szulec Antoni (1870–1945), T. VI, s. 188
- Szulec Antoni (1898–1971), T. III, s. 217
- Szulec Franciszek (1893–1940), T. I, s. 197
- Szulec Stefan (1899–1969), T. IV, s. 193
- Szulec Stanisław (1899–1970), T. V, s. 167
- Szulec Teodor (1883–1968), T. III, s. 219
- Szulec Władysław (1888–1939), T. V, s. 168
- Szulczewski Jerzy Wojciech (1879–1969), T. VII, s. 194
- Szumacher Stanisław (1892–?), T. III, s. 220
- Szuman Marian (1865–1930), T. IX, s. 208
- Szych Jan (1887–1959), T. VI, s. 191
- Szyfter Józef (1893–1940), T. II, s. 198
- Szyfter Paweł (1993–1940), T. VI, s. 192
- Szyfter Stanisław (1891–1949), T. IV, s. 194
- Szyfter Wincenty (1897–1965), T. IV, s. 195
- Szyfter–Ubysz Zofia (1897–1968), T. VI, s. 193
- Szymanek Franciszek (1899–1962), T. II, s. 198

- Szymanowski Jan (1890–1926), T. III, s. 220
 Szymanowski Marcelli (1872–1964), T. VIII, s. 208
 Szymanowski Stefan Ludwik (1896–1969), T. I, s. 198
 Szymanowski Teofil (1870–1955), T. V, s. 171; T. VI, s. 193
 Szymański Franciszek (1884–1949), T. VI, s. 194
 Szymański Franciszek (1900–?), T. VII, s. 197
 Szymański Jan (1894–1987), T. II, s. 199
 Szymański Kazimierz (1898 – 1965), T. IV, s. 195
 Szymański Leonard (1900–1973), T. II, s. 200
 Szymański Sylwester (1897–1967), T. VI, s. 195
 Szymański Wacław (1896–1965), T. I, s. 199
 Szymczak Antoni (1899–1993), T. VII, s. 198
 Szymczak Bolesław (1890 – 1978), T. IV, s. 196
 Szymkowiak Jan (1900–1999), T. II, s. 200
 Szymkowiak Maksymilian (1896–1986), T. VI, s. 196
 Szymkowiak Stanisław (1901–1988), T. II, s. 202
 Szymkowiak Tomasz (1900–1994), T. V, s. 171
 Szymkowiak Walenty (1894–1970), T. III, s. 221
 Szymendera Stanisław Bolesław (1890–1923), T. IX, s. 208
 Szyper Stanisław (1888–1949), T. IV, s. 196
 Szyperski Julian (1894–1967), T. III, s. 222
 Szyszka Franciszek (1888–1940), T. VIII, s. 209
 Szyszka Piotr (1874–1965), T. II, s. 202
- Ś.
- Ślebioda Stanisław (1890–1967), T. VI, s. 197
 Śledzikowski Franciszek (1901–1962), T. I, s. 199
 Śledzikowski Julian (1903–1959), T. III, s. 223
 Śledzikowski Mieczysław (1875–1941), T. I, s. 201
 Śledzikowski Stanisław Antoni (1901–1948), T. IV, s. 197
 Śledziński Juliusz Karol (1876–1919), T. IX, s. 210
- Ślęzak Mikołaj (1897–1983), T. I, s. 202
 Śliwa Walenty (1880–1961), T. I, s. 202
 Śliwiński Czesław (1898–1973), T. I, s. 203
 Śliwiński Stanisław Bernard (1883–1941), T. II, s. 203
 Śliwiński Władysław (1895–1986), T. III, s. 224
 Ślósarczyk Stefan (1886–1949), T. II, s. 206
 Śmierczalska Władysława (1891–1963), T. IV, s. 198
 Śmigielski Antoni (1899–1988), T. VI, s. 197
 Śramkiewicz Kazimierz (1875–1954), T. I, s. 204
 Świderski Dominik (1898–1977), T. I, s. 205
 Świerczyk Wojciech (1898–1987), T. IV, s. 199
 Święcicki Roman (1898–1940), T. IX, s. 212
 Świtalski Ludwik (1887–1969), T. VI, s. 199
 Świetlik Władysław (1882–1953), T. V, s. 172
 Świtoń Stanisław (1899–1994), T. V, s. 173
- T.
- Taczak Stanisław (1874–1960), T. V, s. 173
 Talarczyk Franciszek (1897–1951), T. VII, s. 200
 Talarczyk Ignacy (1889–1945), T. VI, s. 200
 Talarowski Leonard (1902–1980), T. VIII, s. 211
 Tanaś Stanisław (1900–1966), T. IV, s. 200
 Targowski Jan (1895–1993), T. II, s. 206
 Tarkowski Jan (1899–1964), T. III, s. 225
 Tądroński Wilhelm Kleofas (1883–1967), T. IV, s. 201
 Telega Franciszek (1897–1977), T. II, s. 207
 Terczewski Ignacy (1882–1919), T. V, s. 180
 Teski Józef (1899–1975), T. VII, s. 201
 Tetzlaff Bronisław (1895 – 1940), T. II, s. 208
 Thiel Michał (1900–1975), T. IV, s. 202
 Thomas Paweł Bartłomiej (1891–1969), T. IV, s. 204
 Tomaszewski Aleksander (1891–1970), T. III, s. 226
 Tomaszewski Józef (1897–1983), T. III, s. 229
 Tomaszewski Kazimierz (1881–1938), T. I, s. 205
 Tomaszewski Stanisław (1890–1939), T. III, s. 230
 Tomaszewski Władysław (1894–1973), T. III, s. 230
 Tomczak Andrzej (1896–?), T. IX, s. 213

Tomczak Jan (1897–1969), T. V, s. 180
 Tomczak Marcin (1896–1959), T. VI, s. 200
 Tomczak Roman (1900–1973), T. I, s. 207
 Tomczak Walenty (1899–1973), T. VII, s. 202
 Tomiak Stanisław (1894–1975), T. IV, s. 205
 Tomkowiak Teodor (1883–1961), T. VII, s. 203
 Tomys Józef (1893–1940), T. II, s. 209
 Tonder Michał (1899–1975), T. II, s. 209
 Torz Stanisław (1899–1982), T. VI, s. 201
 Torzecki Feliks (1898–1942), T. VI, s. 201
 Traeger Albert (1892–1953), T. I, s. 207
 Trafas Antoni (1898–1983), T. III, s. 233
 Tretyń Andrzej (1881–1920), T. IV, s. 207
 Trojanowski Sylwester (1891–1940), T. VI, s. 202
 Tryjanowski Stanisław (1890–?), T. III, s. 234
 Tryjanowski Wincenty (1897–1967), T. VI, s. 204
 Trzciński Adam (1899–1954), T. VII, s. 204
 Trzeciak Aleksandra (1886–1921), T. VIII, s. 212
 Trzeciakowski Józef (1871–1951), T. III, s. 235
 Trzeciakowski Marian (1899–1977), T. III, s. 235
 Tuliszka Piotr (1898–1967), T. IV, s. 207
 Turek Andrzej (1900–?), T. VII, s. 205
 Turostowski Franciszek (1901–1987), T. VI, s. 204
 Turski Witold (1902–1970), T. VII, s. 206
 Twardy Józef (1893–1953), T. VIII, s. 212
 Tyc Szczepan (1899–1992), T. I, s. 208
 Tyliński Ludwik (1898–1966), T. IX, s. 214

U.

Umbreit Henryk (1902–1983), T. I, s. 208
 Undrych Jadwiga (1900–1980), T. VII, s. 206
 Unrug Franciszek Józef (1887–1945), T. IX, s. 215
 Urbanek Roman (1899–1987), T. II, s. 210
 Urbański Roman (1897–1920), T. I, s. 210

V.

Voelkel Stanisław (1886–1976), T. III, s. 236
 Vogel Dionizy (1896–1986), T. IV, s. 208
 Vogel (Fogel) Franciszek (1897–1970), T. I, s. 210

Vogiel Wacław (1881–1953), T. I, s. 211
 Vollmüller Walenty (1900–1977), T. VIII, s. 215

W.

Wachoński Józef (1895–1956), T. VIII, s. 216
 Wachowiak Jan (1892–1968), T. IV, s. 210
 Wachowiak Leon (1899–1970), T. VII, s. 207
 Wachowski Tomasz (1899–1939), T. VI, s. 206
 Wagner Franciszek (1879–1954), T. VIII, s. 216
 Walczak Józef (1890–?), T. II, s. 210
 Walczak Szczepan (1899–1984), T. III, s. 237
 Wałęsiak Józef (1893–?), T. III, s. 138
 Wałęsiak Władysław (1901–1976), T. III, s. 239
 Walicki Józefat (1894–1978), T. II, s. 211
 Waligórski Kazimierz (1898–1941), T. III, s. 240
 Walkiewicz Bolesław (1898–1968), T. VI, s. 206
 Walkowiak Andrzej (1898–1971), T. II, s. 212
 Walkowiak Feliks (1903–1939), T. VII, s. 207
 Walkowiak Stefan (1897–1983), T. VIII, s. 217
 Walkowiak Walenty (1900–1940), T. VIII, s. 218
 Walkowski Hipolit (1896–1961), T. IV, s. 210
 Wallicht Hipolit (1885–1933), T. III, s. 241
 Walter Jan (1895–1984), T. II, s. 212
 Walter Leon (1868–1939), T. II, s. 214
 Wawrzyniak Franciszek (1891–1980), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Ignacy (1900–1983), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Jan (1896–1972), T. VII, s. 208
 Wawrzyniak Tomasz (1895–1947), T. III, s. 242
 Wawrzyniak Władysław (1900–1990), T. III, s. 242
 Wegner Ignacy (1897–1992), T. VII, s. 209
 Wegner Witold Józef (1894–1920), T. V, s. 181
 Weihs Franciszek (1897–1961), T. VIII, s. 219
 Wendland Franciszek (1886–?), T. VII, s. 209
 Wendland Joanna (1889–1968), T. VII, s. 210
 Weychan Julian (1889–1973), T. IV, s. 211
 Wejmann Wincenty (1892–1981), T. V, s. 182
 Wesolek Czesław (1896–1966), T. V, s. 183

- Wesołowski Tadeusz (1903–2000), T. II, s. 214
- Wężyk Henryk (1891–1920), T. I, s. 213
- Wężyk Józef (1871–1946), T. V, s. 184
- Wężyk Wojciech (1890–1920), T. I, s. 213
- Wiatr Stanisław (1895–1960), T. VIII, s. 220
- Wiatrolik Leopold (1890–1957), T. III, s. 244
- Wichrowski Witold Antoni (1884–1940), T. I, s. 214
- Wiciak Antoni (1903–1967), T. VII, s. 210
- Wiciak Józef (1898–1975), T. VII, s. 211
- Wiciak Ludwik (1893–1973), T. VII, s. 212
- Wiciak Stanisław (1895–1983), T. VII, s. 213
- Wieczorek Nepomucen (1889–1920), T. I, s. 215
- Wielich Józef (1889–1969), T. II, s. 215
- Wielński Antoni (1901–1976), T. VII, s. 214
- Wiertel Albin (1903–1985), T. II, s. 216
- Wierusz Maria (1900–1968), T. I, s. 216; T. V, s. 185
- Wierzbiński Sylwester (1898–1971), T. IX, s. 217
- Wierzchaczewski Franciszek (1884–1947), T. III, s. 245
- Wierzchosławski Stanisław (1879–1969), T. VII, s. 214
- Wierzejewski Ireneusz (1881–1930), T. V, s. 185
- Wiewiórowski Władysław (1883–1919), T. I, s. 216
- Więckowiak Józef (1897–1972), T. II, s. 217
- Wikariusz Franciszek (1887–1958), T. IX, s. 218
- Wilczek Stanisław (1896–1976), T. III, s. 246; T. VIII, s. 220
- Wilczkowiak Franciszka z domu Dembska (1880–1963), T. VIII, s. 221
- Winiecki Franciszek (1883–?), T. V, s. 188
- Winiecki Stanisław (1886–1972), T. V, s. 188
- Winiecki Władysław (1901–1919), T. V, s. 189
- Wiśniewski Hipolit (1901–1979), T. III, s. 246
- Wiśniewski Ignacy Roman (1898–1981), T. IX, s. 218
- Wiśniewski Leonard (1897–1985), T. I, s. 217
- Wiśniewski Michał (1898–1961), T. II, s. 217
- Wiśniewski Walenty (1894–1977), T. I, s. 218
- Witkowski Antoni (1875–1962), T. IX, s. 219
- Witkowski Ludwik (1898–1981), T. IV, s. 212
- Witkowski Michał (1899–1973), T. VII, s. 215
- Witt Władysław (1900–1969), T. I, s. 218
- Wittchen Nikodem (1889–1940), T. I, s. 218
- Wize Krzysztof (1900–?), T. VI, s. 208
- Wlekiński Franciszek (1891–1992), T. VIII, s. 222
- Włodarczak Antoni (1900–?), T. VII, s. 215
- Włodarczak Stanisław (1897–?), T. VII, s. 216
- Włodarkiewicz Jan Józef (1897–1954), T. II, s. 218
- Wodniakowski Antoni Władysław (1877–1935), T. I, s. 219
- Wojasiak Franciszek (1896–1924), T. IV, s. 214
- Wojciechowski Jan (1884–1974), T. VIII, s. 223
- Wojciechowski Józef (1901–1989), T. II, s. 218
- Wojciechowski Kazimierz (1900–1984), T. IV, s. 215
- Wojciechowski Michał (?–?), T. VII, s. 216
- Wojciechowski Stefan (1896–1979), T. VIII, s. 224
- Wojczak Melchior (1886–1958), T. V, s. 189
- Wojczyński Leon (1889–1973), T. IX, s. 221
- Wojtasik Piotr (1891–1979), T. I, s. 220
- Wojtczak Antoni (1902–1973), T. V, s. 190; T. IX, s. 221
- Wojtkowiak Marcin (1899–1979), T. II, s. 219
- Wojtkowiak Stefan (1901–1945), T. II, s. 221
- Wojtkowski Józef (1900–1977), T. VIII, s. 225
- Woliński Jan (1895–1971), T. I, s. 221
- Woliński Władysław (1883–1953), T. III, s. 246
- Wollher Józef (1875–1962), T. IX, s. 223
- Wolniczak Antoni (1898–1982), T. II, s. 222
- Wolniczak Franciszek (1900–1976), T. IX, s. 224
- Wolniewicz Władysław (1890–1978), T. IV, s. 216
- Wolnowski Stanisław (1893–1940), T. VII, s. 217
- Wolny Franciszek (1902–1975), T. VII, s. 218
- Wolny Ignacy (1899–1945), T. I, s. 221
- Wolski Tadeusz (1897–1983), T. IV, s. 217
- Woltman Józef (1892–1974), T. IV, s. 218
- Woltyński Wacław (1897–1986), T. II, s. 222
- Wołyński Ignacy (1896–1985), T. IX, s. 225

Wołyński Niepomucen (1879–1948), T. IX, s. 225
 Wołyński Władysław (1897–1966), T. III, s. 247
 Woroch Jan (1897–?), T. VIII, s. 226
 Woroch Michał (1895–?), T. VII, s. 218
 Woroch Stefan, T. VIII, s. 226
 Wosiński Stanisław (1899–1969), T. VI, s. 209
 Woszak Andrzej (1893–1935), T. VI, s. 210
 Wośkowiak Władysław (1901–1977), T. VII, s. 219
 Woźniak Jan (1885–1974), T. IV, s. 221
 Woźniak Kazimierz (1896 – 1968), T. II, s. 223
 Woźniak Władysław (1887–1975), T. V, s. 192; T. VI, s. 211
 Woźny Adam (1879–1939), T. IV, s. 221
 Woźny Kazimierz Henryk (1895–1940), T. IV, s. 224
 Wrombel Antoni (1902–1976), T. IX, s. 227
 Wrombel Jan (1874–1971), T. IX, s. 228
 Wróbel Leon (1892–1962), T. IV, s. 225; T. V, s. 193
 Wróblewski Józef (1879–1920), T. III, s. 248; T. IX, s. 229
 Wróblewski Józef (1896–1975), T. III, s. 249
 Wróblewski Kazimierz (1898–1934), T. III, s. 250; T. VIII, s. 227
 Wrycza Józef (1884–1961), T. III, s. 251
 Wrzałski Józef (1894–1983), T. V, s. 193
 Wujec Józef (1882–1980), T. III, s. 254
 Wyduba Sylwester (1893–1958), T. VI, s. 211
 Wylegała Franciszek (1893–1974), T. IX, s. 230
 Wylegała Ludwik (1897–1935), T. VII, s. 220
 Wyrembelski Jan (1887–1953), T. I, s. 222
 Wyrwa Bronisław (1890–1970), T. I, s. 223
 Wyrwa Czesław (1900–1942), T. V, s. 193
 Wyrwa Szczepan (1897–1983), T. VIII, s. 228
 Wysocki Bronisław (1863–1931), T. I, s. 224
 Wysocki Jan (1899–1981), T. II, s. 223
 Wysocki Józef (1879–?), T. II, s. 225
 Wysocki Kazimierz (1892–1940), T. I, s. 224
 Występski Antoni (1895–1919), T. VI, s. 212
 Występski Franciszek (1896–1980), T. VI, s. 213
 Występski Jan (1891–1947), T. VI, s. 213
 Występski Stefan (1899–1972), T. VI, s. 214
 Wytrykus Franciszek (1900–1974), T. VIII, s. 228

Z.

Zabłocki Wacław (1879–1973), T. I, s. 225
 Zabór Stanisław (1883–1981), T. IV, s. 226
 Zajdowicz Stanisław (1897–1969), T. V, s. 194
 Zakrzewski–Wyskota Stanisław (1902–1986), T. III, s. 254
 Zakrzewski Zdzisław (1870–1936), T. VII, s. 221
 Zapłata Franciszek (1897–1993), T. IV, s. 226
 Zaranek Franciszek (1884–1975), T. IV, s. 227
 Zawal Józef (1895–1962), T. IV, s. 228
 Zegar Ignacy (1897–1968), T. II, s. 226
 Zemler Michał (1889–1973), T. VII, s. 226
 Zemski Adam (1895–1919), T. V, s. 194
 Zeidler Bronisława (1896–1991), T. VI, s. 214
 Zeidler Konstanty (1862–1954), T. VI, s. 215
 Zenkteler Kazimierz (1884–1955), T. IV, s. 228
 Ziła Michał (1899–1981), T. I, s. 226
 Zielewicz Stefan (1897–1963), T. IV, s. 231
 Zielewicz Władysław (1886–1984), T. II, s. 226
 Zieliński Bolesław (1900–1988), T. IV, s. 231
 Zieliński Franciszek (1893 – 1927?), T. I, s. 226
 Zieliński Franciszek (1898–1951), T. VI, s. 216
 Zieliński Klemens (1877–1939), T. V, s. 194; T. IX, s. 232
 Zieliński Stanisław (1896–1969), T. VIII, s. 230
 Zieliński Szczepan (1898–1979), T. III, s. 257
 Zieliński Tadeusz Ludwik (1886–1963), T. IX, s. 234
 Zielke Stefan (1897–1958), T. I, s. 227
 Ziemiański Walenty (1900–1980), T. IX, s. 235
 Zięta Józef (1900–1974), T. VI, s. 216
 Ziętkiewicz Ignacy (1890–1969), T. VII, s. 227; T. VIII, s. 230
 Ziętkiewicz Stanisław (1868–1946), T. IX, s. 236
 Znaniecki Michał (1885–1933), T. I, s. 227
 Zwoliński Wincenty (1899–1989), T. VII, s. 227
 Zydor Jan (1890–1971), T. III, s. 258
 Zygmantowski Stanisław (1894–1979), T. V, s. 196

Zygmański Kazimierz (1902–1972), T. III, s. 259

Zygmunt Franciszek (1889–1957), T. II, s. 228

Ż.

Żak Wawrzyn (1901–1977), T. I, s. 228

Żbikowski Bolesław (1878–1952), T. VI, s. 217

Żelazek Stanisław (1885–1971), T. VII, s. 228

Żelazny Stanisław (1893–1966), T. IX, s. 237

Żelazny Walenty (1891–1960), T. II, s. 228

Żmizdziński Aleksander (1847–1931), T. IV, s. 234

Żuchelkowski Edmund (1898–1939), T. I, s. 228

Żuchelkowski Stanisław (1900–1976), T. IX, s. 238

Żurawski Antoni (1893–1980), T. V, s. 197

Żurawski Marian (1902–1977), T. III, s. 260

Życki Antoni (1856–1924), T. I, s. 229

Życki Tadeusz (1896–1920), T. I, s. 230

Żymiałkowski Feliks (1903–1988), T. VI, s. 219

Żymiałkowski Kazimierz (1898–1958), T. VI, s. 220

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa: Lech Dymarski, Dyrektor Wielkopolskiego Muzeum	
Walk Niepodległościowych	5
2. Żegnamy Mariana Kadowa	7
3. Skróty językowe i ogólne	8
4. Skróty bibliograficzne	10
5. Biogramy	
Banaszak Franciszek (1899–1967)	13
Banaszak Tadeusz (1897–1977)	13
Baranowski Jan (1894–1971)	14
Bartkiewicz Bernard (1899–1976)	15
Bartkowiak Józef (1892–1969)	15
Bazylewicz Teodor (1894–1962)	16
Bąk Jan (1891–1948)	16
Bielawski Mieczysław (1879–1923)	18
Binkowski Adam (1894–1940)	19
Bobrowicz Wojciech (1889–1978)	21
Brochwicz–Trawiński Marian Jarosław (1896–1963)	21
Brzeskwiniowicz Wincenty (1877–1930)	23
Bury Jan Władysław (1886–1944)	25
Butler Witold (1889–1936)	27
Chełkowska Maria (1878–1960)	28
Chełkowski Franciszek (1899–1939)	29
Chełkowski Józef (1868–1954)	31
Chełkowski Szczęśny Piotr (1901–1977)	33
Chmielewicz Marian (1894–1967)	34
Ciepliński Stanisław (1900–1983)	35
Ciesielski Walenty (1882–1940)	36
Daleki Józef (1901–1939)	36
Dekier Roch (1883–1973)	37
Doerffer Marian (1879–1937)	38
Dratwiński Kazimierz Józef (1893–1920)	39

Drzewiecki Feliks (1902–1963)	39
Dworzyński Stefan Ignacy (1898–1974)	40
Dzięcioł Florian Jan (1895–1964)	43
Erdmann Rudolf (1880–1939)	45
Fischbach Karol Józef (1902–1995)	47
Gajowczyk Edward Waław (1900–1925)	48
Gawrych Sylwester (1886–1935)	50
Genge Marian (1890–1948)	51
Gilewski Stanisław (1895–1976)	53
Głowiński Józef (1896–1959)	54
Gorzelniaak Roman (1900–1946)	54
Górzny Jan (1885–1961)	56
Górzny Tomasz (1891–1979)	56
Górzny Władysław (1900–1919)	57
Grabiński Piotr (1898–1966)	57
Grduszak Ignacy (1894–1961)	58
Gryszczyński Tomasz (1894–1919)	59
Grzegorek Wawrzyniec (1884–1964)	59
Grześniński Jan (1897–1974)	60
Grzeszczak Józef (1895–1943)	61
Gutsche Kazimierz Roman (1888–1946)	61
Gwardzik Józef (1903–1982)	61
Hedeszyński Piotr (1891–1969)	62
Horodecki Franciszek (1899–1987)	63
Horowski Franciszek (1879–1942)	63
Jakubowski Antoni (1895–1967)	66
Jakubowski Stanisław (1896–1966)	66
Janowicz Wojciech (1891–1978)	68
Januchowski Leon (1901–1985)	69
Januszko Walerian (1899–1976)	69
Jaraczewska Jadwiga (1891–1977)	70
Jaworski Wojciech (1893–1971)	70
Jezierski Franciszek (1894–1949)	72
Jurkiewicz Andrzej (1899–1982)	72
Kaczmarek Stefan (1899–1976)	73
Kado Jan (1897–1967)	73
Kado Władysław (1891–1974)	75
Klein Jan Aleksander (1891–1940)	75
Koehler Zygmunt Klaudiusz (1875–1941)	77

Kopiński Leon Stanisław (1894–?)	78
Kosmacz Andrzej (1894–1965)	79
Kowalczyk Antoni (1895–1980)	79
Kowalski Bolesław (1899–1982)	80
Kromrych Stanisław (1897–?)	81
Krupczyński Ignacy (1901–1940)	82
Kruszona Franciszek (1897–1961)	84
Krzymiński Witold Aleksander (1895–1940)	85
Kupeczyk Andrzej (1889–1991)	87
Kurzawa Józef (1900–1973)	88
Laskowski Maksymilian (1896–1945)	89
Linkowski Wacław (1893–1976)	90
Lorczak Zygmunt (1898–1942)	90
Lubiatowski Wincenty (1899–1977)	91
Łech Stanisław (1892–1962)	92
Łopatyn Mikołaj (1893–1969)	92
Łuczak Bolesław (1901–1940)	93
Łysiak Stanisław (1885–1964)	94
Maciejewski Roman (1898–1982)	95
Małecki Jan (1894–1964)	96
Małecki Stanisław (1894–1973)	97
Markiewicz Stanisław (1891–1979)	98
Matuszak Stanisław (1900–1966)	99
Mendelski Leonard (1890–1940)	100
Michalczak Stanisław (1897–1963)	102
Misterski Władysław (1898–1979)	103
Mroczyński Bronisław (1900–1996)	105
Niegolewski Stanisław (1899–2002)	106
Nitschke Wojciech Albert (1895–1965)	108
Nowacki Walenty (1900–1965)	108
Nowacki Wojciech (1901–1986)	109
Nowak Mieczysław (1873–1972)	111
Oliński Stanisław (1898–1985)	111
Oses Andrzej (1897–1990)	113
Oses Leon (1900–1958)	114
Ostrowski Stanisław (1893–1976)	116
Pacholczak Franciszek (1897–1976)	117
Paszkiewicz Franciszek (1896–1973)	118
Pawlak Jan (1887–1947)	119

Pawlak Szczepan (1898–1973)	120
Pelarczyk Stanisław (1897–1984)	121
Piaskowski Wacław (1903–1995)	122
Pinkowski Władysław (1895–1976)	123
Pierzchała Antoni (1888–1969)	124
Płaczek Franciszek (1897–1968)	125
Polcyn Kazimierz (1882–1950)	126
Polowczyk Antoni (1897–1945)	126
Prusinkiewicz Witold Celestyn (1896–1974)	127
Przydróżny Franciszek (1897–1978)	129
Ratajczak Jan (1899–1919)	130
Ratajczak Stanisław (1892–1957)	131
Ratajczak Stanisław (1895–1939)	132
Ratajczak Stefan (1901–1919)	133
Rejewski Jan (1900–1945)	134
Rewoliński Stanisław (1894–1978)	135
Ruda Wincenty (1882–1919)	135
Ruszczyński Franciszek Ksawery (1874–1961)	136
Rybacki Jan Adam (1891–1972)	137
Rybicki Kazimierz (1897–1985)	139
Ryś Jan (1898–1981)	143
Sierpowski Jan (1900–1980)	144
Sikorska Janina Władysława (1901–1975).....	145
Skorupiński Ludwik (1895–1986)	146
Skotarek Władysław (1895–1969)	146
Skrzydlewski (Watta Skrzydlewski) Witold Jan (1894–1977)	148
Słomian Michał (1891–1962)	150
Smyczyński Zbigniew (1899–1971)	151
Sobański Stanisław (1889–1972)	152
Sobierajski Stanisław (1898–1976)	153
Socha Władysław (1897–1979)	154
Stachecki Andrzej (1899–1945)	155
Stachecki Józef (1873–1964)	156
Stachowiak Wiktor (1900–1987)	158
Starzak Jan (1892–1972)	159
Stencel Jan (1894–1987)	160
Stepczyński Jan (1900–?)	161
Stepczyński Jan (1902–1997)	162
Stepczyński Marian (1899–1979)	163

Sterna Jan (1890–1942)	164
Struta Józef (1874–1948)	165
Sucharski Edward (1872–1935)	165
Sutkiewicz Bonifacy (1885–1975)	166
Swoboda Jan (1900–1978)	167
Szajkowski Bartłomiej (1877–1967)	168
Szalewski Franciszek (1891–1977)	169
Szała Józef (1890–1954)	169
Szczepaniak Tomasz (1889–1944)	170
Szczepanowski Tadeusz (1894–1922)	171
Szefner Wincenty (1899–1986)	172
Sznura Leon (1900–1919)	173
Szwałek Franciszek (1900–1963)	174
Szydłowski Walenty (1894–1966)	175
Śmieczak Antoni (1893–1934)	176
Świtalski Jan (1901–1977)	176
Thiel Stanisław Lucjan (1881–1943)	178
Toboła Ignacy (1885–1947)	181
Tułodziecki Alfred Stanisław (1898–1940)	182
Tyrakowski Jan (1895–1975)	184
Urbaniak Ignacy (1893–1955)	185
Urbańska Pelagia (1875–1951)	185
Ustasiak Jan (1897–?)	186
Utecht Leon (1900–1987)	186
Walczak Franciszek (1897–1993)	187
Walkowiak Cezary (1897–1976)	188
Walkowiak Franciszek (1897–1961)	189
Waškowiak Jan (1903–1939)	190
Watzon Paweł (1885–1965)	191
Wawrzyniak Stanisław (1901–1995)	192
Wawrzyniak Wacław (1891–1950)	193
Wełnicki Kazimierz (1901–1978)	193
Wendland Władysław (1897–1976)	194
Werno Jan (1896–1977)	194
Wierusz Ignacy (1896–1968)	195
Wierusz Stefan (1900–1933)	197
Wilke Benjamin (1877–1919)	198
Winkler Wincenty (1899–1940)	198
Winkowski Henryk (1897–1940)	199

Wiśniewski Stanisław (1898–1940)	201
Witaszyk Tomasz (1897–1977)	202
Witkowiak Wojciech (1898–1940)	203
Wojciechowski Antoni (1899–1969)	205
Wojtkiewicz Franciszek (1900–1977)	205
Wolny Teodor (1901–1979)	206
Woźniak Józef (1897–1986)	208
Wrombel Antoni (1902–1976)	209
Wronka Andrzej (1897–1974)	209
Wrzaliński Stanisław (1882– 1950)	211
Wrzesiński Michał (1889–1974)	214
Wrzeszcz Kazimierz (1888–1 964)	216
Wstawski Józef (1900–1938)	217
Wyborski Feliks (1891–1940)	217
Zalewski Tomasz (1880–1962)	220
Ziała Franciszek (1895–1965)	221
6. Aneks: Spis biogramów zamieszczonych w: „Powstańcy wielkopolscy... . Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”, tomy I – IX, Poznań 2005 – 2012	222
7. Spis treści tomu X	251

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

DIGITALIZACJA

000-157500-00-0

ISBN 978-83-932353-0-8